CÜNEYT ARCAYÜREK

açıklıyor -5

DEMİREL DÖNEMİ
12 MART DARBESİ
1965-1971

3. basım

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ: 33
CÜNEYT ARCAYÜREK AÇIKLIYOR : 5

ISBN 975 - 494 - 314 - 1
92 . 06 . Y. 0105 . 0438

Birinci Basım Ocak 1985
İkinci Basım Ağustos 1985

Üçüncü Basım
Mayıs 1992

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf. : 431 81 22 - 434 12 71
434 49 98 - 434 49 99
Faks : 431 77 58
Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19 / 2
Telf. : 522 52 01 - 526 70 97
Faks : 527 41 19
Cağaloğlu - İstanbul

CÜNEYT ARCAYÜREK

DEMİREL DÖNEMİ
12 MART DARBESİ

1965 — 1971

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni: fahri karagözoğlu

Cüneyt Arcayürek Açıklıyor dizisinin yayın hakkı, yapılan özel anlaşma gereğince, Türkçe ve bütün dillerde Bilgi Yayınevi'ne aittir. Bu dizide çıkan ve çıkacak olan eserlerin hiçbiri kaynakları gösterilmeden alınamaz, yayımlanamaz. Yayınevi'nin yazılı izni olmadan radyo ve televizyona uyarlanamaz, oyun ve film haline getirilemez.

dizgi : faruk kaya
tel : 230 85 76
baskı : cantekin matbaacılık yayıncılık ticaret ltd. şti.
tel : 433 30 84 – 435 83 56

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMİREL İKTİDARININ BAŞLANGICI

50 Gram Ağırlığındaki Zarf 11
Dönemin İki «Olgu»su 19
Toprağın Çocuğu 26
«Eserler»i Yapan ile «Sahip Çıkanlar» 42
«Kapıları Kıra Kıra Geliyorum» 49
Türkiye'ye Türkiye Eklenen Dönem 61
«Barajlar Kralı» 78
Bir Halk Adamı 80
Birden Geliveren Cumhurbaşkanlığı Sorunu 85
Sunay Mektubu ve Ötekiler 96
Mektuplardan Mektup Beğen 104
Kışkırtma 107
«Kabir Azabı» 111
Demokratlarla Cuntalar 115
Dış Politika ve Sonuçları 124

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK - SOVYET GÖRÜŞMELERİNİN GİZLİ TUTANAKLARI

Çatışma 133
Sınırlarımız Çevresinde Atom Silahları 137
Dostluk İlişkilerine Açılış 149

'Askeri Durum' Dışında İlişkiler 141
Sovyetlerin Anlaşma Önerisi 146
Sınırda Atom Mayınları — Kafkaslarda 30 Tümen 149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ —DEMİREL - NIXON GÖRÜŞMELERİNİN TUTANAĞI—

Demirel - Nixon 155
7 Yıllık Komutanların Tasfiyesi 161
Bir Dayak Atmanın Öyküsü 164
Demirel Tural'a Mektup Yazıyor 188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971 DARBESİNE DOĞRU —BİR ÖNEMLİ AD: MUHSİN BATUR—

Muhsin Batur 193

BEŞİNCİ BÖLÜM

12 MART 1971 DARBESİNE DOĞRU ÖTEKİ ETKEN OLAYLAR

Hey Gidi Siyaset! 223
«Cepheler» 247
«Yollar Yürümekle Aşınmaz!» 249
Bir Örnek 254
Gazeteci Istırabı 258

ALTINCI BÖLÜM

«DARBE»NİN İLK SESİ

Seçimlerden Sonra Genel Görünüm 263
«Darbe»nin İçeriğini Açıklıyor 266
«Odak Noktalarında»ki Tartışmalar 279
Tartışmaların İçeriğini Veren Tutanaklar 281
«Kapalı Kapılar Ardındaki» Konuşmaların
Tutanaklarından Bir Başkası 288

YEDİNCİ BÖLÜM

YILLAR YILI KÜSKÜN DURANLAR BARIŞIYOR ORDU'NUN RAHATINI KAÇIRAN BİR ÖTEKİ OLAY SAHNEYE GİRİYOR: ESKİ DP'LİLERİN SİYASAL HAKLARI

Eski Siyasilere Af Çıkıyor Ama 295
Dört Kez Yinelenen Soru 305
«Çoban Matı» 308
Bayar Bağışlanmadı 312
Bölünme 316
Demirel, «Başına Gelenleri» Anlatıyor 323
Yeni Bir Durum: Haziran Olayları 329

SEKİZİNCİ BÖLÜM

«DARBE» ARTIK KAPIDA

«Darbe»ye Doğru, Hızlanış 335
Başbakan, Cumhurbaşkanına Tersleniyor 338
Tural'ın «Tasfiyesi» 341

DOKUZUNCU BÖLÜM

CUNTALAR, CUNTALAR
12 MART 1971 GÜNÜ SAAT 13.00

12 Mart Muhtırası Veriliyor 347
«Yüksek Rütbeli Subaylar Da Mahkemeye Gelsin!» 349
Balon Harekâtı 353
Tartışma 358
Perde Gerisi 359
Sivil Muhtıra 361
Her Şeyi Bilen ve Başbakanına Haber Vermeyen Bir Cumhurbaşkanı 363
Darbe 365
Beni De Devreden Çıkardılar 367
Ama Parlamento Kapatılacak 369

C. Arcayürek ve M. Batur'un 12 Mart Üzerine Yeni Gündem Dergisinden Aktarılan Görüşleri 373

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMİREL İKTİDARININ BAŞLANGICI

1
50 GRAM AĞIRLIĞINDAKİ ZARF

Alkış sesleri, bir duvardan ötekine çarpıyor, yankılanıyordu.

Salonu aydınlatan ışıklar, sigara dumanıyla sararmış, gri mavi bir görünüm almıştı.

Hava, bir yandan ter kokusu, bir yandan yüzlerce insanın alıp verdiği nefesle iyice ağırlaşmıştı. Oturma sıralarını partili milletvekilleriyle senatörler doldurmuşlardı. Sıralar arasındaki boşluklar, kapının girişi, duvar dipleri izleyiciler ile tıkanmıştı. Olağanüstü bir sevinç dalgası sıralardan izleyicilere, izleyicilerden kürsüdeki genç adama yansıyor; koyu renkli elbisesi içinde parti önderi bu heyecanı, alkışı, görkemli sevinci izleyerek dinmesini bekliyordu. Hafif terliydi. Işıklar, terli alnını, açık başını daha bir parlatıyordu.

Partisinin seçimde vardığı sonuç, kişisel açıdan önünde açılan «ikbal» kapısı, duygularını çapraşık gidip gelmelere yöneltiyordu.

Şu anda, Türkiye gibi bir ülkenin tek sorumlusu, yöneticisiydi.

Kollarını iki yana kaldırdı. Salondaki dinmek bilmeyen coşkuyu frenlemek için, gözlerini sağa sola çevirdi.

Dalgalanma yavaş yavaş duruldu, sesini duyurabilecek kıvama geldi.

«Bu zarf» dedi, durdu.

Kalabalık sessizleşti. Milletvekilleriyle senatörlerin, izleyicilerin yüzleri kürsüye döndü.

«Bu zarf, belki 50 gram ağırlığında. Belki o kadar bile değil. Ama, bir milletin umudunu, inançlarını, beklentilerini, her şeyi içinde taşıyor,» dedi.

Çankaya Köşkünden gelip AP grup salonuna giren 41 yaşındaki Süleyman Demirel'in, seçimle iktidar sorumluluğunu aldıklarını ilan etmesi, işte bu cümleyle başladı.

İlk kez Isparta'dan milletvekili seçilmiş parti genel başkanı Demirel'in, «50 gramlık zarfla» anlatmak istediğini kavrayan milletvekilleriyle senatörler, hatta izleyicilerin büyük bölümü çılgınca alkış tutuyorlardı.

Demirel, gene kollarını kaldırdı; coşkunun suskunluğa dönüşmesini bekledikten sonra,

«Sorumluluğumuzu idrak ettiğimiz takdirde, bu zarfın yüklediği ağırlığın altında kalmayız. Maddi açıdan ağırlığı bir hiç olan bu zarf, sorumlulukların en yücesini, en büyüğünü bize yüklemiş bulunuyor,» dedi.

O sırada, hemen herkese egemen olan coşkunun etkisiyle ne milletvekilleri, ne senatörler, ne de partililer, «yüklendikleri bu sorumluluğun ağırlığını» düşünecek durumda değillerdi. Duygular, kazanılan bir seçim zaferinin heyecanı, coşkun bir nehir gibi içlerinden akıp gidiyordu.

Oysa, 12 Mart 1971 müdahalesine değin uzanacak yeni bir dönem açılıyor, altı yıllık tek parti iktidarı sırasında, Türkiye'de alışılagelmişin dışında birtakım olayların olacağını hiç kimse o gün aklından bile geçirmiyordu.

Adalet Partisini tek başına iktidar yapmamak için CHP'nin aldığı çarpıcı bütün yasal önlemlerle propagandaya karşın, Demirel'in partisi oyların yüzde 53'ünü toparlamış, 240 milletvekili çıkarmıştı. CHP ise, oy yıkımına uğramıştı. 1961'de aldığı yüzde 36,7 oranındaki oy, 1965 seçimlerinde yüzde 28,7'ye inmiş, ancak 134 milletvekilliği kazanabilmişti.

Bölükbaşı'nın Millet Partisi, 31 milletvekili ile üçüncü parti olmuştu. Bir dönemin yöneticilerince «milletin umudu» olmasına çalışılan Ekrem Alican'ın partisi YTP ise, 19 milletvekilliği ile yarışı bitirebilmişti.

Bu, büyük oluşmanın yanı sıra, cumhuriyet Türkiye'sinde ilk kez, sosyalist inançların savunucusu bir parti, TİP, Meclise 14 milletvekili getirmişti. Bu dönemin, daha sonra gelecek olan dönemlerin önemli bir adı olarak sürekli ilgi çekecek olan eski ihtilalci, sürgündeki Milli Birlik

Komitesi üyesi Alparslan Türkeş'in CKMP'si, yüzde 2,2 oy toplayabilmişti. «İdeal birliği» yaptığı Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal gibi öteki «eski» ihtilalciler, bir darbeyle sildikleri parlamentoya Türkeş'le birlikte giriyorlardı.

Aslında Türkiye'de, 1950'deki «oy ihtilali»nden sonra, 1965'te halkın yeni bir «oy darbesi» gerçekleşiyor. Demokrat Partiyle Adnan Menderes'in sürüklediği akım, Adalet Partisi adı altında, 27 Mayıs ihtilalinden beş yıl sonra, Türkiye'ye yeniden egemen oluyordu.

Aydın kesimde, özellikle CHP çevrelerindeki şaşkınlık, bu olgunun kesin biçimde gerçekleşmesinden kaynaklanıyordu.

Çünkü, İsmet Paşayla CHP hiçbir zaman, ama hiçbir zaman bir ihtilalle devrilen, 1960'a doğru izlediği politikayla halkın gözünden düştüğüne inandıkları bir akımın, gene halkın oylarıyla tek başına iktidar olabileceğine inanmıyorlardı.

CHP'nin bu sonucu sindirip sindiremeyeceğini, zamanın akışı içinde üstünü örtüp başka biçimlerde sahneye koyduğu olayları, Türkiye'nin 1971 Mart darbesine nasıl uzandığını daha sonraları görecektik.

24 Ekim 1964 günü, parlamento toplandı. Parti grupları toplandı.

Milletvekillerinin yemin töreninden sonra, çağrı üzerine Adalet Partisi önderi Demirel, Çankaya Köşküne çıktı.

AP grubu o coşku fırtınası içinde, parti önderinin geri dönmesini bekliyordu.

1960 ihtilalinin önderi Cemal Gürsel, Demirel'i kabul ederken, söze seçim sonuçlarını kutlamakla başladı. Doğrusu, Gürsel'in de bu sonuçtan mutlu olduğu yadsınamazdı. 1965 seçimleri öncesi artık İsmet Paşayla arasındaki buzlar bir daha erimeyecek biçimde kalıplaşmıştı. İsmet Paşanın, ülkeyi ne olursa olsun, içinde bulunduğu ağır koşullardan ancak kendisiyle partisinin çıkarabileceği inancına, Cemal Gürsel'in tepkisinin olumsuz yönde olduğu biliniyordu. Elbette, Gürsel'in bu tepkisine bir başka neden olarak, devletin yönetiminde «İsmet Paşanın gölgesinde yaşamak» da eklenmeliydi. Son yıllarda pek bir araya gelmeyen Cum-

hurbaşkanı ile İsmet Paşa arasındaki gerginliğin. Cemal Gürsel'in AP'nin yeni kadrosuyla tek başına iktidara gelmesini özleyecek ölçülere vardığı da «çevresinden» öğreniliyordu.

Demirel'e, parti önderi olduğu için hükümeti kurma görevini veren Cumhurbaşkanlığı yazısı hazırlanıp gelinceye değin, Gürsel'in söylediği kahvelerin içimiyle vakit geçirildi. Gürsel, sürekli olarak Demirel'e, «Sana güveniyorum, başarılar diliyorum,» diyordu. Kısa resmi yazı geldikten sonra Gürsel, «Buyurun, hükümet kurma görevi artık sizin,» dedi.

Demirel, coşkusunu gemlemeyi başardı.

Cumhurbaşkanına, «Cumhuriyet Bayramından önce yeni hükümeti size takdim edeceğim,» dedi. Sonra bir eklenti yaptı:

«... Koalisyonsuz bir hükümet...»

Gürsel'le yaptığı konuşma sırasında benliğine, seçim bildirisinde millete açıkladıkları, «... yurdumuzda hürriyet rejiminin arızasız işlemesi bütün meselelerin düğüm noktasıdır...» cümlesiyle, bu doğrultudaki düşüncelerin egemen olduğunu da söylecekti.

Siyasal yaşamı boyunca, bu ana ilkeden kurtulamayacak, bu ana ilkeyi ta 1984'lere değin kovalayacaktı: Milletin özgür iradesiyle ülkenin yönetilmesi.

1980'den sonra, siyaset yapma kısıntısına girdiği günden başlayarak, 1984'ün Ekim aylarına değin, sürekli olarak «ulusal irade» kavramı üzerinde durdu. Kimi zaman siyasetin içinde bulunmamasını, bir iktidar özlemi gibi yorumlayanlar olabileceği kuşkusuyla, kimi zaman da içtenlikle, «Her türlü ikbali yaşamış, yeni bir ikbal beklentisinden çok uzak bir insan için, ulusal irade inancına sarılmaktan başka ne gibi bir beklenti olabilir,» diyordu.

Kim ne derse desin, Demirel'in kimi davranışlarının yanlışlığı ne denli eleştirilirse eleştirilsin, tek bir yanı, hiçbir zaman yadsınamazdı. Demirel, düşüncede, insan haklarının bu ülkeye uygarlık düzeyinde yerleşmesinde inanç sahibiydi. İktidarları sırasında, eleştiri sınırını aşarak kişiliğine söven yayınların sahipleri hakkında Adalet Bakan-

lığınca açılmak istenen davalara bile izin vermemişti. Hangi fikri eğilimden olursa olsun, hangi ideolojik kavramları içerirse içersin, Türkiye'de kitap, dergi ya da gazetelerin zorbalıkla susturulmasından yana olmamıştı. Doğasıyla, eğilimleri ve uygulamalarıyla tipik bir «batılı demokrat»tı.

Kendisini en ağır biçimde eleştiren, giderek partisinin parçalanmasına değin uzanan yayınlar yapan gazetecilerle çoğu kez evinde, uzun konuşmalar yapar, onlarla tartışır, söylediklerini dinler, kendi inançları doğrultusunda yanıtlar verirdi. Basın evreninde Demirel'e karşı sistemli eleştirilerin dozunu kimi zaman arttırıp, kimi zaman yumuşatarak sürdüren Abdi İpekçi ile yaptığı uzun görüşmelerin hepsi yayımlandı. Abdi İpekçi, bir şubat ayı başında vurulup öldürüldüğünde, «Daha dün birlikteydik. Ona, 'Ecevit'e verdiğin desteği üç ay bize versen, bak işler ne denli olumlu düzeyde olurdu' demiştim. Öldürdüler. İçim yanıyor,» demişti. İpekçi'nin cenazesinde gözlerinden yaş gelen önderlerden biri, Demirel idi. Yalnız basına değil, kimi siyasal nitelikli kişilere de zaman zaman kırılırdı. Belki de içinden bu kişilere darılmak gibi duygular bile geçerdi. Ama, kısa süre içinde kişiliğini çirkinleştirecek böylesi ters duygulardan kolaylıkla arınır, o gazeteciyi ya da siyaset adamını çağırır, konuşurdu. Özen gösterdiği bu tutumunu söylemekte yarar vardı. Kırıldığı ya da haksızlığa uğramış duygusuna kapıldığı kişiyle kısa süre sonra yanyana gelince, bir iki gün öncesinin olayından hemen hiç söz etmezdi. 1980'den sonra, iktidarı sırasında kendisini «amansız» biçimde eleştiren gazetecilerin hepsiyle çok yakın, dostça konuşmuştu.

O gazeteciler ki, hepsi sağ şimdi. Demirel'in geçmişi dokunduran, yaptıkları sert eleştirileri kınayan tek bir cümle söylediğine tanık olmadıklarını, «basın çevresinde» söylemişlerdi.

Siyasetin içinde bulunduğu, iktidarda olduğu sıralarda kimi zaman «faşist» diye nitelenen Demirel'in özündeki demokratlık, ilk sırada hoşgörüye dayanıyordu.

Fakat, iktidara geldiği 1965 yılında Demirel'in, bu yöndeki niteliklerini bildiğimizi, kamuoyunun da bunları kav-

ramış olduğunu söyleyemezdik. Çünkü siyasal yaşamda çok kısa sayılabilecek bir geçmişi vardı ve kısa bir hazırlık döneminden sonra partinin önderliğine gelmişti. Ve hemen herkes için Demirel olgusu bir «bilmece,» bir kapalı kutu idi.

Kişiliğini ancak olayların üzerinde konuşurken fikirleriyle, eğilimleriyle anlatmayı yeğleyen, kişiliğini anlatım sanatından on buçuk yıllık iktidarı süresince yoksun olan Demirel, siyasal, ekonomik ve daha ötesi toplumsal önemli çarpıklıkların egemen olduğu bir dönemde iktidar oluyordu.

Elbette bu, bilinmeyen bir insana karşı —parti dışındaki— yönetici kadrolarda belirgin bir kuşkuyu yeşertiyordu. Hele «kafasındaki yedi tilkiyi kuyruklarını birbirine değdirtmeden dolaştıran» İsmet Paşa gibi bir kurt siyasetçinin karşısında iktidar yapma şansı, ağırlığı büyük olan sorunların dosya dosya önünde bulunması, bir «aceminin başarı şansı» üzerindeki çeşitli tartışmaları, daha ilk günden başlatıyordu.

Bilemediğimiz ise şuydu : Demirel, belki deneyimsiz görünüyordu, belki de İsmet Paşa gibi siyasetin labirentlerinde uzun uzadıya dolaşıp deneyim kazanmamıştı. Fakat, bu genç insanın daha sonraki çeşitli olaylarda gözleneceği gibi kırılmaz bir inadı vardı. Daha sonra amansız karşıtlarının bile nitelediği gibi, «Enerjikti. Yapıcı bir kafası vardı. Derleyen toplayan bir kişiliğe sahipti. Kimilerinin sandığı gibi, durgun değildi.»

Daha ötesi saptadığı hedefe giderken, «kararlı» idi.

Seçimlerden önce, seçim düzeyinde ve iktidar olduğu günlerde saptadığı «ana hedefler»e planlı biçimde yanaşacağını sonradan görecektik.

«... Gökkubbenin başıma nasıl göçtüğünü anlatamam. Fevkalade sıkıntı çektiğim siyasal olaylardan biriydi...»

Bu cümleleri Demirel bana, bir özel söyleşimiz sırasında söylüyordu.

Bir parti, bir ihtilalden sonra, iktidara gelmişti. Başbakanlığı üstlenen Demirel, hızla hükümeti kurmaya çalıştı.

240 milletvekilinin her birini hükümete üye yapmanın

olanağı yoktu. İçlerinden birlikte çalışabilmeyi düşlediği belirli bir kadroyu bakan yapacaktı. Bu nedenle, her hükümet kuruşunda gözettiği bir ilkeyi, daha başta uyguladı. Demirel, hem birlikte uyumlu çalışabileceğini düşündüğü milletvekili ya da senatörü hükümete alıyor, hem de Türkiye'nin çeşitli bölgelerini temsil edecek kişiliğe sahip insanları seçiyordu. Bir hükümette, yalnızca İstanbul'dan on kişinin yer almasına, ya da Ankara ve İzmir'in ağırlık taşımasına yol açmamaya özen gösteriyordu. Bu yoldan, Türkiye'nin hemen her yöresinin hükümette eşit ölçüde «temsil» edilmesi ilkesinin benimseneceğini varsayıyordu.

Her milletvekilinin, senatörün yapısındaki kendini «bakanlığa layık görme» eğilimi, genç Demirel'in siyasetten aldığı ilk önemli ders oldu.

Hükümet listesi Cumhurbaşkanının onayından geçtikten sonra, Millet Meclisinde okundu.

İktidarın 240 milletvekilinden, tek bir alkış sesi bile duyulmadı.

Âdeta, iktidar grubu Demirel'in kabinesini onaylamamıştı.

Yeni bir iktidar, yeni bir hükümet karşısındaki bu tutum, Millet Meclisinin genel kurul salonuna egemen olan bu sessizlik, büyüdü, büyüdü. Sonra, muhalefet sıralarından mırıltılar yükseldi. Sonra, alaylı konuşmalar duyuldu.

Başbakanlık koltuğundaki Demirel, yerinde kalakaldı.

Bakanlar, yerlerinde kıpırdandılar, rahatsız olmuşlardı.

Meclis başkanı, bu şaşırtıcı havayı nasıl dağıtacağını bilemez durumdaydı.

Bir partinin iktidara gelişinin üzerinden daha on yedi gün geçmeden ortaya çıkan bu tepki, elbette «gökkubbenin» Demirel'in başına «göçmesine» neden olacaktı. Oysa Demirel, «Parti tüzüğü gereği hükümeti kurma hakkı benimdi, dilediğim kimselerle çalışmak da hakkımdı,» demişti bana.

«Peki, böyle bir olayın nedeni?» diye sordum.

Tek sözcükle yanıt vermişti: «İstirkap!..»

Çekememezlik, kıskanma demek istiyordu.

Fakat, aynı grup, 240 milletvekili Demirel'i, hükümet programını okumaya başladığı andan bitimine değin, yer yer «şiddetle» alkışlıyordu.

«Bunun, bu tersliğin anlamı neydi?»

«Politikanın bünyesinde yatan bir şey. Bir gün öncesini bir gün sonra sürdürememek...» dedi Demirel.

Hükümet kurmanın zorluğunu anlatırken konuya kimi açıklamalar da getirmişti Demirel:

«Hükümet kurmak, fevkalade zor bir iş. Kendine göre, yetenekleri olanlar var. Seçilmiş gelmiş, hırslı insanlar var. Kimseyi incitmeden çalışacak olanı seçmek... Ayrıca bir takdir meselesi. Beşer tabiatında yatan bir olay.»

Aslında, önce susan, sonradan da alkış tutan AP grubunu etkileyen bir başka etken vardı. Adalet Partisi örgütü, iktidar olmuş bir partinin daha ilk günden bu çelişkili, hükümeti kamuoyunda ters duruma düşüren davranışını beğenmemişti. Her ilden milletvekillerine, parti merkezine telgraflar yağmıştı. Milletvekillerinin üzerindeki örgüt baskısı da derhal etkisini göstermişti.

Oysa, Demirel bu olguyu, «... Anladım ki, siyasetçinin ruhsal durumunda bazı şeyler 'kalıcı' değil...» biçiminde yorumluyordu.

3 Kasım 1965'te hükümet, programıyla ayakta alkışlanarak Türkiye'yi yönetmeye girişti.

2
DÖNEMİN «İKİ OLGU»SU

AP, eski bir akımın uzantısıydı, ama «yeni bir kadro»nun buyruğundaydı.

Bölükbaşı'nın «tek başına» sürükleyip götürdüğü Millet Partisi, bir «fenomen»di.

AP'nin yanı sıra siyasal yaşantımızda değişik, fakat önemli bir ses olmaya aday parti ise, TİP'ti.

TİP'le Türkiye'de artık sesini duyuran, daha ötesi dinamikleşen solun karşısında, bir yandan demokratikleşmeyi içine sindiremediğini gösteren davranışlarıyla, öte yandan TİP gibi taze bünyesiyle sol çizgide bir partinin gölgesinde kalan CHP, «değişmez İsmet Paşasıyla, değişmez oyları» ile anaç parti görünümündeydi.

1965'ten sonra gelen dönemin iki önemli olgusu vardı:

Yeni bir iktidarla AP; Türkiye'nin işitmediği sloganlar ve sözlerle sol bir parti olan TİP...

TİP, kendine özgü programı, sözcülerinin sözleri ve davranışları ile 1965 seçiminin değişik rengiydi. Buna karşın, 1965 seçimlerinden önce, «ortanın solu»nda bir parti olduğu savıyla, hem TİP'in önüne geçmek isteyen, hem de yeni, ilerici ve hamleci bir dinamiği olduğunu kanıtlamak için reformist bir parti görüntüsüne milleti inandırmaya çalışan CHP, bu iki partinin de oldukça gerisinde kalıyordu.

Ama CHP bir türlü bırakamadığı alışkanlıklarını, hele 1960 öncesi deneyip de 27 Mayıs'la noktaladığı ana politikasını yine sürdürüyordu.

1965 seçimlerinden önce İsmet Paşanın dilinde, iktidarın CHP dışında bir partiye geçmesi gerçekleşirse, Ordu'nun «müdahale» edeceğine dayalı sözler yoktu. Ne var ki,

İsmet Paşaya yakınlığıyla bilinen yazar çizer takımı, kimi zaman da partinin sözcüleri, giderek bu «tehdit»i kalemlerinden, dillerinden düşürmez olmuşlardı. Türk demokrasisinin kaderine 1960 yılında yapışıp kalan «Ordu tehdidi,» hele 1965 seçimleri öncesi azgın bir boğa gibi, CHP dışında kalan partilere saldırıyordu. Böylesi bir tehdidin en açık örneğini Metin Toker, bir yazısında veriyordu:

Toker'e göre, CHP'nin dışında beceriksiz bir partiye, hele 1960 özlemlerini taşıyan bir partiye iktidar verilecek olursa, «Mr. Thompson ile Mr. Sten derhal geleceklerdi.»

Ordu'nun yönetime müdahale edeceğini bunca güzel bir benzetmeyle anlatmak, o sırada birçok CHP şakşakçısı gazetecinin beceri alanına girmemişti.

Yaygınlaştırılmak istenen, bu tür baskılarla yapılmak istenilen, «ülkeyi yönetecek, darboğazdan çıkaracak tek, ama tek kişinin İsmet Paşa iktidarı» olduğuna milleti inandırmak, oyların CHP'ye akmasını sağlamaktı.

Tabii, CHP yönetici kadrosunun kimi kesimleri, ülkede bir baştan öteki başa esen rüzgârın, kendi partilerine yönelik olmadığını açıkça görüyordu. Bir yanda ordu müdahalesiyle ilgili tehditler yapılırken, öte yanda «demokrasi, her oyun sağlıklı biçimde Millet Meclisine yansımasını sağlamak»tır gibi, çok geçerli olduğuna inanılan bir gerekçeyle, seçim yasasında AP'yi tek başına iktidara getiremeyecek bir değişiklik yapılıyordu. «Ulusal artık» adıyla anılan bu değişimle, AP'nin iktidara gelmesinin önlenebileceği hesaplanıyordu. CHP, tek başına iktidara gelemezse, yeni bir koalisyon dönemi açılır; hiç değilse Millet Meclisine giren partiler arasında «en büyük» sayıyla CHP önde olacağı için, yeni bir koalisyon hükümetini İsmet Paşanın kurması sağlanabilirdi. Bu yasal değişimin, CHP'ye hiçbir yararı olmayacaktı.

Kapalı kapılar ardında yapılan hesaplar, kapı önlerinde yapılan ordunun müdahale edeceği propagandaları, bu partiye hiçbir katkıda bulunamayacak; ne var ki, Türkiye'de ilk kez gerçek sol bir partinin «ulusal artık» formülünün getirdiği yüzde 3'lük bir oyla Millet Meclisine girmesi olanağı doğacaktı.

Demirel ise, seçim alanlarında haykırıyordu:

«... AP'ye iktidarı vermeyeceğiz diyorlar. AP iktidar olsa da verilmeyecek, diyorlar. Kim vermeyecek iktidarı?..

Ordu!.. Kim verdirmeyecek?.. CHP... Peki ama, ordu, CHP'nin muhafız alayı mı, ordu milletin malı değil mi?..»

Ardından ekliyordu:

«... Siz, bizi iktidar yapınız. Bu iktidara sahip çıkmasını biz biliriz. Biz, bu memleketin çocukları değil miyiz?.. Ordu, CHP'nin ordusu mu...»

Doğal olarak CHP'nin yazgısında kara bir leke olarak kalacak geçmişteki bir olgudan da söz açıyordu:

«... Türkiye'de huzur ve sükûn istiyorsunuz. Demokrat Partiye oy verenleri ikinci sınıf vatandaş yapmaktan vazgeçilmeli. Bu, bozgunculuktur, münafıklıktır, milleti ikiye bölmektir. Vicdanları cezalandırmaktır. Huzur isteniliyorsa, vazgeçiniz bu tür davranışlardan...»

Seçim alanları görülmedik ölçüde kalabalıktı.

CHP'liler, İsmet Paşaya çıkan kalabalıkları gösteriyor, partinin karşısında AP'de birikime ulaşan «eski husumet oyları»na karşın, bu denli kitle gösterilerinin CHP'nin seçim şansına bir işaret olduğunu söylüyorlardı. Oysa, durum böyle değildi. CHP hiç kuşku yok, köklü bir partiydi, en azından her seçimde yüzde 30 oyu vardı. Örgütü bir ihtilalle canlanmış, Türkiye'nin kaderine egemen olmuş, beş yıl bir kurtarıcı parti hüviyetiyle yaşamıştı.

Buna karşın AP'nin seçim alanlarındaki kalabalıklarda ayrı bir ortam yaşanıyordu. Bu, daha bir canlıydı. Bir alanı dolduran elli bin kişiyse, elli bin kişide de benzeri canlılık, devinimlilik göze çarpıyordu.

Seçim alanına yığılmış kalabalıktaki patırtılı, parıltılı canlılık, yalnızca ön sıralarda değildi. Bütün alanda aynı canlılık, aynı coşku, elektrik telinden yayılmışçasına her bireye, kadına, erkeğe, çocuğa yansımıştı. Ancak, bir seçim alanında kürsüye yakın olan kesimlerin canlılığı, o alanın, o ilin seçimdeki canlılığını hiçbir zaman kanıtlamazdı. Bu devinim, bu coşku, bu heyecan eğer ön sıralardan gerilere, oradan da kentin sokaklarına, caddelerine doğru akıyorsa, durumda bir başkalık var demekti.

İsmet Paşa ekibi, ordunun müdahalesi tehdidiyle, seçim yasasında yaptığı düzenlemelerin dışında, bir başka hata daha yaptı. Bir yandan reformist bir parti olduğunu kanıt-

lamak için toprak reformundan söz ediyor; öte yandan da kuramsal olarak «laikliğe gölge düşürülmesine» karşı olduğunu söylüyordu.

Sanırım Eskişehir'de idik. İsmet Paşa kalabalığa doğru konuşuyordu. Yeni önder Demirel'e bir salvo atışı daha yapmak gereğini duydu ve «... AP önderinin Bediüzzaman Nursi'nin adamlarından biri...» olduğunu söyledi.

İnönü konuşurken, kalabalığın ta gerilerindeydim.

Bir ağacın gölgesindeydik. Önümde de iki köylü İsmet Paşayı dinliyordu. İsmet Paşanın bu sözleri söylemesinden hemen sonra, biri ötekine baktı ve,

«Kalk gidelim, anladık,» dedi.

Bu tür suçlamaların aranılan hedefi bulmadığı, amacı çok saptırdığı ortadaydı. Aydın kesimler, siyasal kadrolar dışındaki egemen güçler, Demirel'i tanımadıklarından ötürü ne denli kuşkucu olurlarsa olsunlar, yeni bir öndere karşı bu tür suçlamaların halk arasında fazla değeri olmuyordu.

1965 seçimleri öncesi, CHP'nin «ortanın solu» sloganının, AP tarafından «Moskova yolu» olarak nitelenmesi de elbette, İsmet Paşa aleyhine önemli bir etkendi.

«Ortanın solu»nun ne demek olduğunu, neyi amaçladığını CHP, iyice anlatamamıştı. Heybeliada'daki evinde CHP'nin yerini soran üniversiteli öğrencilere, CHP'nin devletçiliğini anlatabilmek için, «Partisinin siyasal yelpazedeki yerinin ortanın solunda» olduğunu söyleyen İsmet Paşanın bu sözleri seçim sömürüsü içinde eriyip gitmişti. Nitekim «ortanın solu»nun ne olduğunu, ya da ne olmadığını anlatabilmek, CHP'ye uzun yıllara mal olacaktı.

Bir yerde, ortanın solu sloganından çok, «umut» haline gelen Ecevit'in yeni kişiliği, oy açısından bir kez CHP'nin yüzünü güldürecekti. 1973 seçimlerinde doruğa tırmanan CHP oyları, gene çalkantılı döneme girecek, 1979'daki 26 ilde yapılan ara seçimlerinde oy açısından iflas edecekti.

Ağır işitmesine karşın, ağzından çıkan «ortanın solu»nu bir yörüngeye oturtmak için İsmet Paşanın dirençle giriştiği parti içi ve dışı savaşım, bir yerde kişiliğine de ağır darbe vuracaktı.

1965 seçimlerinde AP'nin ezici bir zafer sağladığının

anlaşıldığı saatlerde, Hürriyet'in sahibi Haldun Simavi'nin o geceden başlayarak, «acele» bir dizi yazı yazmamı buyurduğu bana iletildi: «CHP, neden kaybetmişti?»

Yazının ana başlığı buydu. O gece ilk yazıyı acele yazarak verdim, yayımlandı.

Ordunun müdahalesine yönelik tehditleri, vatandaşlar arasına ikilik sokmaya yönelik parti propagandasını, örgütteki eski DP'lilere karşı küçümseyen davranışları bir bir anlatıyordum. Oysa, o sırada, CHP'nin en büyük kozlarından biri, çiftçiye, köylüye «toprak ağaları»nın elindeki toprağı alarak dağıtacağı propagandası idi.

Hep biliyorduk, geçen ciltlerde de sergilendi, CHP onca yılın egemen partisiydi. Fakat, İsmet Paşanın bir küçük zaman birimine sığan çabası dışında CHP'nin, toprak reformunu gerçekleştirebileceği görülmemişti.

1964 - 65 bütçesini hazırlayan CHP hükümetlerinin, İsmet Paşanın, harcanmak üzere toprak reformu için ayırdığı para ne kadardı, biliyor musunuz?..

Yaklaşık, yüz bin lira...

CHP'nin seçimi yitirmesinin nedenlerini sıralarken, yazıya bu öğeyi özellikle geniş biçimde koymuştum. Kim, kimi aldatıyor ve ne istiyordu sonuçta?.. Bu koşullar altında belli değildi. Fakat, milletin yapılanlarla, yapılmayanlar arasında geniş bir ayrım yapabilecek nitelikteki sağduyusu, CHP'nin sözde savlarını olumsuz oylarla yanıtlıyordu.

Nitekim, İsmet Paşaya karşı değişik etkenlerin yanı sıra, bir yerde bu konuda da başarı kazanan Ecevit'in şansı, daha inandırıcı, yeni bir ışık olduğu için 'yapabilir' inancını kitlelere vermesi oldu.

Demirel'e,

«... Ordu ile iyi ilişkiler, İsmet Paşayı karşısına almamaya çalışmak gibi ana öğelerin yanı sıra, bir de toprak reformunu çıkarmasını...» seçildiği gün söylediğim zaman, hiç sesini çıkarmamıştı.

Demirel, daha sonra bana, «Türkiye'de alınıp da dağıtılacak toprak olmadığını» söyledi. Devletin elindeki topraklarsa, işlenebilir nitelikte değildi. Bir toprak reformuna gereksinim yoktu.

Ordu ile iyi ilişkiler, bir de İsmet Paşayı karşısına almamak Demirel'in politikasının ana öğeleriydi.

Ancak, CHP, aydın kesim, bir ölçüde TİP, 1965 seçimlerinden hemen sonra toprak reformunun Türkiye için, Türk halkı için gerçek bir gereksinim olduğunu söylemeye başladılar. Bu söyleyiş, öylesine bir tırmanış gösterdi ki, toprak reformu artık bir partinin özendiği bir uygulama olmaktan çıktı. Daha değişik kesimlere, özellikle ordunun bir bölümüne değin indi. 1971'deki ordu müdahalesinin ana hedefi «parlamentonun anayasanın öngördüğü reformları yapmamak» içeriğindeydi. Reform denilince akla gelen ise, yalnızca toprak reformuydu.

Ne çare ki, 12 Mart 1971 darbesi —daha sonraki kitaplarda ayrıntılı biçimde görüleceği gibi— reform diye yola çıktı. 1961 Anayasasını önemli oranda değiştirdi. Toprak reformu hazırlıklarını —tıpkı 12 Eylül'den sonra olduğu gibi— Devlet Bakanlığına getirilen Prof. İlhan Öztrak'ın eline bıraktı. Ve...

Bu reform, nc hikmetse, darbelere neden olduğu halde, bir türlü gerçekleşemedi. Bugün devletin tozlu arşivlerinde —belki— yirmiye yakın toprak reformu yasa tasarısı —hangi nedenle— gün ışığına çıkacağı günleri bekliyor.

3
TOPRAĞIN ÇOCUĞU

Oysa, Demirel, toprağın çocuğuydu. Toprağın büyütüp okuttuğu bir insandı.

O, toprağın niteliklerini, toprağa düşen yağmurun o yıl ürünü ne denli olumsuz, ya da olumlu etkileyeceğini çok iyi bilirdi. Bu nitelikleri olan bir insan, topraksız köylüyü toprağa kavuşturmayı amaçlayan bir yasaya —her dönemde bulduğumuz bir 'reform' gibi, o dönemde de— toprak reformuna niçin karşı çıkıyordu?.

Tartışma, özelde aydın çevrelerin kümelendiği kentlerle yayın organlarında iyice yaygınlaşmıştı. CHP muhalefetinin savı ise, AP gibi «toprak ağalarını, büyük para sahiplerini koruyan» bir partinin elbette bu reformu istemesine olanak olmadığıydı.

Böylesine tartışmalara girildiğinde küçük çiftçinin, topraksız köylünün ıstırabını CHP dile getirirdi; buna karşın, AP, özellikle Demirel, rakamlar sayarak,. verim hesapları yaparak Türkiye'de dağıtılacak toprak olmadığını anlatırdı. Toprak reformu, 1965'ten sonraki dönemin bellibaşlı anahtar sorunlarından biri olarak, Türkiye'yi 12 Mart darbesine değin götürdü.

Doğumuyla toprağa bağlı olan, başbakan olduğu sırada da babasının hâlâ toprakla uğraştığı bilinen bir insanın, yaşamıyla siyasal devinimi arasındaki bu ayrımlar, Demirel'i çok daha yakından tanımaya itiyordu insanı.

Bir gece, evinde siyaset dışı söyleşiyorduk.

Yüreğindeki, kafasındaki özgürlük şarkılarının ta çocukluğundan beri aşama aşama yeşerip olgunlaştığını söylüyordu. İlkokul, ortaokul, lise yıllarına rastlayan tek parti

döneminde toprak insanlarının, köylünün gördüğü eziyeti, çektiği ıstırabı bir türlü unutamamıştı. Kuşku yoktu ki, o dönemlere özgü, kent dışındaki insanlara yüksekten bakışla belirginleşen siyasal sistematik, Demirel'in aile ocağına değin inmişti. Vergilerin salınmasıyla alınması, jandarmanın köye eğilen gölgesi, babasına, belki de çok yakın akrabalarına reva görülen kimi davranışlar, çocuk yüreğinde izler bırakmıştı.

Acaba, kimi söyleşilerimizde çocukluğunun etkisinde kaldığı için mi, böylesine içine kapanık, duygularını belli belirsiz yansıtan bir kişiliğe sahip görünüyordu?.. Yoksa öteki kardeşlerinden onu ayrı tutan doğasındaki bir başkalıktan dolayı mı?..

Kimi yerde açık, yürekten rahat konuşan bir insan gibi görünürken, hangi duygu ya da düşüncelerin etkisiyle birden kapanık, suskun ve yanıtsız bir insan haline geliyordu, bir türlü kestiremezdim; bunun nedeni ne olabilirdi?

Siyasal çalkantılar içinde «vefa duygusu»nun en zayıf olduğu kişilerin siyasetçilerin olduğunu bilmez miydim ben?.. İyi bilirdim, hem de çok iyi. Çünkü, belki de kimi yerde İsmet Paşayla —onların deyimiyle— «ekolüne» karşı içimizde biriken tepkilerin bir nedeni de genç yüreklerimizi soğutan, «CHP'nin vefasızlığı» idi.

Oysa, Demirel'de yakın arkadaşlarına karşı, kader birliği ettiği insanlara karşı, bir yerde kırılma varsa bile, genelde dostlukları yaşardı.

İlişkisi olduğu insanlar üzerinde deneyimler sonucu katılaştırdığı yargıları sezmemek olanaksızdı. Özellikle bir siyasetçi olduğu için, insanların hangisiyle hangi noktaya değin daha içten ilişki kurulacağını, araştırmaları sonucu biçimlendirirdi. Vardığı yargıları değiştirmesi oldukça zor olurdu. Ama, kimi zaman, dost elini uzattığı kişilerin dönem değişince, kişiliklerini değiştirmesinden buruk bir acıyla söz ederdi. Bugüne değin siyasal inanışlarda birlikte olduğu insanların, siyasal kamp değiştirmelerinden daha çok alayla söz ederdi. Siyaset dışındaki dostlarının, iyi ilişkiler kurduğu kimselerin de çok yadırganacak davranışlarını gözlediği zaman, bundan yumuşak, ama acılı bir dille söz ederdi.

1980'den sonra yurt düzeyinde ve başkentteki parti kad-

rolarından büyük kopmaların, değişimlerin, günün yöneticilerine yönelmelerin olmadığını gördükçe, göğsünü kabartarak, «dimdik ayakta» kaldıklarını, âdeta gurur duyarak söylemişti.

Günlük ya da bir dönem gereği «kamp değiştiren kişiler»e bir kez dönüp bakmamıştı. 1980'den önce olduğu gibi. 1980'den sonraları da, Türk milletinin asla demokratik özgürlüklerinden ödün vermeyeceğini, kendisine hizmet vermiş olanları hiçbir zaman unutmayacağını söylerdi.

Yüreğinde tek bir acı vardı: Demokratik, anayasal bütün kuruluşları aynı kabın içinde, birbirini korur ve kollar olmak ilkesinde bir türlü birleştirememiş olmamızdan yakınırdı.

Masasının önünde AP'nin amblemini süsleyen otuza yakın kır at minyatürü vardı.

Arkasındaki kitaplığın gözlerinde Adnan Menderes'in ve AP'nin ilk genel başkanı Ragıp Gümüşpala'nın resimleri vardı. Masasının karşısındaki duvarda ise, seçim alanlarındaki mitinglere ait birkaç fotoğrafla, yanyana duran iki belge:

Beynelmilel Köprücüler Derneğinin, Boğaziçi Köprüsü nedeniyle gönderdiği belge ile, on yıl siyaset yasağını resmileştiren resmi gazetenin o günkü sayısı.

İkisi de çerçevelenmiş, duvardaydı.

1965 yılında iktidara geldiği zaman seçim bildirisinde de hükümet programında da İstanbul köprüsünü gerçekleştireceklerini vaat etmişlerdi.

1973'lerden önce köprünün yapımı bitti. 12 Mart darbesinin hemen sonrasıydı.

Evrenin hangi ülkesinde olursa olsun, o ülke için mutluluk veren böylesine bir törende baş konuk, o eserin başlamasına ve tamamlanmasına yol açan insan olurdu. Binlerce çağrının bir tanesini de Demirel'e gönderdiler.

Törene gitmedi.

Daha sonra, 12 Mart Adalet Bakanı İsmail Aral'ın, Demirel'in yeniden başbakan olup olmayacağı sorusuna, «güldürmeyin beni» diye yanıt verdiği günlerden bir buçuk yıl sonra, yeniden iktidara geldi. Bir gezi nedeniyle İstanbul'a gitti; yapımında emeğinin geçtiği Köprü'yü, işte o sırada gezdi, ilgilileriyle konuştu.

İri elleri, şişman gövdesi, iri başıyla dışarıdan duygu dalgalanmalarından yoksun, geniş yürekli bir kişiliği varmış gibi görünürdü.

Oysa, belli etmemesine karşın, çoğu yerde, hele dostlukların tartışmaya girdiği ortamlarda duygusallığını, sözlerini ince öykülerle örterek belli ederdi. Büyük siyasal olayların göbeğinde yaşarken, duygularıyla değil, mantığıyla davranırdı.

Kökende tutucu bir aile başkanıydı. Ailesinden alıp getirdiği yaşam ilkelerini olduğu gibi uygulardı. Kardeşleri için «ağa» idi; onunla konuşurlarken, daima saygılı kalırlardı. Ali Demirel'in, onun yanına söyleyeceklerini kapı önünde düşünerek, önünü ilikledikten sonra girdiğine birkaç kez tanık oldum.

Ali Demirel'in aile içinde bir başka yeri vardı. Şevket ve Süleyman Demirel, yükseköğrenim görmüşlerdi. Küçük Ali Demirel ise, okuyamamıştı. Ailenin yanında, toprağın içinde kalması zorunluydu belki de.

Ayrıca, Ali Demirel'i, 1960 ihtilali içeri atmıştı.

Bu nedenlerle Ali Demirel'e bakış açısında bir başkalık gözlenirdi.

En yakın dostlarının yanında bile, eşiyle konuşmalarında, tutumunda son derece dikkatliydi. Eşi Nazmiye Demirel'in, bir Türk kadınının bütün özelliklerini taşıdığı kuşkusuzdu.

Eşi başbakandı. Ama, Nazmiye Demirel, günler ve günler boyu evlerinin ikinci katındaki koltuğunda oturarak yılları doldurdu. Ne aşırı bir davranışı, ne de eşinin izni olmaksızın kendi başına yaptığı tek bir gezisi vardı. Yazları, herkes başkenti bırakıp yazlığa gittiğinde bile Nazmiye Demirel, bir iki yakınıyla evde oturur, benim deyimimle, «eşinin görevinden dolayı çile doldururdu.»

Konuklarını kabul eder. Demirel'in yemeğini hazırlar, başbakanın sabahlara değin süren çalışmaları nedeniyle de belli bir saatte üçüncü kattaki yatak odasına çekilirdi.

Sanırım 1969 seçimlerine değin, Demirel hem sigara içti; hem de geceleri bir balon kadehe doldurduğu susuz viskiyi. Ancak, o tarihlerde doktorların isteği üzerine sevdiği sigarayı, yemek sonraları tüttürdüğü puroyu, viskiyi bıraktı. Sevdiği, söyleşisinden hoşlandığı bir dostunu yemeğe çağırdığı zaman, bir kadeh içiyordu artık.

Sabah erken kalkardı. Bütün gazeteleri baştan sona okur, bir gün öncesi programladığı işlere başlamak için evden çıkardı. O programı değiştirecek önemli bir olay olmazsa, aynen uygulardı.

Geç saatlerde başbakanlıktan gelir, kısa sürede yemek yer, çalışma odasına inerdi. Gecenin 22'sinden sonra çoğu zaman sabahın 03'lerine değin, çalışır, konuk kabul eder, arkadaşlarıyla görüşürdü. Üç dört saatlik bir dinlenişten sonra, bir gün sonrasını yaşardı.

Belleği, hiçbir zaman teklemedi. Geçen yılların, o günlerin, çok eski yılların rakamlarını bir elektronik beyin gibi sistematik, doğru biçimde söylerdi. O nedenle kendisiyle tartışanlar rakamlara, ya da olayların içeriğinde yatan ayrıntılara pek girmeyi istemezlerdi.

Eğer anımsamakta zorluk çektiği bir ayrıntı varsa, bunu buluncaya değin bütün dosyalarını dakikalar boyu tarar, o noktaya erişmeden de konuşmayı sürdürmezdi.

Önemli özelliklerinden biri de verdiği sözü mutlaka yerine getirmesiydi.

1965 seçimlerinden hemen sonra, Amerika'da başarılı olmuş bir Türk, Necati Zincirkıran'a gelmiş, Demirel'in bir imzasını istemişti. Necati, bana bildirdi. Yeni başbakan olmuştu. Temiz bir kâğıda imzasını atmasını rica ettik, isteğimizi yerine getirdi.

Ertesi günü Necati, beni aradı:

«Demirel, telefon etti. İmzasını benim isteyip istemediğimi sordu, 'evet' diye yanıtladım, haberin olsun,» dedi.

O denli dikkatliydi. Yeni tanıdığı, üzerinde henüz bir yargıya varmadığı bir gazetecinin boş kâğıda imzasını aldıktan sonra, ne yapacağını, ne bilsindi!

Geceleri durmaksızın çalan telefon, sustu.

12 Mart 1971 gününü, 13 Mart'a bağlayan geceydi.

Demirel'in evine gitmiştim.

Uzun zaman birlikte kaldık. O gece, siyaset yoktu; o gece 12 Mart'ın ne getireceği, ya da neleri götüreceğinin tartışması da yapılmıyordu.

Daha çok, kişisel sorunlardan söz ediliyordu.

Demirel'in evinden ayrıldığım sıralarda neredeyse sabah olacaktı.

Saatler boyu —başbakan iken— uzun uzun, durmaksızın çalan telefonu, hiç ama hiç çalmamıştı.

Siyasetin doğasından olacak, insanların dostluk anlayışlarında, insancıl duygularında ne denli yozlaştığını görmüştüm.

Çünkü kimileri tam siper «yarın» ne olacağını gözlüyor; kimileri de siyasetten gittiğini varsaydıkları Demirel'in yerine, kimin geleceğini araştırıyordu. Tabii, darbeyle birlikte yönetime egemen olanlara yaranmak için o gece ve hemen sonrası dil dökenler de vardı.

«... Peki, hanımefendiyi götürmeyecek miydiniz?» diye sordum.

«Pek yanlı değildim,» dedi Demirel.

Merakla yüzüne baktım. 12 Eylül sabahı, «bir süre kalacakları» Çanakkale'ye gideceklerdi.

«Nazmiye'yi götürmek istemedim. Herhangi bir sonuçtan korktuğum için değil» diye tekdüze, özgünlüğünü koruyan sesle yanıt verdi. «Giderken, bana, kötü bir davranış olması ihtimali karşısında, üzülmesini istemiyorum.»

Çünkü, 27 Mayıs'ta bir iktidarın hapishaneye götürülüşlerindeki acı anları, bu anları yaşayanlardan belki yüz kez dinlemişti.

Eşinin yanında onurunun ayaklar altına alınmasını kesinlikle istemiyordu.

Bir küçük valizle askerî havaalanına gitmezden önce evden çıkarken, kendisine son derece saygılı davranan Amirale, «Allah büyüktür,» demiş, otomobile binmişti.

Doğasındaki canlılığı bir ay süreyle kaldığı Çanakkale'de hiç yitirmedi.

Demirel ve Ecevit, eşleriyle bir motelde konuk edilmişlerdi. Kolordu Komutanı Hüsnü Çelenkler'in konuğu idiler.

Telefonla konuşmaları yasak değildi. Demirel, kaldığı sürece arayanlara yanıt verdiği gibi, Türkiye'nin her yöresindeki arkadaşlarını bulup konuştu.

Biz gazeteciler hepimiz, hemen her gün hem Demirel'i, hem de Ecevit'i, ayrım gözetmeksizin arıyor ve konuşuyorduk.

Bir kezinde Demirel'e, aynı motelde kaldıklarına göre Ecevit'le görüşüp görüşmediğini sordum.

«... Motelin bir ucunda o, öteki ucunda ben oturuyorum,» dedi.

Sonra, «Boğazı tutuyoruz, Çanakkale geçilmez» diye ekledi.

Bir de kahkaha attı.

Belki duyurur, belki erişebilir inancıyla telefon konuşmalarında ülke sorunları, o günlerde içinde bulunduğumuz koşullar ya da ortaya çıkan kimi sorunlar üzerinde düşüncelerini açıkça söylüyordu.

Demirel, Çanakkale'ye ilk gidişinde elinde küçük bir bavul vardı. Birkaç bavul ile döndü.

Orada, durmaksızın not çıkarmış, kendi inançları doğrultusunda beş yıllık, on yıllık bir program hazırlamış, Türkiye'nin kalkınması için nelerin yapılması gerektiğini yazmıştı.

Belirgin tutkusu, özgürlükçü bir rejimde kalkınan Türkiye idi.

Zaman zaman çalışma odasında ayağa kalkar, Türkiye'de yapılmasını düşlediği dev eserleri sayar, günün koşullarında yeniden kıpırdanan siyasal düzensizliklere değinir, «Ahhh» derdi, «ahhh, bir on yıl, Türkiye'de siyasal istikrar sağlanabilse... İşte o zaman Türkiye'yi bir kez daha katlarız.»

1965'te başlayan, kimi önemli sosyal ve siyasal çalkantılara karşın, 1971'lere değin uzanan dönemin «aralıksız» sürmesi sağlanabilseydi, Türkiye daha geniş olanaklara kavuşacaktı. Buna, inanıyordu.

Kimi zaman, yalnızca kendisinin değil, çeşitli eserlere hizmeti geçenlerin haklarının yenildiğinden yakınırdı. Bu tür yazılara, savlara karşı gösterdiği tepki, sert olmazdı; ama o konuda inandıklarını, derhal bir yanıtla savın sahibine gönderirdi.

«Turgut Özal'ı oldukça eskiden tanıyorsunuz» dedim Demirel'e.

«Tanırım,» dedi.

1983'teydi. Turgut Özal, Çankaya'dan esen rüzgâr nedeniyle bir günde Başbakan yardımcılığını bırakmıştı. Parlamenter demokrasiye geçileceğinin kesinleşmeye başladığı günlerdi; yeni kurulacak partiler birer önder bekliyordu. Çünkü, tabanda siyasal akımları «temsil eden örgütsel güçler,» zaten hazırdı.

Özal'ın yeni bir parti kuracağı ve bu partinin önderliğine soyunacağı, demeçlerinde olasılıklardan söz etmesine karşın, bir biçime kesindi.

Özal, elbette, oy tabanında Amerika'yı yeniden «keşfedecek» değildi. Kendisini güçlü bir siyasal kurumun başına getirecek oy birikimi, zaten vardı. Özal'ın tek sorunu, bir parti kurmaya yöneldiği zaman, askeri yönetimin bu girişime nasıl bakacağıydı. Bu nedenle, partiyi kuracağını kesinkes açıklamadan önce, birkaç kez Çankaya'ya çıktı.

Çankaya'dan hangi güvenceleri istediği, ya da ne biçim güvenceler verdiği, elbette, bugün bile açıklığa kavuşmuş değil. Ne var ki, siyasal bir gücün oluşmasına olanak tanınması için, askeri yönetimin belirli kimi ilkelerine «uygun davranmak» gerekiyordu.

Özal'a, parti kurması için izin verenlerin, başlarda, bu partinin ülkenin tüm sorumluluğunu üzerine alabileceğini varsaymadıkları, kökende Turgut Sunalp'in partisine eğilim duydukları da açıktı. Sunalp'in kurduğu partinin iktidar olmasına «kimi öteki etkenlerle yeni ve değişik bir dengenin ortaya çıkmasına» karşı beliren kuşkulardan mıdır; yoksa, MDP'nin çoğunluğu sağlamasının olanaksız olduğuna dayalı bir tablonun ortaya çıkmasından sonra mıdır —bunlar, çok sonraları yanıtı bulunacak sorulardı— Özal'ın seçim şansını arttıran etkenler giderek çoğaldı.

Turgut Özal, kişiliğine özgü bir propaganda yöntemiyle sahneye çıktı.

İlk başlarda dış görüntüsüne özen gösterdi. Amerika Birleşik Devletleri'nde «zayıfladı», dişlerini değiştirdi, gülümsemesine parlak bir beyazlık kazandırdı.

Aşamalı biçimde Türkiye'yi yalnızca ekonomik esenliğe çıkaran insan görüntüsünden sıyrılmaya başladı. Doğrusu, öyle günler geldi, Özal'dan öyle demeçlerle savlar duyulmaya başlandı ki, Demirel'i bilemiyorum ama, olayları yıllar boyu izlemiş olan benim gibiler bile hayretler içinde kalıyordu.

«Turgut'la ilişkilerimiz, sürekli olarak dostane bir düzen içinde geçmiştir» diyordu Demirel. Kişiler üzerinde, hele birlikte çalıştığı, çalıştırdığı insanları rahatsız edecek sözlerden sakınan doğasına karşın, Özal gibi ülkenin kaderine egemen olmaya çalışan bir insan için yargıda bulunmasını istiyordum. Bir bakıma Demirel'i buna zorluyordum. Kesintili açıklamalar arasında birleştirip bir mozaik haline getirebildiğim, bir yargı bütünlemesine dönüştürebildiğim cümleleri şöyleydi:

«... Turgut çalışkandır, akıllıdır. Kimi konuları iyi bilir. Yalnız, dağınıktır. Bir 'ikinci adam' olarak belirli ve önemli nitelikleri vardır. Bir konuyu uygulamaya koymak için üstlendiği zaman, bunu sürekli kovalar, sonuçlarını alabilir. Ama, Türkiye üzerinde geniş düş gücü olduğunu sanmıyorum...»

O sırada, en büyük kuşkusu, giderek istediği yörüngeden çıkmaya başlayan 24 Ocak kararlarının, günü geldiğinde kendi iktidarı, partisi üzerine «ihale» edilmesiydi.

Özal'ın, 24 Ocak kararlarını, «kendi başına bulup uygulamış» bir insan gibi ortaya çıkmasına da oldukça kızgındı.

«... Eğer o günkü siyasal güç, yani benim hükümetim bu kararları siyaseten üstlenmeseydi, acaba Turgut Özal, bu kararları nasıl uygulayacaktı...» diyordu.

Sonra belleğinin bütün canlılığıyla, 24 Ocak kararlarının açıklanmasına değin geçen sürede, hükümet başkanı olarak, hükümet olarak neler söyleyip açıkladıklarını anlatıyordu.

Ecevit'in, 1979'daki seçimi yitirmesinden sonra, «Halk, AP'ye tevecc üh etti, hükümeti bu partinin kurması gerekir» mantığıyla istifa edip, bir kenara çekilmesiyle Demirel, küçük partilerin «dışardan» desteğini sağlayarak bir «AP hükümeti» kurmuştu. O ana kadar, benzinden tuza değin halkın gereksindiği maddeler, Ecevit'in dalgalanmalı hükümetiyle ortadan çekilmişti.

AP hükümeti, özellikle de Demirel, yeni hükümetin her şeyden önce bu «yokları,» sağlayacağı dövizle bulup piyasaya sürmeyi, halkı boğucu baskıdan kurtarmayı amaçlıyordu.

Öyle günlerdi ki, fuel-oil olmadığı için evde kalamıyorduk. Eşimle birlikte ısınmak, donmadan uyuyabilmek için

Uğur Reyhan gibi şöminesi, kat kaloriferi, biraz da fuel-oili olan dostların evine yatıya gidiyorduk.

Demirel, o sırada içine kapanmıştı. Bir yandan Ordudan gelen uyarı mektubu, anarşinin son manzaraları, bir yandan da siyasal alandaki çekişmelerle uğraşıyordu.

Fakat, kamuoyundan düşüncelerini gizlediği sırada, daha çok ekonomideki darboğazdan geçmeyi planlıyordu. Sonradan öğrendik.

Ancak, bir dizi basın toplantısı yaparak, ekonomide alacağı önlemleri bir biçimde açıkladı. Millet Meclisinde hükümet programını okurken söyledi, program müzakereleri sırasında da bunları ortaya koydu.

24 Ocak kararları açıklandığında hükümetin neler yapabileceği üzerinde hemen herkesin oldukça geniş bilgisi vardı. Bu kararları çok önceden evinde kimi bakan arkadaşlarıyla konuşup ilkelerini saptamıştı. Her ilkenin yazılı karar biçimine dönüşmesi için «çalışkanlığını yadsımadığı» Turgut Özal'ı «münasip» görmüştü. Ancak bu kararlar, Turgut Özal'ın müsteşarlık makamının buyrukları değildi; doğrudan hükümetin benimsediği, önayak olduğu ilkelerin sonuçlarıydı.

«... Turgut Özal neyi keşfetmiş, neyi bulmuş yeni olarak. Hepsi bilinen uygulama yöntemleriydi. O güne değin yapılmasına cesaret edilmeyenleri biz, karar haline getirmiştik. Uygulamasıyla yazımı Turgut'a düsmüstü...» diyordu Demirel. Kızgın mıydı, değil miydi; bunları söylerken, anlayamıyordum.

«... Bu kararların bugün aldığı biçimin getirdiği sonuçların 'bize' mal edilmesine şu nedenle isyan ediyorum: Eğer 12 Eylül olmasa, altı yedi ayda 'yoklardan' arınan Türkiye'de, 24 Ocak kararlarını yeni baştan gözden geçirip, ülkenin o gün içinde bulunduğu koşullara göre, yeniden düzenleyecektik. Özal, bu gereksinimi duymadı. O kararların 'yeni baştan' ele alınıp düzenlenmesi eğilimine kaymadı. Yeni bir ekonomik buluşun sahibiymiş gibi direniyor üzerlerinde ve de Amerika'yı keşfetmiş gibi...

Oysa Turgut Özal, öylesine bir evren yaratıyordu ki, geçmişin katı gerçeklerini ne denli yazarsanız yazınız, üzerinde durana rastlanmıyordu.

Özal, 24 Ocak'ın «mucidi» olduğuna kamuoyunu inandırdıktan sonra, Türkiye'nin geçmişinde yapılmış ne ka-

dar büyük iş varsa, bunların da altında imzası olduğunu söylemeye başladı. Hani neredeyse, daha önceleri yapılan Keban Barajı gibi, Boğaziçi Köprüsü gibi yatırımların «eski siyasilerin çabası, eski iktidarların çalışması» sonunda değil de, o sıralarda adı gizlenen, giderek hasıraltı edilen «bilinmeyen bir kişi»nin, Turgut Özal'ın yaptığı sanısına kapılıyorduk.

Konuları içyüzleriyle bilenler ise, 1980'den sonra gelen uygulamaların «bilinen nedenleri» ile susmak zorunda kalıyorlardı.

«... Ereğli Demir-Çelik tesisleri, Keban projesi, sonunda Boğaziçi Köprüsü...» gibi büyük yatırımlarda «çok emeği geçtiğini» söyleyerek, kökende bu yatırımların gerçekleşmesinde «büyük etken» olduğunu dokundurarak adı çevresinde renkli bir evren yaratıyordu.

Demirel'i, bu üç büyük yatırım konusunda «isyana yönelten» davranış, bir yazarın, Turgut Özal'ın geçmişte kendisine yazdığı bir mektubu yayımlamasıyla başladı. O zamana değin, Özal'ın kendi kişiliğini övgülere araç yapacak sözlerinden pek alınmış değildi, öyle görünüyordu. İçine kapanık doğası nedeniyle belki bizler Demirel'in içinde bulunduğu ruhsal evreni kavrayamıyorduk.

O mektubunda Özal, «... 21 senelik devlet memuriyetim süresince birçok ve beni ziyadesiyle tatmin eden, memlekete hizmet imkânı bulmuşumdur. Üzerinde çalıştığım ve netice alınmasında faydalı olduğuna inandığım bu işler arasında 3 büyük projeye daima özel bir önem vermişimdir...» diyor, Keban, Boğaz Köprüsü ve Ereğli Demir-Çelik Fabrikalarının daha büyütülmesindeki düşünceleri ardından sıralıyordu.

CHP'li kimi siyasetçiler, AP'li kimi eski bakanlar ve yöneticilerle «bir süre» kaldığı Çanakkale'nin Zincirbozan deniz üssünde, bu gelişmeleri izledikten sonra Demirel, dayanamadı, Özal'ın övünmelerini, dolaylı yoldan bu eserlere sahip çıkışını karşılayan uzun bir mektup yazdı. Yayımlansın diye bunu, Özal'ın mektubunu yayımlayan gazeteciye gönderdi. Yayımlamasını da dileyerek. Elbette, bu yanıt kamuoyuna yansımadı.

Demirel'in bu mektubu, kişiliğinin önemli bir parçasını yansıtması açısından önem taşıyor. El yazısıyla kaleme alınan 10 Temmuz 1983 günlü mektup şöyleydi:

«... Bir tartışma açmak veya bir tartışmaya katılmak niyetinde değilim. Ancak kendi anlayışıma göre bir düzeltme yapmak isterim.

Medeni eserler kimsenin değil, milletindir. Çünkü milletin parası ile yapılırlar.

Medeni eserleri siyasi iktidarlar icra ederler. Milletin parasını neden başka yerlere değil de buralara sarfetmiş olmanın vebalini böylece yüklenirler. Ayrıca, bütün hücumları yüklenirler. Onun için millete ait olan eserlerin icracısı olan siyasi iktidarların bilançosu yapılırken —ki bilanço siyasi iktidarlar için yapılır. Administrasyon için yapılmaz— iktidarları süresince meydana gelen, başlayan, biten eserler bu bilançoda görünür.

Medeni eserlerin yapılabilmesi için etüt, proje, finansman safhalarında yüzlerce kişi çalışır. İnşaatlarında yüzlerce kişi çalışır. Ama o eserler, siyasi icranın kararı olmadıkça projelenmiş bile olsa icra edilemezler. Projeler raflarda tozlanır. Bu itibarla, projeler hangi safhada olursa olsun, bitmiş olsun, bir siyasi icra gelip de bunu yapacağız demedikçe başlamış ve yapılmış olmayacağından bunların istenir olması, isteyeni, arzu edilmiş olması, arzu edeni, o eserin sahibi yapmaz. Mesela, Keban Barajı mahallinde su ölçümlerine, 1936 senesinde başlanmıştır. Senelerce su ölçülmüştür. Senelerce jeolojik etüt yapılmıştır. Senelerce projeler üzerinde çalışılmıştır. Ancak, 12 Haziran 1966 tarihinde temel atılarak inşaatına geçilmiştir. O tarihte, devlet başkanı, hükümet başkanı, hükümet üyeleri, diğer devlet ricali, devlet su işleri genel müdürü, baraj inşaat müdürü hep orada bulunmuşlardır. 12 Haziran 1966'da temel atılmış da daha önce neden atılmamış?..

Çünkü, bu iş için lazım olan 250 milyon dolar dış parayı, 1965 seçimlerini takiben iş başına gelen hükümet tedarik etmiş, iç parayı bütçesine bu hükümet koymuştur. Bu projenin gerçekleşmesini, dolayısıyla bu hükümet sağlamıştır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne Yüksek Mühendis Arif Onat'ı, Keban Barajı İnşaat Müdürlüğüne, Yüksek Mühendis Nazım Tütüncüoğlu'nu bu hükümet tayin etmiştir. Planlama teşkilatı müsteşarını da bu hükümet tayin etmiştir. Türkiye'yi planlama teşkilatı değil siyasi iktidar idare ettiği için olup bitenlerden planlama değil, hükümet

sorumlu olmuştur. Keban Barajı kimin eseridir sorusuna cevap aranıyorsa;

Herhalde, 1936'da su ölçmeye başlayan teknisyen veya mühendislerin, senelerce sondaj yapan teknisyenlerin ve mühendislerin, senelerce proje yapan mühendislerin, finansman tedarikinde çalışan kimselerin eseridir demek, mümkün değildir.

Bütün bunlar esere emeği geçen çok değerli kişilerdir.

Ancak bu emek, projeyi kuvveden fiilen çıkarmaz. Onun için, 12 Haziran 1966 tarihine kadar temel atılması beklenmiştir.

Eğer her şey kendiliğinden oldu ise, o zaman da niye daha evvel olmadı denir?.. Kaldı ki ne kendiliğinden olmuştur ki...

Keban Barajı, 1965-1971 döneminden sorumlu siyasi iktidarın icraatındandır. Eser, milletindir.

Doğru ve insaflı cevap budur. Aksi imalar yanlış olur. Hak yemek olur.

Eğer birisi çıkar da 'ben, bu işlerin projesinde çalışmıştım' derse, eserin sahibi olmaz. Çünkü, o işlerde pek çok kişi çalışmıştır. Herkes aynı iddiada bulunmak hakkına haizdir. Bu işlerde çalışmış olmak, eseri meydana getirmeye yetmediğine göre, eseri meydana getirmeye yetecek gayret kime, daha doğrusu hangi devre aitse icranın sahibi odur.

Esasen, icraata girişilince kimse o esere emeği geçenlere hücum etmez. Siyasi iktidara hücum eder. Siyasi iktidar da onu savunur.

'Keban Barajı kimin eseridir' konusu 1965 ve 1966 Meclislerinde tartışılmıştır. O tartışmalar zabıtlarda vardır. O zabıtlarda, bugün bu işlere sahip çıkmaya kalkanların hiç ismi geçmez.

Köprüye gelince:

Fiilen çevre yollarına 1968'de, köprü inşaatına da fiilen 1970'te başlanmıştır. (20 Şubat 1970)

20 Şubat 1970'te, köprünün temeli atılırken çok güzel konuşmalar yapılmıştır. Mektuplar esere sahiplik kazandırıyor da ihale, temel atma, para bulma, tahsisat ayırma acaba hiçbir kimseye hiçbir hak kazandırmıyor mu?

Köprü projesi, 1955'ten 1965'e kadar geçen süre içinde de hazırdı. Kendiliğinden yapılmış olsa, yapılır giderdi. Öyle

ise ne beklenmiş.. 'Bu işi yapınız. Alın şu dövizleri, alın şu liraları bu işi yapınız' emri beklenmiştir. 75 milyon doları 1965'te işbaşına gelen hükümet sağlamıştır. Bu emri, o günün siyasi iktidarı vermiş, yapılmaya başlanmış, daha evvelkiler verememiş, yapılamamış. Gerçek bu değil mi?

Amerika'dan 9 sene evvel gelen mektup (Özal'ın yazdığı mektup), acaba köprüyü kimin yaptırdığını mı ortaya koyuyor?

Acaba bu meçhul mü idi?

Yine söylüyorum. Eser milletin, icra 1965-1971 siyasi iktidarınındır. Pek çok kişinin emeği geçmiştir. Bütün bunlar bir kenara atılıp, 'ben bunu istemiştim. Finansmanında çalışmıştım' diyeni sahip yapmaya kalkmak, hak duygularını incitir. Açıkçası adaletsizlik, haksızlık, insafsızlık olur.

Hem, 'Zengine köprü, fukaraya kolera'

'Köprü yapmak cinnettir,'

'Köprü yerine fakir fukaraya hizmet götürün,'

'Zap suyuna köprü yapmak varken niye İstanbul'a,'

Şeklindeki ve daha binbir tarize maruz kalan siyasi iktidardır. Onları cevaplayan siyasi iktidardı. Başka da kimse değildi.

Ereğli Demir - Çelik tesislerine gelince :

Bu tesisin kanunu 1960'ın ilk aylarında çıkmış, yeri seçilmiş, icraya girişileceği zaman ihtilal olmuş, daha sonra tesise devam kararı alınmış, 1965 senesinin Nisanında da tesis, o günkü koalisyon hükümetinin başbakan yardımcısı olarak, merhum İsmet İnönü'nün (1961 - 1964 başbakanı) de hazır bulunduğu bir merasimle tarafımdan atılmıştır. Daha sonra da bizim iktidar dönemimizde çeşitli tevsi kararları alınarak tesis büyütülmüş ve halen de büyütülmeye devam etmektedir.

Şimdi bu tesisin sahibi mi aranıyor?.. Ne bugünkü beyanlar ne de sizin arşivinizdeki mektup (Özal'ın bu eserleri kendisine mal eder görünen mektubunu amaçlıyor), sanki bir meçhul ortada varmışçasına bir hakikati ortaya çıkarmışçasına sarfedilen gayretler, bu tesise yeni bir sahip bulmaya yetmez.

Eser, milletindir.

Başlayan siyasi iktidar, Demokrat Parti. Daha sonraki iktidarlar devam etmiş. Hizmet tümünün. Böyle bir tesisin

meydana gelmesinde pek çok kimse çalışmıştır. Birçok kimsenin emeği geçmiştir.

Onlardan hiçbirisi esere sahiplik iddia etmiyor.

Keban tesislerinde niye, İbrahim Deriner, Arif Onat, Nazım Tütüncüoğlu, Hikmet Turat, Orhan Göncüoğlu ve daha birçok değerli zevat;

Köprü ve çevre yolları tesislerinde niye, Daniş Koper, Orhan Göncüoğlu, Servet Bayramoğlu, Atalay Coşkunoğlu, Cahit Yalgın ve daha birçok zevat;

Ereğli Demir-Çelik tesislerinde niye, Daniş Koper, Muzaffer Tugal, Orhan Göncüoğlu, Muzaffer Uluşahin ve daha birçok değerli zevat, eser bizimdir demiyorlar?

Bunların, teknik ve idari bakımdan şükranla yad edilecek hizmetleri geçmiştir ve bu çeşit hizmet iddia edenlerin hepsinden çok geçmiştir. Eğer bunlar ve adını burada zikretmediğim birçok zat veya rahmetli olmuş kimseler bir kenara itilip başka sahiplikler aranırsa hak duyguları incinmez mi?

— Keban 9 senedir hizmette. 40 milyar KVVH elektrik üretmiş. Bugünkü para ile bir trilyon lira eder.

— Köprü on senedir hizmette. 200 milyondan fazla vasıta geçmiş. 8 milyara yakın hasılat yapmış.

— Ereğli Demir-Çelik 18 senedir hizmette. 15 milyon tona yakın üretim yapmış. Bugünkü para ile bu da trilyonlar eder.

Hal böyle iken,

Bunca seneden sonra, bu tesislerin kimin eseri olduğu meçhul idi de onu mu ortaya çıkarmaya çalışıyorsunuz?

Yoksa, ne yapıyorsunuz?

Bunu anlamadım.

Bugün siyasete girenler, inşallah yarın iktidar olurlar. Türkiye'de yapılmış eserlere sahip çıkmak yerine (hakları olmadığı halde) kendileri eserler meydana getirirler ve ona (haklı olarak) sahip çıkarlar. Böylesi daha uygun ve doğru olmaz mı?

Maksadım sizi veya başka birisini (Özal'ı demek istiyor) incitmek değildir. Bu tartışma yanlıştır. Kesilmelidir Yanıltıcıdır. Hakşinas ve adil değildir. Ona işaret etmek istedim...»

Demirel, mektubunun altına bir not düşüp, şunları eklemiş :

«... Bu mektubu hiç vakit geçirmeden neşredebilirsiniz. Benim için hiçbir mahzur yoktur. Aynen neşrine dahi taraftarım...»

Fakat, bu mektup «o günün koşullarında» yayımlanamadı.

Türk kamuoyu, böylesine büyük üç yatırım konusunda kesin gerçekleri tek yanıyla dinlemeyi sürdürdü.

Özal da gerçeğin Demirel'in anlattığı gibi olduğunu gösterecek bir davranış yapmadı, bir açıklamada bulunmadı.

Bu yatırımların ele alındığı sıralarda başbakanlığa bağlı Devlet Planlama örgütünün müsteşarı olmasını koz olarak iyi kullandı. Oysa, DPT müsteşarlığına 1969'lara doğru, Demirel tarafından getirilmişti.

Biz, 1983 genel seçimlerine geçmiş olayları iki yüzüyle öğrenemeden, bir konuda biri konuşan, ötekinin susması sağlanan bir ortam içinde girdik.

Bu durumun, halkın yanılgılarında önemli payı vardı.

İşte, bu nedenle «gerçek» demokrasi özlemleri, istekleri içimizden hiç eksik olmadı, bu duygu, bu inanış hiç yitmedi.

Özgürlükçü, tarafları konuşturan, gerçeği araştıran demokrasiyi yaşamboyu aramayıp da ne yapacaktık?

4
«ESERLER»İ YAPAN İLE «SAHİP ÇIKANLAR»

Demirel, bir siyaset adamı.

Yıllar yılı gözlenen bir saplantısı var:

«Büyük eserler yapmak!»...

Çoğu söyleşilerde hayıflanarak söylediği bir söz var:

«Demokratik düzen içinde çok az süreler yaşadık. Eğer ülke siyasal, sosyal kimi çalkantıların içinde olmasaydı, istikrarlı bir düzen içinde sürüp gitseydik, kalkınmayı gerçekleştirecek 'büyük eserleri' daha çoğuyla yapma olanağı bulacaktık!...»

1965-71 arasındaki onca siyasal kargaşaya karşın, gene de ülkeye ve ülkenin kalkınmasına önayak olacak 'büyük eserleri, ya başlattığı, ya da hizmete açtığı için gururlanırdı. «Ahhh...» derdi kimi zaman, «biraz rahat bıraksalardı, daha neler yapabilirdik.»

Bu sözler, onun siyasetten çok, bu tür işlere, çalışmalara yatkın olan doğasının bir yansımasıydı. Belki de bu doğayı oluşturan, genç yaşta barajların yapımında aldığı önemli görevlerdi.

«1950-60 arasında bu ülkenin yaşantısına katılan önemli işler, hep kötülendi. Gereksiz denildi, işe yaramaz, bu kadar demiri çeliği ne yapacağız, dış dünyaya durmadan borçlanıyoruz, Osmanlı döneminde olduğu gibi, Düyunu umumî gelecek denildi; yabancı sermayeye ülkeyi açarak yabancılara ülkeyi sattınız denildi.»

«İşte, böyle savlarla ülkenin elini kolunu bağladılar,» diye söylenirdi.

«Oysa, bu yapılanların hepsi Türkiye'ye bir şeyler katmıştı. MBK, ihtilal yönetimini, 1960'ta bu savları kullanarak ülkeye kendini kabul ettirdi; ihtilali 'ibra' ettirdi...

...Muhalefet, yolsuzluk ve gericilik akımlarını siyasal yaşamda ön plana getirerek bu tür eserlere karşı çıkardı.»

Bu saptamada, yanılgı payının büyük olmadığı da bir gerçekti.

«1961'de DPT kurulurken bu örgütte çalışıyordum,» diye kimi örnekler anlatmaya başlardı:

«... Kimi kişiler vardı, Van-Hakkâri arasında karayolu yapılmasına ne gerek olduğunu söylerlerdi. Bu yoldan yılda kaç kişi geçeceğinin hesabını yaparlar, 1957'de yapılan servis yolunun biraz genişletilmesiyle yetinilmesini isterlerdi.»

Demirel'in bir dönemi yorumlayan sözlerine göre, 1961' de yapılan her şeyi gereksiz gören, çok fazla bulan bir anlayış egemendi.

«Örneğin» diye anlatırdı, «çevre yolları tartışmasının yapıldığı günlerdi. Ankara - İstanbul arasında bu denli geniş yola gerek olmadığı savunuldu. İlk aşamada 100 metre genişlik sağlayacak biçimde kamulaştırma kararı çıkmışken, bu değiştirildi, 50 metreye indirildi. Eğer o sıralarda 100 metre ölçeği kalsaydı şimdi, yolun iki yanında yerlerinden kaldırılmaları olanakdışı olan kasabalar, küçük kentler kurulmazdı.»

Çok geride kalan o günlerin, «anlayışına ve kalkınma kavramı üzerindeki görüşlere» şaşırdığını söylerdi. 1950'lerde ülkeye genel seçimle bir «devrimin» geldiğini belirler, «Millet, yorganının altından başını çıkarmıştı artık,» derdi.

«... Düşününüz ki, Aydın'a karayolundan gidilemiyordu. Denizli'ye otoray vardı. İzmir'den Salihli'ye gidebilmek için 50 dere aşmak gerekirdi. İzmir'den Ankara'ya gelebilmek için Balıkesir üzerinden geçmek, 17 saat yol yapmak gerekirdi.»

Biraz alaylı, daha çok Anadolu'nun yazgısını sergilemeye yönelik konuşmalardı, bunlar.

«... 1950'de Amerika'dan döndüm. Barker heyeti gelip gitmiş, bir rapor vermiş. Büyük projeler yerine küçüklerine yönelik bir rapor. I.B.R.D. adlı yani, 'Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası,' adıyla bir kuruluş. Savaş sonrası yıkılan Almanya ile Japonya'yı yeniden kalkındırmak için Truman Doktrininin bir parçası. Sonraların Dünya Bankası bu. Bu kuruluş, 1950'de Türkiye'nin ödeme yeteneğini 50 milyon dolar olarak saptadı. Bu rakamın ötesinde borç vermek iste-

miyordu. Daha doğrusu daha fazla borçlanmayın, diyordu. Üretilen buğdayın toprağa gömüldüğü bir dönem. 2,5 milyon dolar silolara, 12,5 milyon dolar Sınai Kalkınma Bankasına, 7,5 milyon dolar limanlara, 25 milyon dolar da Seyhan Barajına.

Oysa, Türkiye'nin elinde daha başka, büyük projeler vardı. 1952'de Seyhan Barajının raporları hazırlandı. Para anlaşması yapılıp çalışmalara geçildi. O sırada, Seyhan Baraj amirliği kurulmuştu; ben başına geçtim. Adakale Sokağında bir binaya yerleşmiştik. Tek kademesi vardı, mühendisler, öteki personel hep bu binadayız. Sonra bu amirlik, Barajlar Dairesine dönüştü.

İkinci projeye geçtik. Demirköprü ve Kemer barajları. 1949-52'de bunun üzerinde de çalıştım ben. 25 milyon dolara gereksiniyorduk. Celal Bayar, o sırada ABD'ye gitti. Dünya Bankası, Bayar onuruna bir yemek verdi. Bayar, orada bu projeyi açtı ilgililere. Dünya Bankası yetkilileri, bu projenin 50 milyon dolarlık kredinin üzerine taşmaya neden olacağını, esasen Türkiye'nin onca krediyi ödeyemeyeceğini söyleyince, Bayar yemeği bıraktı, çıktı.

O sıralar, Merkez Bankasında Dünya Bankası temsilcisi olarak Dr. Liftring adında bir Hollandalı çalışıyordu. Bayar'a o yemekte yapılan davranıştan sonra, Menderes, bu adamı Türkiye'den çıkardı.

Türkiye'nin 1965'e değin 11 yıl, Dünya Bankası ile ipleri kopuktu.

Biz, Demirköprü - Kemer tesislerini Fransız; Hirfanlı'yı İngiliz kredileri ile yaptık. O yıllarda, Türkiye'yi büyük borçlar altına soktunuz, diye şiddetli bir eleştiri sağnağı vardı.»

İçini çekti.

«... 1960 ihtilalinden sonra beni savcılığa çağırdılar. Bu tesisler için alınan kredilerle, inşa edilen bu eserler için sorguya çektiler...» dedi.

«... 1965'te Dünya Bankasından Knapp heyeti geldi. Biz iktidara yeni gelmiştik. Türkiye ile ilişkileri düzelteceğiz, diyorlardı. Onlara dedim ki: Eğer Barker heyetinin yüklendiği görev gibi bir görevle geliyorsanız, hiç gelmeyiniz... Çün-

kü. Türkiye'nin ödeme gücünü eğer 100 milyon dolar göste rirlerse, bu, bizim öteki ülkelerden alacağımız krediyi etkiliyordu. Knapp, Türkiye ile Mısır'a kredi açmak istediklerini, söylüyordu. Sordu: Projeniz var mı?.. Var, dedik. Yalnız bu projeleri incelemek üzere size vermeyiz. Ekledim sonra; eğer finanse edeceğinize dair ön anlaşma yapılırsa, o zaman projeleri açarım.

Knapp, projeleri bilmeden krediyi nasıl vereceklerini sordu. Ben, size açıklarım, dedim. Bunlar, ekonomik büyüme projeleriydi. Keban ve İstanbul köprüsü, dedim. Olay, 1965'in Eylül ayında geçiyordu. Onlara, Keban ile köprü projelerini, raporları gösterdim, açıkladım. Knapp, finanse ederiz, dedi. Keban için 200 milyon, köprü artı Haliç geçişi için 100 milyon dolar dış krediye gereksiniyorduk.

Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Knapp, bunların finansmanı için elimden geleni yapacağım, dedi.

Ben de, bunu söylemeniz yeterli, diye ekledim.

Knapp, önce Keban'ı finanse edeceğiz, uluslararası bir konsorsiyom kuracağız, ABD - Japonya - Almanya arasında. Köprü için bir yıl süre isterim. Bu bir yıl içinde finansmanını organize edeceğiz, dedi.

Yine yeterli, dedim. Sonra bankanın uzmanlarını iş sürüncemede kalmadan hemen göndermesini Knapp'tan istedim. Uzmanlar geldi, her iki projeyi incelediler, konsorsiyom kuruldu; iki üç ayda Keban için dış kredi sağlanmıştı.»

Demirel'e göre, Anadolu'ya altından bir gerdanlık takma girişimi işte böyle başlamıştı. «Tozlu topraklı bir gün 12 Haziran 1966'da Keban'ın temelini Sunay attı.» Keban, Fırat'ın Suriye sınırından 400 kilometre yukarıda. 400 km. nehir yatağının büyük bölümü 320 km.'si, boğaz. Keban, 75 gölden kuruluyor. Ardından Karakaya gelecek, Atatürk Barajı gelecek. Büyük proje bu. Karakaya 1976'da başladı. 1977'de Urfa tünelinin açılmasına girişildi. 1980 yılının sonlarında Atatürk Barajının temeli atılacaktı. «Biz,» dedi Demirel. «1980 Temmuzunda Atatürk Barajı için 4 milyar dolar bulmuştuk. Kullanılmadı. Eğer bu kredi bizden sonra ge-

lenlerce kullanılsaydı, Atatürk Barajının maliyeti yüzde 100 oranında azalırdı.»

Gülüyordu: «Keban su tutmaz dediler. Elektrik mühendisleri odası bildiri çıkarıp, bu barajdan elektrik nakledilemeyeceğini öne sürdü. Keban bitti. 30 milyar metreküp su topladı. 1 milyar kilovat elektrik üretti. On yılda 40 milyar kilovat saat. Bugünkü piyasa değeri 1 trilyon lira.»

Bu sözlerini şöyle bağladı: «25 yıldır eser düşmanlığı ile savaşım veriyorum.»

Demirel'e göre, Keban'a, «herkes bir ölçüde sahip çıkmıştı.»

1965'te Feyzioğlu, Keban'ın kredisini sağladıklarını söylemişti, doğru değildi. Oysa İsmet Paşa, «Bu konuda epey yol aldık» diye konuşuyordu. Sonra... «Turgut Özal da girdi devreye, o da Keban'a sahip çıkanlardan,» dedi gülümseyerek ve Demirel şunları da ekledi:

«Keban kredisi verilirken, Knapp, peki su hakları sorunu ne olacak? diye sordu bize. Hangi su hakkı, dedim. Suriye ile Irak, suyumuz kesilecek diye karşı çıkarlarsa, biz uluslararası kuruluşuz, ne yapacağız?

O zaman kendisine, eğer krediyi 'su hakları'na bağlayacak olursak, o zaman hiç istemeyiz, dedim. Su kimin tarlasından geçerse, onun hakkıdır, diye de ekledim. Knapp'a bu sular üzerinde hak tanıyamayacağımızı, kaldı ki, Suriye'nin Türk sınırından aşağıda Topka Barajını yaptığını söyledim. Irak çok iyi bilir dedim, biz suyunu kesmeyiz. Keban'ın yapımı sırasında da aşağıda kalan ülkelerin suyunu engellemeyiz. Kabul ettiler.»

İstanbul Köprüsüyle Leonardo da Vinci ilgilenmiş; II Beyazıt, Haliç için köprü önermiş; 1900'lerde Fransız ve İngilizler üzerinden tren geçecek bir köprü yapımını Abdülhamit'e iletmişler. Cumhuriyet'in ilk yıllarında böyle bir proje yok. 1950'den sonra «dışarıdan» köprü projeleri gelmiş. Projeyi Amerikalı mühendis Steiner çizmiş. 1965'lerde köprü projesi kabataslak hazır. Fakat, enflasyon o yıllar öylesine tırmanıyor ki, Menderes iktidarının köprü projesine bakacak durumu yok.

«O durumdaydık ki, Demirköprü - Kemer'in bitmesine

az kalmış. Amerika'dan dönmüştüm. Bunun bitmesi bir çeşit onur sorunu olmuştu. Gittim Menderes'e, az bir dövize gereksinim var, verin de bitirelim, dedim. Beni Polatkan'a gönderdi.

Polatkan, Süleyman Bey, çok sıkıntıdayım, dedi. Direndim. İthal edilen 'köselenin' dövizinden kesip 2-3 milyon dolar verdi. 15 Mayıs 1960'ta gidip Demirköprü'yü açtık. Menderes'in yatırımlar konusunda son gezisiydi bu.

Köprü sorunu üzerinde yaratılan tartışmayı anımsamak bile istemiyorum. Ecevitler, Üstüneller, 'fakire kolera, zengine köprü,' diye tutturmuşlardı...

...Köprü ve buna bağlı yollarla Yeşilköy'den Kartal'a 35 dakikada gelecektik. 2000 yılında günde 110.000 aracın geçeceği hesaplanıyordu. Oysa, varsayılan rakamlar, 1980'de geçildi. 1968'de Dünya Bankasından 75 milyon dolar dış kredi bulundu.» Daha önceki bölümde Demirel'in mektubundaki «köprüyle ilgili olan, hizmeti geçen kişilerin» dökümünü yeniden yazmıyorum.

«... Eğer» diyordu, «biz İstanbul Ambarlı Santralını yapmasaydık, İstanbul'da sanayi olmazdı. Ömerli Barajı 1955'e değin İstanbul'un su sorununu çözmüştür.»

Heyecanlandığı zaman hep yaptığı gibi, ayağa kalktı:

«... Yeterli altyapıyı verin bana, İstanbul gibi bir kent ortaya çıkarayım...»

Sonra, yatağına çekilen bir nehir gibi, durgunlaştı: «Altyapının gelişmemize nasıl etken olduğunu söylemek için böyle diyorum,» dedi.

«Yanarım ki, İstanbul - İskenderun karayolu bir türlü bitmemişti. 1971'de darbe geldi, kaldı. Sonra gene iktidar olduk, başladık, Gebze - İzmit arasını yapmaya. 1977'de hükümetten düştük. 1979'da gene başladık. Gene müdahale...

...Sanayileşme olayımızın özeti bu» dedi, kendi döneminin ana çizgilerini vererek.

Ve... Sustu.

Özal'ın 11 yıl 6 ay önce yazdığı, «üç büyük esere» sahip çıkışını dokunduran mektuptan sonra, kamuoyunda da bu-

nun benzeri, hatta daha da belirgin çizgilerle bu konudaki gelişimleri kendisine bağlayan demeçlerinin ardı arkası kesilmedi.

Demirel'in mektubunu, bütünüyle yayımlamayan yazar, koşulların elverdiği oranda, ama ad söylemeksizin kimi bölümlerini aktardı.

Öyle bir ortamdı ki, Demirel öyle bir sıkışık, öyle kapalı bir dairenin içinde yeni devinimler, gerçekleri söyleyebilmek arayışları içindeydi ki, mektubun tümü yerine çok küçük bir bölümünün yayımlanmasından bile sevinç duydu.

Yazara, teşekkür etti.

Teşekkür mektubunda öyle satırlar yer alıyordu ki, dört duvar arasında kalsa da içindeki duygusal dalgalanmalardan bir türlü arınamadığını, sürekli olarak kendi idealine koşut düşünceler içinde yaşayıp gittiğini gösteriyordu bu satırlar.

18.7.1983 tarihli, el yazısıyla gönderdiği mektuptan, Demirel'i —bir açıdan— tanımaya yararlı olacak satırlar:

«... Biz Türkiye için varız. Türkiye bizim için var değildir. Bugün Türkiye'yi altına bir kriko koyup kaldırasım geliyor. Manevi ve maddi bakımdan güçlendirmenin, büyütmenin, geliştirmenin içimizde ateşi yanıyor. Kimin yaptığından ziyade yapılmış olmasını görmek istiyoruz. Kayboları zamana yanarım. Onu telafi imkânı yoktur. Zorluk, iki kolaylık arasında bir perdedir.

Her zorluğu bir kolaylık takip eder.

Her zorluktan sonra bir kolaylık vardır, (İnşirah suresi) ayeti kerimesindeki Hikmet bizim ve ülkemizin güven kaynağıdır...»

5
«KAPILARI KIRA KIRA GELİYORUM»

Devlet direksiyonunu uzun yıllar elinde tutan Demirel, otomobil kullanmazdı. Bilirdi otomobil kullanmayı ama, direksiyona geçmezdi.

Partiye önder olmazdan önce eşi Nazmiye Demirel'in modası hayli geçmiş eski Amerikan arabasına binerler, şoförlüğü eşi yaparken Demirel yanında otururdu.

Kenti dolaşırlar, kırlara, yeşile doğru açılırlardı.

En büyük dinlenceleri de buydu.

Bir gün araba kullanmamasının nedenini sorduğumda doyurucu bir yanıt alamadım. Bu soruyu dinleyen, yanıtı izleyen Nazmiye Hanım, «Rahata alışık da ondan» dedi. Demirel ses etmedi.

Kimi gün, öğle yemeğine çağırırdı. Bu yemeklerde genelde son günlerin getirdikleri gelişmeler, bir gündem sırası olmaksızın ele alınıp konuşulurdu. Sofralarında hemen her kezinde Anadolu yemeklerinin o hamurlu, ama çok lezzetli çeşitleri bulunurdu.

Nazmiye Demirel, konuklarını bol bol yemesi için kışkırtırdı.

Mevsimine göre de bol meyve gelirdi.

İçki içilmezdi. Kimi zaman, sofrada «çarşı fiyatları» üzerindeki eleştirilerimizi dinleyen Demirel, sözü alır, eleştirdiğimiz oranda fiyat artışı olmadığını kanıtlamaya başlardı. Bu açıklamaları dinleyen, sofraya yapılan hizmeti izleyen, buyruklar veren Nazmiye Demirel, sırası geldiğinde, «Süleyman, sen bir file alıp çarşıya çık da, bak bakalım fiyatlar nasılmış,» derdi.

Demirel, ses etmezdi.

Fiyatlardan yakındığımız günlerde Türkiye'deki enflasyon oranı yüzde 10 dolaylarında bile değildi. Ne günlermiş Yarabbi!

Demirel, yemekten sonra kahvelerin içilmesini bekler, bu sürede kesinlikle siyaset, iş ya da herhangi başka bir şey konuşmazdı. Havadan sudan söyleşilerdi bunlar. Eşinin yanında ya da evdeki yakınlarının önünde «öteki konulara» girmemeye özen gösterirdi.

Sonra, «hadi, aşağı inip biraz konuşalım,» derdi.

Aşağı katta, odanın her yanını dolduran evrak çantaları, kitaplar arasında biz, çepeçevre sıralanmış iskemlelerle koltuklara yerleşirdik.

Demirel, rahat, geniş, alçak ayaklı bir koltuğa otururdu.

Siyasal tartışmalar, işte bu andan itibaren başlardı. Çoğu kez, dinlerdi karşısındakini. Yanıt vermeye başladığı zaman, söylediklerinizin tek sözcüğünü kaçırmadığını anlardınız. Çünkü, siz konuşurken Demirel ya önündeki kâğıtları bir düzene koymaya çalışırdı, ya da durgun gözlerle sizi süzdüğünü görürdünüz.

Eğer kafası bir konuya takılmışsa, eline aldığı küçük bir kâğıt parçasını yuvarlaya yuvarlaya boru biçimine dönüştürürdü. Gene de söylediklerinizin tek sözcüğünü kaçırmazdı.

Derinine ilgilendiği tartışmalar, daha çok, «istikrarlı siyasal yaşamı» bozacak —ülkemizde çok az süreyle sık sık kesintiye uğrayan— istikrarın bozulmasına yol açacak girişim ve gelişmelerdi. Ordu etkenini kulakardı ettiği tek bir gün bile yoktu. Ne var ki, Ordu'nun kendi iç bünyesiyle ilgili çalışmalarına hiçbir zaman karışmazdı. Silahlı Kuvvetlerin her dönemde güçlü olmasını yürekten istediği açıktı. Dövizin bulunmadığı, hatta halkın günlük gereksinmelerinin hemen hiç karşılanmadığı günlerde bile, Ordu'nun döviz gereksinimlerini «akaryakıt ödemelerinden önce» vermeye çalışırdı ve... yapardı da.

Ordu konusunun günlük tartışmalara girmesinden son derece rahatsız olurdu. 1971 öncesi, Kara Kuvvetleri Komutanlığına Orgeneral Faruk Gürler'in, Hava Kuvvetleri Komutanlığına da Orgeneral Muhsin Batur'un getirilmesi söz konusu idi. Sonunda bu iki atama da gerçekleşti.

O günlerde yavaştan tırmanan söylenti, Ordu'nun bir müdahale öncesinde olduğu idi. «Ateşle barutun bir araya getirilmesi»nin kimi sakıncaları olup olmadığını söylediğim zaman:

«Ne yapalım yani. Adamın hakkı ise, bunu nasıl kaldıracağız,» diye terslenmişti. Ordu yüksek kademesinde Batur - Gürler işbirliğinin belirli bir tırmanışa doğru gideceğini hepimizden daha iyi biliyordu. Peşinde olduğu sonuç, «anayasal kurumların ayrım gözetilmeksizin devletin ve ülkenin yararına birlikte çalışması ya da davranması,» idi.

Bu noktaya varılmadıkça, demokratik özgürlüklerin, «istikrarlı bir siyasal yaşamın» geleceğinden kuşku duyduğunu anlıyorduk.

Demirel'in siyasetçi olarak hiç mi yanlışı, hiç mi yanılgısı yoktu.

Vardı.

On buçuk yıla yakın bir süre başbakanlık görevini üstlenmiş bir insanın kimi yanılgıları, yanlış değerlendirmeleri, yanlış yaptırımlara önayak olması doğaldı. Yalnız, şu gerçeği kabul etmek gerekiyordu: Demirel, belirli bir siyasal olayın içine girdiği zaman, istediği amaca doğru adım adım gitmekte belki ağır aksak yürüyor gibi görünürdü; fakat olayları kendi dilediği, ya da partisinin dilediği noktaya doğru sürüklemekte usta manevraların sahibi olduğunu kanıtlardı.

Birçok kez, bu olguya tanıklık etmiştik. Tabii bu söylediklerim, parlamenter düzenlerin sağlıklı işlediği günlerde söz konusuydu. Bu belirtilen nitelikler, parlamenter sistem içindeki siyasal oyunların doğasından kaynaklanıyordu.

Daha doğrusu, parlamentolu, «gerçek partili yaşam»ın olageldiği bir düzende, onun, siyasal manevra yeteneğinin üstünlüğünü yadsımak zordu.

1977 seçimlerini «tek parti» iktidarı olarak kazandığını «acele bir davranışla» ilan edip bir saat sonra yanılan Ecevit'in, parti binası balkonundan yaptığı kısa konuşma sonrası, Demirel'in Kavaklıdere'de Güniz Sokaktaki evinin önüne gelen CHP militanlarının eşine saldıran haykırışlarını büyük bir tepkiyle, kendisinden beklenmeyen bir sertlikle karşılaması, ayrı bir örnekti. Demirel'in o gece, CHP'nin kuracağı hükümeti düşürmek için elinden gelen her türlü siyasal manevraya girişmeye karar verdiğini sonradan öğrenmiştik.

Sokaktaki «çirkin, saldırgan sözcükleri» günlerce kafasında taşıdı. Bu sözcüklerin ruhsal durumuna, o sağlam mantığına yaptığı etkilerin sonucunda, CHP'nin kurduğu «azınlık hükümeti,» ancak bir ay dayanabildi. Çekti, gitti. Bu inadın sonucu, 2. MC hükümeti doğuyordu.

Denilebilir ki, belki de Demirel. bir iktidar tutkunuydu; eşine karşı girişilen bu sözlü saldırı iktidarı ele geçirmek için, içinde yanan, üstü küllenmiş ateşi yeniden alevlendirmişti. Şu ya da bu! Cumhurbaşkanı Korutürk'ün bütün desteğini verip, CHP hükümetini «eksantrik» diye nitelemesinden bir ay sonraki bu gelişme, daha sonra çarpıcı sonuçlar verecekti.

Bir başka yoruma değer verirsek, belki de Demirel, CHP tarihinde görülmemiş ölçüde oy alan bir partinin, beklenildiğinden daha ötede başarı sağlaması olasılığından ürkmüş de olabilirdi. Bütün bunlar, bu konuda açık konuşmalar yapmayan bir öndere ne ölçüde bağlanabilirdi, doğrusu bilinemezdi.

Kimi önemli olaylar sırasında son derece dirençli günler yaşadığı zamanlar, cüssesinden ve durgun gözüken yapısından beklenilmeyen, kimi davranışlarını gözlemek olanağı vardı.

Bir hedefe varmayı «çok» istediği anlarda, gecenin ilerlemiş saatlerinde koltuğundan kalkar, evindeki çalışma odasını arşınlar, iradesini zorlayarak ayağını yere vurur, «olmalı, olmalı» derdi.

Örneğin, 1973'te Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunun en yoğun olduğu günlerden birinde, Orgeneral Faruk Gürler'in seçilmesi olasılığının kimi çevrelerde değer kazandığı sıralarda, tersi sonuca varmayı özlediğini belirttikten sonra, «seçilmemeli, seçilmemeli, demokrasinin böylesine bir buyruk düzeni içinde yürümesine izin verilmemeli, verilmemeli» diyerek ayağını yere vuruyordu.

Aslında, Faruk Gürler'in kişiliğine saygılıydı.

Ama, Türkiye'de «her zaman, her dönemde yalnız bir sorun, Çankaya sorunu» olduğuna inandığı, bu makama artık, TBMM'den bir kişinin, partilerin dilekleri yönünde seçilmesini istediği için karşı çıkıyordu.

1980 öncesi Cumhurbaşkanlığı seçimindeki tutumuyla, bu inancının terse düştüğü söylenebilirdi. Ancak, 1980 öncesi, başka bir şeydi, bambaşka bir şeydi. O günlerin gerçek yönleri henüz yazılmadı. Yazılıp çizilenler, yalnızca kimi kişilerin olayları kendilerine özgü inançlar, kavramlar ve yargılarla anlatmalarından başka bir şey değildi. Fakat inanmak gerekir ki, bir gün gelecek, bugün yazılan kitaplarla yazılar konuşan belgeler önünde çok değer yitirecekti. O gün geldiğinde siyasal olaylar önünde kimin ne derece haklı, kimlerin ne ölçüde tek yanlı oldukları ortaya çıkacaktı.

Tıpkı, 12 Mart'taki darbeden bir süre sonra, bilinmeyen pek çok gerçeğin gün ışığına çıktığı gibi.

«... İçine girdiğim bu siyasal yaşamdan kurtulabilsem, ya da emekli olup elimi ayağımı tüm işlerden çekebilsem, yaşamak istediğim tek yer Harran Ovası» dedi Demirel.

Orada, Urfa tünelinin yapımıyla uğraşmayı, bu tünelden dört mevsim dört kez, hatta daha fazla ürün veren o ovanın sulanmasını, yeşilin tüm güzelliği, toprak ananın bütün bereketiyle her yere egemen olduğunu görmek istiyordu. «Bir basit toprak adamı gibi» diyordu.

Ankara'da, Çankaya'da bulunan Botanik Bahçesine güncel tüm işleri arasında hemen her gün gidiyordu. O bahçenin yapımı, düzenlenmesiyle «bizzat» uğraşıyordu. İkinci önemli dileği, son yıllarda bitirilebilen ikinci bir parkı Ankara insanına armağan etmekti. Ne var ki, belediye CHP' nin olduğundan, Başkan Dalokay da «mutlu azınlığa» bir bahçe yeşilliği armağan etmeyi pek istemediğinden, başbakan da olsa, konunun üzerine gidemiyordu.

Amacı, başkentlilerin «nefes alabilecekleri» bahçeler yapmaktı.

Orada, çoluk çocuk, büyük küçük herkesin yeşille, temiz havayla kucaklaşıp dinlenmesini istiyordu. Türkiye'de insanların, Türk demokrasisinin doğası gereği sürekli olarak siyasetle uğraşmaktan arınabilmesi için bir ara, büyük spor gösterileri, büyük stadyumlar yapmayı, halkın buralarda haftanın belirli günleri bağırıp çağırarak, ama içini boşaltarak rahatlamasını düşler olmuştu. Ancak, İspanya' da Franko rejiminin halkı büyük stadyumlara, boğa güreş-

lerine heveslendirmesinin bir faşist yöntem olduğu yolundaki eleştirilerden sonra, duraksamıştı.

Halkta gerginliğin giderek artmasının, gerçeklerin üzerine gitmesindeki uğraşısını giderek azalttığına inanıyordu bir ara.

Başbakan olarak, bakanlarının yürütmedeki çalışmalarını, özellikle o sırada önem verdiği projelerin sonuçlarını günü gününe onları telefonla arayarak, ya da çağırarak kovalıyordu. Bürokrasiyi kimi kez toplar, yaptıkları ya da yapamadıkları işlerin bir bilançosunu çıkartırdı.

Bu toplantıların kimi kez, bürokrasinin üst kademesindeki insanlar için olumlu düzeyde geçmediği bilinirdi.

Örneğin, yaptığı bir anlaşma gereği İzmir'deki Aliağa Rafinerisini Sovyetler Birliği yapacaktı. Ne çare ki, arsa alındığı, proje hazırlandığı, iç ve dış para kaynakları tamamlandığı halde, inşaat bir türlü başlamıyordu.

Yetkilileri çağırdı, yapımın neden başlamadığını sordu.

«... Bana, efendim, biz Amerikan usulü rafineyle çalışıyoruz, Rus tipi bize uygun değil, yanıtını verdiler. Ya, dedim, demek ki, Ruslar, iki yüz milyon ton petrolü bu usulle rafine ederken Amerikan usulüne muhtaç bulunuyorlar. Sonra, haydi beyler, haydi dedim, işinizin başına ve rafineri yapılacak... Bu rafineri yapıldı. Şimdi Ege'nin, bu büyük bölgenin İstanbul'dan ya da Mersin'den akaryakıt gelmesini beklemediği günler açıldı.»

Kimi pazarlar, Gençlik Parkındaki bir kebapçıya giderdi.

Ertesi günü bütün gazetelerde, özellikle Demirel'e muhalefeti seven gazetelerde, resimleriyle «kebapçı olayı» sergilenirdi.

Romanya'ya bir resmi gezide, Dışişlerinin «oluruyla» birlikte götürdüğü —orada kadın berberlerinin yeterli olmadığını gerekçe göstermesinden sonra heyete aldığı— «berber»in yarattığı olay, basında manşet olmuştu. Bu ayrıntı üzerinde durmadığı için, olayın Bükreş'ten patlaması üzerine olabildiğince sıkılmıştı, üzülmüştü, tedirgin olmuştu.

Oysa, ya zaman değişiyor, ya da zamanla birlikte bu

tür eleştirilerle başbakanları sarsmayı, kamuoyunda küçük düşürmeyi marifet sayan meslektaşlarımızın tutumlarında da hoşgörü öğesi giderek artıyordu. 1965 - 71 arasında, bir başbakanın eşinin, kızının dilediğince rahat gezip modellik yaptığı bir gün yaşansa, Türkiye'de âdeta «siyasal deprem» olurdu. «Habbeyi kubbe yapmak»tan anlatılmaz ölçüde zevk alanların, 1984 modasına uygun yaşantıları karşısındaki tutumları, meslek açısından ne denli hazindi.

Milliyet'in Ankara temsilcisi İzzet Sedes, bana,

«Başbakana, beyefendi, bayramda camiye gitmeyiniz, Cüneyt resim çektirecekmiş, söyleyiniz vazgeçsin, ama siz gitmezseniz sorun çözülür, dedim,» diye anlatıyordu.

İzzet'e göre, Demirel'in camiye gitmesi, resim çektirmesi laikliğin zedelenmekte olduğu izlenimlerini «belirli çevrelere» verecekti. Bu ise, durup dururken ortaya sorun çıkarmaktı.

Demirel, bir bayramdı, camiye gitti; bayram namazını kıldı, biz de resimledik.

«... Çocukluğumdan beri bayram namazına giderim. Bu örfü neden değiştireceğim» demişti bana. Cumhuriyetin başbakanının bayram namazı için camiye gitmesi bile o dönemde Atatürkçülüğe, laikliğe aykırı bir davranış gibi yorumlanıyordu. Sonradan neler görecektik?.. Bakanlıklara mescitler yaptırılacak; hatta, 1984 Türkiye'sinde TBMM binasının bulunduğu bahçeye bir cami inşası için çalışmalara geçilecekti.

Demirel, başbakan olduğu günlerde bile cuma namazını aksatmadı.

Meclisteki küçük mescide gelir, namazını kılar, görüşeceği kimselere her cuma, «namazdan sonra» gelmelerini bildirirdi.

Üzerindeki kurgular bir ara o denli arttı, AP'nin oy yitirmesine yönelik saldırılar öyle boyutlara ulaştı ki, ramazan ayına rastlayan kimi seçimlerde «oruç tutmadığı, otomobilinde eşinin hazırladığı kuru köfteleri yediği» bile yazıldı.

Bütün bu terslikler, Demirel'in deyimiyle, yalnızca «meyvesi olan ağacın taşlanması» mıydı?...

Odalar Birliği Genel Sekreteri iken bu görevine son verilen Necmettin Erbakan'ın «polis zoru» ile binadan çıkarılmasını buyurduğu zaman susulmasına karşılık, Erbakan'ı Konya'dan AP listesine almadığı için eleştirilmesi bir başka olaydı.

Demirel, hele 1969 seçimlerini yeniden «tek başına iktidar» olarak kazanmasından sonra, «yıkılıp gidesi» insan olarak «tek hedef» haline geldi.

Belirli inançların Demirel'in ekonomik, sosyal ve kültürel anlayışına karşı olması kadar doğal hiçbir olgu yoktu. Ancak, Demirel'le AP'yi iktidardan indirmek için parlamenter muhalefetin gösterdiği çaba, kimi küçük olayları abartarak sahneye itişleri ise, rejim adına kimi yerde hazindi.

Konuların siyasetin dışına kaydığı konuşmalardan birinde, bir gece yarısına doğru, Demirel,

«Eğer siyasete girmeseydim, müteahhit kalsaydım, şimdi Vehbi Koç kadar zengindim,» dedi.

Parti önderliğine soyunmazdan önce, kimi inşaat işlerini üstlenmiş, Morrison adlı Amerikan şirketinin Türkiye temsilcisi görevini yürütmeye başlamıştı. Staj için Menderes tarafından Amerika'ya gönderildiği sırada, kursu bitirenleri kabul eden zamanın Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson ile çektirdiği bir resimle, Morrison şirketinin temsilciliği, parti önderliğine oynadığı günlerde ve daha sonraki yıllarda hep başını ağrıtan konular olacaktı.

Johnson ile çektirdiği resim, Morrison temsilciliği, Demirel'in bir Amerikan yanlısı olduğuna kanıt olarak ileri sürülecek, giderek ABD'nin, kendi çıkarları doğrultusunda olduğuna inandığı için Demirel'i, seçimleri kazanma olasılığı güç olan ABD'nin başına getirmeyi planladığı savunulacaktı.

Sonraları, bu iki öğeye, parti iç evreninde zaman zaman, hatta duyarlı günlerde bile karşısına geçen Sadettin Bilgiç ve arkadaşlarının, önderliği kazandığı kongrede delegelere dağıttıkları «masonluk belgesi» de eklenecekti.

Soldan gelen «Amerikan yanlılığı» damgası, parti içinden gelen «masonluk» nitelemeleri, kongreyi olumsuz yönde etkilememişti. Tersine, Demirel'in «bunca uğraşılır insan olduğuna göre, seçilmesi gerektiği» gibi, kimi demokrat

bünyelere ters düşecek bir yargının oluşmasına neden olmuştu.

Aslında Demirel, mason örgütüne üye olduğunu hiçbir zaman yadsımadı. Ama, tartışmayı bu ortama sürüklemek isteyenlerin oyunlarına araç olmamak için masonluk savlarına ne olumlu, ne de olumsuz yanıt verdi. Görmezlikten geldi. Johnson'la çektirdiği fotoğrafın hangi amaçla çektirildiğini anlatmaya çalıştıysa da, o günlerin gürültülü tartışma ortamında bu sözleri eridi gitti.

1965'lerde «Amerikan yanlısı» diye nitelenen Demirel'in, 1967'de «İncirlik'ten kalkan U-2 casus uçaklarını yasaklaması»ndan başlayarak, ABD'ye karşı bir dizi önlem aldığı belgelerle ortaya çıkacaktı.

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın verdiği bir yazılı önergeyle, Türkiye'nin gündemine ciddi boyutlarla giren Türk - Amerikan ilişkilerinde de «Türkiye'deki Amerikan üsleri ile ilgili gizli belgeler» sorununda da Washington'u «tedirgin eden» bir yol tutturmuştu.

İktidar olduğu ilk yıllarda ABD'nin Türkiye'de varlığı ve etkinliği üzerinde konuşmamayı yeğlemişti. Fakat, sonraları ABD'nin Türkiye'deki yararları saklı tutmakta «göze alabileceği ya da aldığı eylemler» konusunda kimi açıklayıcı sözler söylemeye başlamıştı.

ABD'nin, Türkiye'yi «gözden çıkarması» olgusunun dün ya da bugün «beklenir» bir sonuç olamayacağından kuşkusu yoktu. Hatta, yumuşak, ama içinde hayli önemli dokundurmalar olan cümleler bile söylerdi. Bunlar arasında en açığı, özellikle 1980'den sonraki dönemde, Amerika'nın «kendine yatkın bir alternatif hükümet adayı bulmadıkça, Özal'ın kolaylıkla çekip gideceğine inanmadığını,» söylemesiydi.

Mehmet Ali Aybar'ın, Türkiye'nin gözünü açan yazılı önergesinin büyük yararlar sağladığına kimse karşı çıkamazdı. Çünkü, Türkiye'nin Amerika ile kaç tane «gizli anlaşma» yaptığını bilen yoktu; kimi bilgiler ise, yeterli değildi. Aybar'ın bu önergesini aldıkları zaman, Dışişleri Bakanı Çağlayangil'le konuştuklarını, sonra devlet arşivine bir göz attıklarını bana anlatan Demirel, şöyle demişti:

«Bir de baktık ki, Amerika ile yapılan gizli anlaşmaların tümünü kapsayan bir dosyamız bile yok. Küçük rütbeli bir subayın, yüzbaşı düzeyinde bir Amerikalının imzaladığı anlaşmalardan tutun da, Türkiye'nin, ABD'ye neler verdiği-

ni içeren önemli anlaşmaların hiçbirinin metni elimizde değil.»

Bu durum karşısında, derhal çalışmaya başlanılmıştı. Çağlayangil, Amerikalılardan varolan anlaşmaların metinlerini istemiş, devlet arşivinin birçok kesimlerine dağılmış olanların toplanmasına başlanılmıştı.

Bir yandan bu araştırmaların ve TİP muhalefetinin ağır baskısı altında anlaşmalar bulunmuş; öte yandan da ABD'ye «ikili anlaşmaları düzene sokacak, Türkiye'nin bağımsızlığıyla bağdaşmayacak anlaşmaların yeniden gözden geçirilip 'tek metne' bağlanmasını sağlayacak» müzakere istemi duyurulmuştu.

«Amerika, bu istekten pek memnun kalmadığını bize 'ihsas' etti,» demişti Demirel. İnancına göre, bu tür işlemler, Sovyetlere ekonomik açıdan yakınlaşmalar, yeni anlaşma direnmeleri, sonunda da ABD'de «önemli bir sorun» olarak ele alınan uyuşturucu maddeler karşısında Ankara'nın kimi terslenmeleri derken, 1971 Mart'ını bulmuştuk.

İhsan Sabri Çağlayangil, 12 Mart darbesinden sonra yayımlanan bir İngiliz gazetesini gösterirdi. Bu gazetede bir dünya haritası yer alıyor, üzerinde hangi ülkelerde Amerika'nın darbe yaptırdığı gösteriliyordu.

Adı geçen devletler arasında, Türkiye de vardı.

Daha sonraları, hele askeri ambargo uygulamasının yanı sıra ekonomik ambargonun da gündeme gelmesiyle, Demirel'in kafasındaki kimi öğeler daha da olgunlaşmıştı. Amerika'nın, istekleri doğrultusunda olmayan bir yönetime karşı her zaman «yeni arayışlar», içinde olduğunu düşünüyordu.

Gerçek odur ki, Amerika'ya karşı giderek olgunlaşan bir fikir yapısına karşın Demirel, kesin anlamda bir 'batı' yanlısı idi.

Uzun yıllar, batı yanlılığı ile Amerika'ya karşı çıkışlarının biribirine koşut eğilimler olduğunu anlatamadı. Bunda, politikasını, kişiliğini kamuoyuna yeterince anlatabilmek güdüsünden yoksun olması büyük rol oynadı. Kimi konuları, «devletin açıklanamaz konuları» olduğu için, ancak resmi ifadelerde açıklanabileceği ölçüde söyleyebilen, klasik bir devlet adamlığı, devlete bağlılığı vardı. Bu süreci yaşamasının bir nedeni, bürokrasiden siyasete geçmiş olmasıdır, denilebilirdi.

28 Kasım 1964'te AP büyük kongresinde de belirttiği gibi, «medeniyet meşalesini, huzur ve refah meşalesini çok şerefli saydığı için» maddi olanaklar yerine, zahmetli yolları benimsediğini hemen her fırsatta söylerdi.

«Isparta'dan geliyorum» diyordu. «40 yaşında bu millet beni başbakan yaptı. Kişilerin ıstıraplarını 10 yaşımdan beri içime işledi. Beni hizmete iten budur.»

Geçmiş eleştirilerin tortusu içinde canlandığı zamanlarda, «Ben toprak sahibi filan değilim, burjuva da değilim» diye konuşuyordu.

«Tepeden inerek, âdeta paraşütle parti önderliğine oturduğu» yolundaki savlarla eleştirilere sinirlenir, «Kapıları kıra kıra geliyorum,» derdi.

Kişisel ve partiyle ilgili politikasını ilk kez dile getirirken söylediklerinin, 1984'te de geçerli olduğunu vurguluyordu:

«... Kanun devletinde aşiret devletinin keyfi muameleleri uygulandı. Milletin hakları gaspedilemez. Düşünen beyinlerin söndürülmesi, konuşan ağızların susturulması imkânsızdır...»

Önderliğinin ilk günlerinde, «güçlü iktidar olacağız» derken, ilk altı yılı belki o günden özetliyordu. «Kalkınma topyekün olacak,» diye haykırırken, yaşamboyu ana ilkesinin bu cümlede özetlendiğini yıllar sonra gene yineliyordu.

«Milli irade» kavramı, tüm yaşamında bir saplantıydı.

«Türkiye'nin kurtuluşu, yükselmesi... Ancak, millet kaderine milli iradenin mutlak surette hâkim olması yolundan geçer; Türk milleti bütünüyle inanıyor bu gerçeğe.»

1980'den sonraki gelişmeleri irdelerken, bu ana ilkeden hiçbir zaman ayrılmadığı için eleştirilerini yoğunlaştırıyordu.

«Amacımız, milli iradeyi Türkiye'de mutlak anlamda hâkim kılmaktır» diyordu ve bunları söylerken gerçekten içtenlikle konuştuğu, sonradan daha belirgin örneklerle ortaya çıkacaktı.

Bu nedenle, artık elinde hiçbir siyasal dayanak olmadığı 1984'te «Beni Türkiye'nin sorunlarından soyutlayamazlar,» dedi. Adı üzerinde giderek yapılan dokundurmalarla,

yeniden iktidar olmayı düşlediği savlarına sinirleniyor, «Ne makam, ne ikbal» diyordu. «Hepsini gördüm, yenisini arıyor değilim.»

Siyasal yaşamı boyunca, elbette siyasal yanılgıları, değerlendirmeleri olmuştu. Bu yoldaki eleştirileri açıkyüreklilikle dinler, kimilerine hak verir bir tutum takınır, eğer bu eleştiri ya da değerlendirmelerde yanlışlığına inandığı bölümler varsa bunları yalın bir dille karşılardı.

Bir yaz günü, denizin yavaştan kararğı saatlerde gözlerini ufka doğru kaydırdı:

«... Hepsini geride bıraktım» dedi. «On buçuk yıl başbakanlık yaptım. Beni bugün yaşama bağlayan demokrasinin bütün gelenekleriyle Türkiye'de yerleştiğini görme umududur.»

Bu umut, gerçekleşecek miydi?

Ona göre, Türk milleti eninde sonunda bu umudu gerçeğe dönüştürecekti.

Oysa, umutlar gölgeliydi. Elbette insanın bir umudun peşine düşerek yaşamasında sayısız yararlar olabilirdi. Hatta, bu umudun gerçekleşmesi için «koşullar ne olursa olsun» savaşım vermekte de yarar bulunabilirdi.

Demirel, bugün siyasal kısıtlama içinde. Geçmişi eleştirmek, tartışma ortamı yaratmak, parti önderleriyle siyasal kadroların konuşması bir yasayla, yasak!

Ama, günü gelecek konuşacaktı.

Günü gelecek gerçekler ortaya dökülecekti.

Umudunu pekiştirmek için o günü bekliyordu.

6
TÜRKİYE'YE TÜRKİYE EKLENEN DÖNEM

1965-1971 dönemini değerlendirmesini istediğim zaman, o günleri yaşamış bir gazetecinin bu sorusuna hayret duygularıyla karışık bir yüz ifadesiyle yanıt verdi:

«... Bu dönemde ne mi yapılmıştır?...»

Durdu. «Klasik bir cümle gibi gelecek. Söylediğim zaman içeriğini hiç kimse araştırmaksızın dudak bükmüştür ama,» dedi...

Kısa bir aradan sonra;

«...O dönemde, Türkiye'ye, bir Türkiye daha eklenmiştir...»

Bense bu dönemin değerlendirmesini Demirel'e yaptırmakta haklıydım. O dönemle, 1984 arasında 13 yıl geçmişti. Eğer 1965'i başlangıç olarak kabul edersek, 19 yıl.

Demirel'i, Nisan 1984'te bu değerlendirmeyi yapmaya zorluyordum.

Geniş koltuğuna oturdu. Dışarda bahar vardı. Köyü kentte yaşatan bir bahçe düzeni pencerelerden içeriye doluyordu. Demirel'in evinin arka bahçesindeki meyve ağaçları çiçek açmıştı. Bu ağaçlardan toplanan meyveleri büyük özenle, sevinçle konuklarına sunduğunu biliyordum. Bahçenin ön yüzü ise ağaçlarıyla, çiçekleriyle yeşildi, renk renk idi.

Küçük bahçeye baktı.

«... 1965 ile başlayan dönemde, Türkiye'de aydınlık ve ümit dolu yeni bir devir açılmıştır...»

Bu cümlenin ardından, baraj duvarını yıkan suların akışı gibi, bilgi akışı geldi.

Kimi yerde, o dönemin siyasal notları, çoğu yerde ekonomik, sosyal göstergeler... Bunca uzun bir özetlemeyi duraksamaksızın yapabilmek için insan beyninin, sürekli olarak bu konuları işlemesinden öteye başka oluşmalarla uğraşmaması gerekirdi.

Sözlerine, «1961-65 döneminde 4 yılda 4 hükümet değiştiği halde, 1965-69 döneminde, 4 yılda 1 hükümetle idare edilmişti. Bu istikrar demekti...» diye başladı. Öteki tutkusu «İstikrar» ile başlıyorduk.

«... Bu dönemde 1966'da kısmî senato seçimleri, 1968'de yerel seçimler ve kısmî senato seçimleri yapıldı ve millet iradesi hür bir ortamda, hür bir şekilde tecelli etti; kimsenin en ufak bir şikâyeti olmadı...» dedi.

İkinci tutkusu için kanılarını dile getiriyordu: «Seçimler, kısıtlamasız, özgür olmalı.»

Sonra, bir iç geçirdi, 1965-71 dönemini anlatırken 1984 yılının bir nisan günü,

«Basın hür, üniversite özerk, TRT özerk, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay faaliyette olmuştur. Dernek kurma hakkı, gösteri, yürüyüş hakkı, 'hakkın kötüye kullanılması' sayılabilecek ölçülerde kullanıldı.

Meclislerde hükümet, yüzlerce gensoruyla karşılaştı, Meclis denetimi, bütün genişliğiyle işledi. Bu, 'Hürriyetçi rejimin arızasız işlemesi, bütün sorunların düğüm noktasıdır'... İnancına sahip, demokrat bir iktidarın icraatıdır...»

Yukarıdaki cümleleriyle geçmiş bir dönemi mi anlatıyordu Demirel, yoksa yeni bir döneme yönelik eleştirilerde mi bulunuyordu?..

Yüzünden bunu anlamak olanaksızdı.

Ama, saydığı özgürlüklerin o günlerde kullanılış biçimini anlatırken, bir gurur payı çıkarıyordu kuşkusuz.

Demirel, «İktidar» dedi, «bütün bunlardan rahatsız olmamış, şiddet önlemleri aramaya kalkmamıştır.»

Sıraladığı cümlelerdeki sözcüklerin pek çoğu, kendine özgü konuşma diline uygundu. «Şiddet önlemleri» demiyordu, «zecri tedbirler» diyordu.

Söylediklerini yazarken, bu sözcükleri günümüzün ve geleceğin genç insanları rahatlıkla anlayabilsin diye değiş-

tiriyordum. Bu tutumumdan, sanırım ki, rahatsız olmayacaktı.

Dönemini niteleyen siyasal yaklaşımları, birkaç cümle içinde özetleyebiliyordu:

«... Bir geçiş döneminin bütün etkileri ve sonuçları ile kapanması, yaraların yeni yaralar açılmadan sarılması için, çok özenle davranılmış, kapsamı ülke gerçeklerine ve gereksinmelerine uygun olarak saptanan bir af yasası çıkarılmış, 'tedbirler kanunu', bakiye —ulusal artık— yasası kaldırılmış, ülke rahatlamıştır...»

Beş altı cümlenin içinde yatan onca olayın bu denli kısa yoldan anlatılması da bir başka olaydı.

Aslında, 1965 öncesinin «vatandaşları ikiye bölen» tutumundan kaynaklanan öfkeyi, DP'ye oy veren insanları «ikinci sınıf» olarak niteleyen bir düzeni yıkıp, yerine herkesin aynı ölçütlerde insan olduğunun kavranması için giriştiği çabaların özetleriydi bunlar. Çünkü, hemen her konuşmasında, hele 1965 seçimlerinden önce ve sonra, «yaraların sarılması» sloganıyla yola çıkan, her şeyden önce «milletin biribiriyle, özellikle milletin Ordu ile barışması» ilkesinin mutlaka geçerli olmasına inanan Demirel, hemen bütün özel söyleşilerinde de yeni iktidarın bunu gerçekleştirmesinin zorunlu olduğunu birçok kez açıklamıştı.

AP iktidarının iş başına gelmesinden kısa süre sonra çıkarılan af yasası, yalnızca «kader mahkûmları» diye adlandırılanları kapsamıyordu.

1960'ta Yassıada, sonradan Kayseri hapishanesine giden, bir dönemin yasama yaşamındaki sorumlularının «siyaset alanında da özgür olabilmelerini sağlayacak» ilk kapı, bu afla gerçekleşiyordu. Nitekim, daha sonraları, 1969'a doğru, eski DP'lilerin «siyasal affı,» Demirel'in ve AP'nin önemli sorunlarından biri olacaktı.

1965'te iktidara gelen Demirel'i, Kayseri'deki DP'liler, daha çok Celal Bayar, küçümsemişlerdi. «Onu, gelip geçici, bir kader çizgisinde DP oylarının üzerine oturan bir insan» olarak nitelemişlerdi. Bayar'ın, «Bizim su müdürü» sözündeki küçümsemenin altında bu duygular yatıyordu.

Oysa Demirel, «Milletin oyları kimseye babasından miras yoluyla kalmıyor» diyecekti, günün birinde.

Demirel, özellikle Menderes'e karşı derin saygı duygularıyla yüklüydü. Bayar'a karşı da saygısız hiçbir davranışı olamazdı. Kulaktan kulağa aktarılan Bayar'ın sözleri karşısında, bütün sıkıştırmalarıma karşın, herhangi yorum yapmamaya özen gösterdi.

«DP'nin su müdürü,» Silahlı Kuvvetlerle çelişkiye düşülmeksizin bir «siyasal affı» gerçekleştirmenin aşama aşama gerçekleşeceğine inanıyordu.

Bununla birlikte, 1960'ta başlayıp 1965'lere değin süren «DP'lilere karşı kemikleşmiş kin duvarı» giderek yıkılmaya yüz tutmuştu. Fakat, 1971'lere değin 27 Mayıs Anayasasının değişmesi gerektiğini söylemek; âdeta vatana ihanet gibi bir suçtu. Ordu'nun, kendi yaptığı bu anayasayı değiştirmeye yönelik her davranışı, bir «darbede» ortadan kaldıracağına dayalı inançlar çok geçerliydi.

Anayasa örneği, eski DP'lilere yeniden siyasal yaşamda özgürlük tanımak da büyük suçlardan biriydi. Hem vatandaş olarak kalacaklar, hem de «bir muhtar seçimine» bile katılamayacaklardı.

Akıp geçen zaman, eski DP'nin, 1960'larda söylendiği kadar «korkunç bir iktidar» olmadığı yolundaki eğilimleri, yargılarla kanıları yer yer güçlendiriyordu. Aydın kesimdeki çoğunluklar, 1960 öncesinin «fikir ve düşünce özgürlüğüne karşı yürütülen kıyımı» hiç unutamamışlardı.

Bütün bu nedenlerle, geniş kitlelerde anayasanın değiştirilebileceği kadar, eski DP'lilerin artık siyasal yaşama dönebilecekleri yargısı da güçlenmişti.

1969'a değin, bu konudaki duyarlılığa katılmış görünen İsmet Paşanın birden Celal Bayar'la barışarak, «siyasal hakların geri verilmesi» akımına katılmasının nedenleri arasında neler olabileceğini saptamak da güçtü.

İsmet Paşa, ölümünden önce, ardında bir «kindar kişilik» izlenimi bırakmamak için, ya da Bayar'ın baskılarına «günün koşulları içinde» acele yanıt veremeyen AP'yi ve Demirel'i bölüp parçalamak için, «siyasal affın» sağlanmasına yanlı oluvermişti.

Elbette, bu iki düşünce de birer varsayımdı.

Yeri geldiğinde «siyasal af» konusunun yarattığı siyasal kargaşayı özetleyeceğiz.

Artık coşup giden Demirel, damgasını vurduğu dönemle ilgili değerlendirmeleri durmaksızın yapıyor, «Hürriyet içinde, refah ve istikrar içinde, dengeli büyüme prensibi bağlılıkla uygulanmış, Türkiye birçok şey kazanmıştır,» diye konuşuyordu.

Çalışma odasında, bir aşağı bir yukarı yürüyor, kafasındaki tabloyu çiziyor, renklendiriyor, sonra sunuyor, ayrıntılara geçiyordu. Kafasındaki «söylediklerinin yazılıp yazılamayacağı« sorusunu, doğrudan olmasa bile, dokunduran ifadelerle yanıtlamaya çalışıyordu. «Çok önemliydi bu dönem, nedense ayrıntıları üzerinde inceleme yapmak gereği ya da gereksinimi duyulmamıştır,» diyordu.

Yazmakta olduğum kitapların bir «tarih» ya da, yalın biçimde anılar dizisi olmadığını biliyordu. Kendi nitelemesi de böyleydi.

Fakat, yeri gelmişken, hele o dönemin çarpıcı olaylarını yazarken, 1965'ten sonra gelen altı yılın bir bilançosunun yapılmasına yanlı olduğu da anlaşılıyordu.

O dönemin genişlemesine bir özetini, o dönemi tüm ayrıntılarıyla yaşayan bir insandan öğrenip yazmak, bir biçimde, yer yer rakamlarla da olsa, geleceğe dönük bir görev sayılmaz mıydı?

Bu nedenle Demirel'in sözü edilen dönemi özetleyen sözlerine yer veriyorum.

Demirel, bir gezisi sırasında içinden geçtiğimiz köye elektrik gelmiş olmasından çok mutlu olmuştu. Türkiye'deki 40 bine yakın köyün, elektriğe kavuşması özlemini içinde duyduğu yüzünün aldığı biçimden, durmaksızın bu konuya eğilmesinden anlaşılıyordu. Basit bir köy sofrasında konuşuluyordu:

«...Düşünebiliyor musunuz?» dedi çevresine. «Bütün Türkiye'de köyler elektrik almış. Bir yanda radyo çalışıyor, öte yanda bir buzdolabı. Ahh, işte bu manzarayı görebilmek...»

Daha sonraları, Doğu illerindeki enerji yoksunluğunu dile getirerek, «Kars'ın sınır köylerindeki durumu görünce, insanın içinin sızlamaması olanaksız,» demişti. «Köyün tam karşısında, sınırın öteki tarafında bir başka köy var, pırıl

pırıl elektrik içinde. Seninki karanlık, kapkaranlık. Bu insanı, başka şeyler düşünmeye zorlamak değil de nedir.»

«... 1965'te 14 milyar bütçe...» diye sürdürdü Demirel, «...14 milyar bankalarda mevduatı ve 400 milyon doların biraz üzerinde ihracatı bulunan Türkiye; 1965-71 döneminde, hiçbir malın yokluğunu çekmemiş, fabrikaları çalışabilmiştir. Gereksindiği bütün hammaddeleri bulabilmiş...

...Bu dönemde, yani 6 yıl boyunca, enflasyon yüzde 5 dolayında tutulabilmiş, kalkınma hızı ise, yüzde 7 olmuştur. Japonya'dan sonra, petrol ülkeleri dışında dünyanın ikinci yüksek kalkınma hızıdır bu...

...Bu dönemde, 2,5 milyon vatandaşa yeniden iş olanağı açılmıştır...

...Türkiye, hammadde satar ülke olmaktan çıkarılıp, sanayi malı satar ülke olma yoluna yöneldi. 1983'te —ki ihracatın yüzde 60'ı endüstri malı ise— bu, o hamlenin eseridir...

...Türkiye, sanayileşmeye yöneldi, her alanda üretimini arttırmayı başarabildi...

...Böylece Türkiye, 1977 yılında 'viabilite'ye ulaşmayı' yani ihracatı ile ithalatını karşılar hale gelmeyi hedef olarak önüne katabildi...

...Bu dönemde, Türkiye 1 milyon vatandaşını yurt dışına gönderdi ve böylece hem işsizlik sorununu azalttı, hem de dünyaya açıldı. Bu hareketin para ile ölçülemeyecek pek çok tarafı vardı. Ama, 1965-80 döneminde Türkiye, 20 milyar dolar döviz elde etti, bununla kalkınmasını güçlendirdi...

...Türkiye artan nüfusuna karşın, kendi yiyeceğini, giyeceğini üretebilen dünyanın 7 ülkesinden biri haline geldi. Traktör, gübre, sulama, tohum, fiyat politikaları baş etkendir bu konuda...

...Türkiye, gemi, lokomotif, otomobil ve traktör yapar hale geldi. Kimi sanayi dallarında dünya ölçüsünde, ileri sıralara ulaşabildi. Örneğin, iplik üretiminde Türkiye, 156 dünya ülkesi arasında beşincidir. Çimento üretiminde, yine aynı ülkeler arasında 15'incidir...

...Televizyon getirildi. İstanbul köprüsü ve çevre yolla-

rı inşa edildi. Keban, 3. demir - çelik (İskenderun'daki), alüminyum fabrikası tesislerinin inşaatına geçildi. Bakır kompleksi yapıldı. 4. petrol rafinerisi, çinko krom tesisleri, 1. petro kimya tesisleri... Bir kâğıt fabrikasına 5 yenisi eklenmek suretiyle (Çaycuma, Giresun, Dalaman, Afyon, Balıkesir) kâğıt fabrikaları zinciri 6'ya çıkarıldı...»

Sayıyordu artık, Kütahya'daki bir gübre fabrikasına 4 yenisinin eklendiğini, 2,5 milyon ton kapasiteli çimento fabrikalarının 10 milyon tona ulaştırıldığını, yeni elektrik santralleriyle Edirne ile Hakkâri'nin aynı yerden elektrik almasının sağlandığını, Edirne'den Hakkâri'ye asfalt yolla gidilir hale geldiğini söylüyordu.

Bu arada, kimi anılarını da katıyordu anlattıklarına.

Keşan'da Yunan ileri gelenleriyle Kıbrıs sorununu müzakere ederken, Atina'daki cunta önderleri «Keşan'dan Rize'ye kadar sahilden asfalt yolun olup olmadığını» sormuşlardı. «Bir iki yerdeki kesiklik dışında, evet» yanıtını alınca da şaşırmışlardı. Demirel, bu şaşkınlıktan büyük gurur duyduğunu saklamıyordu.

«...İlkokul çağına gelmiş çocuklara ilkokul olanağı sağlandığını, bütün ilçelere lise, kasabalarla büyük köylere ortaokul götürüldüğünü, 1965'te 6 üniversitesi bulunan Türkiye'nin, 1984'te 26 üniversiteye kavuştuğunu, sağlık hizmetinin köylere dek indirildiğini: 1950'de 13, 1965'te 300 köyünde elektrik bulunan Türkiye'de, köy elektrifikasyonu çabasıyla, 25 bin köye elektrik ulaştığını, nüfusun yüzde 75'inin elektriğe kavuştuğunu...» söylüyordu Demirel.

Sayılara tutkusunu durdurabilmenin olanağı yoktu.

«...1965'te yüzde 42'si ancak radyo dinleyebilen Türkiye'nin, 1980'de yüzde 100'ü radyo dinleyebilir, yüzde 85'i televizyon izleyebilir hale gelmiştir...» diyordu.

Sayıları susturuyor, «Televizyonu Türkiye'ye getireceğiz dediğimiz zaman, hiç unutmam Siverek'te halkın eline pankartlar verip karşımıza çıkardılar: 'TV'yi değil, fukaralığın yenilmesini istiyoruz' diye. Elbette fukaralığın çözümlenmesini biz de istiyorduk. Fakat, TV, artık bir uygarlık aracıydı. Bütün komşularında, Bulgaristan'da, Suriye'de, Sovyetler'de, Lübnan'da, Yunanistan'da TV gelmiş gelişiyor.

Bu uygarlık yarışında geri kalabilir miydik?..» diye, o günlerin eleştiri ortamına küçük bir anıyla, bir eleştiri ekliyordu.

Daha ayrıntıya inen ilgiler veriyordu. Çok duyarlı olduğu bir konuya bir dönemde sürekli savunduğu gibi cümlelerle yanaşıyordu: «Bütün bu sonuçları, ülke gerçeklerine uygun bir plan yaparak ve onu, ciddiyetle uygulayarak elde ettik. 'Model aramadık'. Mucize peşinde olmadık. Ama, ülkeyi katlamayı başardık. Özgürlük içinde kalkınmanın çok güzel örneğini verdik,» dedi.

Bu bölümlerde Demirel'i yansıtmaya çalışıyorum.

Siyasal bir çerçeveyi, ülkeyi yönetmiş insanların portresini, uygulamalarını dile getirmeksizin anlatmanın zorluğunu biliyorum. Bütün bunları, onun dilinden, görüş açısından yazıp anlatmanın gereğini de unutmuyorum.

«...Söyledikleriniz, onca yıl geçmesine karşın, bir bütün içinde sunulunca, 'Demirel de amma da kendine yontmuş' diyenler çıkabilir...»

«...Böyle diyecek çıkarsa...» dedi.

İri, kemikli ellerini iki yana açarak,

«...İstedikleri yerde, diledikleri biçimde rakamları tartışmaya hazırım...»

Ve ekledi:

«...Son güne kadar, siyasal olayları da, belgeleriyle... İşte, o zaman...»

Ve de sustu.

Daha öteye konuşmasına gerek yoktu.

Arif olan anlardı.

Demirel'i anlayamadığım günler azımsanamayacak kadar çoktu.

Siyasal bir çıkmazdan bir anlık çabayla, bir darbede çıkabileceği günlerde, bize ters düşen öylesi bir tutum içine girerdi ki, nedenini bir türlü anlayamazdım. Belki çevresindekiler de benzerleri duygularla yargılara sürüklenir, içinden çıkamadıkları bir bulmacanın koşullarında bocalar kalırlardı. Ama, öylesine direnç gösterir, öylesine direnirdi ki, Demirel'i, o konuda kamuoyunun mantığına koşutlamak olanaksızlaşırdı.

Elbette, bizim konuşmalarımız siyasal bir sonuçla ilgili olmazdı. Yalnızca, sorularımıza verdiği yanıtlardan, esen rüzgâra aykırı bir tutumla o siyasal olayın üzerine gideceği izlenimini alırdık. Ayrıca, kamuoyundaki yargılara benzer bir tutuma girmesini zorlamak da görevimiz değildi. Çoğu kez, öteki siyasal önderlerle yaptığımız görüşmelerde, söyleşilerde, Demirel gibi, onlara da benzeri davranış içinde olduğumuzdan soruyla birlikte genel yargılarla kanıları söylemezlik edemezdik.

Demirel,

«Söylediğinizi, sorduğunuzu yapmam tümüyle olanakdışı. Varsayılamaz bile,» dedi.

1971 Mart darbesinden bir yıl önce, 1969 seçimlerinden hemen sonra Demirel'e yönelen bir olay, kamuoyunda onca şiddetiyle sürüp gidiyordu. Kardeşlerinin Demirel'in adını ve siyasal hüviyetini kullanarak büyük krediler aldıkları, Başbakanın da bu davranışları bildiği halde, sesini çıkarmadığı gazetelerde yer almıştı. Doğrusu, Demirel'in kardeşlerine «siyasi nüfuzunu kullanarak büyük yararlar sağladığı»na dayalı yayınlar başlamazdan önce, eşiyle ilgili dayanaksız, hatta «çirkin» kimi savlar da ortaya sürülmüştü.

Bir ayakkabı üreticisiyle ilgili bu çirkin savlara karşı Demirel'in hiddeti çok büyük oldu. Bu gazetenin yöneticileriyle —yayından sonra— karşılaşmadı, ama araya girenlerin uzlaştırıcı davranışları da işe yaramadı.

Rakamı —o dönemde— büyük sayılacak bir «tazminat davası» açtı.

Bu dava, çok sonraları sona erdi. Demirel, bir milyona yakın tazminat aldı. Sanırım bu parayı da, Körler Derneğine bağışladı.

Eşi üzerindeki bu kurguları, bir Anadolu ailesinin geleneksel duyarlılığıyla karşılayan Demirel'e, böylesine bir yayının kamuoyundaki tepkilerini anlatmaya çalışmamıza, gazetenin buyayına aykırı yayınlarla düzeltmesi olanağından söz etmemize karşın, susuyordu.

Demirel, bir gazeteyle onca değişik sonuçlar verecek bir kapışmaya girmemesi yolundaki «çalışma arkadaşları»nın aşılamalarını dinlemiyordu bile.

Bu tür denemeye girenleri dinleyemeyeceğini gösteren

bir tutum sergiliyor, hemen sözü başka bir konuya aktarıyordu.

1977'de de, eşine karşı sokak kabadayılarının, parti militanlarının evinin önünde giriştiği gösterilerden sonra, kurulan bir hükümeti alaşağı edecek denli «aile kararlılığı» gösteren Demirel'in bu karakter çizgisi, daha 1969-70'lerde «eşiyle ilişkisi olan bir ayakkabıcı olayı» ile ortaya çıkıyordu.

Bir kezinde, çok yakın bir arkadaşına, hem de siyasal yakınlığı olan bir arkadaşına, «Eğer siyasal olayların göbeğinde yaşamasam, eğer uygar insanlar gibi kendimi tutamasam, eğer 'herhangi bir vatandaş' olarak duygularımın tutsağı olup bu olayın üzerine gitsem, herhalde sonuç, yalnızca bir tazminat davası açmam biçiminde olmazdı,» demişti.

Ayrıca, Anadolu insanının doğal yapısından kaynaklanan tepki biçimi de o sıralar kendini gösteriyordu. Özellikle Isparta'dan Demirel'in eşine dil uzatılmasını sindiremeyen grupların, olayı «başka yollardan çözmeye yönelik» sürekli istekleri Ankara'ya yansıyordu. Çoğu kez, Demirel ailesi toplanıyor, konuyu tüm ayrıntılarıyla görüşüyordu.

Demirel'in tek sıkıntısı, böylesine bir davranışla karşılaştıktan ve hukuk yolunu seçtikten sonra, mahkeme sonucunun «uzun süre» alınamayacağından kaynaklanıyordu. Gerçekten, bu tazminat davasının kesin sonucunu —sanırım— bir buçuk, iki yıl sonra alabilmişti.

«Söylediğinizi, sorduğunuzu yapmam tümüyle olanakdışı. Varsayılamaz bile» dedikten sonra Demirel, bir eklenti yapmıştı:

«Ben Millet Meclisi kürsüsüne çıkıp, 'bu işlerle benim ilgim yok. Kardeşlerim hakkında dava açınız' diyemem.»

Kırgınlığının yoğunlaştığı, kızgınlığının doruğa çıktığı günlerdeydi: Demirel'in mantığı, duygularına hemen egemen olacak, ilk soruşturma önergesinin TBMM'de görüşüldüğü 16 Aralık 1973 günü kürsüye çıkarak, «Açınız Soruşturmayı» diye haykıracaktı. Bu tutumu sürüp gidecekti. Gitti de...

CHP milletvekillerinin verdiği soruşturma önergesi,

komisyonlardan geçerek TBMM genel kuruluna inmişti. Buradaki müzakerelerden sonra, Başbakan Demirel hakkında «kardeşleri için nüfuz suiistimali yaptığını» araştıracak daha geniş bir komisyon kurulacaktı. Bu komisyonun verdiği karardan sonra, yazdığı rapor TBMM'den geçecek olursa, Başbakanın Yüce Divana gönderilmesi gerekecekti.

Olayın siyasal yönü buydu. Fakat, kamuoyundaki yargıya göre, eğer Demirel Millet Meclisinde söylediği, ya da açık demeçlerinde öne sürdüğü gibi, kardeşleriyle ilgili varsayımlarla ilgili değilse, TBMM'nin onlar hakkında gerekli soruşturmayı yapmasından sonra, mahkemelere verilmelerini isteyebilirdi.

Oysa Demirel, partideki yönetici kadronun, giderek bir açıdan AP gruplarının bu yoldaki eğilimine karşı çıkıyordu. Dost çevreler, kendisinden o gün görüşülecek olan soruşturma önergesinin müzakeresi sırasında kürsüye çıkıp, «Eğer, kardeşlerim hakkındaki bu savlar geçerliyse, onları hemen mahkemeye vermeniz en geçerli yoldur» gibi, bir iki cümle söylemesini istiyorlardı. Böylelikle, siyasal yönden Başbakanın soruşturma olayının içinden çıkması olanağı belirecekti. Ayrıca, o günlerde ve daha sonraları Mecliste yürütülen soruşturma komisyonunda, Demirel'in kardeşlerine yarar sağlamak için, ilgili makamlara buyruk verdiğini gösteren herhangi bir kanıt da ele geçirilememişti.

Ayrıca, soruşturma komisyonunun raporu TBMM'den geçerse, Yüce Divana gönderilmesi kesinleşecek olan Başbakanın, hemen istifa etmesi gerekecekti.

Demirel'in, olayın siyasal boyutlarının giderek büyüdüğü o günlerde, sürekli olarak kardeşlerini sıkıştırdığını, elde ettikleri maddi olanakların kaynaklarını, aldıkları kredilerin kurallara uygun olup olmadığını araştırdığı biliniyordu.

Fakat Demirel, kardeşlerini doğrudan «mahkûm» edecek, kendini sıyıracak bir açıklamayı, hele TBMM kürsüsünden açıkça söyleyerek yapmak istemiyordu :

«TBMM kürsüsünden kardeşlerimi suçlayamam. Onları mahkûm edemem. Bunu yapamam,» diyordu.

Bir «aile bütünlüğü» bakımından —belki— Demirel'in bu tutumu geçerliydi. Fakat, kardeşleriyle ilgili yayınlar

söylentiler öyle boyutlara ulaşmıştı ki, yalnızca bir Başbakanı değil, partisini de temelinden sarsıyordu.

Türkiye gibi, yönetici kadronun yaşamına, maddi olanaklarına, hele yönetimi eline aldıktan sonraki gelir kaynaklarına büyük ölçüde dikkat edilen, bu konulardaki gelişmelerin özenle izlendiği bir ülkede, «aile bağlarının güçlülüğü ve ne olursa olsun, onları feda etmek istenmemesi» gibi bir davranış, hem ileri sürülen savları, hem de kamuoyunun şimşeklerini o insanın üzerine çekerdi.

Nitekim, bu konudaki çalkantılar, uzun uzadıya yayınlar aylar ve aylarca, kamuoyunun gündeminde bir numaralı madde olarak kaldı.

Doğrusu, siyasal kişilerin bu yanları konusundaki duyarlılığa herkes gibi bütünüyle katıldığım için, Demirel'in «aile bütünlüğü» anlayışıyla, böyle davranmasını anlayamıyordum.

Onaylamıyordum da.

Çünkü Demirel, yalnızca bir «aile başkanı» değildi. Türkiye'yi yöneten insandı. Böylesine güç ve önemli bir görevi yüklenmiş olan bir insanın yeri ve zamanı geldiğinde kendini «kardeşlerinden, aile bireylerinden ayırması» gerektiğine inanıyordum. Bu özveriyi yapması gerekirdi. Bu özveriyi kardeşlerinin de ailenin de anlayışla karşılaması gerekirdi.

Demirel, bunların hiçbirini yapmadı.

Biz, 1971 Mart'ındaki Ordu müdahalesine giderken, ortaya sürülen gerekçe «anayasanın öngördüğü reformların yapılmadığı» idi.

Komutanların yazıp imzaladığı «Ordu muhtırası»nda bunlar yazılıydı, ama kamuoyunda belirginleşen yargının, bu darbeyi kolaylıkla yapılır duruma getirdiği de bir gerçekti. Bir başbakanın kardeşleri hakkındaki bu savların açıklığa kavuşmasıyla kamuoyundaki kanılar derinleşmiş, Ordu müdahalesinin yapılmasına önemli oranda katkıda bulunmuştu.

12 Mart'ın duygusal yanıyla, siyasal yanını biribirinden ayırmak olanaksızdı.

Darbenin duygusal yanında muhtırayı imzalayan ko-

mutanları rahata götüren, elbette ki başbakanın yakınlarıyla ilgili savların büyük gürültü koparmasıydı.

Siyasal yanı ise, birkaç kez değindiğimiz gibi, «reformların yapılamamış» olmasıydı. Nitekim, reformların hiçbiri, «Ordu denetimindeki bir hükümete ve parlamentoya karşın» yapılamadı.

Önemli amaçlardan biri, AP'yi, daha çok Demirel'i iktidardan uzaklaştırmaya yönelikti. Asıl siyasal sonuç, Türkiye'ye yeni bir «yönetim anlayışı» getirmeye çalışanların inançlarındaydı. Eğer 12 Mart darbesi, ordu üst kademesinde yapıldığının birkaç gün sonrası, değişik biçimde ele alınmasaydı, darbenin yapılmasından önceki planlar, darbeden sonra yürürlüğe konulabilseydi, 12 Mart'ın belirgin özellikleri çok değişik olacaktı.

Demirel'in kardeşleriyle ilgili çalkantıları, elbette, daha sonraki bölümlerde, bilinmeyen ayrıntılarıyla vermeye çalışacağız.

Bu bölümde, hem Demirel'in karakter yapısını vermeyi, hem de o günlerdeki tutumuna bir ölçüde değinmeyi yeğlediğimiz için, 1969-70 yıllarına dokunduk.

Kimi olaylarda da şaşırtıcı bir eyleme girişirdi.

Yahya Demirel'le ilgili «mobilya yolsuzluğu» ortaya çıkarıldıktan sonra, yeğeniyle ilgili soruşturmanın hızla adalete gitmesi için buyruk vermişti. Yahya Demirel, amcası Başbakan iken mahkemeye verilmiş, sonradan hüküm giymişti.

Bir gün, Yahya Demirel'i görüp görmediğini sordum Demirel'e.

Kızgınlığını bastırarak, fakat sözcükleri ateşli bir tonda söyleyerek, «Bu kapıdan içeri giremez. Aylardır yüzünü görmüyorum, görmek de istemiyorum,» demişti.

Geçmişteki gözlemlerimle, bu sözler arasındaki aykırılık karşısında şaşırıp kaldığımı saklamayacağım.

Belki de Yahya Demirel'in «boyundan büyük işlere» girişmesinden rahatsızdı. Ancak, bendeki izlenim daha başkaydı: Kardeşleriyle ilgili büyük savaşımı sırasında çektiklerinden sonra, yeğeninden siyasal yaşamına yeni bir kaygı getirecek davranışı hiç, ama hiç onaylamıyordu.

«Bakın, dedim kardeşlerime, artık sizin işlerinizle ilgili hiçbir söylenti, hiçbir sav görmek, işitmek istemiyorum gazetelerde. Eğer, bu biçimde yeni olaylar çıkaracak olursanız, hiçbirinizi affetmeyeceğim...»

Bu sözleri, bir gece yarısı, yeri geldiğinde, soru da yöneltmediğim halde, Demirel'den dinliyordum. 1973 sonrasıydı. Ecevit'in MSP ile kurduğu hükümet, Kıbrıs çıkartmasından sonra çekilmişti. Ecevit, «planladığı gibi, Demokratik Parti ile yeni bir koalisyonu gerçekleştiremeyince,» hükümeti kurma yolu, 1971'de ordu darbesiyle düşürülen Demirel'e açılmıştı.

İlk MC hükümetlerinin sahneye çıkışıydı bu.

Kendisinde bu kararlılığı görünce, konuyu biraz daha deşme olanağı buldum. «Kısacası, bu türden söylentiler ya da yeni olaylar olursa, kardeşleriniz karşısında tavır alacaksınız, öyle mi?» diye sordum Demirel'e.

Kararlılık göstergesi olan davranışıyla, ayağa kalktı, bir ayağını yere sertçe vurdu: «Evet, bu kez hiçbir şey beni durduramaz. Üzerime yığılan siyasal sorumlulukları bir kere daha yüklenemem,» dedi.

«Onlara, eğer bu tür olaylar yeniden doğacak olursa, bu kapıdan içeri giremezsiniz dedim,» diye bir eklenti de yaptı.

Bu sözlerle davranış, Yahya Demirel'in «amcası indinde» değer yitirmesinin kesin göstergeleriydi.

Aslında, insancıl olaylarda Demirel'in yumuşak bir yüreği vardı.

Hastalık, kişilerin başına gelen kimi olaylar karşısında Demirel, elindeki tüm olanaklarla o kişilerin yardımına koşardı. Oysa, Yahya Demirel'in İsviçre'de içki tutkunluğu nedeniyle hastaneye yatırıldığı haberleri gazetelerde yer alırken, birkaç kez, eğilimini soruşturdum.

Pesten bir sesle, «Hiç ilgilenmiyorum» demişti.

Oysa, ailede bir hastalık, bir ölüm haberi, Demirel'i bütün işini gücünü bırakarak «seferber» olmaya koştururdu. İktidara gelmezden önce ve geldikten sonra, ağır hasta olan, evde bir büyük demir aracın içinde yaşamak zorunda kalan kayınpederine, olumsuz çabalar olduğunu bilmesine karşın, aylar, yıllar boyu özenle bakmıştı.

Yahya Demirel'e karşı sıfır düzeyindeki duygusuz tutumu, daha önceki uyarılarının dikkate alınmamasından mı,

yoksa kimi öteki nedenlerden mi ileri geliyordu, elbette, kesinkes anlamak zordu.

1973 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Genelkurmay Başkanlığını bırakarak, Senatoya giren, ne var ki, seçilemeyen Orgeneral Faruk Gürler'e karşı parlamentoda ve parlamento dışındaki kuliste güçlü bir savaşım veren Demirel, daha sonra Orgeneralin kansere tutulduğunu öğrendiği zaman devletin bütün olanaklarını sermişti. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in eşi Sakine Hanımefendi'nin Brüksel'de felç olduğu haberi geldiğinde, eşinin hemen o gece oraya uçmasını istemişti. Genç yaşta ölen solcu bir karikatüristin eşinin maddi darlıklar içinde bunaldığını bir küçük gazete haberinde gördüğü zaman, hiç kimseye duyurmaksızın gerekli yardımı yapmıştı. Açıktan söylediğine tanık olunmamıştı, ama Anadolu gezilerinde maddi olanaksızlar nedeniyle eğitimini sürdüremeyen kimi çocukların bakımını da üzerine almıştı.

Benim kendimce eleştirdiğim bir yanı da giyinişiydi. Gecenin hangi saatinde yanına giderseniz gidin, ya da sabahın hangi erken saatinde yanında olursanız olun, Demirel'i, her zaman koyu renk giysileri, kolalı gömleği ve boyunbağı ile karşınızda bulurdunuz. Belki de kendi yaratılışımdaki, rahat, daha çok da spora yatkın giysilere eğilimime ters düştüğünden olacak, saatler ve saatler boyu Demirel'in bu kalıp içinde oturmasını hep yadırgardım.

Bu düzeni uzun süre sürdürdü. Uzun süre dediğim, on beş yıl kadar hep böyle gördüm Demirel'i.

1980'den sonra bir gün, baktım ki, Demirel spor bir giysiyle yanımıza geliyor. Yakası açık rahat bir gömlek, ince deriden kahverengi bir ceket.

Bakışlarımdaki şaşkınlığı bir anda yakaladığı için, «Eh.. Hiç değilse evde özgür bir giyim sürdüreyim.. Hani ya, başka bir il'e gidecek olsak, Sıkıyönetime haber veriyoruz ya!.» dedi.

Garip özürleri vardı. Eğer sıcak bir gün ise, çok az rastlanır bir incelikle, «İzin verirseniz şu ceketi bir çıkarayım,» derdi.

Yakası açık, ince bir gömlekle karşısında oturanlar, bu

özür dileyiş karşısında biraz sıkılır, «aman efendim,» diye başlayan onaylayıcı sözcükler sıralarlardı.

Ve o, başlardı.

Eylül 1980'de Gelibolu'ya, «Ordu denetiminde yaşam güvencesi altında oturmaya» götürüldüğü zaman, Türkiye'nin önündeki on yıl için bir, «kalkınma planı» yazmıştı.

Bir liberal, bir demokrat diye nitelenen Demirel, aslında, bir devletçiydi. Devlet yaptırımlarının ön planda tutulması gerekliliğine inanırdı. Fakat, kendisine «devletçi bir anlayış» sahibi olduğu söylenildiği zaman, bunu yadsırdı. «Özel girişimin» kalkınmadaki yerine değinen uzun söyleşiler yapardı.

Beş yıllık planların «devlete olduğu gibi, özel girişime de buyruk verici nitelikte» olmasını savunduğumuz zaman, karşı çıkardı. Oysa, bir ölçüde de olsa, planların özel girişime buyruk verici olmamasının, devleti sürekli olarak alt yatırımlara zorladığını, öteki tarafınsa, yalnızca «kâr bırakan» kurumlara yöneldiğini bilirdik, söylerdik, olumlu yanıt alamazdık.

Bize göre, Doğu'da devletin elini uzattığı yatırımlara koşut olarak özel girişimin tırnağını bile oynatmaması, karma ekonomideki iki kesimin yerini daha «bağlayıcı» nitelikte sıralamamaktan ileri geliyordu. Demirel'in bu yöne kayması olanaksızdı. Fakat, İstanbul'da kümeleşen «iş evrenimizin» Türkiye'nin ekonomik açıdan olumlu çizgiler gösterdiği günlerde bile, «gene rahatsız» olmasını anlayamazdık.

1970'lere kadar, Türkiye'de enflasyon yüzde 5 dolaylarındaydı. Döviz ise, vardı. Fakat, istenilen düzeyde özel girişim yatırımları yalnızca «büyük kârlara» dönüktü.

Ne var ki, bunca yıldır gazetecilik yapan benim gibi kişiler, iş evrenimizin hiçbir dönemde «memnun» olduğunu görmemiştik.

Hep isterler, hep alırlardı.

Siyasetten konuşmadığımız bir gün, Demirel'e, iş evrenimizin bu çizgisini pek anlayamadığımı söyledim. Yanıt verirken ne Başbakandı, ne de siyasetçi :

«Şimdi on milyar versen, bir saat sonra bir on milyar daha isteyenlerine rastlarsın,» dedi.

Ama çare ki... İnandığı ekonomik düzen, kişisel bu yargısının tersine bir çarkı içeriyordu.

Hoş, iş evrenimizi belki bir dar kabın içine koyabilecek iktidarlar da görmüştük. Ecevit'in iş evreniyle ilgili yargıları, hem kişisel, hem de siyasal açıdan hiçbir zaman Demirel gibi olamazdı. Daha doğrusu olmamalıydı.

1978'i 1979'a bağlayan dönemde, iş çevreleri bir yandan döviz, hammadde yokluğundan yakınıyorlar, öte taraftan yabancı dergilere —örneğin Rahmi Koç— hiçbir dönemde bu denli kâr etmediklerini açıkça söylüyorlardı. Hele, sözü edilen o dönemde Sirkeci iş hanlarında oturup, bir yılda karaborsa üzerinden milyarlar vuranların, Ecevit'e oldukça büyük oranda teşekkür borçları olmalıydı.

Fakat, hem kazanıyor, hem de ekonominin aldığı biçim üzerinde veryansın ediyorlardı.

7
«BARAJLAR KRALI»

«Siz,» dedi bana Demirel:

«Ben, AP Genel Başkanlığına soyunurken, Genel Başkan adayları için yazdığınız bir yazıda 'Barajlar Kralı' unvanını vermiştiniz bana. Hürriyet'te de bu yazı, bu başlık altında çıktı.»

Geçmiş günler...

Demirel'i tuttuğumuz, genel başkan olmasına yanlı yayın yaptığımız için sonradan az mı eleştirilecektik.

Yeri değildi; sözlerinin anımsattığı o günlerden söz etmedim.

O, sürdürdü:

«...Kimi zaman, Meclisteki görüşmelerde, benim 'Barajlar Kralı' olduğumu muhalefet sözcüleri alayla ele alırlardı. 'Barajlar Kralı' nitelemesi, bu ülkede on beş yıl slogan oldu. Meclisteki o yermeler; o dokundurmalar, o alaylar kürsüden söylenince, içimden, 'kalk, çık kürsüye, bırak tevazuyu bir yana, evet, barajlar konusunda Kral benim de' demek içimden geçerdi. Zor tutardım kendimi,» dedi.

1983'te DSİ tarafından yayımlanan bir kitabı önüme koydu.

İktidarda değildi, konuşmak, kişiliğine değinen, siyasetini vuran konuşmalara, yazılara bile yanıt veremeyeceği günlerdi: 1983.

Cumhuriyet'ten önce Türkiye'de, 8 bent vardı. Birisi çalışmıyordu. Roma döneminden kalmış, bir bölümü onarılmış —örneğin Çavdarhisar— bir bent.

Cumhuriyet'ten sonra, 1983 yılındaki son duruma göre, yapılan ve işletmeye açılan barajlarla hidroelektrik santrallerin adedi, 73 idi.

«Bu eserlerin yüzde 80'inde, bu kitaba göre, tarihle-

rine göre, 'ben' varım» dedi Demirel. İçini boşaltıyordu âdeta.

«Bu barajlarla hidroelektrik santrallerinin projesinde varım, ihalesinde varım, temel atma ya da açılışlarında, yapımında varım. Devlet Su İşleri Genel Müdürü olarak, Başbakan olarak ben varım.»

Coşkuyla sürdürdü:

«Bunlarda Süleyman Demirel'in yok olduğunu söyleyecek adamın alnını karışlarım. Projelerin bir bölümünü ben çizdim, Başbakanlığım zamanında da çizdirttim. Bitmedi!... Bu kitaba göre, 1983 yılı sonuna göre, şu anda yapılmakta olan 56 baraj ve hidroelektrik santralının altında gene Süleyman Demirel'in imzası var.»

Durdu, gülmeye başladı:

«Peki, Kral kim?..» dedi.

Yanıtlamadım.

«Şunun için söylüyorum» dedi. «On dokuz yıl önce yazdığınızın, bugün ne denli doğru olduğunu açıklamak istiyorum da.»

8
BİR HALK ADAMI

Çankaya Köşkünün alt katında, bir koltuğa yığılmış oturan Melahat Gürsel'in yanına giden Başbakan Demirel, çevreye egemen olan ağır havanın etkisiyle zorlanarak konuştu:

«Hanımefendi,» dedi, «Cumhurbaşkanımızın sağlığından hükümet sorumlu. Oysa, Sayın Cumhurbaşkanımız ağır hasta. Doktorlar bir dış ülkede daha yeni tedavi yöntemleriyle bakılmasını istiyorlar. Hükümet olarak biz, Cumhurbaşkanımızı hasta görmeyi hiç istemeyiz; tedavisinin süratle yapılmasını, eski sağlığına kavuşmasını dileriz. Cumhurbaşkanının sağlığına titizlikle ilgi göstermek şeref borcumuzdur. Eğer rıza gösterirseniz, sayın Cumhurbaşkanını ABD'de, ya da Avrupa'daki en iyi doktorlara göstermek istiyoruz. Fakat sizin rıza göstermenizi de şart olarak görüyoruz.»

Melahat Gürsel'in gözleri dolu doluydu :

«Süleyman Bey, uygunu neyse, çaresi neyse siz düşünün, ben rıza gösteririm,» diye yanıt verdi.

İktidara henüz gelmişlerdi.

Önlerinde pek çok sorun vardı, ivedilikle çözümlenmesi gereken sorunlar vardı. Bunların yanı sıra taze bir iktidarın seçim bildirgesinde, hükümet programında millete gerçekleştirmeyi vaad ettiği birçok önemli «iş».

Fakat daha ilk aylarda, aralıkta önlerine bir «cumhurbaşkanlığı sorunu» çıkıyordu. Devletin başı sorunu.

Cumhurbaşkanı Gürsel'in hele son aylarda «yaşam fonksiyonlarını ifa edemediği» biliniyordu. Devletin, güçten düşmüş, gerekli devinimleri yapamayan bir cumhurbaşkanı ile yürümesi olanaksızdı. Gürsel, 27 Mayıs ihtilalini gerçek-

leştiren Milli Birlik Komitesinden «seçim yapılmadan ülkenin bir kadro eliyle yönetilmesi»ni isteyen 14 üyenin yurt dışına sürülmesi olayından sonra, rahatsızlanmıştı. Bir felç geçirmişti.

Özenli bütün tedaviye, bakıma karşın, Gürsel'in hastalığı azalmadı, giderek arttı.

Gürsel'i son gördüğümde, Çankaya Köşkünün birinci katında, koridorun sonundaki küçük çalışma odasında idi. Koltuğunda oturuyordu; gri giysisi ve masaya dayadığı bastonuyla. Kendisinden, yaklaşan 19 Mayıs için «gençliğe bir mesaj» ile, siyasal sorunlar konusunda kimi soruların yanıtını içeren bir demeç alacaktım.

Beni, çalışma masasının yanındaki bir iskemleye oturttu. Daha önceden isteklerimizden haberi vardı. Gençliğe mesajı üzerinde konuşma başladı. İlk iki, üç dakika ağır ağır söylediklerini, alt dudağını fazla devindirmeden zorlukla seslendirdiği sözcükleri anlayabiliyordum.

Fakat, daha sonra sözcükler anlaşılmamaya başladı.

Gürsel'in ne söylediğini hiç anlamıyordum. Cumhurbaşkanının söylediklerini anlamadığımı sezmemesi için not tutar gibi yapıyordum. Boğuk bir ses duyuluyordu derinde. Sanki derinden, çok derinden, bir kuyudan çıkıyormuşçasına bir ses. Bir homurtu.

Bir süre böyle gitti.

Kalktım.

«Bize bir buyruğunuz var mı Paşam?» diye sordum Gürsel'e.

Boğuk, ürkütücü ses, «Hayır» dedi galiba.

Yanından ayrılacaktım, baktım ki, Gürsel'in gözlerinden yaşlar boşanıyordu.

Çıktım koridora. Köşkte, o sırada Özel Kalem Müdürlüğünü yapan, Büyükelçi Semih Akbil ile Genel Sekreter Nasır Zeytinoğlu'na durumu anlattım. Ne yazacaktım şimdi?..

Bir yandan Cumhurbaşkanınca kabul edilip konuşan bir gazetecinin hiçbir şey yazamayacak durumda oluşu; öte yandan, beni son derece üzen, üzerimde duygusal açıdan derin etkiler bırakan bir durum.

Çünkü ben, Cemal Gürsel'i severdim.

O, bir ihtilal yönetiminin sert, anlaşılmaz, halktan uzaklaşan önderi değildi. O, halkın içinde, halkla beraber kalmayı ihtilal sırasında, ihtilal sonrası Cumhurbaşkanlığı döneminde her şeye yeğ tutan, gerçek bir halk adamı idi.

Rahatsızlığıyla birlikte doktorların önerileri üzerine çoğu kez Ankara çevresinde otomobili ile gezer, gazetecilerle konuşur, hele Çankaya Köşkü çevresindeki parkta, helvacılar, simitçiler, memurlar, sıradan insanlar ve gazetecilerle yaptığı söyleşilerle dikkatleri üzerine çekerdi. Sıradan insanlara yeri geldiğinde devletin önemli sorunlarını oturur, anlatırdı.

O sıralarda, 1980 öncesi ve sonrası artık basında rahatlıkla yazılan «Kürt sorunu» üzerinde konuşmak, hele yazmak olanaksızdı. «Yasak konular»dan biriydi.

Cemal Paşa, bir gün, Çankaya'daki parkta çevresini alanlara, Türkiye'deki Kürt sorununu, devletin politikasını uzun uzadıya anlatmıştı. «Kürt yoktu» soruna konu olanların «hepsi Türktü.»

Gece, Nasır Zeytinoğlu aradı. Paşanın sözlerini sordu; haber almıştı; ama gene de soruyordu. Anlattım. «Aman,» dedi, «lütfen bunları vermeyiniz.»

Herkes veriyordu, her gazeteye haber geçiyordu.

Eğer öteki gazeteler vermezse, Hürriyet'te de yayımlamazdık.

Zeytinoğlu saatlerce uğraştı, yayını engelledi.

Gürsel'e günlerden bir gün, parkta, bir adam sokulmuştu:

«Paşam,» demişti, «ben arabacıyım. Atım var, arabam yok, param da.»

Dileğini kısaca dile getirmişti: «Bana bir araba alın.»

Cemal Paşa, ertesi günü buyruk vermiş, adresi alınan adama bir araba yaptırılmıştı.

Öldüğünde bu arabanın borcunu maaşından ödüyordu.

«Ne yapacağız şimdi?» diye sordum Akbil'le Zeytinoğlu'na.

Çözüm şuydu : Ben büroya gidecek, Köşkün verdiği çerçevede bir mesajla bir demeç yazacaktım. Bunları Zeytinoğlu ile Akbil görecekler, gerekli düzeltmeleri yapacaklar, geri verecekler, yayımlayacaktık.

Böyle de oldu. Gazetecilik yaşamımda ilk ve son kez, bir Cumhurbaşkanının gençliğe mesajını, bir demecini ben yazmıştım.

MBK rejiminin hükümet başkanı Gürsel'di. Başbakan Yardımcısı da 27 Mayıs ihtilali sırasında 1. Ordu komutanı olan emekli Orgeneral Fahri Özdilek. 1980 rejiminin demokrasiye geçişi sağladığı söylenen yeni partiler düzeninde HP'nin kurucuları arasında yer alan Fahri Özdilek, basına karşı duyduğu büyük sevgiyi, o sırada, aldığı bir kararla bize duyurmuştu.

Basın, her öğle üzeri Başbakanlıktan ayrılan Gürsel'i, Başbakanlığın kapısında karşılar, güncel olaylar üzerinde sorular sorar, yanıtlarını alırdı.

Bu işleyiş öylesine düzenli gidiyordu ki, Gürsel, basını görmese arar, sorardı.

Ama, Fahri Özdilek, öyle düşünmüyordu. Başbakanlığın aldığı bir karar bürolara iletildi. Bundan böyle basın, Gürsel'e sokulmayacak, Başbakanlığın karşısındaki Yargıtay binasının önünde duracaktı.

Gazete büroları arasında telefonlar işledi.

Gazete temsilcileri, muhabirler, hepimiz, bir öğle üzeri Yargıtay binasının önünde, Başbakanlığın karşısında dizildik, toplandık.

Gürsel, bastonuna dayanarak çıktı. Çevresine bakındı. Gazetecileri göremeyince, gözlerini Yargıtay binasına doğru çevirdi. Bizi gördü.

Eliyle çağırdı.

Gitik, gene konuştu, «Allahaısmarladık» deyip gitti.

Yanında da Özdilek vardı, bozulmuştu.

Çünkü, Gürsel'in basınla konuşmaması kararını Gürsel'in dışında almışlardı. Biz ise, Gürsel'e bir aracıyla durumu bildirmiştik. O da o gün kalabalık gazeteci grubunun Yargıtay önünde toplanmasını istemişti.

Sanki haberi yokmuşçasına bizleri yanına çağırmış, bu törenin sürüp gitmesine yanlı olduğunu Fahri Özdilek'e de onun gibi düşünenlere de kanıtlamıştı.

Böylesine sıcak bir insandı.

Melahat Gürsel'in yanından ayrılan Demirel, Çankaya Köşkünün ikinci katına çıktı.

Gürsel, bir koltuğa yerleşmişti. Hastalığın verdiği sarsaklığın etkisindeydi. Ortalık hüzünlüydü. Salonda ses yoktu.

Başbakan, Gürsel'e eğildi:

«Sizi,» dedi, «Amerika'da bir askeri hastane olan Walter Reed'e göndermek istiyoruz. Şifa bulmanız için her çareye başvuracağız. Hanımefendinin de rızasını aldık efendim.»

Yarı inmeli, bilinci gidip gelen, normal işlevlerini yerine getiremeyen vücut boğuk, zor duyulur sesle yanıtladı:

«Doğrusu neyse, yapınız.»

Türkiye'de duyulan son cümlesi bu oldu.

Demirel ayrılırken, Gürsel, ağlıyordu.

İyileşmek, yeniden eski sağlığına kavuşmak istiyordu.

Özel bir ABD uçağı ile Amerika'ya gönderildi.

9
BİRDEN GELİVEREN CUMHURBAŞKANLIĞI SORUNU

İktidara geldiğinin hemen ertesi günü, önüne cumhurbaşkanlığı sorunu çıkan hükümetin, uğraşacağı daha başka sorunlar da vardı.

O sırada devletin 14 milyarlık bütçesi, bankalarda da 14 milyar mevduat bulunuyordu.

1964'te ihracat 410 milyon dolara ulaşınca, Başbakan İsmet Paşa, «ses duvarını aştık» diye bağırmıştı. Ne çare ki, yatırım yoktu; ekonomideki durgunluk, her şeyi etkiliyordu.

Ekonomisi bu noktada olan Türkiye'de, —Demirel'in deyimiyle— «Devlet paylaşılmıştı...» Bu paylaşım genelde, Danıştay ile Anayasa Mahkemesi arasında gerçekleşmişti.

«Meclisin üzerinde bir Anayasa Mahkemesi, hükümetin üzerinde bir Danıştay vardı. Özerk bir üniversite. Dahası, ihtilalden çıkan ülkede polis, bölünmüş, dağıtılmış; görev yapamaz durumda. Yalnızca Viyana kentinde 14 bin polis görev yaparken, bu sayı, bütün Türkiye için geçerli. Elinde tek bir otomatik tabanca yok. Sadece Kırıkkale tabancalarıyla donanmış. Daha yeterli silahlar almasına bir yasa engel. İhtilaldeki bir yasayla polisin alacağı silah, Milli Savunma Bakanlığının iznine bağlanmış. Polis için ithal edilecek 100 bin otomatik tabancanın gümrükten geçmesi için Genelkurmaydan yazı gerek. Öğretmen ve öğrenci, 27 Mayıs ihtilaline sadık ve sahip.»

Orta yerde, bütün canlılığı ile sürüp giden, nereye varacağı bilinmeyen bir Kıbrıs sorunu duruyor. Johnson mektubuyla, ABD'ye karşı kuşkular genişlemiş, dış politika kesin yörünge üzerinde görünmüyor.

Ticaret açığı, 600 milyon dolar.

Ordu'da topçu bindirilmiş, piyade yaya. Yola çıksalar aralarında 100 km.'lik uzaklık olacak. Donanmayı Amerika donatıyor, «veriyor gibi görünüyor, ama istenen ölçüde vermiyor.» İşsizlik yüzde 15 dolaylarında. 70 bine yakın işçi, dış ülkelerde.

Böyle bir görünüşte olan Türkiye'de —Demirel'in koyduğu noktaya göre— «Muhalefette, adıyla büyümüş, etkinliği çok güçlü bir İsmet Paşa, Feyzioğlu, Osman Bölükbaşı, Ekrem Alican, Türkeş ve Mehmet Ali Aybar gibi devler...» iktidarın karşısında.

İsmet Paşa, daha ilk günden AP iktidarına damgayı vurmuş:

«Bu ülkede, ancak CHP ile TİP'ten ilerici hamleler beklenebilir. Bu iktidar, sağcıdır, gericidir.»

Henüz, 27 Mayıs'ın gölgesi siyasal yaşamdan çekilmiş değil.

Partide, iç sorun yok görünüyor. Saadettin Bilgiç ve arkadaşları, 1965 seçimi öncesi, «birlik ve beraberlik» sloganına bağlı kalmış. Ne var ki, artık bütünüyle AP'yi Demirel'in ellerine bırakmamak için hazırlık halindeler.

Silahlı Kuvvetlerin, CHP ile işbirliği yokmuş gibi görünüyorsa da fikri koşutluk açık seçik.

Daha ilk günden siyasal alanda iktidara karşı saldırgan bir tutum başladı, başlamak üzere.

Bu «dev muhalefet», kalkınması istenilen bir ülke, içte barış, dışarıdaki soruna yeni bakış açısı, parti içi dalgalanmalar öncesi...

Hepsinden önce de birden geliveren Cumhurbaşkanlığı sorunu.

Gürsel'in gönderildiği Walter Reed Hastanesinde, iki gün her şey iyi gitti.

Saat başı alınan haberler, umut vericiydi. En azından Cumhurbaşkanının sağlığı kötüye gitmiyordu.

İki gün sonra Gürsel'in komaya girdiği haberi geldi.

Genç, deneyimsiz, iktidar sorumluluğunu yüklenmiş bir Başbakanın, koma haberinden sonra ne yapacağı merak konusuydu. Demirel'in o günlerde tek düşüncesi ne yapılabileceği, ya da ne yapabileceği sorusunda toplanıyordu.

Gece gündüz kafasına egemen olan tek düşünce, yok, hayır «tek korku», Türkiye Cumhurbaşkanının yabancı bir toprakta birden ölüvermesiydi.

O zaman, ne yapacaktı?.. Hükümet kararıyla ABD'ye gönderilen bir cumhurbaşkanının orada ölüvermesinin içeride «iyi» karşılanmayacağı kuşkusu içini kemiriyordu.

Başbakanlıkta çalışır, sürekli olarak bu konuda araştırmalar yaparken, Roma Büyükelçisi iken FAO toplantılarına katıldığı sıralar tanıdığı Kontenjan Senatörü Cevat Açıkalın, ziyaretine geldi.

«Gürsel için geldim,» dedi. «Getirin Cumhurbaşkanını Türkiye'ye.»

Demirel, Açıkalın'a,

«Korkuyorum,» dedi. «Tuttuk gönderdik. Ya yolda ölüverirse?»

«Ecel nerede olsa insanı bulur,» diye yanıtladı Açıkalın. «Siz üzerinize düşen görevi yaptınız. Türkiye başbakanı ve insan olarak vazife duygunuzu gösterdiniz. Üst tarafı Allaha kalmıştır.»

Gerçekten ecel insanı nerede olsa bulabilirdi. Bir trafik kazasında sakat kalan Açıkalın, gene bir trafik kazasında canını verecekti.

Ancak, Açıkalın'ın söylediği, mantığın sesiydi.

Açıkalın, giderek egemen olmaya başlayan mantığı kamçılamıştı.

«Makul söylediklerinizi. Yapacak başka bir şey de yok. Derhal kabineyi toplayacağım, Gürsel'i yurda getirmek zorunda olduğumuzu söyleyeceğim.» dedi Demirel.

Kabine, kararı onaylamıştı.

Amerikan Büyükelçisini çağırdı. Yardımcı olmalarını istedi.

İstenilen her şey yapılacaktı. Hatta, Gürsel'in komada, ama ölmeden yurda getirilebilmesi için konulacağı uçağa her türlü tıbbî aracın yerleştirileceği de Türkiye'ye bildirildi.

«Özel bir uçakla yurda döndü Gürsel. Ancak, komada. Gülhane Hastanesinde hazırlanan özel bir bölüme götürdük. Yatağında taş gibi yatıyordu, dünyadan haberi yoktu» dedi

Demirel. Senato Başkanı İbrahim Atasagun Cumhurbaşkanı Vekilliği görevine başlamıştı.

Yaşam, sürüyordu; sürüp gidecekti de.

Gürsel, komadaydı.

Gazeteler ve gazeteciler de —deyim uygun düşerse— komadaydı. Günler geçiyor, Gürsel'in vücudu «teslim olmuyordu...»

«Çıkarın o kalıpları makineden, ötekilerini koyun» diyordum çoğu gece yarısı, ya da sabaha karşı.

Hürriyet'te, iki tür baskı hazırlamıştık. Birisinde Gürsel'in öldüğü haberi manşetteydi; yaşamöyküsü gibi yazılar vardı. Ötekisindeyse, Gürsel'in komada kaldığı henüz yaşamakta olduğu haberi veriliyordu.

Büroda sabahlara değin bir arkadaş yatıyordu. Tek görevi, Gürsel'in durumunu saat başı izlemekti. Cumhurbaşkanı gecenin, ya da sabahın hangi saatinde ölecek olursa, son duruma göre gazeteyi basıp verecektik.

Çok ıstıraplı gecelerdi. Çünkü, nöbetçi arkadaş Gülhane'yi arıyordu. Gürsel'in derin komada olduğu haberini alırsa, yaşadığını belirleyen gazeteyi baskıya hazırlıyorduk.

Fakat, Gülhane'den kimi saatler, geceler, «hıçkırmaya başladı» haberi yansıyordu. Gürsel'in hıçkırmaya başlaması, ölmek üzere olduğunu kanıtlıyordu.

Makine dairesine sesleniyorduk:

«Hıçkırıyor!»

Bütün makine işçileri, haydiii, Gürsel'in öldüğünü haber veren kalıbı makineye takıyorlardı.

Bir süre sonra, «hıçkırığın kesildiği» haberini alıyor;

«Hıçkırık kesildi» diye sesleniyorduk rotatif işçilerine.

Gürsel'in öldüğünü gösteren gazete sayfaları rotatiften çıkarılıyor, yaşamakta olduğunu gösteren sayfalar takılıyordu.

Gazeteciliğin acımasızlığına bir kez daha tanık oluyorduk. Basının sevip saydığı bir Cumhurbaşkanı için her gece bu denli acımasız bir çalışma düzeni içinde olduğumuz için, kimi zaman kendimizden utanıyorduk.

Terazinin görevle duygular arasındaki oynayan göstergesi, her kezinde göreve ağır basıyordu. Acıyorduk, onca ıstırap çekmesini istemiyorduk; zaten evrenden artık habersiz «taş gibi yatan» bir vücudun direnmeden, çekip gitmesini, ruhunun artık huzur bulmasını diliyorduk.

Yaşama dönmesi olanaksız bir insanın, bir cumhurbaşkanının henüz ölmemişken yerinin nasıl doldurulacağı da, hukuksal açıdan araştırılıp duruyordu. Çünkü Çankaya'da Devlet Başkanlığı vekâleten sürdürülüyordu, sürdürülmesine; ama bu uygulamanın, daha uzun süre böyle sürmesi olanaksızdı.

Dışarda, siyasal kulislerde ölmeyen bir Cumhurbaşkanının «yerini doldurma» önlemleri aranıyor, Gürsel Askeri Tıp Akademisinde bir hıçkırıyor, bir duruyor, biz dışarıda ıstırap çekiyorduk.

Karşısında duran iki askeri doktoru dinledi:

«Sayın Gürsel'in artık Cumhurbaşkanlığı görevini yapmasına olanak yok. Bitkisel yaşama girdi. Ne kadar süre bu durumda yaşayacağı belli değil. Görevini fiilen yürütmesi beklenemez. Bu durumu size iletmeye geldik.»

Gülhane Hastanesinde görevli iki doktorun söylediklerini dinleyen Demirel;

«Bu durumu bir rapor haline getirebilir misiniz?» diye sordu.

Nöroloji uzmanlarının hemen hepsinin bu karara imza atacaklarını söylediler. Bir iki gün sonra, Başbakanlık Müsteşarı Munis Faik Ozansoy, hazırlanan raporu Başbakanın önüne koydu.

Şimdi, ortaya yeni bir durum çıkıyordu. Bu raporla ne gibi işlem yapılabilirdi?.. Çünkü, o güne değin, bir Cumhurbaşkanı, hastalığı nedeniyle görevinden alınmamıştı. İlk uygulama olacaktı, bu yüzden çok dikkatli davranmak, herhangi bir yanlışlığa meydan vermemek gerekiyordu.

Hukuk açısından raporun geçerliliği sağlamdı. Ama, bu rapor nereye gönderilecekti?.. Sonunda, bu raporun bir hükümet yazısı ile TBMM'ye gönderilmesi ve yeni bir Cumhurbaşkanı seçiminin yapılmasının önerilmesine karar verildi.

Demirel, önüne konulan raporun altındaki imzaları saydı.

38 kişinin imzası vardı.

27 Mayıs ihtilalini de, 38 kişi yapmıştı.

Bir yazgının belirmesi miydi bu koşutluk?...

«Çok trajik bir sonuç,» dedi kendi kendine, Demirel.

«38 kişiyle Çankaya'daki adamı indirmiş, 38 kişiyle Çankaya'ya çıkmıştı. Dönemini tamamlayamadan, 38 imzalı bir raporla görevinden ayrılıyordu.»

Demirel, yazgıya inanıyordu.

Nitekim, 12 Eylül 1980 sabahı, Gelibolu'ya gitmek için havaalanına götürülmek üzere otomobile binerken, çevresindekilere;

«Allahın dediği olur. Su testisi su yolunda kırılır,» dememiş miydi.

Gazetelerde, Gürsel'in yaşam saatleri, günleri ikinci plana düşerken, büyüyen öteki haber, Cumhurbaşkanlığına kimin seçileceği idi.

AP'nin «içinden» bir Cumhurbaşkanı seçtirebilecek gücü —belki— vardı. Fakat, öylesine günlerdi ki, böylesine önemli bir makama üzerinde tartışılmayan bir insanın getirilmesi daha doğru olacaktı.

Ayrıca, ihtilalden yeni çıkmış sayılan, henüz beş yılını doldurmamış bir müdahaleyi hâlâ «kendi öz varlığı» gibi kabul edip gören bir Ordu'nun benimseyemeyeceği birini değil, tersine, Ordu'ya sıcak gelen bir kişiyi seçmek daha yararlıydı.

Siyasal mantık bu noktaya varınca, Demirel —özel deyimiyle— siyasal «istişarelere», yani araştırmalara, görüşmelere başladı.

Her şeyden önce, ana muhalefet partisinin, partiden de çok, İsmet Paşanın eğilimini saptamak, fikrini almak gerekiyordu. Paşanın karşı çıkacağı bir adı, seçtirme olanağı belki bulunurdu, ama sonradan İsmet Paşanın çıkaracağı gürültünün taze bir iktidarı hangi açmazlara sürükleyeceği de belliydi.

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın adı. kesin bir sonuca varılmazdan önce, basın aracılığıyla kamuoyuna yansıtıldı. Böylece bu ada karşı ne ölçüde tepki olacağı, ne denli benimseneceği ölçülecekti.

«Sunay» adına hemen hiçbir çevreden tepki gelmedi.

Tersine, benimseniyordu; 27 Mayıs'ta görev yapmış olmasına, daha da ileri gidip 27 Mayıs sonrası kurulan «Silahlı Kuvvetler Birliği» adlı cuntanın başında bulunmasına karşılık. Fakat, 22 Şubat ve 21 Mayıs'taki Aydemir isyanla-

rında «hükümetin yanında durum almış, —özel deyimiyle— meşru güçlerle birlikte,» görev yapmıştı. Bu iki isyanın siyasal önderi ise İsmet Paşaydı. Sunay, İsmet Paşanın Genelkurmay Başkanıydı.

Ismet Paşaya gönderdiği «adamlar», muhalefet önderine Demirel'in yapmak istediğini anlattılar. Tutulacak yolda bir «sakıncanın ya da sakatlığın» olup olmadığı konusunda fikrini sordular.

İsmet Paşa, «yapılacak başka bir şey yoktur.» yanıtını verdi.

«38 imzalı rapor» TBMM'ye gelmezden önce, bu görüşmeler yapılıyordu. İktidar istiyordu ki, rapor TBMM'ye geldiği gün, yeni cumhurbaşkanıyla ilgili «Devlet sorunu» bitmiş, olumlu biçimde, savaşımsız, tartışmasız sonuca bağlanmış olsun.

Aslında, AP Meclis gruplarında, Demirel'in tersine başka rüzgârlar esiyordu.

AP bir ihtilalin ardından gelen ilk büyük genel seçimde, iktidar olmuştu. AP'nin de DP gibi bir inancı vardı: bir bakıma çok da doğruydu: Cumhurbaşkanı, sivil bir kişi olmalıydı. Demirel'in de aynı biçimde düşündüğüne kuşku yoktu. Devleti, tümüyle sivilleştirmek, demokratik gelenekleri bütünüyle sivile dönüştürmek için, yalnızca hükümetin değil, devlet başkanlığının da sivilden olmasını istiyordu.

Ne var ki, bir hükümet başkanı olarak, sadece AP gruplarının nabzını elinde tutmakla görevli değildi. Henüz bir Ordu imgesi tüm canlılığını koruyordu. Öylesine duyarlı bir dönemdi ki, Ordu ile oy çokluğunu barıştırmadan önce, bu denli duyarlı bir konuda Ordu'nun da eğilimi saptanmadan bir karara varılırsa, birdenbire pek çok denge altüst olabilirdi.

Siyasal kadrolardaki eğilimleri bilirken, kuliste, Ordu'nun bu konudaki eğilimlerini yokladı.

Demokrasiye geçmiştik geçmesine; fakat Ordu, Çankaya'da «kendinden birini» istiyordu.

Cevdet Sunay, 1965 seçimlerinden önce parlamentoya «mektup» yazıp, «Ordu'ya siyaset adamlarınca hakaret edildiğini» ileri sürmüştü. Doğruydu bu, hatta bu mektubun

altında bir «tehdit kokusu» alanlar da çıkmıştı. Ancak, aynı Sunay'ın 22 Şubat ve 21 Mayıs günleri «demokrasiyi koruma ve kollama görevinde» de başarılı rol aldığı, görev üstlendiği de doğruydu.

AP iktidarı işbaşı ettikten sonra, Genelkurmay Başkanı olarak, öteki komutanlarla yeni Başbakanı ziyaret edip kutlayan, son derece saygılı bir tutum sergileyen de Sunay'dı. Demirel, Genelkurmay Başkanının 1961 seçimlerinden sonra «parlamentoyu açtırmamak için başlayan girişimlere karşı vaziyet aldığını» da biliyordu.

Özetiyle aradığı insan, rejime bağlılığını kanıtlamış biri olmalıydı.

Adı üzerinde tartışma çıkmayacak, çeşitli «mihraklara» ters düşmeyecek, yeni iktidara yeni sorunlar getirmeyecek insan, Sunay'dı.

İsmet Paşa, bir raporla yeni cumhurbaşkanı seçilmesini içeren yöntemi kabul ettikten sonra, iktidar, Çankaya'ya gidecek yeni adı, kendisine bildirdi.

Paşa da Sunay'a karşı çıkmayacağını açıkladı. İsmet Paşayla, ikili ilişkileri Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ile MİT Başkanı Fuat Doğu kuruyordu. İsmet Paşa, yeni cumhurbaşkanına «karşı» olmadığını söyledi ve Demirel, aldığı raporlarda İsmet Paşanın, «doğru olur» diyerek Sunay'ı onayladığını öğrendi.

Milli Savunma Bakanı Topaloğlu, Genelkurmay Başkanı Sunay'ı da «yoklamıştı».

Demirel'e,

«Hevesli ve elverişli görünüyor,» dedi.

Bir askeri, bir Genelkurmay Başkanını TBMM'deki seçimle Cumhurbaşkanı yapmanın yöntemi araştırılıp bulunmuştu. Genelkurmay Başkanı Sunay, emekliliğini isteyecek, Cumhurbaşkanı Vekili de kendisini «cumhurbaşkanlığı kontenjanı»ndan «senatör» tayin edecekti. Senatör olarak yemin eden Sunay, ardından TBMM'deki oylama ile Cumhurbaşkanlığına seçilecekti.

1973'te de Genelkurmay Başkanı Gürler, Sunay'ı zorlayarak aynı yoldan Senato'ya girdi. Cumhurbaşkanı seçileceğine inanıyordu; daha doğrusu, «kimi milletvekillerince» buna inandırılmıştı.

Sunay için olumlu düzeyde işleyen bu yöntem, 1973'te aynı sonucu vermedi.

Çünkü, Sunay üzerinde «partiler arasında birleşme ve anlaşma» sağlanmıştı.

Demirel, Özel Kalem Müdürü Muammer Ekonom'u çağırdı:

«Şimdi bir 'yere' gideceğim. Benimle kimse gelmeyecek. Polis, beni izlemeyecek,» dedi.

Saat, 20.00 dolaylarıydı.

Savunma Bakanı Topaloğlu aracılığıyla, Genelkurmay Başkanı Sunay'a, gece saat 20.00'de evine gelip kendisini ziyaret edeceğini bildirmişti.

Yanında kimse olmaksızın arabaya atladı, Namık Kemal Mahallesindeki Genelkurmay Başkanı Sunay'ın konutunun kapısını çaldı.

Sunay, iktidarın başını bekliyordu.

Orgeneral giysisi sırtındaydı.

Yalnız kaldılar. Demirel'in hangi nedenle geldiğini Sunay, kesinlikle bilmese bile, konuşmanın nereye varabileceğini —elbette— kestiriyordu.

Demirel, konuştu:

«7 - 8 aydır birlikte çalışıyoruz. Sizi Cumhurbaşkanı seçmek istiyoruz. Gereken bütün önlemler alındı. Tek oturumda seçileceksiniz. Gereken kulis hazırlığı yapıldı. Ana muhalefet partisiyle görüşüldü, fikri alındı. Adınız üzerinde hiçbir spekülasyon olmayacak. Çok büyük bir sürprizle karşılaşılmazsa, birinci turda, aksi halde ikinci turda seçileceksiniz,» dedi.

Seçimin yöntemi, kuliste yapılan görüşmelerle kurulan ilişkileri kısaca özetledi.

Sunay, teşekkür etti.

Kolay değildi; Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Cumhurbaşkanı oluyordu.

Bugüne değin yayımlanmayan bu konuşmanın ana konusuna girildi.

Demirel, «Sizden sonra kimi Genelkurmay Başkanlığına getirmemizi düşünürsünüz?» diye sordu.

İşte, bu noktada önemli bir sorunun ana ilkeleri «karşılıklı» ortaya konulacak, rejimin geleceği ile ilgili anahtar sorular yanıtlanmış olacaktı.

Cumhurbaşkanlığı sırasında da kanıtlayacağı gibi Sunay, bu sorunun ardından neyin geleceğini, aslında dokundurulan konunun ne olduğunu hemen kavradı. Doğuştan siyasal manevralara yatkınlığı olduğunu kanıtladı:

«Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tural'ı salık veririm,» dedi. «İyi de olur. Sert ve iyi bir askerdir. Orduyu disipline eder. Endişe etmeyiniz, size bir 'zorluk' çıkarmaz.»

Demirel, geçmişten aldığı derslerle, Ordu'nun «sivil yönetimin buyruğuna ne ölçüde girip girmeyeceğini, yeni Genelkurmay Başkanının istenilen bu olguya ne denli uyacağını» araştırıyordu.

Daha doğrusu, yeni Cumhurbaşkanından bir 'güvence' arıyor; hatta istiyordu. Ordu ile sivil yönetim arasında —gene— kimi sürtüşmeler başlarsa, hele Genelkurmay Başkanı bu sürtüşmelerde «baş rolü» oynarsa, Cumhurbaşkanının o zaman hangi tutum içinde olacağını öğrenmek istiyordu.

Hangi «tarafa» oynayacaktı?

Kafasındaki soru, işte buydu.

Üstü kapalı da olsa, bu kuşkularını dile getirdiğinde, Sunay, gene doğasındaki «pratik seziş» ile durumu kavradı; açıktan şöyle bir yanıt verdi:

«...Böyle bir durum olursa, gereğini düşünürüz...»

Devletin yeni başı ile, yeni iktidarın başı arasında, güvence alışverişi tamamlanmıştı.

Demirel, Ordu'dan gelecek bir davranış karşısında, yeni Cumhurbaşkanının sivil yönetim yanında ağırlığını koyacağını öğrenmişti. 'Güvence' yeterliydi.

Gerçekten Sunay, Cumhurbaşkanlığı görevindeyken, Genelkurmay Başkanlığına getirilmesini salık verdiği Cemal Tural'ın, bir «darbe» arayışının saptanmasından sonra, «emekliye sevkedilmesine» destek oldu.

Ama Sunay, 12 Mart 1971 darbesi sırasında, TBMM'deki yeminine, Demirel ile yaptığı onca özel ve resmî görüşmedeki sözlerine karşın, o gün, telefonda, «Beni de devreden çıkardılar» diyerek, tersine bir tutum sergiledi.

Sunay'la yaptığı konuşmanın bu noktasında Demirel, «Bu sözleri makul bulurum,» dedi. «Genelkurmay Başkanı şu ya da bu olsun, benim için sorun bu değil. Ben 'devleti işletmek istiyorum.' Bilinmeyen bir yönde çalışmayı değil.»

Sunay ise, «Yapılacak iş de budur» diyordu.

Hükümet, Sunay'ı emekliye ayırdı. Senatoya tayin edildi, geldi, yemin etti. Ertesi günü, 650 üyeli TBMM'de, 474 oyla beşinci cumhurbaşkanı seçildi.

Gürsel, ihtilalcilerin baskısıyla ancak 434 oy alabilmişti.

Sunay, frağını giydi, cumhurbaşkanlığı yemini etti ve... Çok önemli günlerin yaşanacağı bir döneme adını yazdırmaya hazırlanarak, Çankaya Köşküne çıktı.

Demirel, Sunay'ın ölümünden sonra, şöyle diyecekti:

«Beş yıl, cumhurbaşkanı Sunay ile rahat çalıştık. Birbirimizi anlıyorduk.»

Sonra «...12 Mart 1971'e kadar...» diye bir eklenti yapıyordu.

Sunay öldükten sonra eşi, Ankara'ya geldi, Orduevine indi.

Demirel ile eşi, ziyaretine gittiler.

Sunay'ın eşi, Demirel'i görünce, ağladı. Salonda 25 kişi kadar ziyaretçi vardı. Bir ara,

«Köprüden her geçişinde size dua ederdi,» dedi. «Bırakmadılar ki çocuğu, daha neler yapacaktı, diye konuşurdu,» dedi.

Demirel'e göre, «Sunay, Başbakana 'hep' inanmıştı.»

12 Mart'a değin, evindeki o konuşmanın çizgisinde kalmıştı.

Gene Demirel'in kanısına göre;

«Beş yıl boyunca, Çankaya ile hükümet arasındaki uyum, Türkiye'ye pek çok şey kazandırmıştı.»

10
SUNAY MEKTUBU VE ÖTEKİLER

Geceleri, gündüzlere katarak çalışıyorduk.

Tat aldığımız, zevk duyduğumuz bir ortamda, partiler demokrasisinin olanca olumlu yanı ve olgunluğuyla işlediği bir düzende gazetecilik yapmak, başlıbaşına bir kıvanç kaynağıydı.

İsmet Paşanın fikir, düşünce, devinim özgürlüğüne gösterdiği özenle başlayan 1965 seçimleriyle, «milletin tartışılmaz oyları ile iktidara bir partinin gelmesinden sonra açılan» yeni ufuklarda yazın ve düşün özgürlüğünü bütün olanaklarından yararlanarak kullanıyorduk.

Batı demokrasilerindeki örneklere koşut bir partiler düzeni yaşanıyordu. Ülkenin sorunları üzerinde, elbette her partinin birbirine koşut düşünce ve eğilim içinde olması beklenemezdi.

Ne var ki, partilerin kendi anlayışlarına göre düzenledikleri politikalar, yetkili organlarında ele alınıp karar düzeyine ulaşıyor, bunların hepsi kamuoyuna özgürce yansıyor, karşıt fikirler ortaya konuluyor, kamuoyunda, gazetelerde bütün bunlar «anlayışlara uygun biçimde» tartışılıyordu.

Gündüz saatlerinde başlayan bu heyecan geceleri de sürüp gidiyordu. Basında, kitap yayımlarında, sendika toplantılarından dernek açıkoturumlarına değin her yerde her şey, o denli açıkta tartışılıyordu ki, Türkiye yüzyıllardır özlemini duyduğu bu demokratik anlayışa o günlere değin hiç yaklaşmamıştı.

İktidarların ya da partilerin kamuoyunu biçimlendirip belirli kalıplara sokması gibi, Türkiye'de çoğu kez görülen, hele yüksek yöneticilerin söylediklerine yanlış da olsa inanılmasa da uyum sağlanması gibi yöneltilmelerin tümüyle dışındaydık.

Yalnızca düşün ve yazın yaşamı değildi bu ortamı benimseyen.

Yüksek yönetici kadroları da kamuoyunu «kalıplar içinde biçimlendirmek» yerine, öne sürdükleri fikirlerin kabul edilmesini sağlamak yolunda, «inandırıcı» olmayı yeğliyorlardı.

Daha doğrusu, 1965'lerde «gizli şeflik» sisteminden çok uzaktaydık. «Tepelerden gelen buyrukları» kendine mal ederek bir yayın yapmak, düşünce sergilemek çok gerilerde kalmıştı. Ne Cumhurbaşkanları, ne Başbakanlar, ne de parti önderleri diledikleri eğilimi yansıtmaya yönelik bir devinim içinde değillerdi. Türkiye'nin demokrasiyi arama aşamasında, bu yıllar, altın yıllardı.

«Gizli şeflik» diyorum, çünkü, özellikle 1980'den sonra gelen dönemde, hele 6 Kasım Genel Seçimlerinden sonraki «demokrasiye geçtiğimiz sanısının kabul ettirilmeye çalışıldığı aylarda», tepeden, yukarılardan gelen telefonların aktardığı «telkinler»in giderek bir gelenek biçimine dönüştüğünü hepimiz görecektik.

1980'den sonraki demokratik düzenlemelerde, «geçmişin tartışmasının yasak» olduğu günlerde, elbette, demokratik yaşama tüm olanaklarıyla inanmış kişilerin, «gerçek demokrasi» arayışları hiç durmayacaktı.

1960 ihtilalinden sonra çıkarılan «Tedbirler Yasası», 1965'lerde gene yürürlükteydi. Bu yasaya göre, 27 Mayıs ihtilali eleştirilemezdi. Eski Demokrat Parti üzerinde yazılıp konuşulamazdı.

Demokrasiye tüm olanaklarıyla geçememizin nedenleri, bir ölçüde, bu tür yasalardı.

Nitekim, 1965'te başlayan geniş özgürlük ortamını, yıllar sonra yeniden bulamamış olmamızdan kaynaklanan burukluğun bir nedeni de, 1980 öncesini tartışmanın yasalarla kısıtlanmasıydı.

Geçmişte yatan, ama belgelere, kesin verilere dayanan gelişmeleri geniş biçimde ele almadıktan sonra, geleceğe daha doyumlu bakabilmenin yolunu nasıl açacaktık?...

İnsanları, ne denli zaman geçerse geçsin, «belleklerden silip atma»nın yolu, o insanlardan, o yöneticilerden söz edil-

mesini kısıtlamaktan geçmezdi. Menderes, 1961'de asıldı. 1977 seçimlerine gidiyorduk. Parti önderleri ile seçim gezilerine katılıyordum. O sıralarda yayımlanan bir yazımda da belirttiğim gibi, «Seçim alanlarında Adnan Menderes adı geçtiği zaman, bin değil, alanı dolduran elli bin, yüz bin kişi yürekten bu adı bağırıyordu.»

Fakat, o seçim alanlarını dolduran insanlara, 27 Mayıs ihtilalini kimlerin yaptığını sorsaydık, acaba kaç kişi, o ihtilalin kahramanlarının adlarını sayabilirdi?...

Ben bile, böyle bir soruya ayaküstü kesin yanıtlar veremezdim. Olayların içinde yaşadığım, 27 Mayıs'ı yapan 38 kişiyle yıllar yılı birlikte olduğum, onları izlediğim halde...

Bir ülkeye, «hataları ve sevapları» ile hizmet etmiş olan insanları bir milletin yüreğinden çekip çıkarması yasa kısıtlamalarıyla olmuyordu.

Olamazdı da.

Eğer değerlendirme yanlış değilse, Türkiye'de «mektuplar dönemi», 1964'lerde başladı. Tırmandı gitti. Gürsel'in, Menderes'e 27 Mayıs'tan önce yazdığı mektupla başlayan bu dönemde, siyasal arenada her biri patırtılı gelişmeler sağlayan bir dizi mektup, Sunay'dan, Tural'dan, Batur'dan, muhtıra adıyla Ordu'dan geldi; sonunda da «Ordu, uyarı mektubu» ile noktalandı.

Bu tür mektupların çoğunu kamuoyuna imzamla yansıtmış olduğum için, Necati Zincirkıran'a göre ben, «bir çeşit defterdar» idim.

18 Kasım 1964'te, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, Millet Meclisi Başkanına bir mektup göndermişti.

Mektup, «...Anayasaya sahip ve demokratik rejime bağlı Türk Silahlı Kuvvetleri, milletin iki hasım kampa bölünme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu endişesi içindedir...» diye başlıyordu.

Sunay, Millet Meclisi Başkanına —o sırada, sanırım, Fuat Sirmen'di— şöyle diyordu:

«...Kumandanları tezyif edici sözler ve yayınlar, ordu da astın üste olan bağlılığını sarsmak istidadını gösterdiği gibi, bir planlı isyana sebep olacak istidattadır. Ayrıca Or-

du'nun müttefik devletler nezdindeki itibarını zedelemektedir. Bu durumdan sizin de müteessir olacağınızdan eminim.

Sahte cumhurbaşkanları, sahte başbakanlar, liyakatsız kumandanlar gibi beyanlar ve yayınlar karşısında vatanın ve milletin, milli emniyet ve güvenliğinin bekçisi olan Türk Silahlı Kuvvetleri, bu ortam içinde memleketin selameti adına 'ikazda' (yani uyarıda), bulunmayı zorunlu görmektedir. Bu hususta gerekli önlemlerin alınmasını rica edər, saygılarımı arzederim...»

Daha sonraları göreceğimiz bu tip filmlerin 1964 bölümünde, Sunay'ı böyle bir mektup yazmaya zorlayan nedenlerin başında birkaç milletvekilinin yaptığı konuşmalar gösterildi.

AP milletvekili Ali Bozdoğanoğlu, Gaziantep'te bir konuşma yapmış, Türk Ordusunun komutanlarının «yabancı lejyon» askerleri olmadığını söylemiş, Ordu'nun Türk milletinin bir parçası olduğunu vurgulamak istemişti.

Ancak, Türk Ordusuna «paralı asker» dediği savıyla mahkemeye verilmişti. Reşat Özarda adındaki bir başka milletvekili de, Gemlik'te yaptığı bir konuşmada, Türk Ordusunun bir partiye bağlı olamayacağını yansıtan, belki ifadelerinde tutarsızlık taşıyan bir 'şeyler' söylemişti.

Bir de Zonguldak AP milletvekili Beşerler'in Anadolu Kulübünde bir söyleşi sırasındaki sözleri, ortalığı iyice karıştırmıştı. Ordu'ya hakaret ettiği yaygınlaşınca, hepimiz bürolarda, gerilen ortamın getirdiği bir bekleyiş içine girmiştik. Ordu'da bu söyleşinin büyük tepkiler yaptığı belirlenmişti. Söyleşiyi yaygınlaştıran, o sırada genel müdür olan bir kişiydi; 1971'lerde bakan da oldu. Çünkü, AP iktidarını götürebilmek için, başta bu iktidarı Ordu ile karşı karşıya getirmenin gerekliliğine inananlar vardı. Gelen iktidarın 27 Mayıs'ın intikamını almayı kafasına koyduğu gibi bir yargıyla başlayan bu eğilim, yönetimde Ordu'nun bulunması istekleriyle yoğrulan bir kesimi sürekli bu yolda yeni devinimler, yeni olaylar yaratmaya yöneltiyordu.

Sonradan konulan adıyla «demokrasiyi bir türlü içine

sindiremeyen bu kesimlerin», Türk siyasal yaşamındaki çalkantılarda önemli payı olacaktı.

Nedense, demokratik düzene yanlı görünmekte kimseye pay bırakmayan bu kişiler —nasıl olacaksa— hem demokratik rejimin yaşamasını istediklerini söylerler, hem de Ordu'nun yönetime el koyması için ellerinden geleni yaparlardı.

Bunlar arasında, Metin Toker'in «yetiştirdiği» kimi yazarlar, gazeteciler de vardı; bunlar, daha sonra çıkaracakları dergilerde, Ordu ile ortak bir yönetim aramayanları, Ordu'yu kışkırtmalara karşı çıkanları «antimilitarist» diye Ordu'ya «jurnal» etmeyi de marifet sayacaklardı.

CHP'nin bir Ordu rejimi istediği söylenemezdi. Ne var ki, Ordu'yu, bir «korkutma öğesi» olarak kullandığı da gerçekti. Ordu yönetiminin Türkiye'ye egemen olmasını isteyenler, işte bu tutumdan alabildiğine yararlanırlardı.

Demirel,

«...1964'te TBMM'ye mektup yazan Sunay'ın, 1966'da tek turda Cumhurbaşkanı seçilmesinin bir gerekçesi vardı...» dedi.

Söyleşilerimiz sırasında böyle bir açıklama yapması zorunluydu.

Bir Genelkurmay Başkanının, bağlı olduğu İsmet Paşa gibi bir Başbakanı da atlayarak, TBMM'ye bir mektup yazması, seçimle gelmiş millet temsilcilerini «şikâyet» etmesi, daha ileri giderek, kimi konuşmaların Ordu'da planlı bir isyana neden olacağını söylemesi, demokratik yönetimlerde eşine az rastlanır bir olaydı.

Demirel, söyleşimizde, «İktidarın ilk görevi» dedi, «bir ihtilal döneminin yaralarını sarmak felsefesiyle siyasal davranışlar yapmaktı.»

Seçimi, CHP dışında bir partinin kazanmasından, bu partiye «Ordu'ca iktidarın verilemeyeceği»nin yaygınlaştırılmasından sonra, yeni bir siyasal anlayış içinde Sunay'a kayılmıştı.

Demirel, «Bir ihtilal yapan Ordu'ya karşı ne hasımdık, ne de teslim olunmasına yanlıydık» diyordu. Yaptığı eklen-

tilerde, «Türkiye'yi, kırgınlık ve dargınlıklardan arındırmanın zorunlu olduğu yargısındaydık,» diye konuşuyordu.

O günlerde kendisine egemen olan mantık, «husumet cephelerini ortadan kaldırmaya» dayalıydı.

Ülkeye egemen olan ayrılıkları, giderek «husumeti» ortadan kaldırabilmek için Sunay'ı Cumhurbaşkanı yapıyordu.

«Kısacası,» diyordu Demirel, «Türkiye'de geçmişte kalan olayları bir yana bırakmaya, geleceği düzenlemeye yönelik bir seçimdi, bu seçim.»

Sunay'ın parlamentoya yazdığı mektup, doğal olarak siyasal çalkantılar yaratacaktı.

1980'de verilen uyarı mektubunun benzeriydi, işbaşında olan hükümeti, iktidarı hedef almadığını Cumhurbaşkanı Korutürk ile Ordu yöneticilerinin söylediği gibi, 1964'te de Sunay, «Bahis konusu yazı, Başbakana veya şahsına yazılmış bir mektup değildir. Gerçekte Başkomutanlık, TBMM'nin manevi kişiliğinde toplanır. Cumhurbaşkanı tarafından temsil ediliyor...» diyordu.

İsmet Paşa ise, yapacağı bir 'şey' olmadığını dokunduran «canım, siz de rahat durun»a getiren sözler söylüyordu.

Gene, 1980'deki «Ordu, uyarı mektubu»nu, kimsenin üzerine almamaya özen göstermesi, gene bu mektubun «başbakana değil, tüm anayasal kuruluşlara uyarı» olduğunun belirtilmesi gibi bir ortamdı bu.

«Türkiye'de kişilerin adları, olayların yüzeysel biçimi değişiyor» ama, içerikleri ile yönelişlerinin devinimlerinin değişmediğini söyleyen benim gibiler için, 1964 mektubuyla, 1980 olgusunun koşutluğu bu kanıtlarla —bir biçime— bağlanıyordu.

Sunay da öteki örneklerde olduğu gibi, «mektubun görev duygusu ile yazıldığını» belirtiyordu. Ortaya çıktığının hemen ertesi günü yaptığı açıklamada, mektubun gönderiliş biçimini aydınlığa kavuşturmak gereğini duymuştu: TSK'nin komutanı olarak, böyle haksız ve dayanaksız saldırgan dilleri «TBMM'ye» yansıtmayı düşünmüştü.

Buna karşın, Sunay'ın cumhurbaşkanı seçilmesinde AP iktidarının olumlu oy kullanması, iktidar yönetiminin saptadığı politikanın çoğunlukça kabul edildiğinin kanıtıydı.

1964'te parlamentoya mektup gönderen Sunay'ın, her açıdan İsmet Paşanın yanında yer aldığı sanılan bir Genelkurmay Başkanının, 1965'te, İnönü koalisyonu düşünülürken kılı bile kıpırdamamıştı.

Türkiye'de, 1950 - 60 arası dışında, hiçbir dönemde, cumhurbaşkanları olağan koşullar içinde seçilmedi.

Cemal Gürsel'in, 1961'de hangi koşullarda seçildiğini, daha önceki ciltlerde hep birlikte gördük. Gürsel'in parlamentoya ihtilal yöneticilerinin —elbette— kökende başka silahlı güçlerin silahlı baskı yapmasıyla seçildiğini biliyoruz.

Sunay ise, yüzeyde doğal biçimde cumhurbaşkanı olurken olağanüstü koşulların sivil yöneticileri zorlamasıyla seçilebildi.

Korutürk, çaresiz kalan sivil kadroların daha önemli sonuçlara gidilmesini önlemek için «bir günde, bir saatte» buldukları adaydı. Çünkü, Orgeneral Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanlığından ayrılarak Senato'ya girmesi ve gene bir askerin Çankaya Köşküne çıkarılması ile ilgili baskıların getirdiği sonuçlar siyasal yaşama etkendi.

1980 öncesinde sonuç alamamanın nedenleri başkaydı: Kargaşa, sivil kadroların bir cumhurbaşkanı seçememe yolundaki kimi kez insanı garipsendirecek, kimi kez şaşkınlığa götürecek davranışlarından kaynaklanıyordu.

1980 sonrası Anayasaya bir madde konularak, Türkiyenin son Cumhurbaşkanının halkoylaması sırasında anayasa ile birlikte seçileceğini yazdığım zaman, buna, hemen hiç kimse inanmamıştı.

Oysa, o sırada henüz yeni anayasa hazırlıkları ilkel aşamasındaydı, taslağın taslağı olacak biçimde bile değildi. Her şey tartışılıyordu. Fakat, anayasaya böyle bir madde konulması, Danışma Meclisindeki komisyon çalışmalarına

başlarken, esasen, yönetimin üst düzeyinde kararlaştırılmıştı.

1980'den önce, Genelkurmay Başkanı iken yaptığım bir özel görüşmede Kenan Evren bana, «Biz, Türkiye'de belki ilk kez cumhurbaşkanını buyursunlar seçsinler' diyoruz. Ama, seçemiyorlar. Ordu'ya ve kamuoyuna ters düşmeyecek birini bulsunlar ve seçsinler diye bekliyoruz.» demişti.

O günlerin siyasal kargaşası içinde partilerin üzerinde anlaşıp seçecekleri bir cumhurbaşkanı adayını bulamayacaklarından kuşkuları yoktu. «Hoş,» demişti Kenan Evren, «ters düşmeyecek pek kimse de yok ya.»

Bütün bu gelişmeleri ve içeriğinde yatan ayrıntıları bilenler için Türkiye'de demokrasiyle birlikte, ilk on yıl dışında, sürekli olarak bir «Çankaya sorunu»nun varlığını kimse yadsıyamazdı.

«Atatürk'ün yakın arkadaşı» tanımlaması, tek parti iktidarının milletin büyük çoğunluğuyla seçilip gelmiş olması, ilk on yılda, bir Çankaya sorununun başgöstermesini engellemişti. Ama, o tarihten sonra, sürekli olarak Çankaya'da yaşayacak insanın varlığı üzerinde istekler, baskılar, görünür ya da görünmez direnmeler sürüp gitmişti.

1980 öncesi yeni bir anayasa yapmayı amaçlayan akımın sürekli olarak istediği, Çankaya'daki insanın, yasamadan da yürütmeden de yeri geldiğinde yargıdan da öteye yetkilerle donatılmasıydı. Son anayasayla bu denli geniş yetkiler Çankaya'ya verilmedi ama, eski günlere oranla daha etkin bir devlet başkanlığı sistemi de kurulmuş oldu.

Aslında, sürekli olarak istenilen sivil yönetimin «bir askerle» Çankaya'da bütünleşmesi, Türkiye'nin bu birleşimden doğacak yöntemlerle yönetilmesiydi.

11
MEKTUPLARDAN MEKTUP BEĞEN

Demokratik düzenimizde yıllardır değişmeyen bir kural geçerli.

Ya bir ordu müdahalesi öncesi, ya da ordu müdahalesine yönelişle başlayan bunalımların orta yerinde bir «mektup»un yazılıp kamuoyuna yansıması.

1960 ihtilalinden önce, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in, Başbakan Menderes'e yazdığı mektup.

1964-65'te Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın Millet Meclisi Başkanına gönderdiği bir mektup.

1966'da AP iktidarının çıkarmayı başardığı genel afla ilgili olarak Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın yazdığı mektup.

1969-70'lerde Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'un MGK üyesi olarak, sonradan muhtıra, ültimatom diye nitelenen uzun mektubu, daha başka mektupları.

«Johnson mektubu»nu da bu diziye ekleyecek olursak oldukça ilginç bir film adı ortaya çıkabilir: «Demokrasi değil, mektuplar rejimi.»

AP iktidarının «iç barışı» sağlamak için çıkarmayı amaçladığı genel af yasası, komisyonlarda görüşülür, Millet Meclisi genel kuruluna inmeye hazırlanırken, siyasal kulislerde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın yazıp gönderdiği bir «mektup» söylentisi yaygınlaştı.

Türlü çeşitli savlarla bir genel seçim geçiren Türkiye'de, hele istenilmediği öne sürülen bir partinin tek başına iktidara gelişinden kısa süre sonra, Ordu'nun başından ge-

len bir mektup, ilk anlarda âdeta bir panik yarattı. AP'liler, eski yandaşları olan DP'lilerin başından geçenleri iyi bildikleri için, Tural'ın mektubu ortaya çıkınca bozuldular. Ne oluyordu?... Ordu, gene bir müdahale öncesinde miydi?... Ne isteniliyordu?...

Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, sürekli olarak «bu mektubun, o biçim bir mektup» olmadığını dilinin döndüğünce anlatmaya çalışıyordu ama, dinleyen pek azdı.

Oysa, Tural'ın mektubu, yönetime müdahalenin ilk adımı değildi.

İzmir'de sucuk üreten büyük bir firmanın, piyasaya verdiği malda bir ölçüde «eşek eti» bulunduğu «ihbar» edilmiş, bu firma sahipleri hakkında dava açılmıştı. Af, genel bir aftı. Eğer bu biçimiyle çıkarsa, eşek etini sucuğuna karıştıran da affedilecekti. Tural, soruyordu, «affedilir miydi?»

Fakat, mektubun içeriği bu denli ilkel değildi. Türkiye, hâlâ, 1960 ihtilali öncesinin savlarını, olur olmaz söylentilerini üzerinden atamamıştı.

Tural'ın, armatörlüğe soyunan, kısa sürede oldukça büyük bir filo kuran Ali İpar'ın da bu aftan yararlanmasına karşı olduğu savunuluyordu. İpar, 1960 öncesi bu girişimini yaparken Fatin Rüştü Zorlu'nun «himayesi»ni şu ya da bu yoldan elde ettiği savıyla, Yassıada mahkemelerine değin gitmişti.

Bir başka konu daha vardı: Ruben Asa adında bir Yahudi vatandaşın Zorlu ile içlidışlı ilişki kurarak hayli döviz sağladığı da yaygındı. Ruben Asa, hapisteydi, hüküm giymişti. Sağa sola mektuplar gönderiyordu, bir iki mektup da bana göndermişti. O günlerin koşulları altında Ruben Asa'nın yaptıkları öteki olaylar arasında devede kulak kalırdı. Ne çare ki, Ruben Asa, kamuoyunda döviz oyunlarıyla büyük kazançlar sağlayan, yüksek odak noktalarında büyük dostları olan bir kişi olarak damgalanmıştı.

Tural'ın mektubu üzerine AP grubu gece toplanıyor, af yasası üzerinde pek önemli olmayan ama öne sürülen kimi

sakıncaları ortadan kaldırıp kaldırmamayı müzakere ediyordu.

Eşek etini sucuğa karıştıranlarla, Ali İpar'ın nereye vardığını şimdi anımsamıyorum. Anımsadığım öykü, daha hüzünlü, daha duygusal.

Ruben Asa, affedilmedi.

Fakat, bir gün doktora gösterilmek üzere gittiği hastaneden kaçtı.

Daha doğrusu, kaçırıldı. Kaçıranların kimler olduğu hiçbir zaman açıklanmadı. Bana kalırsa, İsrail'den gelen bir tim, Ruben Asa'yı tereyağdan kıl çeker gibi kolayca alıp götürmüştü.

Ruben Asa, ıstırap çeken bir insandı. Yalnızca hapishanede yatmasından ötürü değil, bunun yanı sıra eşinin kendisine revâ gördüğü oyundan da.

Ruben'in avukatı, hapishanede bulunduğu sürece işlerini kolaylıkla yürütmek amacıyla eşine «tam vekâlet» vermesini istemişti.

O da vermişti.

Ruben'in eşi, o sırada yayımlanan fotoğrafında da görmüştük, gençti, güzeldi, alımlıydı.

Her türlü malı üzerinde istediği gibi oynama yetkisini alan Ruben'in eşi, her şeyi üzerine çevirdikten sonra, Ruben'den boşanmış ve... Ruben Asa'nın yakın dostu, avukatı ile evlenmişti.

Af yasasının çıkmasından, Ruben'in kaçmasından sonra, gazetem beni, İsrail'e gönderdi. Ruben'i günlerce aradım. Tam izine rastladığım sırada, yitiriyordum bu izleri. İsraillilere göre, orada Ruben Asa diye birisi yoktu.

Oysa ben, Ruben Asa'yla görüşecek, bana gönderdiği mektuplardan cesaret alarak onun yaşamöyküsünü yazacaktım. Fakat, Ruben'in İsrail'de olduğu kanıtlanırsa, Türkiye'nin hüküm giydiği cezayı tamamlaması için geri istemesi olasılığı vardı. Sanırım Türkiye, Ruben'in İsrail'de olduğunu varsayarak, bu istemde bulunmuştu.

Zavallı Ruben Asa!.. Saptayabildiğim kadarıyla İsrail'de bir köyde yaşıyor, İbranice öğreniyordu.

Öldü mü kaldı mı, kim bilir... Eşi yaşıyor mu, yaşamıyor mu, kim bilir?.

12
KIŞKIRTMA

«Genel affı, Cumhurbaşkanlığına Sunay'ın seçilmesinden sonra hemen ele aldığınızda, Genelkurmay Başkanlığına getirilen Cemal Tural'dan bir direnme geldi mi?» diye sordum Demirel'e.

«Hayır» diye yanıtladı, «galiba Tural'dan gelen mektup daha sonra.»

Genel af, ulusal iradenin yeni baştan bütün olanaklarıyla kendini duyurması, onca engellemelerine karşın, bir partinin tek başına iktidar olmasından sonra, kaçınılmazdı. Partilerin bu aftan yana olan seçim vaadlerini unutmamak gerekiyordu.

AP iktidarı TBMM'ye bir af yasası gönderdi.

Aslında, bu yasanın belirgin özelliği «kader mahkûmları»nı affedip hapishaneleri büyük ölçüde boşaltmanın yanı sıra, eski DP'lilerin kısıtlanan kimi haklarını geriye vermenin kapısını açmaktı.

«Siyaset yapamaz» olanların, bu af yasasının içeriğine giren «suçların bütün sonuçları ile bağışlanması» deyimiyle, siyaset yapabilir aşamaya ulaşması gözetilmişti.

Oysa, 1961'den bu yana eski DP'liler için af çıkarmayı istemek bir yana, bunu düşlemek bile onulmaz ölçüde suçtu; 27 Mayıs'a ihanetti, anayasayı çiğnemekti.

Demirel, bana, «af yasasıyla millet iradesinin üstünlüğü bir kez daha sağlanmak istenildi,» diyordu. Sunay'ın, sivillerin iradesiyle seçilmesiyle sivil yönetimin egemenliği sağlandı ise, genel af yasasıyla millet iradesine —geçmişte— yapılan baskının kaldırılması yolu açılmıştı.

İktidarın devinim noktaları bunlardı.

«Af, Türkiye'de esen ve estirilen husumet havasını kaldırmaya» yönelik bir aşamaydı, ama öteki kimi nedenleri de yok değildi.

Adnan Menderes'in Aydın'da babadan kalma çiftliği, kimi borçları olduğu savıyla, satıldı satılmak üzereydi. 38 sayılı Tedbirler Yasasıyla —sonradan kaldırıldı— birçok insan hapishanelerde ya da mahkemelerdeydi. Bu yasa da Ordu'nun isteği olarak kamuoyuna sunulmuş ve çıkarılmıştı. 27 Mayıs'ı eleştirmek, eski DP'lileri övmek!.. Suçtu.

6 Kasım 1983'te askeri yönetim, parlamenter rejimi açarken, çıkardığı yasalarla, 1980 döneminin eleştirilmesini, tartışma konusu yapılmasını yasakladı.

İki dönem arasındaki bu benzerlik, geçmiş ile bugün arasındaki çizgi benzerliğini anımsatmıyor muydu?..

Bu arada Menderes'in, taa 1960 ihtilalinde el konulan 395 parça kişisel eşyasını da AP iktidarı depolarda buldu. Bu eşyaların içinde Menderes'in kitap açacağı bile vardı.

27 Mayıs'ın ihtilalci örgütlerine 1961'lerde bir süre başkanlık eden Sunay'ın, böylesine bir af yasası karşısında cumhurbaşkanı olarak takınacağı tutum ne olacaktı?..

«Hiçbir şey yapmadı» dedi Demirel. «Karşı koymadı, önemli olan yanı, kimi kışkırtmalara uymadı.»

Ordu'yu sivil yönetime karşı kışkırtmaların ardı arkası kesilmedi. Bu arada Bayar ve arkadaşlarının, «ulusal iradenin gerçek sahipleri» oldukları savıyla, yeni iktidar üzerinde kimi konulardaki baskılarını da unutmamak gerekiyordu.

AP siyasal alanda eski DP'nin sürüp gitmesiydi, bu doğruydu. Fakat, bir noktaya gelindiğinde, Demirel'in ikide bir kafasına vurulan «gerçek sahiplik» savları karşısında tepesi attı. «Sanki milletin oyları babadan oğula geçen bir hanedanla ilgiliymiş gibi» diyordu ve onca saygısına karşın, eski DP'lilerden gelen bu onur kırıcı davranışlara karşı içinde bir direnişin ışıkları yanıyordu. Bir süre sonra, 1969'lara doğru bu konu, kamuoyuna yeterince yansımayan parti içi bir ikilem doğuracak, bir bunalım olarak patlak verecekti.

Ordu'yu yeni yönetime karşı davranışlara iten «27 Mayıs'ı silip atmak» istendiği yolundaki propagandaların kış-

kırtıcı ortamında, bir başka sorun ortaya çıktı: İmralı'da yatan Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın cenazelerinin başka bir yere aktarılması.

Bu konu, Türkiye'nin 1960'tan sonraki yaşantısında zaman zaman gündeme getirilecekti. Hâlâ bir çözüme ulaşmamış olan bu sorun, örneğin, Özal iktidarı döneminde, Mart 1983 yerel seçimlerinde yeniden ısıtıldı.

Yakın geçmişteki bu yeni gelişmenin ortaya sürülmesine, Özal'ın bana verdiği bir demeç neden olacaktı. 1983 yerel seçimlerinden önce Özal'dan bir demeç alıyordum. Konuşma, 1980 öncesi siyasetçilerinin siyasal kısıtlamaları ile ilgili olmaksızın, ama buna dokundurarak, genelde bir affın nasıl çıkartılacağına değinen bir ortamda geçiyordu. Özal, siyasetçilerin affı konusu geldiğinde, bu kavramı af konusu ile bağdaştırmanın ya da ayırmanın zorluğuna işaret etmeye başladı. Vuran, öldüren, örgüt kuran kimi kişilerin davranışlarını «siyaset» kavramından nasıl ayıracaktık?..

Söylemek istediği başkaydı. Fakat, siyasal suçlamalarda bir ayrım yapmanın güçlülüğünü anlatırken, «Örneğin» dedi, «Menderes, vatana ihanet suçundan asılmıştır.»

Menderes, aslında vatana ihanet suçundan asılmamıştı. Tabii bu sözler, «Milliyet»in gözlerden kaçırmak istercesine çok küçük ölçüde, satırlar arasında yitirme çabasına karşın, eski DP ve AP oy tabanında büyük tepkilere yol açtı.

DYP, Özal'ın yayımlanan bu sözlerini aldı, milyonlarca broşürler bastırıp Türkiye'nin dört bir köşesine dağıttı. Oysa, Özal dilediği kadar «dört görüş»ün kendisinde birleşip onu iktidara getirdiğini söylesin ANAP'ın sağlam oy tabanı eski DP - AP idi.

Özal, bu gidişten telaşlandı. O günden sonra durmaksızın, en azından on gün, Menderes'le ilgili söylediklerinin yanlış anlaşılıp yayımlandığını söylemeye, ardından da oy tabanını okşamak için «mezarların nakli sorununa yanlı» olduklarını belirtmeye özen gösterdi. Yanlı gazeteler, Özal'ın Aydın'da Menderes Bulvarı levhasının önünde çekilmiş fotoğraflarını yayımladılar; sürekli olarak Özal'ın bu konuda söylediklerini manşetlere çıkardılar.

Özal'ın bu konuda benimle yaptığı, ses alma aracıyla saptadığım konuşmayı bir anı olarak saklıyorum.

İnsanları asabilirdik. Fakat asılan insan eğer kitlelere kendini benimsetmiş ise, İmralı'da ya da herhangi bir mezarlıkta da toprağa versek, onları gönüllerden çıkaramıyorduk.

Türkiye'de çoğu kez bu gerçek, anlaşılamadı.

Hâlâ da anlaşılmıyor ya!

13
«KABİR AZABI»

1967 yılı idi.

Sunay, İngiltere'yi resmen ziyaret edecekti.

1867'de Abdülaziz'in Londra'yı resmen ziyaretinden sonra, ilk kez bir devlet başkanı İngiltere'ye gidiyordu. Yüzyıl sonra.

Oysa, o günlerde «naaşlar sorunu» gündemdeydi. Sağ gazeteler, AP yanlısı gazeteler «İmralı'daki dört mezarın» İstanbul'a aktarılması için geniş kampanya yürütüyorlardı. Geçen zaman içinde artık değerini yitiren katı 27 Mayıs kurallarına hâlâ bağlı kalanlarsa, «asılmış bu insanların» dilenildiği gibi İmralı'dan alınıp istenilen yere götürülmesine karşı çıkıyorlardı.

Tabii o sırada, cenazelerin aktarılması konusu bile, Ordu'yu kışkırtıcı bir ortama sürüklemekteydi.

Sunay, İngiltere'ye giderken bir demeç verdi:

«...Memleket huzurunu ilgilendiren nitelikte gelişmeler gösteren kabirlerin nakli konusuna...» değineceğini söylüyordu.

Cumhurbaşkanına göre, «kabirlerin nakli yasal mevzuatımıza göre hareket etmek zorunda olan sahiplerine ait ailevi bir sorun»du.

Fakat uzun süredir bu konuda yapılan yayınlar ve bazı varsayımlar, âdeta politik amaçları, din sömürüsünü ve kimi kurumları hedef alacak nitelikteydi. Böyle bir anlayış, gösteriye ve kışkırtmaya varacak davranışlar doğru değildi. Memleketin bugün ve yarını için sakıncalıydı. Bu nedenle, amaçlı düşünce ve devinimlerden kaçınılmasını salık veriyordu; nakil işinin ilgililer tarafından saptanan günde ve düzende vekar içinde en kısa yoldan, en kısa zamanda ve tam bir sükünetle yapılması gereğini belirtmek istiyordu.

Yasa gereği, cenazelerin İmralı'dan başka yere taşına-

bilmesi için «ailelerin istekte bulunmaları» koşulu vardı.

Menderes'in avukatı —daha sonra AP'den Milli Eğitim Bakanı olan, bir ara hayatına son vermek isteyen, sonuçta eceliyle ölen Orhan Cemal Fersoy— ile Menderes'in büyük oğlu Yüksel Menderes cenazeleri istediklerini bildirdiler.

Yüksel Menderes,

«Babam muhterem başbakanın yaşadığı sırada en çok sevdiği, özen gösterdiği yer, İstanbul'daki Eyüp Sultan Camii'dir. Biz, aile olarak muhterem başbakan beyefendinin cenazesinin buraya gömülmesini istiyoruz,» dedi.

Yüksel Menderes, babasından bu deyişlerle söz ederdi.

Başbakan Demirel'in önüne zorlu bir sorun geliyordu.

Bir yandan vicdanının sesine uymak istiyordu. Yıllardır İmralı gibi bir adada bir yana atılıp bırakılmış, çok sevip saydığı bir kişinin, kişilerin cenazelerinden doğan manevi bir yükümlülük altındaydı. Öte yandan, yasalar, sivil yönetimin sorumluluğu.

Sürekli olarak yayımlanan haberlerde İmralı'dan alınacak cenazelerin büyük bir törenle ilk önce Sarayburnu'na bir motorla getirileceği, bildiriliyordu. İmralı Adasından Sarayburnu'na değin yüzlerce, belki de binlerce motor cenazelere eşlik edecekti. Sarayburnu'ndan sonra, büyük bir tören yapılacak, cenazeler, Eyüp Sultan Camii'ne değin eller üzerinde götürülecekti. Orada yeniden toprağa verilirken, bu törenler doruğa çıkacaktı.

Bu tür bir törenin yapılması olasılığı, ortalığı biraz daha karıştırdı. Mareşal Çakmak'ın cenaze töreninde İstanbul'un hangi koşullara sürüklendiğini bilenlerin tepkileri bir yana; asıl kışkırtma, başka yönden geliyordu. Böylesine bir tören, 27 Mayıs'a karşı bir başkaldırma, 1961 Anayasası ile kurulan düzeni yıkıp kabul etmeme anlamına gelecekti! Gündüz ve geceler boyu sürüp giden bu tartışmaların yalnızca siyasal kulislerde değil, Ordu bünyesinde de geliştiğini görebilmek için falcı olmaya hiç gerek yoktu.

Demirel, konuşmak zorunluluğunu duydu. «...Naaşların nakli etrafında sürdürülen çok yönlü tartışmanın...» yanlış bilgilere ve gerçeklere dayandırıldığını söylüyordu. «Ölüleri diriltmek olanağına kimse sahip değildi»... Ama, «ölülerden rahatsızlık duymaya da yer yoktu.»

Demirel, «Naaşların nakli sorunuyla, 1960 ihtilalini ve onun sonuçlarını şu veya bu şekilde biribirine karıştırmak yersiz bir davranıştır,» diyor; «olayı, sadece Türk yasalarına göre naaşların ailelerine verilmesi ve nakli ölçüsünde tutmak gerektiğini,» vurguluyordu.

Fakat, Yüksel Menderes'in «aile adına» öne sürdüğü koşul, «muhterem başbakan beyefendinin» özellikle Eyüp Sultan Camii'nin yanına gömülmesi ile ilgiliydi.

Cenazelerin gömülmesi için aileler tarafından seçilen alan, mezarlık değildi. Bu alanın mezarlığa katılmasına İstanbul Belediye Meclisi karar vermişti. Her ne kadar, yasal bir boşluk yakalanarak, AP'den seçilen Belediye Başkanı —Nuri Eroğan— düşürülüp, CHP'li Haşim İşcan başkan olmuşsa da, belediye meclisine AP'li üyeler egemendi.

Eyüp Sultan Camii'nin duvarı dibindeki küçük bir toprak parçasının mezarlığa bağlanabilmesi için Belediye Meclisinin aldığı karar da yeterli değildi. Yasalar gereği, «anıtlar kurulunun bu yönde bir karar vermesi» gerekiyordu. Eğer anıtlar kurulu, o toprak parçasını mezarlığa ekleyecek olursa, ailelerin istemine uygun olarak gereken yapılabilecekti.

Bu arada, CHP'li Belediye Başkanı Haşim İşcan, Belediye Meclisinin kararı üzerine Danıştay'a başvurdu.

Ve... Danıştay, İstanbul Belediye Meclisinin kararını bozdu.

Üç aile, «bir karış toprağı ölülerimize çok gördüler» yargısıyla, istemlerini yinelemediler. Ayrıca, daha sonraları, hele 1984'lerde, üç insanı sömürerek siyasal etkinlik kazanma yolundaki siyasal çabaların karşısına da çıktılar. Onlara göre, «cenazeler sorunu, artık bir devlet sorunuydu. Ne zaman istenilirse, geçmişlerine uygun koşullarda başka yere alınmalarına devlet karar vermeliydi.»

«Asılan üç adamın dramı» ile ilgili öykülerin bilinmeyen yönlerini ne zaman anımsatacak bir olay, bir yazı söz konusu olsa insanın «yazgının önemini» içinde duymamasına olanak yoktu.

Menderes ile iki arkadaşının Eyüp Sultan Camii duvarı dibine gömülmesine karşı çıkıp yasal yollardan alınan kararı bozduran Haşim İşcan, bir süre geçti, yeniden belediye başkanı olabilmek için, ne yaptı, bilir misiniz?

AP'nin kendisini belediye başkanlığına aday göstermesini istedi.

Bir gün, Necati Zincirkıran beni İstanbul'a çağırdı. Haşim İşcan ile gazetenin lokantasında yemek yiyecektik. Zincirkıran, «Haşim baba» dedi bana, «biliyorsun, çalışkan, imarcı bir insan. CHP, kendisini aday göstermeyecek. Haşim baba ise, başladığı işleri tamamlamak istiyor. Eğer beni AP'den aday gösterirlerse, işleri bitirme hırsımla bunu kabul ederim, daha doğrusu isterim, diyor. Belki Ankara'da bir şeyler yapabiliriz.»

Haşim İşcan, tek parti döneminden kalma sayısı birkaçı geçmeyen «iş bitiren bürokratlar»dandı. Yemek boyunca bu niteliklerini, isteğini anlattı durdu.

Gözlükleriyle, kabak başıyla, boyu bosuyla bana hep Dr. Siklops adlı bir film kahramanını anımsatırdı.

Necati'yi kıramazdım.

Demirel'e gidip durumu, hatta biraz da gazetenin isteğini anlattım. Daha konuya girerken sıkılmıştı, ama belli etmiyordu.

Sözlerim kısa sürdü, Demirel, kısa, gerekçe söylemeyen bir yanıt verdi:

«Olmaz!»

Doğrusu, nedenini sormaya bile isteksizdim.

Neden o denli açıktı ki...

14
DEMOKRATLARLA CUNTALAR

Türkiye ile Yunanistan arasında Keşan - Dedeağaç'ta iki gün süren «Kıbrıs görüşmeleri» yapıldığı sırada, «Nisan darbesi» ile yönetime elkoyan cuntanın önderi, Albay Papadopulos, bir sivili Başbakan yapmıştı ve ikinci planda duruyormuş gibi bir izlenim veriyordu.

Türk - Yunan görüşmeleri başlamazdan önce basında, iyimser bir hava vardı. Yıllardır iki ülke arasında sürüp giden Kıbrıs sorununun, Yunanistan'da politikacılar aradan çekildiği için bir çözüme ulaşacağı umudu yaşanıyordu.

Bu görüşmelere, Türkiye'nin pek yanlı olmadığını biliyorduk.

Yunanistan'ın «Batı istiyor» diye Türkiye'ye ödün vermesinin beklenemeyeceği düşüncesi, dışişlerini yürüten kadroya egemendi. Fakat, yine biliyorduk ki, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere kimi batı ülkeleri, Atina'dan edindikleri izlenimlerle, iki ülke arasındaki sorunlarda bir yumuşama, bir anlaşma olacağı umudunu Türkiye'ye aşılamışlardı.

Basın da bu fırsatın yitip gitmemesini istiyordu.

Türkiye, dıştan gelen «dostane baskılar»ın itmesiyle, iki ülke başbakanları arasındaki görüşmelerin ilkinin Keşan ilçemizde, ikincisinin de ertesi gün Yunanistan'ın Dedeağaç kıyı kentinde yapılmasını kabul etti.

Keşan'ı, Yunanistan'a bağlayan demirköprünün ortasına doğru yürüdük. Foto muhabirleri yerlerini aldılar. Sonra, sanki bir düdük öttürülmüş gibi, iki ülkenin başbakanları köprünün ortasına doğru yürüdüler.

Demirköprünün tam ortasında buluştular, el sıkıştılar, foto muhabirlerine poz verdiler.

Bu biçimde davranmakla, Türk Başbakanı Yunanlıların, Yunan Başbakanı da Türklerin ayağına gitmemiş oluyordu.

Ne mantıktı Yarabbi!... Hele, bu çağda. Bu uygulama bile, iki ülkenin kendi kamuoylarına karşı ülkeye nasıl baktığını gösterecek nitelikte değil miydi?

Keşan'da bir kolordumuz vardı. Modern bir orduevi. Temiz yollar. Bunlara ek olarak da bir ara siyasal partilerde de boy gösteren «Süslü» Osman, emniyet amiriydi. Göğsünde kordonlar, parlak şeritler, süslü bir şapka. Yol açıyor, yol kapıyordu.

Keşan'a yüzlerce yerli yabancı gazeteci gelmişti.

«Hürriyet», öteki gazetelerden ayrımlı bir sistem kurmuş, teleksimiz, telefonumuz bir çadıra yerleştirilmişti. Böylesine önemli toplantıda telefon sırası beklemek koşulu, bizim için, yoktu.

Orduevine kimseyi sokmadılar. Yunan heyeti geldi, girdi.

Türk heyeti, geldi; içeri girdi.

Saatler sürdü. Fakat, toplantıya katılanlardan bir şeyler öğrenmek olanağımız yoktu. Akşam yemeğinden önce, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in yanına ulaşabildim. «Benden bir şey alamazsın» dedi. Peki, ama kimden alacaktık. İstanbul'dan not üzerine not geliyordu. Yalnızca katılan heyetleri, kaç saat görüştüklerini, benzeri ayrıntıları verebiliyorduk.

Yunanlı meslektaşlara yanaştık. Belki onlarda bir şey vardır diye.

«Bize hiç bakmayın» dediler. Atina'da cunta yönetimi vardı, gazetecilik yapmak yoktu. Albaylar ne verirlerse, hangi bildiriyi çıkarırlarsa, bunu yazabilirlerdi.

Meslek adına içimiz burkuldu. Benzeri ıstırabı zamanı gelecek biz de çekecektik.

Daha sonraları herkes İhsan Sabri Çağlayangil'in günahını aldı, hâlâ da alanlar çıkıyor ya.

Ertesi günü, öteki gazeteler iki ülke arasında olumlu

müzakerelerin yapıldığını yayımladığında «Hürriyet», bambaşka bir manşetle çıkıyordu:

«Yunanlıların 'Enosis' isteği üzerine Türk heyeti müzakere masasını bırakıyordu... Papadopulos, daha ilk dakikada ortaya çıkacak rezaleti güçlükle önledi...»

Çağlayangil'in günahını almaya gerek yoktu.

Bu haberi, bir «tuvalet söyleşisi»ne borçluydum.

Bir ara sıkışıp tuvalete gittim. Artık adını açıklamanın bir sakıncası yok, Başbakanın Özel Kalem Müdürü Muammer Ekonom da oradaydı.

Hem işimizi görüyor, hem de konuşuyorduk. Öyle fazla meraklanmadığımızı vurgulayan bir sesle, «ne olup bittiğini» sordum.

«Ne olacak yahu» dedi. «Adamlar, toplantı başlamazdan önce, bizim heyetin önüne de bir 'gündem' koymuşlar. Birinci maddesi 'enosis'... Bunu gören Başbakan, burada oturup konuşmaya gerek kalmadı, Türkiye bu masada 'enosis'i konuşamaz, dedi. Kalkıyordu. İşte o sırada, Yunan Başbakanının arkasında oturan Papadopulos eğildi, bir şeyler söyledi. Yanlışlık olduğunu belirten bazı konuşmalar yaptı Yunanlılar. Ama herkes ayağa kalkmıştı. Çağlayangil ile Yunan Dışişleri Bakanı bir kenara çekilip bir şeyler konuştular. Yunanlıların güvence vermesi üzerine masaya yeniden oturuldu.»

Hürriyet'in teleksi bu haberi İstanbul'a akıttı.

Atlatıyorduk. Hatta gazeteciler, kızıp —her nedense bu görüşmelerden mutlaka olumlu bir şeyler çıkacağı umudunu taşıyorlardı— haberi yalanlatmak üzere çok uğraştılar. Gayri resmî olarak doğrulandı.

Ertesi günü Dedeağaç'a geçtik. Kıyıda bir motel. Burayı Karamanlis yaptırmış. Bizi bu motele sokmuyorlar. Çevresi Yunan askerleriyle çevrili.

Her nedense lacivert elbisenin, koyu renk giysilerin bir bağışıklığı olacak. Tel çekilmiş, çevreyi, askerler bekliyor; ben lacivert elbisemle yürüyüp gittim, Yunanlı askerin yanından. Ses etmedi. Basın takımı, Dedeağaç'ta kahvelerde, 'uzo'lu lokantalarda.

Motel odalarından birine uzandım. Bizim Dışişlerinin

daktiloları ile sekreterleri çalışıyor. Yandaki oda boş. Ben de oraya girdim. Yaktım sigarayı bekledim. Kulağım yan odanın balkonundan gelecek konuşmalara açık, bekliyorum.

Öğleden sonra açlık midemi kemirirken, yan oda birden hareketlendi. Daktilo sesleri duyuldu, gidip gelmeler çoğaldı.

Sonra sessizlik başladı. Bulunduğum odanın küçük balkonuna çıktım, alçak bir duvarla yandaki odadan ayrılmıştı. Atladım, odaya girdim, çevrede hiçbir şey yoktu. Ne var ki, çöp sepetinde tek bir sayfa için kullanılmış kopya kâğıtları duruyordu. Bunları toparlayıp yan odaya geçtim yeniden.

Türk - Yunan heyetleri arasındaki konuşmaların ana çizgileriydi bu kopya kâğıdından okuyabildiklerim. Bir de yayımlanacak ortak bildirinin taslağı.

Kopya kâğıdında ters duran, aynaya tutulduğu zaman düzgün okunabilen bu bilgileri «Hürriyet»e Dedeağaç'tan aktardım.

On sekiz yıl geçmiş aradan, ister inanılsın, ister inanılmasın! Bu atlatma haberleri bana Demirel'in verdiğini düşünen «usta akıllar» çıktı aramızdan. Oysa, Demirel'i görmem olanaksızdı. Bütün gün görüşmelerdeydi, sonra Türkiye'den gelen bir uçağa binip gitmişti.

Ben gazetenin verdiği arabayla dönüyordum. Geceydi. Bir yerde durduk. Bir küçük kahveydi. Yemek istedik. Yunanlı, bizim kadar Türkçe biliyordu. Yaşlıydı. Karısı da yeri süpürüyordu, gençti. Adam bizi hiç sevmedi.

Yağda pişmiş yumurta verdiler.

Biraz da şarap.

Kadının gençliğinden kaynaklanan kıskançlığın yanı sıra, belki o sıralar bana öyle bir izlenim vermişti, Yunan halkının karamsarlığı yüzünden okunuyordu yaşlı adamın.

Oysa, Papadopulos, Demirel'e, «Biz iç savaş geçirdik. Komünistleri bilmezsiniz. Gene başımızı yakacaklardı. O yüzden yönetime el koyduk, halk da çok memnun» diye müzakere masasında, yemekte nutuklar atmıştı.

Nedense, uluslararası kamuoyu, Papadopulos gibi düşünmüyordu.

Yunanistan'ı bir nisan günü, bir darbeyle ele geçiren «Albaylar Cuntası»nın daha öteye geçen gerekçeleri vardı: Ülkeyi yönetmek!

Ankara'da bir gün, Yunan Büyükelçiliği Basın Ataşesiyle görüşürken, «Yahu, sizin Papadopulos neden Türk gazetecileri ile konuşmaz,» demiştim.

On gün sonra telefon etti, Papadopulos'un verdiği bir tarihte beni Atina'da kabul edeceğini söyledi. Şaşakaldım.

Elbette, gittim.

Gariptir ki, askeri yönetimler işbaşına geldikten sonra kapadıkları parlamentolarda çalışmayı seviyorlar. Papadopulos beni çağırdığı zaman, artık Yunanistan'ın bütün ipleri elindeydi.

Eski Yunan mimarisinden esinlenen Yunan parlamento binasına gittim.

Beni, büyük bir salona aldılar. Her taraf pırıl pırıldı. Dikdörtgen salonun karşı duvarında bir koltuğa oturmamı işaret ettiler. Tam karşımdaki duvar, bir kapıyla başka bir odaya açılıyordu. Kapı kapalıydı.

Fakat, o kapının biraz önünde bir masaya oturmuş şaşırtıcı güzellikte bir kadın vardı. Herhalde Papadopulos'un sekreteri olmalıydı. İçimden öyle geçirdim.

Biraz erken gitmiştim. Sekreter, arada bir bana bakıp gülümsüyordu.

Nefis bir Yunan güzeliydi. Beyaz, uzun bacaklarını üstüste atmıştı. Saçlarını arkada toplamıştı.

Bir süre geçti, neden hızlı geçti diye düşünüyordum ki, sekreter kapıyı açıp öteki odaya girdi. Çıktı ve beni Papadopulos'un yanına soktu.

Papadopulos'la bir saate yakın konuştum. Görüşmenin ana konusunu istediği yöne kaydırmasını becerdi. Türklerle Yunanlıların daha yakın işbirliğine gereksinim vardı. «Bak» diyordu, bir Ege haritasının önünde otururken, «Bak, Sovyetler şurada, biz burada. Gemileri geçiyor, gidiyor Ege'ye. Oysa, biz, Rodos'ta, öteki adalarda işbirliği yapmalıyız, komünizme karşı.»

Papadopulos, şimdi bir Yunan adasında, hapis.

O güzelim sekreteri ise, metresi imiş.

Keşan - Dedeağaç konuşmalarından on beş gün sonra, Kıbrıs'ta kanlı olaylar başladı.

Türk köylerini bastılar, Türk kanı döktüler.

Türkiye, gene ayaklandı. Ada'ya müdahale etme zorunluğu yeniden alevlendi.

Hükümet, Kıbrıs'a asker çıkarılmasına yanlı olduğunu bildirdi. Muhalefet önderi İsmet Paşaya Başbakanlıkta ayrı bir saatte geniş bilgi verildi, fikri soruldu. İsmet Paşa, sıcak savaşa hiçbir zaman yanlı olmamıştı. Bir yandan Türkiye'nin denizden yapacağı bir askeri harekâttaki olanaklarını biliyordu, öte yandan Kıbrıs'la birlikte başımıza uluslararası büyük sorunların çıkmasından kuşku duyuyordu. Demirel'e, «Asker gider, bir de başarılı olmazsa, çok kötü öderiz» demeye getiren «telkinlerde» bulunmuştu.

Demirel'in, İsmet Paşanın uyarılarından etkilenmediği söylenemezdi. Sonunda, bir tarihsel deneyim konuşmuştu. Orduların başarı ya da başarısızlık durumunda ülkelerin başlarına neler gelebileceğini çok yakından bilen bir önderdi İsmet Paşa.

Kıbrıs'a müdahaleye olanak tanıyan karar Millet Meclisinde, 1964'te alınmıştı, yürürlükteydi. Hükümet, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural ile öteki komutanları başbakanlığa çağırdı.

Bakanlar Kurulu toplantı halindeydi.

Başta Tural olmak üzere öteki Kuvvet Komutanları, Demirel'in soluna oturdular. Tural, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Komutanı Refik Yılmaz, Deniz Kuvvetleri Komutanı Necdet Uran.

Başbakan,

«Bakanlar Kurulu, Kıbrıs'a askeri müdahale yapılması kararını aldı. Şimdi sözlü olarak sizlere bu kararı bildiriyorum. Yarın TBMM'den de geçecek. Müdahaleyi her an yapmak durumundayız. Bu konudaki hükümet kararı üç beş dakika sonra elinizde olacak,» dedi.

Komutanlar kalktı; Tural, «Başüstüne» dedi. Fakat Kara Kuvvetleri Komutanı Refik Yılmaz, Başbakana «Hedef ne olacak?» diye sordu.

Tural, bu soruya bozulduğunu belirten bir davranış gös-

terdi. Oysa, hükümet yıllar yılı, böylesine ulusal bir sorun karşısında her türlü planın yapılageldiğini varsayıyordu. «Ordu, gerekeni yapacaktır.» Tural, böyle dedi.

Komutanlar ayrıldılar, ama Demirel, bir süre sonra yanına Milli Savunma Bakanı Topaloğlu ile Dışişleri Bakanı Çağlayangil'i alarak Genelkurmaya gitti. Herkes oradaydı, kimi konuşmalar, tartışmalar yapılıyordu.

1964'teki Rum saldırısından deneyli olan Hava Kuvvetleri Komutanı Tansel, kuvvet personeline gerekli buyrukları vermişti. Batı havaalanlarındaki jetlerin hepsi doğuya kaydırılıyordu. Özellikle Malatya'ya. Düşman güçlerinin bu alana sokulmalarına olanak yoktu.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Uran, «Peki Ada'ya nereden çıkalım?» diye soruyordu. «Girne, çok kayalık» diyordu. Demirel, oradaki su kesimini sordu. Açık bir yanıt alamadı. Kara Kuvvetleri Komutanı, «Başarılı bir harekât için en azından bir kolordu ile 50 tank çıkarmamız gerekir» diye konuşuyordu. Bu kadar büyük gücü taşıyıp Ada'ya götürecek deniz araçlarından yoksunduk oysa. Ayrıca, Komutanın belirttiğine göre, kuvvetlerin güneye doğru kaydırılması 4 - 5 gün sürerdi.

Oysa hükümet, «her an müdahaleye geçilmesi» buyruğunu verebilirdi.

4 - 5 gün?..

Genelkurmaydan ayrıldıktan sonra, Demirel, Çağlayangil'e, «Müdahale eder de sonuç alamazsak... Olay biter, ama her biçimde biter...» dedi.

1967 Kıbrıs bunalımının siyasal kimi olumlu sonuçlarını alabildik.

Ancak, kimi dersleri de.

O günden sonra, Kıbrıs'ın su derinliğinden çıkarma yapılabilecek yerlerin ayrıntılı haritalarına değin her türlü planlama yapılmaya başladı. Yüz adet çıkarma teknesinin yapımına geçildi. Amerika'dan, İtalya'dan ve Fransa'dan on beş bin paraşüt alındı. Bu müdahale için 6 helikopter satın alındı. Transallar getirildi. Özel timlerin yetiştirilmesine hız verildi.

Türkiye'nin bu hazırlıkları 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtının başarı ile sonuçlanmasına yol açacaktı.

Savaşa hazırlanmak planlı bir süreç sorunuydu.

Gelişen eğilimlerin içyüzünün ne olduğundan «dışarıda» olan bizlerin hiç haberi yoktu. Bize yansıyan, hükümetin tam bir kararlılık içinde olduğu, «öne sürdüğü koşulların» kabul edilip yerine getirilmemesi durumunda, Ada'ya asker çıkaracağı idi.

Doğrusu, Türk basını büyük bir sınav geçirdi. Sağı solu, bütün basın, hükümetin yanında yer alan davranış içindeydi. Gazeteler her gün, Dışişlerinden ve hükümetten esen havaya göre, yayın politikalarını düzenliyorlar, dış evrene «benzeri ses» veriyordu.

Başkentteki hava, tam bir savaş öncesi havasıydı.

Kent karartılmıştı. Otomobillerin farlarına mavi kâğıtlar yapıştırılmıştı, evlerin pencerelerinden ışık sızmıyordu. Türkiye'yi yatıştırmak için acele Ankara'ya gelen Nato Genel Sekreteri, Büyük Ankara Otelinde mum ışığında yemek yiyordu.

Bütün bu devinimler, Türkiye'nin kararlılığını gösteriyordu.

Amerika'nın ne zaman devreye gireceğini, Akdeniz'deki ünlü 6. filosunu Kıbrıs açıklarına göndermeye karar verdiğini hangi saatte açıklayacağını hep bekliyorduk.

Johnson mektubuyla yaptığı müdahalenin, Türkiye'de nasıl bir etki bıraktığını anlamış olan Washington, 6. filo yerine, bu kez Cyrus Vance adında bir diplomat - avukatı gönderiyordu.

Vance, Amerika'nın «askeri müdahaleyi engellemeye çalışan» hiçbir kararı olmadığını söylüyordu. Ne var ki, Ankara ile Atina arasında gidip gelerek, Türkiye'nin isteklerini kabul ettirebileceğini ileri sürüyordu.

Biz, Atina'nın Ada'ya anlaşmalara aykırı olarak çıkardığı on beş bine yakın askerini geri çekmesini, katil olarak bilinen Grivas adlı eşkıyayı Ada'dan almasını, yakıp yıkılan Türk köylerine, öldürülen insanlara tazminat verilmesini önkoşul olarak ileri sürüyorduk.

Yoksa?... Cemal Tural'ın, başbakana açıkladığı gibi, «kılıç - kalkan planı» ile Trakya'dan Selanik'e doğru savaş açacaktık. Kıbrıs'a da asker çıkaracaktık.

Savaş, kaçınılmazdı.

Yunan yüreği savaşı kaldırmadı.

Hazır değillerdi. Hem Kıbrıs'ta hem de Yunanistan'da...

bir Türk savaşı olasılığı halk arasında panik uyandırmıştı. Ulusal savaşımızdaki yenilgiyi unutamıyorlardı. Türklerin gerektiği zaman nasıl savaştığını biliyorlardı.

Türkiye'nin koşulları kabul edildi.

Yerine de getirildi.

Savaş, uzaklaştı. Yunanistan'daki cuntacıların, ulusal coşkuyu arkalarına alarak, yönetimlerini Kıbrıs'ı Atina'ya bağlamak yoluyla sağlama bağlama amaçları, birden yenilgiye dönüştü. O günden sonra, cunta yönetiminin şans ibresi artık, aşağıya doğru kayıyordu. Ta ki, gene bir Kıbrıs bunalımına, bu kez Türklerin Ada'ya asker çıkarmasına değin, bu iniş sürdü.

Bir darbede geldiler, bir darbede gittiler.

15
DIŞ POLİTİKA VE SONUÇLARI

«... İsrail ve Yunanistan'ı incitecek bir politikaya taraf olmaz Amerika Birleşik Devletleri. Bu, görülmüştür...»

Demirel, 1965'te iktidara geldikten sonra «çok yönlü politikaya» açılışının ana kurallarını anlatırken, söz arasında, işte böyle diyordu.

Türkiye'nin çok yönlü dış politikaya açılışının, kendi iktidarından önce kimi belirtiler gösterdiğini söylüyordu. Johnson mektubunun Türkiye'deki etkileri yavaş yavaş bir tırmanış gösteriyordu. Amerika Birleşik Devletleri'ne «bütünüyle itaate» dayalı bir dış politikanın, Amerika'nın kimi somut tutumuyla yavaş yavaş yitip gittiği dönemin başlangıcındaydık.

Johnson mektubunun yanı sıra, Amerika'nın Vietnam'ı bırakıp gitmesi gibi önemli bir olayın da batılılar arasında, doğal olarak, Türkiye'de de «kendi yararları söz konusu olduğu zaman Amerika'nın en yakın müttefikini» bırakıp gideceği kuşkusunun doğmasına neden olmuştu. «Nitekim,» diyordu Demirel, «bu etki o denliydi ki, yıllar sonra Başkan Ford, benim de bulunduğum bir Brüksel Nato toplantısında, 'Amerika'nın Nato ülkelerini bırakıp gitmeyeceğinin' güvencesini vermek gereğini duymuştu.»

Nixon - Kissinger ikilisinin, batılılara, özellikle Türkiye gibi ülkelere Sovyetlere fazla yanaşmamayı öğütlemesine karşılık, kendileri Çin'le anlaşmaya varmayı, Sovyetlerle ikili ilişkileri yeniden gözden geçirip daha olumlu düzeye ulaştırmayı amaçlamışlardı.

AP iktidarından önce, İsmet Paşanın Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova gezisi, İnönü'nün «yeni

bir dünya kurulacağına» dayalı açıklamaları, Türkiye'nin artık yeni bir dış politika bakışına yöneleceğinin ilk belirtileriydi. Demirel'in muhalefet önderliğini yüklendiği yıllarda, Erkin'den sonra Ankara'ya Podgorni heyeti gelmişti. Türkiye ile Sovyetler arasında, 1945'lerden kalan «soğuk ilişkiler» yavaşça çözülüyor, buzluktan çıkarılan bu ilişkiler daha sıcak bir ortama geçiyordu.

«...ABD, bu gelişmeleri hep kuşkuyla karşıladı. Türkiye'nin Sovyetlere yanaşmayı öngören yeni tutumundan tedirgin oldu...» dedi Demirel.

«O kadar ki, Menderes'in 27 Mayıs öncesi Moskova'ya gitmeyi planlaması, daha sonraları Ürgüplü başkanlığında bir senato heyetinin Rusya'ya giderek, Kruçef'le konuşması, bu konuşmada Sovyet önderinin '1954'teki Stalin dönemi isteklerinin, Boğazlarla Kars ve Ardahan'ı isteyen önerilerinin çok geride kaldığını söylemesi' ABD'de geneldeki kuşkuyu hep artırıyordu...»

ABD, Türkiye'nin Mısır ve Suriye örneğine dönüşeceğinden kuşkulanıyordu. Bu ülke gibi, her türlü ilişkiyi Sovyetlerle arttırma yoluna gideceğini sanıyordu. Bu kuşkuyu, kaygıyı Ankara'ya doğrudan iletmekten de geri kalmıyordu.

«Oysa» dedi Demirel, «biz iktidara geldiğimiz zaman, dış politikada izleyeceğimiz politikanın ana kurallarını saptamıştık. Bu politika, şu biçimde özetlenebilirdi:

1 — Savunmamız için ek güvenceler arayacaktık.

2 — Kalkınmamız için ekonomik yeni olanaklar sağlayacaktık.

3 — Çevremizdeki devletlerle 'sıcak' ilişkiler kuran bir çember yaratacaktık.

4 — Uluslararası ortamlarda bağlı olduğumuz andlaşmalar dışında da destek bulacaktık.»

Demirel, «Bu politika önemli sonuçlar verdi,» dedi.

«Nato'yla ilgili olan bağlılığımız, Avrupa devletleriyle ikili ilişkilerimiz dışında, Kars ve Ardahan'la Boğazlar'da hak isteyen Sovyetlerle yeni durum karşısında önemli bir yaklaşım belirdi. İçişlerimize karışmamak koşuluyla Sovyetlerle bir dizi anlaşmayla yedi büyük tesisin yapımı sağlandı. Bize kaygılarını, kuşkularını bildiren Amerikalılara,

'Bizi, Sovyetlerle ikili iyi ilişkilere iten siz oldunuz' diyorduk. 'Johnson mektubu, Amerika'nın dünya siyasetinde kuşkular uyandıran tutumu gibi önemli nedenlerle Türkiye, Sovyetlerle daha yakın ilişki içine girme zorunluğunda kaldı' diyorduk. 'Türkiye dışında Sovyetlerle kötü ilişkiler içinde olan tek devlet gösterilemez' diyorduk...

...Türkiye'nin ana politikasında şu kural her zaman geçerli olacaktı: Türkiye, büyük devletlerin çatışma alanı olmayacaktı, olmamalıydı. Çünkü : Filler çatışır, çayır ezilir. Bizim çok yönlü politikamız 'mavi boncuk' politikasına dönüşmeyecekti. Herkesle dost geçinecektik, ama bu dostluğun nereye değin gideceğini, hangi noktada duracağını bilerek.»

Demirel, «Arap ülkeleriyle dostluk ilişkilerimizi geliştireceğimizi vurgulayan bir paragrafı, Ürgüplü'nün başkanlığında 1965 seçimlerinden önce kurduğumuz koalisyon hükümetinin programına koymak istedik. Ürgüplü 'Eğer böyle bir hüküm girerse programa, ben yokum, çeker giderim,' dedi. O yüzden Arap ülkeleri ile ilişkilerimizi yeniden düzenleyeceğimizi 1965'te kurduğumuz AP hükümetinin programına alabildik,» diyordu.

Ürgüplü gibi, İsmet Paşanın da Araplara karşı çekingen olduğu biliniyordu. İsmet Paşa, Birinci Dünya Savaşında kimi gözlemleri, deneyimleriyle Arap ülkelerini 'pek sevmezdi.' Türkiye'yi, 'arkadan' vurduklarını söylerdi. Arap ülkeleriyle fazla içlidışlı olmayı istemezdi.

Irak'a özen gösterildi. İran ve Pakistan'la ilişkiler yeniden düzenlendi. Suriye, esasen yitip gitmişti.

Ve... Türkiye'nin önemli kaygısı, Suriye idi. Suriye, Türkiye için yumuşak karındı. Birkaç açıdan Suriye'ye karşı özenli bir bakış açısı yürütmekte yarar görülüyordu. Çünkü, o yılların stratejisine göre, Türkiye'ye bir Sovyet saldırısı, Kafkaslardan gelmeyecekti. Sovyetler, hava yoluyla ordusunu Suriye'ye indirecek, Türkiye'yi güneyden kuşatıp, içerilere girecekti. Öte yandan, Kürt sorunu nedeniyle Irak ayrı bir özellik taşıyordu. Bu açılardan izlenen politika ABD'ye anlatıldı.

Sovyetlerle yeniden düzenlenen politikanın yanı sıra,

Balkan ülkeleriyle daha yakınlaşmaya geçildi. Türkiye'nin savunması açısından Yunan - Bulgar işbirliğinin sayısız zararları gözetilmeliydi. Bulgarlara karşı hep sözü edilen 'husumet'in kaldırılması yoluna gidiliyordu. Atina, Türkiye'nin Sofya ile daha sıcak hale gelen dostluk ilişkilerinden sürekli olarak 'gıcık' almıştı. Çünkü, Bulgarların Ege'ye inmeyi amaçlayan düşlerini de hesaba katması gerekiyordu.

Bulgarlarla daha çok yakınlaşmanın ekonomik yönleri de vardı. Her yıl, Batı'da çalışan bir milyon işçi bu topraklardan geçerek Türkiye'ye geliyordu. 550 kilometre uzaklıktaki bir Sofya.. Demirel, «Bas düğmeye gereksindiğin ve o sırada bulamadığın mal gelsin. Bunca kolaydı. Margarin, yağ eksik mi, getirirdik Bulgaristan'dan,» diye örnekler veyordu.

«...Romanya ile ilişkileri düzenledik. Fransa'yı gücendirmemek için BM'de aleyhinde oy kullandığımız Cezayir ile, Libya, Tunus ve Suudi Arabistan ile de ilişkileri donma noktasından çıkardık. Japonya yakınlaştı. Eğer 1971 Martındaki darbe olmasaydı, Japon endüstrisi gelecekti Türkiye'ye. Pendik tersanesi bu arada bağlandı. Japonlar, Türkiye'yi Avrupa ile doğu arasında 'atlama taşı' yapacaklardı. 1971'de durdu bu ilişkiler. Biz, Mısır'la ilişkileri eski düzeyine getiremedik. Kral Faruk'un devrilişi sırasında Türk büyükelçiliğinin devrim olayını çok soğuk karşılayışını unutamıyorlardı. Çünkü, o sırada Türkiye'den 'moral destek' istemişlerdi. Vermemiştik. Düşünebiliyor musunuz, Osmanlı döneminde Suudi Arabistan'a bir kez bir padişah gitmemişti. Sunay'ı gönderdik. Elbette, Osmanlı döneminin kendine özgü bir konumu vardı. Kocaman bir imparatorlukta, Sünnî, Alevi, Şiî, Bektaşî... Hepsi vardı. Yeniçeri ocağı ise, Sünnilik dışındaki davranışlara pek yanlı değildi. Biz, bunu kırabildik...»

«...1967 yılındaydı. Ünlü Amerikalı gazeteci, yönetimlerle içlidışlı olmakla tanınan Sulzberger, bana geldi. Kapıdan girdi, oturdu; ilk sözü, 'Siz, aks mı değiştiriyorsunuz?' oldu...»

Demirel, Sovyetlerle yeni ilişkiler, dostluğu pekiştirecek resmi ziyaretlerin yapıldığı sırada Sulzberger'in bu sözleri-

nin, ABD'deki kuşkuyu gösterdiğini belirlemek için bu örneği anlatıyordu.

«Oysa,» diyordu Demirel; «Her devlete mesafeli bir yaklaşım içindeydik. Ne yurt içini, ne de batı ülkelerini ürkütecek bir tutumda değildik; bir denge içinde ölçülü olarak çok yönlü politikayı sürdürüyorduk..»

Sonra gülüyordu. «Bir türlü şunu anlatamadık, hem içeriye, hem dışarıya, Komünizme karşı olmakla, komünist devletlerle iyi ilişkiler kurmak, birbirinden ayrı şeylerdi...

...Türkiye uzun süre 'blok' politikası izledi. Blok politikasını izlemek kolaydı. Herhangi bir politika değişiminde, her sorunda fazla kafa yormaya gerek yoktu. Bakarsın bağlı olduğun blok ne yapıyor, Amerika ne diyor, aynen uygularsın. Oysa 'çok yönlü politikada' önemli olan nokta, 'mavi boncuk' dağıtmadan, her gittiğin yere 'biz dostuz' diyerek mavi boncuk dağıtmak daha zararlıdır. Esasen bu tür uygulamalar ülkeye itibar da sağlamaz. Biz, dostluklarımızı belirli sınırlar içine koyabildik; bunları 'mavi boncuk' dağıtmadan, ülkelerin yararlarına uygun bir çerçeve içinde yürüttük...»

«...Çok yönlü politikanın Türkiye'ye önemli katkıları...» olduğunu söyleyen Demirel, Sovyetlerle yapılan yedi önemli tesisi sayıyordu, dış ticaret hacmimizin genişlediğini anlatıyordu.

«...Sovyetlerde mekanizma ağır işliyor, ama söz verdiklerini yerine getiriyorlar. Sovyetler, İskenderun'da demir çelik tesislerini yaparken, içeride kimi komünizan davranışlar yapılmasından kuşku duyulduğu, Moskova'ya iletilmişti. Fakat, Sovyet teknisyenleri fevkalade disiplinli davrandılar...

...Sovyetlerin yaptığı Seydişehir alüminyum tesisleri bugün bir milyar dolara kurulamaz. Aliağa Rafinerisi 2,5 milyon ton hammadde işleyecek diye kuruldu, 5 milyona genişletildi...»

Seydişehir'de, alüminyum tesisinin temeli atılırken, izleyiciler için bir tribün yapılmıştı. Hepimiz oradaydık. Başbakan Demirel ile öteki yetkililer gelmemişti.

Tribünlerin önüne bir adam çıktı.

Halka dönerek konuştu :

«..Bakın...» dedi. «Biraz sonra temel atılacak. Başbakan konuşacak. Sovyet büyükelçisi de bir nutuk söyleyecek. Bize, milyarlarca liralık tesis yapacak bir devletin büyükelçisine karşı sakın ola ki bir nümayiş yapmayın.»

Türk halkı, birçok siyasetçiden, birçok yazar çizerden daha iyi biliyordu yararını, ekonomik çıkarını. Konya'nın Seydişehir'inde 100 milyon tonluk alüminyum rezervi vardı. Ayrıca Türkiye, Sovyetlere olan borcunu bu ülkeye alüminyum satarak ödeyecekti. Hangi batı kuruluşu bu kuralı kabul edebilirdi.

İskenderun Demir - Çelik tesislerinin açılış günüydü.

Sovyet Başbakanı ile Demirel, uçakla Adana'ya gittiler. Adana ovası yemyeşildi, su kanalları görülüyordu. Kosigin, bu denli yeşilliği görünce, şaşırdı, «Çok iyi gelişmiş buraları» dedi.

Dörtyol dolaylarında portakal serlerini gördü, öğrendi ki, portakalın «kilosu 2,5 lira...»

İnanamadı: «Kilosu mu tanesi mi?» diye sordu.

«Kilosu» dediler.

«Ama bize 25 liradan satıyorsunuz» diyerek yakındı.

«Yanlış bilgi Başbakan» dediler. «Biz size 25 liraya satmıyoruz, siz halka bu fiyattan satıyorsunuz».

Demirel'in bu yanıtından sonra Kosigin, gülümsedi. Hafif bir yağmur altında Kosigin kürsüye çıktığı zaman, karşısında toplanan, dinlemeye hazırlanan kalabalığı görünce, mutlu olduğunu daha sonra söyleyecekti. Halk neden toplanmasındı. Bu tesislerde 18 bin kişi, kısacası 18 bin aile çalışıyordu. Tesisi, Sovyetlerin yapmış olması, böylesine büyük bir kuruluşu gerçekleştirmesi, halka hiçbir şey 'yazmazdı'..

Bulgaristan'dan, tüm Trakya'yı ışıklandıracak elektriği almaya başladığımız zaman, Demirel'i «komünist ülkelerden elektrik alıyor» diye eleştirenlere verdiği yanıt genel anlayışını simgeliyordu: «Elektriğin komünisti olmaz!» Romanya ile yaptığı anlaşma, 5 milyon tonluk ham petrolü Mersin'den Ankara yakınlarına akıtacak, rafine edecek ka-

pasitede idi. Şu sıralar yapılıyor bu tesis. Irak'la boru hattını 1976'da başlattı. Yılda 250 milyon dolar gelir sağlayan bir işletme.

Bu boru hattına Irak ilk başlarda karşıydı: «Ya Suriye» diyordu. «Siz Suriye'yi bırakınız, ya aşağılarda, körfezde başka şeyler olursa, hiç değilse 40 milyon ton petrolü buradan akıtırsınız» dedi Demirel.

Irak'ın Babagür dağlarında hâlâ gaz yanıyor, hiçbir işletme yok.

Demirel, Irak'a, «Siz dolarla sterlin yakıyorsunuz, bu gazı Türkiye'ye akıtalım, bir ayrı boru hattı yapalım» dedi ama, bir türlü gerçekleştiremedi projeyi. Nedense Irak bu doğal gaz olayına yanaşmadı.

Fakat, çevremizdeki ülkelerle, daha ötelere giderek öteki devletlerle durgun, soğuk, hatta donmuş ilişkilerin hızla olumlu düzeye erişmesi olgusundan Demirel, bugün de haz duyuyordu. Türkiye'nin yalın biçimde bir 'blok siyaseti' içine girmekte olduğunu sezdiği zamanlar, bu gelişmenin Türkiye'yi ABD'nin eline teslim edeceği kanısıyla karşı çıkıyordu. 1980'den sonra izlenen dış politikanın ABD ile koşut hale gelmesinden kimi kaygılarıyla, kuşkuları olduğu yadsınamazdı.

1967'de Adana'dan kalkıp Sovyetlerin içine değin giden «ABD, casus uçuşları»nı yasakladığı zaman, gördüğü tepkiyi açıkça anlatmazdı.

Türkiye ile ABD arasında 1963'e değin imzalanıp yürürlüğe giren, Türkiye'nin bağımsızlık ilkelerine kimi yerde önemle ters düşen ikili anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesini istediği zaman, ABD'nin homurdanmasını konuşmaları arasında birkaç cümleyle geçiştirirdi.

Nixon yönetiminin uyuşturucu maddeler üzerindeki kampanyası sırasında, ilk başta Türkiye'yi hedef alarak yaptığı girişimlerin içeriğini ele aldığı zaman ise, Türkiye'nin 1974 silah ambargosu öncesi ABD tarafından nasıl görüldüğünü bir öykü gibi dile getirirdi.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK - SOVYET RESMİ GÖRÜŞMELERİNİN GİZLİ TUTANAKLARI

1
ÇATIŞMA

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Sovyetler Birliği Büyükelçisi Rijov arasındaki görüşme — 19 Mart 1966 (Yayımlanmamış tutanaklardan)

RİJOV ...Son günlerde kimi Türk gazetelerinde Sovyetler Birliği'ne ve Sovyet Büyükelçiliği memurlarına karşı birtakım yayınlar yapılmaktadır. Bu cümleden olarak Büyükelçilik Kültür Ataşesi Nikiforov ile Basın ataşesi Pokrovski'ye saldırılmakta, Pokrovski'nin Milli Kütüphanede votka dağıttığı, öğrencilerle siyasal konuşmalar yaptığı yazılmaktadır. Bu savlar, yalandır. Pokrovski, Milli Kütüphaneye hiçbir zaman gitmemiştir.

Geçenlerde komünist propagandası yaptığı savıyla bir öğrenci tutuklandı. Bu sizin bileceğiniz iştir. Ancak, yazıyorlar ki Nikiforov bu öğrenci ile Sovyet elsanatları sergisinde temas kurmuş ve kendisine bilinen etkilerde bulunmuştur. Sayın Bakan, Nikiforov bu öğrencinin yüzünü dahi görmemiştir. Onu tanımaz. Nikiforov kültür ataşesidir. Nikiforov aynı zamanda büyükelçinin resmi çevirmenidir. Sayın Bakanla en gizli konuşmalarımızda hazır bulunmaktadır. Bu açıdan Nikiforov'un gazetelerin söz ettiği biçimde ilişkiler kurmaya yetkisi yoktur.

Kanımca, gazeteler son günlerde Sovyet aleyhtarı bir kampanyaya girişmişlerdir. Tercüman gazetesi, İçişleri Bakanı Sayın Sükan'ın Meclis'te (Kuzeyde komünizme set çekildiği) yolunda bir demeç verdiğini yazmakta ve Sovyet aleyhtarı yayında bulunmaktadır. Bununla güdülen amaç büyükelçiliği 'tecrit' etmek, korkutmak, Türk vatandaşlarını korkutmaktır. Birkaç gün önce Ankara'da bildiriler dağıtıldı. Bunda ikinci Kuvayı Milliye'den söz ediliyor ve bilinen saldırılarda bulunuluyor. Sizler 'içeride' istediğinizi yapabilirsiniz. Bu, bizi ilgilendirmez. Fakat bu faaliyetlerinizde bize dokunmayınız. Biz ileri sürdüğünüz nitelikteki du-

rumlara yol açmayız. Moskova'daki Türkiye büyükelçiliğinde çalışanlara nasıl saygıyla davrandığımızı görüyorsunuz. Aramızdaki havayı zehirlemek isteyen kimdir?.. Birkaç güne değin Moskova'ya gidiyorum. Bu durumu Hükümetime bildireceğim ve belki de hareket etmeden önce resmi bir demeç verip kimi belgelerimiz olduğunu açıklayacağım. Sizde parti savaşımları olmaktadır. Bu savaşımlarınızı istediğiniz gibi yapın. Bu bizi ilgilendirmez, fakat bize dokunmayın. Bugünkü Havadis gazetesinde gene biraz önce sözünü ettiğim öğrencinin Nikiforov ile nasıl ilişki sağladığı yolunda yayımlanacak bir yazı dizisinden söz ediliyor. Bu, sadece ve sadece, bir polis 'provokasyonu'dur. Ülkemize, Sovyetler Birliği'ne bu biçimde saldırmayın. Dokuz yıldır ülkenizde görev yapmaktayım. Sayın Bakan, burada bulunduğum sürece Türkiye aleyhinde bir kuruşluk bir harcama yapmadığıma and içerim. Bizim kuvvetimiz bu gibi işlerde değildir. Ülkeler arasında iyi ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi Sovyetler Birliği'nin gücünü kapsar. Sovyetler Birliği'nin, gazetelerin sözünü ettiği çalışmalarda bulunmaya gereksinimi yoktur...

ÇAĞLAYANGİL ...Türkiye'de bir haftalık yeni bir Büyükelçi bile ekselansın sıraladığı savları ileri sürmez. Eğer ekselansın düşünceleri, Türk hükümetinin bir yandan Sovyetler Birliği'ne dost görünürken, öte yandan bu ülkeye karşı kampanya açtırdığı yolunda ise, böyle bir sava kesinlikle karşı çıkarım. Bizim 5 bin yıllık bir devlet deneyimimiz vardır ve devletin ne demek olduğunu biliriz. Davranışlarımızda içteniz. Dün bana hayırsever bir kuruluştan kadın üyeler geldi. Birtakım çalışmalarda bulunurken Sovyet Büyükelçiliği ile de ilişkiye geçebilir miyiz dediler. Ben de elbette, dedim...

Büyükelçi, Sovyetler Birliği'nde bu tür yayın yapılmıyor diyorlar. Bu, olanaksızdır, zira arada 'sistem farkı' vardır. Birtakım Türk gazetelerinin, Sayın Başbakana, Bakanlara, bana karşı zaman zaman kampanya açtıklarını Sayın Büyükelçi elbette gözlemişlerdir. Basın ile ilgili durum böyle olunca, dikkate alınması gereken husus şu veya bu gazetenin yayını değil, hükümetin izlediği tutumdur. Yoksa basın özgürdür. Herkes fikrini özgürce söyleyebilir. Burada büyükelçinin yapabileceği bir şey vardır: Yalanlamak... Örneğin

şimdi çıkarken (gazetelerde Sovyet Büyükelçiliği memurları hakkında yazılanlar yalandır) deyin.. Yalanlayın. Eğer Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler, hükümet denetiminden ari bir iki gazetenin sorumsuz yayınları ile bozulacak kadar zayıfsa, arada iyi ilişkiler vardır diyemeyiz. Türk hükümeti, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler ister. Ancak kendi sorumluluğu dışındaki işlerden sorumluluk kabul etmez...

RİJOV ...Son günlere değin, Moskova'ya gidişim öncesinde, neşem yerinde idi. Sözünü ettiğim yayın ile bunu zehirlediler. Hem bu yayını yapan gazeteler hükümet partisinin gazeteleridir. Sovyet devletine, onun temsilcilerine iftira ediliyor, hakaret ediliyor.

Örneğin, 1921 Türk - Sovyet andlaşmasının 45. yıldönümü nedeniyle geçen gün Zafer gazetesinde bildiğiniz makale yayımlandı. Konulan başlık nedir, biliyor musunuz: 'Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın'dır. Yılan kimdir sayın Bakan?.. Bu nasıl bir deyimdir?.. Bu sözcük kullanılır mı?.. Bu hakarettir. Biz, böyle şeyler istemiyoruz. Hakarete izin veremeyiz. Biz devletinize, temsilcilerine saygı gösteriyoruz. Bu gibi davranışlar ilişkilerimize kötü etki yapacaktır. Hükümetime artık burada olağan çalışma havasının bulunmadığını söyleyeceğim...

ÇAĞLAYANGİL ...Partimizin resmi organı yoktur. Sadece bizi destekleyen gazeteler vardır. Hatta birçok durumda, bizi tutan gazetelerin yayınından bize karşıt olanlarınkinden daha çok zarar görürüz. 1921 Türk - Sovyet andlaşmasının 45. yıldönümü nedeniyle yazılmış makaleye konulan başlık konusunda ilgili gazete ile görüştüm. Niçin bunu yaptıklarını sordum. Başlığın bir atasözü olduğu, kötü bir amaçları olmadığı yanıtını verdiler. Bu tür konularda aşırı duyarlık göstermeyin.

Geçenlerde Meclis'te, bir parlamento üyesinin şöyle konuşmasıyla karşılaştım: Hükümet, Sovyetler Birliği ile ilişkilerimizi geliştiriyor. Buna karşılık 'Bizim Radyo' aleyhimizde her türlü yayını yapıyor...

RİJOV ...'Bizim Radyo' Sovyetler Birliği'nin denetimi altında değildir...

ÇAĞLAYANGİL ...Böyle bir tartışmanın sonu gelmez.

Yineliyorum. Sorumlu olduğumuz alan, hükümet ilişkileridir. Basına sonsuz özgürlük tanınınca bu gibi güçlükler kaçınılmazdır. Sovyetler Birliği'nde de basına aynı özgürlük verilse, siz de bu gibi güçlüklerle karşılaşırdınız...

(Konuşma biterken)

RİJOV ...Moskova'ya gidince hükümetime artık burada normal çalışma koşullarının kalmadığını bildireceğim...

2
SINIRLARIMIZ ÇEVRESİNDE ATOM SİLAHLARI

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Sovyetler Birliği Büyükelçisi Rijov arasındaki görüşme — 27 Nisan 1966 (Yayımlanmamış tutanaklardan)

RİJOV ...Türkiye'nin askeri üsler ve yabancı güçler hakkındaki fikrini öğrenmek isterdik. Sovyetler Birliği hükümetinin bu hususdaki görüşleri Doğu Akdeniz bölgesinde bütün ülkelerin barış ve güvenlik içinde yaşaması kuralına dayalıdır...

ÇAĞLAYANGİL ...Sovyet hükümeti Akdeniz'de dengeye ve güvenliğe yanlı olduğunu bildiriyor ve bu denizde nükleer tehdidin kalkmasını istiyor. Biz de aynı fikirdeyiz. Sovyetlerin kuvvetli radarları var. Türkiye'den Sovyet topraklarına yönelen uçuşlar yapılmadığını pekâlâ biliyor. Fakat Sovyetler Birliği'nde sınırlarımız çevresinde atom üsleri ve nükleer silah taşıyan uçaklar bulunuyor. Boğaz'ın karşısında elektronik bir geminin çalışmalarını bilmekteyiz. Biz ne Sovyetler Birliği'nin ne de Amerika'nın aleyhinde davranmak istemeyiz. Bu iki büyük devletten de düşmanlık beklemiyoruz.

Bizim hükümet iktidara geldikten sonra topraklarımızın Sovyetler aleyhine kullanılmaması konusunda yeterince duyarlık göstermiştir. Aynı dikkati Sovyetlerden beklerdik. Biz doğru davrandığımıza inanıyoruz. Bir dış politika anlayışımız var. Nato ittifakı içindeyiz, fakat bu ittifak bağımsız, kendimizi korumak içindir, Sovyetlere düşmanlık etmek için değil. Bütün kalbimizle Sovyetlerle iyi ilişkilerin sürmesini istiyoruz. Bu çabalar karşılıklı olmalıdır. Kimi zaman bizi üzen olaylar olduğunu kabul etmek gerek. Örneğin Türkiye'de komünizm yasaktır, buna karşın komünist partisi kongresinde Bay Brejnev, birisini Türk Komünist Partisinin temsilcisi olarak sunmuştur. Türk - Sovyet ilişkilerini düzeltmek için iki tarafın da büyük bir içtenlik ve iyi niyetle davranması gereklidir...

RİJOV ...Siz, Sovyetler Birliği'nin askeri üslere karşı olduğunu, fakat buna karşı Türkiye çevresinde kendi üsleri bulunduğunu söylediniz. Biz, Türkiye'yi dost bir devlet kabul ediyoruz. Bunu iftiharla söylüyorum. Çünkü, bu dostluk ben burada iken gerçekleşti. Bu, boş bir söz değildir, yapılan işlerin sonucudur.

Biz Türkiye ile en iyi ilişkileri kurmak istiyoruz. Türkiye'ye karşı zorluk çıkartmak dileğinde değiliz. Bizim birçok ülkelerle ilişkilerimiz vardır. Bununla beraber her gün 'keşif uçuşları ve elektronik istihbarat' yapılırsa, bundan bir sonuç çıkarmak gerek. Biz Türkiye ile komşuyuz. Üçüncü bir devletin dost topraklarında elektronik üsler bulundurması, füze gemilerinin Karadeniz'e ziyaretleri, merkezi Karamürsel'de olan istihbarat ağının bulunması hoşa giden şeyler değildir. Böyle bir durumda kalsanız sizin de hoşunuza gider miydi? Biz, Amerika'nın çevresinde üsler kurmadık, onlar bizim çevremizde 80 tane üs yaptılar.

Söylediklerinizi hükümete aktaracağım. Bay Gromiko'ya sizin danışmalara hazır olduğunuzu, fakat zamanın henüz gelmediğini söyleyeceğim. İnanın, Türkiye ile ilişkilerin gelişmesi politikasını sürdüreceğiz...

3
DOSTLUK İLİŞKİLERİNE AÇILIŞ

Başbakan Süleyman Demirel ile S.S.C. B. Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin arasındaki görüşme — Ankara - 20 Aralık 1966 (Yayımlanmamış tutanaklardan)

KOSİGİN ...Eğer Türk - Sovyet ilişkilerinde kaygılandığınız, sizi düşündüren bir sorun varsa, bunu açıkça ifade etmenizi rica edeceğim.

İlişkilerimiz üç dönem geçirmiştir. Tam inanma dönemi, Atatürk - Lenin dönemi ve sonraki dönemler. Amacımız Atatürk - Lenin dönemine dönmektir. İlişkilerimizin o zamanki döneme dönmesi için hiçbir engel görmüyoruz. Eğer siz buna dönmeye engel görüyorsanız arada bir sorun vardır, demektir ve bu sorunu görüşelim. Er geç ilişkilerimizi o dönemdeki düzeye döndüreceğiz. Bizce hiçbir engel yoktur. Karşılıklı inancın bulunması gerekir diyeceksiniz. İlişkilerimizin geliştirilmesine bu açıdan bakılması gerekiyorsa bu açıdan ilişkilerimizi ele alalım.

Bu görüşmeler ne denli içten olursa, ne kadar sorun ortaya çıkarsa, bu, hiçbir biçimde ilişkilerimizin bozulması sonucunu getirmez. Aksine sisli kalan hususlar açıklığa kavuşur.

Bir adım ileri atılmasını diliyoruz. Biz ilişkilerimizin tüm alanlarda (askeri alan dışında) çok sıkı olmasına yanlıyız. Tabii bütün bu sorunlara hemen yanıt almak niyetinde değiliz...

İki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesinin yollarını arayan Sovyet Başbakanı Kosigin, Başbakan Demirel ve muhalefet lideri İsmet İnönü ile.

4
ASKERİ DURUM' DIŞINDA İLİŞKİLER

Başbakan Süleyman Demirel ile S.S.C. B. Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin arasındaki görüşme — Ankara - 21 Aralık 1966 (Yayımlanmamış tutanaklardan)

SÜLEYMAN DEMİREL ...Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkileri daha da iyileştirmenin yollarını arayan bir soruyu Sayın Başbakana dün sordular. Bu soru gayet açık bir biçimde, mantık çerçevesinde ortaya konulmuştur. Bu açıdan, bu konudaki görüşlerimi gayet açık ve net olarak sıralayacağım.

Sözlerim, daha iyi ilişkilere erişmek üzere 'objektif' sözler olacaktır. Şimdiye kadar Sovyet devlet adamlarıyla ve Sayın Başbakan ile görüşmelerimden edindiğim izlenim, kendilerinin gayet açık ve içten konuştuklarıdır. Bununla ilgili olarak söyleyeceklerim, tarafları incitebilecek hususlar değil, tersine ilişkilerimizi daha da açıklığa kavuşturacak hususlardır.

Her şeyden önce şunu söyleyeyim: Türkiye'nin dış politikası, Türkiye'nin yararlarına uygun gerçekçi bir politikadır. Türkiye, dış politikası paralelinde aldığı her kararı, kendi ulusal yararlarını, hakkaniyeti, adaleti, nasafeti ve dünya barışını düşünerek alir. Hiçbir devletin yararlarına hizmet gibi kaçınılması gereken bir tutum içinde değildir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ya da Amerika ile dostluğu, ne Sovyetler Birliği'nin ve ne de Amerika'nın aleyhine bir siyaset değildir. Her bağımsız devletin kendi yararlarını düşünmesi doğaldır. Kendi yararları öteki ülkelerle dengede ise o zaman dostluklar güçlenir. Bundan şunu amaçlıyorum: Türkiye dostluklar kurarken karşılıklı yararları düşünür. Biz içtenlikle Türk - Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesine yanlı olmuşuzdur. Hükümette bulunduğumuz son 14 aylık süre içinde bu hususa büyük bir özen gösterdik. Bu ilişkileri daha da geliştirmek için ne yapmak gerekiyor sorusu üzerinde düşünüyorum. Sayın Başbakanla, iki taraflı ve (as-

keri durum dışında) çok yanlı ilişkilerimizin daha sıkı olması hususunda anlaştığımızı söylemek istiyorum. Karşılıklı inancın kurulmasında Sayın Başbakanın sözleri sorunun aslını gösteriyor. İki ülke arasındaki dostluğu nasıl geliştirebiliriz sorunu, iki ülke arasındaki inancın nasıl yeniden kurulabileceği sorununa iniyor.

Sayın Başbakanın dün akşamki sözleri, iki ülke arasındaki dostluğun yeniden kurulması için çok önemlidir. Bu sözler, çok açık olduklarından burada yinelemiyorum. Karşılıklı inancın yeniden kurulması neye bağlıdır, bunun üzerinde duralım. Bugünkü bağlantıları içerisinde Türkiye, bu karşılıklı inancın yeniden kurulması için her türlü çabanın içindedir ve içinde olacaktır. Bir hususu belirtmek isterim; iki ülkenin hükümetleri arasındaki dostluklar, halklar arasındaki dostluklara dönüştürülmedikçe, alınganlıklar ve yanlış anlamalar sürecektir. Dostlukları milletlere indirgemenin yolu, milletlerin biribirini daha iyi tanımasına bağlıdır. Buna ek olarak, zaman zaman ortaya çıkan olayların karşısında milletlerin gösterdikleri tepkilerin gözönüne alınmasına bağlıdır. Geçmişten gelen kimi etkileri görmemezlikten gelemeyiz. Biz geleceğe bakan bir ülkeyiz. Geçmişteki etkileri gidermeyi de gelecek açısından isteriz. Geçmiş koşulları içinde gelmiş ve geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı, tarihlerinde birçok kez karşı karşıya gelmişlerdir. Ama, ne bugünkü Türkiye, Osmanlı İmparatorluğudur ve ne de Sovyetler Birliği eski Çarlık Rusya'sıdır.

Biraz daha yakın geçmişe gelelim: Komşu olarak yaşamış iki ülkenin alınganlıkları, duyarlılıkları kışkırtılmış mıdır, kışkırtılmamış mıdır?.. Şunu belirteyim ki, Türkiye Cumhuriyeti, Sovyet Rusya'nın en sıkıntılı zamanlarında birçok baskılara göğüs germiş ve Sovyet Rusya aleyhine olabilecek hiçbir davranışa girişmemiştir. Savaşın hemen sonunda —bunu söylemekteki amacım sunuşumu tam yapmaktır— Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve üç ilimiz üzerindeki istekleri, Türk milletinin geçmişten gelen alınganlığını yeniden canlandırmıştır. Sovyet ileri gelenleri, sonraları bu hususta bize gayet doyurucu açıklamalarda bulunmuşlardır. Ama geçmişte, geçen yirmi yıl içindeki böyle bir tutum Türk - Sovyet ilişkilerine zarar vermiştir. Kamuoyunun da

belleği vardır. Bu belleği önce olumsuz şeylerle doldurmak sonra olumluya çevirmek kolay değildir. Türkiye kendisini tehdit altında görmüş ve kolektif bir savunma sistemi aramıştır.

Biz, iktidara geldikten sonra ilmi uçuşları (Amerikan casus uçuşlarını amaçlıyor) durdurduk. Ancak Sovyet Rusya'nın bir gemisi Boğaz önlerinde çalışmalarda bulunmuştur. Bu davranış zaman zaman yinelenmiştir. Eylül'ün 23'ü ile Ekim'in 19'u arasında bu gemi sürekli olarak çalışmalarda bulunmuştur. İnançların kurulmasına bunlar olumsuz etkiler yapıyor.

Bir radyo her gün Türkçe yayın yapmakta, Türk hükümetine ve Türkiye içindeki her şeye çok kötü etkiler yapmaktadır. Bu radyonun yayını iki ülke arasındaki dostluğu çok olumsuz bir yönde etkilemektedir. Bu radyonun Sovyet blokunda olduğu saptanmıştır. Ancak kesin olarak yeri belli değildir. Bu radyonun bulunup susturulmasını istemiyorum, yalnız etkilerini açıklamak istiyorum. Yaptığı yıkım doğrudan Türkiye üzerinde olmayıp, Türk - Sovyet dostluğu üzerindedir.

Öteki duyarlı bir konu da şudur: Her sorunu açıkça konuşmak isteğinize uyarak bundan söz ediyorum. İki ülkenin kendilerine yaşam biçimi olarak seçtikleri sistemler ayrıdır. Ayrı sistemler karşısında ve barış içinde beraber yaşamanın olanağını ifade buyurdular. Buna bütünüyle katılıyorum. Kamuoyunun duyarlı olduğu konulardan biri de, seçtikleri sistemlerin değiştirilmesi için yapılan 'telkinlerin' dost saydıkları devletlerden gelmesidir. Bizim radyolarımızda —bütünüyle hükümet denetimi altında değillerdir— sistemler arasında kıyaslama ve tartışmalar yapılırken ilim çerçevesinde kalınılır. Dost kalacak devletler, sistemlerini biribirilerine 'empoze' ettikleri izlenimini vermemelidirler. Bu izlenimin verildiği savında değilim. İki devletin dostluğu içinde içişlerine karışmamak ilkelerinden söz ettik. İçişlerine karışıldığı izlenimi dolaylı bir biçimde verilse bile, bu, gayet olumsuz etki yapar. Her ülke, kendi yaşam biçimini kendi saptamıştır. Bu hususa içtenlikle karşılıklı saygı gösterildiği zaman yerli ve yersiz kaygılar ortadan kalkar. Hükümetler ne denli iyi niyetli olurlarsa olsunlar, dostluk kurmak için gerekli atmosfere gereksinimleri vardır. Doğaldır

ki, iki ülke arasındaki ilişkilerin uzun yıllar boyunca istenilen düzeyde bulunmaması çekingenlik yaratmıştır.

Sanırım ki, bu söylediklerim Sayın Başbakanın, her şeyi görüşelim ve sis varsa onu da kaldıralım isteklerine uygundur. Daha iyi ilişkilerimiz için iyi niyetlerimizi zamanı gelince olaylarla kesinlikle doğrulatmamız gerekir. Konuşmam burada bitiyor, açıklanmasına gerek gördükleri hususlar varsa onları da ayrıca duymak isterim...

KOSİGİN ...Değindiğiniz sorunlar üzerinde izninizle ben de fikirlerimi söyleyeceğim. Bu sorunlara değinmenize hayret etmedim.

Her şeyden önce birinci soruna değineyim : Hükümetlerin dostluk isteklerinin milletlere indirgenmesi. Hükümetler sürekli olarak halkın isteklerini yansıtan bir siyaset gütmelidirler. Geçmişe göz atalım. İlişkilerimizin kötüye doğru gitmeye yüz tuttuğu yıllarda, biribirlerine karşı husumet beslemek milletlerimizin istekleri değildir. Hükümetlerce alınan hatalı önlemlerin bir sonucu idi. Hükümetler, halklarının isteklerine uygun düşmeyen bir tutumda idiler. Sonraları, iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini yeniden canlandırmak için her iki hükümet karşılıklı adımlar atmışlar ve bunlar her iki ülke halkının isteklerine uygun olmuştur. Şimdi gerek sizin ve gerekse bizim almakta olduğumuz önlemler en azından halkların isteklerine uygundur. Her iki taraf da bunu karşılıklı olarak ve aynı ölçüde yapıyor. Saptayabildiğimiz sonuç şudur: Her iki tarafça atılan adımlar halklarca desteklenmektedir. Kimi olaylardan söz ettiniz, fakat bunlardan sonuçlar çıkarmadınız, yani bakış açıları sorununa değinilmedi. Örneğin her halkın bir tarihi ve başkalarıyla ilişkilerinde çok bileşik bir durumu vardır...

...Başlıca nokta, ileriye doğru gelişen ilişkilerimizdir. Sorunlarımıza bir çözüm biçimi bulabilir ve bunları 'bir andlaşma ile' kamuoyuna sunabiliriz. Bu andlaşma er geç yapılacaktır. Ne zaman imzalanacağı doğaldır ki, zamana bağlıdır. Fakat inancın kurulması için gereklidir...

...Hükümetinizin ilmi uçuşları durdurduğu hakkındaki açıklamalarına çok memnun oldum. Bunlar 'keşif' uçuşlarıydı. Beğenimizi ve bu hususa verdiğimiz değeri ifade etmek isterim.

Hidrografi gemisi sözüne gelince: Hangi tarihlerde faali-

yette bulunduğunu bilmiyorum. Karadeniz'de bizi kuşkulandıran olaylar oluyor. Amerikan gemileri özgürce Karadeniz'de dolaşıyor, füze taşıyorlar, bize bunların gelişi bildirilmiyor. Biz de belki karşı önlemler alıyoruz.

Boğazlar ve toprak savlarımız hakkında şunu söyleyeyim: Biz, isteklerimiz olmadığını resmen açıkladık. Eğer bunu anlaşmalar yoluyla ya da herhangi bir öteki biçimde yinelememize gerek varsa, onu da yapmaya hazırız. Bir güvence verilmesi söz konusu ise bunu da düşünelim. Keza sınırda düzeltme yapılması, yeniden saptanması yolunda çalışmalarda bulunulmasını da uygun görüyoruz.

Bahsettiğiniz radyo bizim topraklarımızda değildir. Bunun dostlarımızın topraklarında bulunduğundan da haberim yoktur. Ama sizin dostlarınızın topraklarındaki radyoların bizim aleyhimize yayınlarından söz etsem ciltler alır.

Sizde Amerikan üslerinin bulunduğu her ülkede bu üsler etki yapıyor. Bir zamanlar buradaki askeri üslerin Sovyetler Birliği'ne karşı yöneldiğini Amerikalılar söylemişlerdi. Bu da halkımız üzerinde olumsuz bir tepki yaratmıştı.

Sonuç olarak şunu söyleyeyim : İlişti̇ğiniz tüm bu sorunlar çözülebilecek sorunlardır. Bunlar ortadan kaldırılarak dostluk ilişkilerimizin desteklenmesine gidilmesi ve sınırlarımızın bir dostluk sınırı olması sağlanabilir. İlişti̇ğiniz konuları hükümetimize sunacağım ve bunları göz önünde bulundurarak gereken sonuçları çıkaracağız...

SÜLEYMAN DEMİREL ...Açıklamalarınıza teşekkür ederim. Bu konular üzerinde önümüzdeki günlerde görüşme olanağı olacaktır. Radyo bize hükümet olarak zarar vermiyor. Türk - Sovyet ilişkilerine zararı dokunuyor. Ben onun için üzerinde duruyorum...

KOSİGİN ...Bu radyo bizim olmadığı için ilişkilerimize zarar vermemeli, ben bu radyoyu hiç dinlemedim. Siz dinlediniz mi?...

DEMİREL ...Ben bültenlerini okuyorum. İsterlerse birtakımını sunayım...

KOSİGİN ...Moskova'da bu sorunu inceleyeceğim...

5
SOVYETLERİN ANLAŞMA ÖNERİSİ

Başbakan Süleyman Demirel ile S. S. C. B. Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin arasındaki görüşme — Ankara - 22 Aralık 1966 (Yayımlanmamış tutanaklardan)

SÜLEYMAN DEMİREL ...Sayın Başbakanla dün yaptığımız görüşmelerde aydınlatılması gerekli kimi hususlar vardır.

Türkiye, Sovyetler Birliği'ni kuşkulandıracak hiçbir davranışta bulunmak niyetinde değildir. Sayın Başbakanın belirtmiş oldukları kimi hususlara değineceğim:

'Karadeniz'e Amerikan suüstü ve sualtı gemileri geliyor, Sovyetler Birliği'nin bundan haberi olmuyor' buyurdular. Bizim iktidarda olduğumuz son yirmi ay içinde Montreux Andlaşmasına tümüyle uyulmuş ve Karadeniz'e geçecek gemiler ilgili taraflara bildirilmiştir. Türkiye, Montreux Andlaşmasına göre üzerine düşen yükümlülükleri büyük bir titizlikle yerine getirmektedir.

Şimdi ikinci noktaya geleceğim : 'Türkiye'de Amerikan üsleri vardır. Amerikalılar bunların Sovyetler Birliği'ne karşı olduğunu söylüyorlar. Sovyet halkı bundan huzursuzluk duyuyor' buyuruldu. Şunu sunmak isterim ki, Türkiye'de kolektif bir savunma düzeni içinde birtakım tesisler yapılmıştır. Bunlar üs olmaktan çok, tesistirler. Çok doğaldır ki, bunlardan Sovyetler Birliği'nde de vardır. Bu tesisler bütünüyle Türkiye'nin denetimi altındadır. Türkiye'nin izni olmaksızın kullanılamazlar. Bu tesisler savunu amaçlarıyla kurulmuşlardır. Bu açıdan Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında bir kaygı öğesi olmamalıdır.

Değinmek istediğim üçüncü nokta şudur: Sayın Başbakan, 'Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den hiçbir toprak isteği yoktur, gerekiyorsa yeniden güvence vermeye hazırız' dediler. Dün yaptığım konuşmada, Sayın Başbakanın sözlerine

büyük bir değer verdiğimizi belirttim. İkinci Dünya Savaşı sonundaki isteklere geri dönmemin nedeni: Türkiye'nin şu anda Sovyetler Birliği'nden kaygı duymakta olduğunu belirtmek olmayıp, sadece hangi zamanlarda ne gibi olayların ilişkilerimizi hangi yönlerde etkilediğini ortaya koymak idi.

Sayın Başbakan, 'bütün sorunlar aramızda görüşülebilir' dediler. Birçok hususları görüştük. Bunlar analiz edilebilir, bir anlaşmaya bağlanabilir. Türk - Sovyet ilişkilerinde biçimci olmaktan çok, içten ve açık ilişkilerin varlığına yanlıyız. Bugün için anlaşma yapabileceğimiz bir ortam yoktur. İki ülke arasındaki ilişkiler, doyurucu bir düzeye getirilebilir. Türk hükümeti olarak iki ülke arasındaki dostluğu güçlendirmeye, inancı yeniden yaratmaya çalışıyoruz.

Sayın Başbakanla üç günden beri süregelen görüşmelerimiz bu isteğimizi doğrulamıştır. İki ülke arasında uzun süreli ticaret anlaşmaları için proje hazırlanmıştır. Bunun dışında ilişkilerimizi daha iyi düzeye yükseltebilecek biçimde çalışmaya zorunluyuz. Sovyetler Birliği, Türkiye'nin söylediklerine bağlı bir ülke olduğunu görecektir. Bölgemizde barışa ve refaha hizmet edilmesinde, Türkiye Cumhuriyeti, hem kendisinin hem de komşularının ulusal yararları olduğuna inanmaktadır.

Avrupa güvenliği sorununa gelince: Genel bir Avrupalılar arası konferansa bütün Avrupa ülkeleri katılmalıdır. Gerginlik etkenleri azaltılmalı, önlenmelidir. Görüşmelerimize eklenmesini uygun bulduğumuz noktalar bunlardır. Sayın Başbakanın eklemeyi gerekli gördüğü konular varsa dinlemeye hazırız...

KOSİGİN ...Karadeniz'e geçecek olan suüstü ve sualtı gemileri konusundaki bizi memnun eden açıklamanızı 'katdediyor' ve bu konuyu geçiyorum.

Üslere gelince, Türkiye'nin elindeki üslerden söz etmedim. Amerikan üslerinden ve Amerikan askerlerinden söz ettim. Amerikalıların kendileri bile bunların Sovyetler Birliği'ne karşı olduğunu saklamıyorlar.

Anlaşma konusuna gelince, ben kesinlikle anlaşma yapalım diye direnmiyorum. Böyle bir anlaşma bir formaliteden çok, karşılıklı ilişkilerimizin güçlenmesine yardım edecek bir önlemdir. Uluslararası ilişkilerde kullanılan bir ça-

re, bir araçtır. İlişkilerimizin mantıki sonucu bunu getirecektir. Biz, olayların bu biçimde ve yapıcı bir yönde gelişmesini istiyoruz. Bir gün bunu da yapacağız. Bunu bir eleştiri biçiminde ileri sürmemiştim. Belirttiğiniz fikirlere katılıyorum. Ayrımlı sistemlerimizin, ilişkilerimizin geliştirilmesine engel olmayacağına değinmiştim.

Avrupa güvenliğine gelince: Genel yargımız, gerginliğin azaltılmasına yardım edecek bir konferans gereklidir. Yakın ya da uzak bir gelecekte bu kesinlikle yapılacaktır. Avrupa'da iki blokun varlığı halkı kaygılandırmaktadır. Her ikisinin de ellerinde güçlü silahlar var; gerginliğin azalmasına yardım eden yok. Fransa dışında; silahlı kuvvetler karşımızda duruyor. Bu durumun önlenmesinin zorunlu olduğuna inanır, bu yönde çalışır ve bu blokların kışkırtılmamasını (zira bunun aksi çılgınlık olur) sağlayabilirsek amaç elde edilmiş olur. Aklı başında olan hiç kimse Avrupa'da bir savaş istemez. Savaşın olmamasını sağlayacak bir durumun oluşturulması tek koşuldur. Bizler burada Avrupa ülkelerinin durumu hakkında fikirlerimizi açıklarsak, barış davasına hizmet etmiş oluruz.

Sonuç olarak, görüşlerimizin yararlı olduğuna inanıyor, ortaya çıkan havayı, içtenliği ve tarafların eşitliğini çok takdir ediyoruz. İnanıyorum ki, ilerideki görüşmelerimizde de bu olumlu ve yapıcı hava egemen olacaktır...

DEMİREL ...Bu ek görüşlerinden dolayı Sayın Başbakana çok teşekkür ederim. Herhangi bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için bir hususu açıklamak istiyorum: Gerek Türkiye tarafından kurulmuş olsun, gerekse birlikte yapılsın, Türkiye'de bulunan askeri tesisler Türkiye'nin malıdır ve Türk hükümetinin oluru olmadan hiçbir biçimde kullanılamazlar. Dün de belirttiğim gibi, ilmi uçuşların tarafımızdan yasaklanmış olması bunun bir kanıtıdır. Bu, Türkiye'nin bağımsızlığının gereğidir.

Sayın Başbakanın fikirlerine katılıyorum. Bu görüşlerimizin içten, güzel ve açık bir hava içinde geçmiş olması, bundan sonraki görüşmelerimiz için çok yararlı olacaktır. Bundan sonraki ilişkilerimizde de tüm sorunlar bu açıklık ve gerçekçilik sınırlarında ortaya konulacaktır. Barışa ve iyi komşuluk ilişkilerine bağlılığımız bunun ölçüsü olacaktır...

6
SINIRDA ATOM MAYINLARI - KAFKASLARDA 30 TÜMEN

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Sovyetler Birliği Büyükelçisi Smirnov arasındaki görüşme — Ankara - 22 Nisan 1967 (Yayımlanmamış tutanaklardan)

SMİRNOV ...Siz ABD'de iken bize pek ferahlatıcı haberler gelmedi. Bu konu ile ilgili olarak Moskova'dan buyruk aldım. Bunun için size başvuruyorum. Sorun şudur : Nato nükleer planlama grubunun Washington toplantısı ve bununla ilgili olarak Türkiye Milli Savunma Bakanı Topaloğlu'nun girişimine değinen yabancı gazete ve radyolar ve Türk basını, Türk - Sovyet sınırına binlerce atom mayını döşendiğini yayımlamaktadır. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki bugün gelişmekte olan ilişkiler karşısında bizim için bu haberlere inanmak zordur. Bu planlar gelişmekte olan ilişkilerimizin yarattığı ortamda ve zamanımızın ruhuna aykırıdır. Sorun, Kafkasya'da yaşayan milyonlarca Sovyet vatandaşının yaşamı ve sağlığı ile ilgilidir. Hükümetimin buyruğuna dayanarak bu hususta Sayın Bakandan aydınlatıcı bilgi ve açıklama rica edeceğim...

ÇAĞLAYANGİL ...Ben bu ifadelerinizden üzüntü duydum. Zira ekselansları benden görüşme isteminde bulunduğu zaman sandım ki, bizim, Amerika'da iken, Sovyetler Birliği ile ilişkilerimizin olumlu yönde nasıl iyi bir biçimde gelişmekte olduğunu Sayın Cumhurbaşkanımızın Başkan Johnson'a, benim Dean Rusk'a söylememizden dolayı memnuniyet ifade edeceklerdir. Ben, bu beyanlarımızın Sovyetler Birliği'ne karşı dürüst politikamızın bir kanıtı olarak karşılanacağı umudunda idim.

Ekselanslarına bir zamanlar açıkladığım gibi politikamız bir 'mavi boncuk' politikası değildir...

Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler araması bizim geçici bir politikamız değildir. Biz, Sovyetler Birli-

ği'nden iyi niyet gördükçe aramızda en küçük bir 'ihtilaf' olmayacağına eminiz. Bizim bu arzumuz içtendir. Bu istek, bir kuşkunun ya da korkunun sonucu da değildir. Ekselansın sözünü ettiği haberi ben de gazetelerde okudum. Bu hususta şunu söylemek isterim :

Türk - Sovyet sınırında atomlu atomsuz yeni, eski tek bir mayın yoktur.

Gazetelerde yazılanların gerçekle hiçbir ilgisi yoktur.

Nato'nun müşterek bir savunma sınırı vardır.

Günün birinde sınırlarımıza bir saldırı olursa biz kendimizi ve 'ittifak cephesi'ni nasıl savunuruz diye Nato içinde de çalışmalar vardır, planlar yapılır. Bunlar, hemen uygulamaya konmak için olan hazırlıklar değil, bir saldırı halinde yapacağımız şeyin ne olacağını saptayan çalışmalardır. Bunun planlamasıdır. Bu hazırlıklar içinde radyoaktif serpintilere neden olacak bir silah düşünülmüş, planlanmış ya da konuşulmuş değildir. Bir örnek vereyim: Günün birinde bir savaş olursa hava saldırılarına karşı Ankara'yı nasıl koruyalım, topları hangi tepelere yerleştirelim diye bir plan yapmayacak mıyız?..

Sözlerime başlarken 'ekselansın konuşmalarından üzüntü duydum' demiştim. Bir nedeni de şu: Ben isterdim ki, bana başvurunuzda 'gazetelerde şöyle haberler çıktı. Ben bunlara güldüm. Zira biliyorum ki dostluğumuz buna olanak vermez' demeliydiniz. İşte, sizden bunu işitmek isterdim.

Önceki konuşmalarımızda Türk - Sovyet ilişkilerinin iki koşulu olduğunu söylemiştim :

1. İnanç,
2. İçtenlik.

Bu haberlere ciddi önem verip başvuruda bulunmanızdan üzüntü duymamın nedeni, demek hâlâ birbirimize yeteri kadar güvenlik duygusu vermiyoruz. Bu girişiminizden bir de memnuniyet duydum : Demek ki, dostluğumuzun iyi bir temeli var. Bir şey işitince bana geliyor ve konuşalım, bana açıklayın diyorsunuz.

Benim sınırlarımın öte tarafında Kafkasya'da belki 30 tümen Sovyet gücü var. Ama ben size: 'Dostuz. Bu kadar güce gereksinim nedir?.. Bunların orada ne işi var?..' demiyorum. Zira bilirim ki, benim sizinle çatışmaya niyetim yok.

Bilirim ki, büyük komşumun benimle çatışmaya girmede bir yararı yok.

Bir ricam daha var: Hakkımızda bir kuşku olduğu zaman, bugün yaptığınız gibi, ilk kez bana gelin. Duraksamalarınızı anlatın. Bunu bir yöntem kabul edip bozmayalım...

SMİRNOV ...Sizi büyük bir dikkatle dinledim. Daha söze başlarken bu haberlere inanmak zor demiştim. Zira bunlar bugünkü ilişkilerimizin ruhuna uygun değil. Türk - Sovyet sınırı boyunca eski ve yeni, atomlu, atomsuz mayınlar bulunmadığı ve buna niyetiniz olmadığı yolundaki ifadenizi memnuniyetle dinledim. Bunu Moskova'ya bildireceğim.

Kafkasya sınırında 30 tümen Sovyet gücü olduğunu, bu güce gerek olup olmadığını 'sormadığınız' yolundaki ifadelerinize de üzüldüm. Biz, birçok kereler size başvurduk ve sınırlarımızda yalnız güvence karakolları bırakalım, üst tarafını karşılıklı kaldıralım, dedik. Nato çerçevesinde böyle saldırı planları yapılmasa, çevremizde çeşitli silahlar çemberleri kurulmasa sınırlarımız yakınında biz bu güçleri bulundurmayız.

ÇAĞLAYANGİL ...Ben Nato ittifakı çerçevesindeki genel planlamadan söz ettim. Yoksa Türk - Sovyet cephesi diye bir ifade kullanmadım. İttifak cephesine bir saldırı olursa, her devletin ne yapması gerekir. Sorun budur.

Türkiye, hiçbir biçimde insan yaşamını bu biçimde 'tehdit' edici araçların kullanılması konusu müzakere edilen bir planının içinde değildir ve olmaz. Sözlerim açıktır. Türk - Sovyet sınırında eski, yeni, atomlu, atomsuz mayın yoktur. İttifak içinde radyoaktifli bir konu konuşulmamıştır. NATO içindeki konuşmalar yayımlanmaz. Bunlar dar çerçeve içinde görüşülür. Gazetelere geçen bilgiler konuşulanlar değil, uydurulanlardır.

Türk - Sovyet ilişkilerinin iyi biçimde gelişmesini istemeyenlerin sözlerine ve amaçlı olarak gazete ve radyolarda yapılan yayınlara değil, bizim resmi ifadelerimize inanmanızı dilerim...

SMİRNOV ...Açıklamalarınıza teşekkür eder, gelecekte bu gibi sorunların çıkmamasını dilerim...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ
— DEMİREL - NIXON GÖRÜŞMESİNİN TUTANAĞI —

1
DEMİREL - NIXON

Türkiye'de ilk kez, yönetici kadrolarda ABD'ye karşı bir bilinçlenme başladı.

TİP Genel Başkanı Aybar'la kimi yazarların, ABD'nin Türkiye üzerindeki egemenliğini açığa çıkaran davranışlarıyla oluşan bilinçlenme bir ölçüde kamuoyuna yansıdı. Birinci aşamanın tarihi 1964, ötekinin başlangıcı ise, 1965 genel seçimlerinden sonraya rastlıyordu.

Hele ikili anlaşmalar; bu anlaşmaların içeriğinde Türkiye'nin bağımsızlığıyla, insancıl inanışlarına çok aykırı düşen hükümlerin varlığının anlaşılması, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin yeniden süzgeçten geçirilmesi zorunluluğunu doğurdu.

Türkiye'nin, Sovyetler tarafından kendi havaalanında yakalanıp düşürülen U - 2 casus uçağı skandalından sonra, bu uçakların Adana havaalanından kalkmasını yasaklamasıyla Türk - ABD ilişkileri yeni bir aşamaya girdi.

Adana'dan kalkan, «Black Bird» adını taşıyan bu uçakların ne yaptıklarını, nereye gittiklerini Türk ilgilileri bilmezdi. Daha önceleri de değinilmişti, Amerika'nın ikili anlaşmalarla kurdukları «üslere» Türk komutanların girmesi de yasaktı.

Demirel hükümetinin, ikili anlaşmaları yeni baştan gözden geçirip Türkiye'nin bağımsızlığına tümüyle karşı olanları ayıklamak, bunları bir metinde yeniden müzakere edip toplamak isteği, Türkiye'deki yönetime karşı Amerika'da ilk sancıların duyulmasına yol açtı.

Demirel, özellikle 12 Mart 1971'den sonra, «Amerika'nın Türkiye'deki yönetimden rahatsızlık duyduğunu» özel söyleşilerinde saklamayacaktı.

Bunun yanı sıra, Demirel'in, kimi önemli yatırımları yapabilmek için Batılılardan istediği kredilerin tersyüz edil-

mesinden sonra, birden düzelen ve gelişen Türk - Sovyet ilişkileri nedeniyle, bu kredileri Moskova'dan sağlaması da ABD açısından «olumlu bir davranış» olarak nitelenmedi.

Nitekim, Amerikan yönetimlerine her dem yakınlığı ile bilinen New-York Times gazetesi sahibi ve yazarı Sulzberger, Demirel'i makamında ziyaret ediyor, «Sayın Başbakan, yoksa aks mı değiştiriyorsunuz?» diyordu.

ABD'nin kuşkusu bu noktaya değin ilerlemişti.

Türkiye ile ABD arasındaki «çekişmeler», daha sonra yeni boyutlar kazanacaktı.

İşte, bu sıralarda, 1 Nisan 1969 günü, eski başkan Eisenhower'in cenaze töreninde bulunmak üzere, Başbakan Demirel, Washington'a gitti.

Demirel, Beyaz Saray'da Nixon tarafından kabul edildi.

Bu görüşmenin yayımlanmayan tutanağı aynen şöyle :

HAZIR BULUNANLAR :

ABD TARAFI : — MR. NIXON (CUMHURBAŞKANI),
— MR. KISSINGER (MİLLÎ GÜVENLİK MÜŞAVİRİ),
— MR. CASH (TÜRKİYE MASASI DİREKTÖRÜ),

TÜRKİYE TARAFI :
— SÜLEYMAN DEMİREL (BAŞBAKAN),
— İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL (DIŞİŞLERİ BAKANI),
— MELİH ESENBEL (TÜRKİYE BÜYÜKELÇİSİ).

«ESKİ AMERİKA CUMHURBAŞKANI GENERAL EISENHOWER'İN CENAZE TÖRENİ NEDENİ İLE, WASHİNGTON'DA BULUNAN ÇEŞİTLİ HEYETLERDEN BİR BÖLÜMÜ İLE, CUMHURBAŞKANI NIXON GÖRÜŞTÜ. GÖRÜŞME, ONUN İSTEĞİ ÜZERİNE YAPILDI, GÖRÜŞME 40 DAKİKA KADAR SÜRMÜŞTÜR.

ÖZETİ ŞÖYLEDİR :»

KARŞILIKLI NEZAKET CÜMLELERİNDEN SONRA, ABD CUMHURBAŞKANI ŞÖYLE DEDİ :

«PEK ÇOK ŞEY VUKU BULDU, DÜNYA DEĞİŞTİ. TÜRKİYE İLE, AMERİKA'NIN İYİ DOSTLUK İLİŞKİLERİ İÇİNDE OLDUĞUNU VE DOSTLUĞUN CİDDİYE ALINMASI GEREKTİĞİNİ, KONUKLARIMIN BİLMESİNİ İSTİYORUM.

EĞER TÜRK HÜKÜMETİ, AMERİKA İLE İLİŞKİLERİNİN, OLMASI GEREKEN BİÇİMDE OLMADIĞI YARGISINDA OLURSA, BUNUN KONUŞULMASI GEREKTİĞİ, BU KONUŞMALARIN ÇEŞİTLİ DÜZEYLERDE YAPILIVERİLECEĞİNİ İFADE ETMEK İSTERİM.»

BUNA, BAŞBAKAN DEMİREL, AŞAĞIDAKİ YANITI VERDİ:

«TÜRKİYE İLE AMERİKA ARASINDAKİ İLİŞKİLER, HÜKÜMETTEN HÜKÜMETE, MİLLETTEN MİLLETE GAYET DÜZGÜN OLMUŞTUR. BUNUN BÖYLE SÜRMESİNE ENGEL BİR DURUM GÖRMÜYORUM. ZİRA BÖYLE İLİŞKİLER, HER İKİ DEVLET İÇİN YARARLIDIR.

BÜTÜN DÜNYADA YENİ KOŞULLARIN ORTAYA ÇIKTIĞI GERÇEKTİR. YENİ KUŞAKLAR SAVAŞIN NEDEN OLDUĞU FACİALARI YAŞAMAMIŞTIR. DAHA İYİ YAŞAM KOŞULLARI İSTERLER.

ÇOK PARTİ SİSTEMİNİN, BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN VE SEÇİMLERİN BULUNDUĞU ÜLKELER, BARIŞIN SÜRMESİNİ İSTERLER, BUNUNLA BERABER, BEYNELMİLEL KOMÜNİZMİN HEDEF DEĞİŞTİRMEDİĞİ, SADECE TAKTİK DEĞİŞTİRDİĞİ UNUTULMAMALIDIR.»

KONUŞMANIN BUNDAN SONRAKİ BÖLÜMÜ ŞÖYLE SÜRDÜ:

MR. NIXON: «BU YENİ TAKTİKLERLE MÜCADELE, ESKİ TAKTİKLERLE MÜCADELEDEN DAHA ZORDUR.»

S. DEMİREL: «KOMÜNİZM, KALKINMAKTA OLAN ÜLKELERİN İÇİNİ KARIŞTIRMAK İSTER, DEMOKRATİK SİSTEMİN ALTINI OYMAK İÇİN, BİZZAT ONDAN YARARLANIR. BUNA ENGEL OLMAYA KALKILDIĞI TAKDİRDE DE, BÜYÜK ŞAMATA MEYDANA GELİR.

BÜTÜN DEMOKRATİK ÜLKELER, BERABERLİK İÇİNDE OLMALIDIR. BUGÜNÜN SORUNLARI, 20 YIL ÖNCESİNİN SORUNLARINDAN DAHA KOLAY DEĞİLDİR.

BAZI ŞEYLER, YETERİNCE BİLİNMİYOR, ÖRNEĞİN ÇİN HAKKINDA PEK AZ ŞEY BİLİYORUZ.»

MR. NIXON : «TABİÎ Kİ, KAMUOYUNU DAHA İYİ BİLGİ SAHİBİ KILMAK BAKIMINDAN, BAZI ŞEYLERİ DAHA İYİ BİLMEK GEREKECEKTİR Kİ, BUNUN İÇİN DE, İŞBİRLİĞİ YAPILMALIDIR.»

S. DEMİREL : «KALKINMA, KOMÜNİZMİN KARŞISINDA EN ÖNEMLİ ÇARELERDEN BİRİDİR. EĞER BUNDA BAŞARILI OLUNURSA, HER ŞEY ÇOK DÜZGÜN GİDECEKTİR. OLUNMAZSA, PROBLEMLER ÇIKACAKTIR.

TÜRKİYE, BU YÖNDE, İYİ BİR ÖRNEKTİR VE TÜRKİYE, BAŞARIYA ULAŞACAKTIR.»

MR. NIXON : «TÜRKİYE, KALKINMADA BÜYÜK ÇABALAR GÖSTERMİŞTİR.»

S. DEMİREL : «UMUYORUM Kİ TÜRKİYE, 6 - 7 YIL İÇİNDE, YARDIM ALAN BİR ÜLKE OLMAKTAN ÇIKIP, YARDIM EDEN BİR ÜLKE DURUMUNA GELECEKTİR.»

MR. NIXON : «GENÇ KUŞAKLAR, FEVKALADE SABIRSIZ, ZAMANIN YETERLİ GELİP GELMEYECEĞİNDEN KAYGIM VARDIR.»

S. DEMİREL : «BAŞKA BİR SEÇENEĞİ YOKTUR.»

MR. NIXON : «SAYIN BAŞBAKANIN ANALİZİNİ DEĞERLİ BULURUM. DÜNYA DEĞİŞMİŞTİR. SOVYETLERİN GEREKSİNMELERİ DE DEĞİŞMİŞTİR. BATI'DA YENİ DOSTLARA GEREKSİNMELERİ VARDIR. ÇÜNKÜ, DOĞU'YU DA BATI'YI DA GÖZÖNÜNDE TUTMAK ZORUNDADIR.

AMERİKA, SOVYETLER BİRLİĞİ İLE MÜZAKERELERE GİRERSE, BUNUN ETKİLERİ NE OLACAKTIR? BÖYLE BİR ŞEY OLURSA, ŞAYET OLURSA, ÖTEKİ ÜLKELERİN GÜÇLÜ KALMA ARZULARINI ZAAFA UĞRATIR MI?»

S. DEMİREL : «AMERİKA'NIN SOVYETLER BİRLİĞİ İLE MÜZAKEREYE GİRMESİNE KİMSE BİR ŞEY DEMEZ. ANCAK, SÖZÜNÜ ETTİĞİNİZ TEHLİKENİN YOKEDİLMESİ İÇİN, FEVKALADE DİKKATLE HAREKET EDİLMELİDİR Kİ, DİĞER ÜLKELER İTTİFAKA OLAN GÜVENLERİNİ YİTİRMESİNLER.»

MR. NIXON : «ABD, SORUMLULUKLARININ İDRAKİ İÇİNDEDİR. MÜTTEFİKLERİNİ SADECE BÖYLE BİR ŞEYDEN HABERDAR ETMEKLE KALMAYACAK, KENDİLERİ İLE GÖRÜŞÜP, TAVSİYE VE TELKİNLERİNİ ALACAKTIR.

AMERİKA'NIN SOVYETLER BİRLİĞİ İLE DİREKT MÜZAKERELERE GİRMESİNİN, AMERİKA'DA VE AMERİKA'YA GÜVENEN DİĞER ÜLKELERDE ÇOK ÖNEMLİ ETKİLERİ OLACAKTIR.

BU KONU İLERLEDİKÇE, TÜRKİYE İLE EN YAKIN İLİŞKİLER İÇERİSİNDE OLMAYI ARZU ETMEKTEYİZ.»

S. DEMİREL : «TABİÎ Kİ, HÜR ÜLKELERİN MÜTTEFİKLERİ İÇİN SORUN YARATMALARI DÜŞÜNÜLEMEZ.

TÜRKİYE, GEÇEN BİRKAÇ YIL İÇİNDE, KENDİ DOSTLARINA VE MÜTTEFİKLERİNE OLAN TAAHHÜTLERİNE TAM BAĞLILIK İÇERİSİNDE KALARAK, SOVYETLER BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİNİ GELİŞTİRMİŞTİR. BU, GELECEKTE DE SÜRECEKTİR.»

MR. NIXON : «TÜRKİYE'NİN YARARLARI İLE ABD'NİN YARARLARI AYNIDIR. SOVYETLER BİRLİĞİ, TÜRKİYE'NİN KOMŞUSUDUR. KİMİ ZORLUKLAR OLABİLİR AMA, BUNLAR TARTIŞILABİLİR. SOVYETLERLE, AÇIK VE İÇTEN GÖRÜŞMELER YAPILMASINA YANLIYIM. BÖYLECE, AYRIMLI DÜNYA GÖRÜŞLERİ AÇIKLIĞA KAVUŞACAKTIR.

GEREK AMERİKA'NIN, GEREK SOVYETLERİN, AYRIMLI DÜNYA GÖRÜŞLERİ İÇERİSİNDE OLMALARI DOĞALDİR. FAKAT TARAFLAR, ARALARINDAKİ AYRIMI AZALTMAK, BÖYLECE BİR ÇATIŞMA RİSKİNİ ORTADAN KALDIRMAK İÇİN ÇABA GÖSTERMELİDİRLER.

TÜRKİYE'NİN YAPTIĞI DA BUDUR.»

2
7 YILLIK KOMUTANLARIN TASFİYESİ

Hilton Otelinin balkonundan Boğaz'ın çarpıcı güzelliğini seyrediyordum.

Başbakan Demirel, eşiyle kısa süre kalmak üzere İstanbul'a gelmiş, Hilton Otelinin bir dairesinde kalıyordu.

Oysa, Ankara'da «iç siyasa» bakımından önemli kimi devinimler oluyordu. Kurtulamadığımız, kurtulamayacağımız bir yazgının sonucu mudur nedir, hâlâ anlamış değilim. Hükümetin «Yüksek komuta heyetinde» yaptığı değişiklikler günün konusuydu.

Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel, bu görevi yedi yıldır yürütüyordu. Âdeta «değişmez komutan» unvanını almıştı.

Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Necdet Uran, bu görevi yedi yıldır sürdürüyordu. Âdeta «değişmez komutan» unvanını almıştı.

Oysa, Ordu canlı bir organizmaydı. Alt rütbede olanlar, zamanı geliyor, yılı geliyor bir üst dereceye yükseliyorlardı. Ne var ki, yedi yıldır iki kuvvette komutan değişikliğinin olmaması nedeniyle, orgenerallikle oramiralliğe yükselenler orada tıkanıp kalıyorlardı. Tabii bu olgu, alt düzeylere yansıyordu.

Kaldı ki, Silahlı Kuvvetlerde, yükselme ya da kadro nedeniyle Ordu'dan emekliye ayrılma işlemleri bir yasaya bağlanmış değildi.

Hilton'daki balkonda, telefona gidip gelen Demirel'den, yüksek komutada yapılan değişikliklerle ilgili bilgi almaya çalışıyordum.

O sırada, —aldığım bilgilere göre— Ordu'daki subay sayısı, genel sayının yüzde 1,5'u idi. Tepede 12 orgeneral, 30 korgeneral, 60 - 70 arasında tüm ve tuğgeneral vardı. Tepeye doğru tırmandıkça, yükselmeyi tıkayan sonuçlar or-

taya çıkıyordu. Ordu'da 4.500 albay vardı ki, pek çoğu kadrosuzluk nedeniyle emekli olacaklardı. Her yıl kaç albayın tuğgeneralliğe yükseleceği bilinmediğinden özellikle albay düzeyinde tam bir tıkanma söz konusuydu.

Demirel hükümeti, komutanlar düzeyinde değişiklik yaptıktan sonra, Ordu'daki yükselmeleri bir düzene koyan bir yasa çıkardı.

Başbakan, Cumhurbaşkanına gittiği zaman çantasında komutanlar düzeyinde yapmayı tasarladığı değişiklikleri içeren bir liste vardı.

Demirel, Cumhurbaşkanına «durumu özetledikten sonra» yeni düzenlemeden söz etti, «Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarıyla, süresi dolan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Yılmaz'ın yerine yenilerini getirmeyi istediklerini,» söyledi.

Önemli olan Sunay'ın tepkisiydi. Çünkü, böylesine önemli düzenlemelerde, hele Ordu'yu yakından ilgilendiren değişimlerde cumhurbaşkanlarının «son sözü» her zaman geçerliydi.

Sunay, dinledi ve

«Yapınız,» dedi. Demirel ayrıca «rütbe yükselmeleriyle atamaların 'periyodik' bir düzende gerçekleşmesi için yasa tasarısı hazırlayacaklarını,» bildirdi. Bunun da onayını aldı.

Hükümet, Türkiye'ye on yıl hizmet vermiş iki komutanı emekliye ayırırken, Tansel ile Uran'a birer büyükelçilik önerdi.

Tansel, Ottowa'ya, Uran da Vatikan'a gidecekti.

Demirel, iki komutana durumu açıkladı ve yeni görevleriyle ilgili önerilerini söyledi.

Tansel ile Uran bu önerileri «emredersiniz» diye yanıtladılar, Demirel'in izlenimine göre «bozulmuşlardı»...

Demirel, yeniden Çankaya'ya gitti, iki Komutanın «bozuk çaldığını» söyledi. Bir deneyimden geçmiştik. Tansel'i, Hava Kuvvetlerinden ayırmak için 27 Mayıs ihtilali sırasında yapılan bir girişim ters tepkiye yol açmış, Ankara üze-

rinde jetler uçmuştu. Karar da geri alınmıştı. Çünkü, Ordu'daki kimi cuntalar, başta Talat Aydemir, bu kararın karşısına geçmişlerdi.

Sunay, Demirel'in kaygılarını dinledi :

«Kulak asma!» dedi. Ordu içindeki Türk Silahlı Kuvvetler Birliğinin başkanlığından ve Genelkurmay Başkanlığından gelmiş olan Sunay'ın, Ordu'nun nabzını elinde tutmadığı söylenemezdi.

12 Mart'ın «tepe noktası», 1968 yılının Ağustos ayında yapılan ilk yönetim operasyonu ile belirmeye başlayacaktı.

Tansel'in yerine Orgeneral Reşat Mater, Deniz Kuvvetlerine de Eyicioğlu getirildi. Kara Kuvvetlerine Karakoç Paşa atandı.

Eyicioğlu, 12 Mart muhtırasını imzalayan komutanlardan biriydi.

Henüz, Muhsin Batur sahneye girmemişti. O sırada Korgeneraldi. Karakoç'tan sonra, Kara Kuvvetleri Komutanlığına Faruk Gürler getirilecek, Orgeneralliğe yükselen Muhsin Batur da Hava Kuvvetleri Komutanı olacaktı. 12 Mart Ordu müdahalesinin önde giden adları, böylece Ordu'daki en yüksek makamlara bir süreç içinde gelmeye başlamışlardı.

3
BİR DAYAK ATMANIN ÖYKÜSÜ

Gazeteci - yazar İlhami Soysal ile arkadaşlığımızın, dostluğumuzun hangi yıllara değin uzandığını, şimdi anımsamıyorum. Aynı kuşağın çocuklarıyız. Gazetecilikte gözümüzü açtığımız zaman, biribirimizi bulduk. Değişik gazetelerde çalıştık. Kimi zaman geldi, yazılarımızda, haberlerimizde biribirimize ters düştük.

Fakat, bütün bunlar, dostluğun, arkadaşlığın, insancıl yaklaşımlarımızın zerresini değiştirmedi.

İlhami Soysal, bir savaşım insanı.

İlhami Soysal, her şeyden öteye bir namus simgesi. Fikirde, parada, insan ilişkilerinde.

Bu tür dostluklar, arkadaşlıklar kimi zaman gelir ki, insanda mesleki dürtüleri de uyandırır. Bir örnek vereyim: İlhami Soysal 12 Mart darbesinden sonra, Madanoğlu cuntasına bağlı olduğu savıyla tutuklandı. Bir yıl hapishanede yattı. Hoş, İlhami'nin yaşamında hapishane o tarihten sonra, bir yazgı çizgisi gibi sürüp gidecekti ya!.

1973 seçimlerinde parti önderlerini izliyorduk. Trabzon'a gitmiş, dönüyorduk. O güne değin İlhami'ye hapishane yaşamı üzerinde hiçbir şey sormamıştım. Onu incitmemeye, duygularını yeniden kabartıp ıstırabını bir kez daha yaşatmamaya çaba göstererek, uçakta, bu konuya girdim.

Arka koltuklardaydık. İlhami, durgun başlayan konuşmasını bir sele dönüştürdü. Duyguları, gördüğü işkencenin dakikalarını anlatıyordu. Ne sus diyebiliyordum, ne de içimden akıp giden üzüntüyü, ıstırabı ona belli edebiliyordum.

Bitirdi.

Yüzüne bakamıyordum. Sanki İlhami'yi «son Türk devleti adına işkenceye yatırıp sorguya çekenler»den biriymiş gibi utanıyordum. Uygar bir ülkenin insanı olduğumu sanmamdan ileri geliyordu bu utancım, ıstırabım.

«Ama,» dedim İlhami'ye, «söz veriyorum sana. Bu işkence olaylarını karıştıracağım, bulup buluşturup yazacağım, bu da benim görevim.»

İlhami, sonucu görmeden yargı belli etmeyen kendine özgü davranışıyla, sustu.

1973 seçimlerinden sonra, İlhami'ye verdiğim bu sözü yerine getirdim. 12 Mart'tan sonra yapılan işkenceleri kanıtlayan bir yazı dizisini, zamanın I. Ordu Komutanı Faik Türün'ü konuşturarak hazırladım, yayımlandı.

«Fakat», dedim İlhami'ye, «şu anda sana, binlerce yıl öncesi olmuş gibi gelen o olay, yakın tarihimizin önemli bir sayfası.»

Dinledi.

«Başından geçen o olay, sonraları öylesine sonuçlar verdi ki, sana dayak attıranlar, atanlar birer birer kendiliğinden ezilip gittiler. Daha ileri gideyim, başından geçen o olay, bir Genelkurmay Başkanının emekliye ayrılmasında önemli etkenlerden biri oldu.»

Biraz durdu.

Direndim. «O olayı, tüm ayrıntılarıyla anlatmanı istiyorum, gelecek kuşaklara bir ibret dersi olsun istiyorum» dedim.

«Ehhh, pekâlâ» dedi. «Madem ki istiyorsun, direniyorsun, anlatayım.»

Başladı.

«Ama madem ki istedin, kitabında bu konuya da eğileceksin, olayı anımsayabildiğim kadarıyla —tabii biraz da o günlerin yazı çizilerini karıştırarak— kendi gözlüğümle anlatayım:

Ben gazeteciliğe, sanat - edebiyat merakıyla bulaştım. Yıl 1948 sonlarıyla 1949 başlarıydı. 20 - 21 yaşlarında *uzatmalı* bir lise son sınıf öğrencisiydim. Şiir sandığım manzumeler, öykü sandığım olaycıklar yazıyordum. Deli gibi de okuyordum. Eh, yazan yayımlatmak da ister. Ankara Atatürk Lisesinden, —orda *Ata Yolu* adıyla bir duvar gazetesi de çıkarıyorduk—, Bursa Lisesine *sürgün* gittiğimde de hemen daktiloyla çoğaltılan bir okul gazetesi yayımlamaya başladım. Sonra sanat dergilerinde imzamı basılı görür ol-

dum. O sıralarda Bursa'da CHP'nin yayın organı günlük bir *Ant* gazetesi vardı. Bir sanat yaprağı da yayımlardı. Oraya gidip gelirken, günün birinde önce o sayfanın, ardından tüm gazetenin sekreterlerinden biri oluverdim. Derken sekreterlik, haber yazarlığı ve giderek başı boş kalmış gazetenin imzasız başyazarlığına kadar gelişti.

İstanbul Hukuk Fakültesine yazıldığımda, *Necip Fazıl Kısakürek*'in çıkardığı günlük *Büyük Doğu* gazetesinin *gelen-giden* muhabirliğini, —buna daha sonra *Beyoğlu Muhabirliği* adı verilmiştir— üstlendim. Ama gözüm gönlüm Ankara'daydı. *Cemil Sait Barlas, Pazar Postası* dergisini çıkarıyordu. Ardından *Son Havadis* diye günlük bir akşam gazetesi yayımlamaya başladı. Dergiyi de gazeteyi de teknik olarak çıkaranlar, yöneticileri arkadaşlarımdı. Yazı yazmamı istiyorlardı. Önce İstanbul'dan, ardından Yedek Subay olarak Kütahya'ya gittiğimde oradan yazılar göndermeye başladım. Karşılığında para da alıyordum. Askerlik dönüşü bir kez daha Ankara'da demir attım. Önce matbaa müdürü, ardından gazetenin yazıişleri müdürü oldum. Günlük fıkralar da yazıyordum.

Sonra *Akis* dergisine geçtim, oradan *KİM* dergisine, sonra *Milliyet* gazetesine... Her gazetecininki gibi benim için de bu liste böyle uzar gider.

Gerçekte anlatmak istediğim bunlar değildi ama laf açıldı.

1955'lerde falan mimlendik. Muhalif gazeteciliğin yanı sıra Gazeteciler Sendikası yöneticiliği, cemiyetçilik falan da var. Kapı önlerinde polis beklemeleri, gece yarıları evden alınıp götürülmeler, gözdağları falan. Sonra yazılardan dolayı Adliye koridorlarıyla tanışmalar, bitmez tükenmez sanıklıklar...

27 Mayıs 1960 geldiğinde, CHP dahil hiçbir partiye uzak yakın üyelik ilişkim, hatta yakınlığım yoktu ama, *Muhalif*'liğim tescil edilmişti. Bu sonradan tüm ömrüm boyunca da böyle oldu...

Evet, 27 Mayıs geldiğinde, nerdeyse ikisi de sonuçlanmak üzere olan ve en azından dokuzardan 18 yıl hapis yatmama neden olacak *Genelkurmay Mahkemesi*'nde görülen iki *orduyu isyana teşvik* davam vardı. Teşvik de ne?

Ana Muhalefet Partisi lideri *İsmet Paşa*nın Kayseri gezisinde bir *Yeşilhisar Olayları* vardır. İktidar *İnönü*'yü en-

gellemek istemişti de, birkaç yerde ordu ve subaylar bu tertibe karışmamışlardı. *İsmet Paşa*ya selam durmuşlardı. Yanılmıyorsam bunlardan biri, 12 Eylül 1980 sonrasının İçişleri Bakanı olan *Selahattin Çetiner*'di. Binbaşıydı. Sonra Korgeneralliğe kadar yükseldiydi... Ben o sıra *Milliyet* gazetesinin Ankara temsilcisiyim. Bu haberi gazeteye geçmiştik. Sonra bir iki gün geçti, *Çetiner*, istifa etti ve *kendisine verilen görevi subay çıkarken içtiği andla bağdaştıramadığını* söyledi. Bunu da haber yapıp yayımladık. Her iki haber de *orduyu isyana teşvik* maddesine sokuldu, dava açıldı. Sorumlu, tabii olayı yaratanlar değil, gazeteci olarak, yazanlar olarak biz olduk. Sanıyorum 1960 nisanın başı falan.

Sonra *Meclis Tahkikat Komisyonu* kuruldu. Yayın yasakları art ardına yağıyor. *İsmet Paşa* Meclisten atılıyor falan. Biz de, yayını yasak *İnönü* demeçlerini, CHP bildirilerini, hatta hiç unutamam, *Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel*'in zorunlu izinli olarak Komutanlıktan ayrılması nedeniyle yayımladığı ama yayın yasağı konulan veda mesajını, o sıralar telefonlar ve telgraflarla mektupların denetlenmesine karşın nasılsa denetlenmesi unutulan gazete teleksiyle İstanbul'a gazetenin merkezine, ordan da rahmetli arkadaşım *Abdi İpekçi*'nin aracılığıyla *AP* ajansına geçiyoruz. Bütün bunlar Batı basınında ve radyolarında yayımlanıyor. Tabii ondan sonra buyurun bakalım *Tahkikat Komisyonu* huzuruna...

Türkiye'de böylesine gergin günler ve göze göz dişe diş bir demokrasi kavgası.

Derken *27 Mayıs Devrimi... Birinci Cumhuriyet*'in sonu..

Biz *demokrasiye* gideceğiz, *özgürlüğe* kavuşacağız diye tam bir devrimci kesilmişiz, 27 Mayıs'ı canı yürekten destekliyoruz. *Kurucu Meclis* toplanacak, yeni bir *Anayasa* yapılacak..

Aaaa, bir de baktık ki, CHP tam kadrosuyla *27 Mayıs*'ın üstüne oturmak üzere. Elinden gelse, *Kurucu Meclisin Temsilciler Meclisi* kanadına kendinden olmayan tek kişiyi sokturmayacak. Çeşitli meslek kuruluşlarından seçilecek temsilcilerin partiye kayıtlı olmayanlarının seçilme şansı hemen hemen hiç yok. Ankara'daki Basın kuruluşları da İstanbul, İzmir ve Anadolu Basınının kuruluşları gibi üç temsilci seçecekler. 20'den çok aday var, adayların nerdeyse tüme

yakını ya kayıtlı CHP'li ya da bu partiyle şöyle ya da böyle ilişkisi olmuş. Bizim ise particiliğimiz hiç yok, olmamış... Ama adayız, Sendika başkanıyız, cemiyet ikinci başkanıyız falan...

Seçimler yapıldı, adayların bir bölüğü elendi, biz üç kişi seçildik ama ikimiz, iki eski CHP milletvekilinin oğulları olan, bu partiye yakınlıkları olan iki gazeteci arkadaş... Partisiz bir tek ben...

Pat bu seçimlere itiraz edildi. Gerekçe ilginç... Seçimleri, basın kuruluşlarının yönetim kurulları ortak bir toplantıda yapıyorlar. O güne kadar adını bile duymadığımız ve varlığından haberdar olmadığımız, at yarışları spor yazarları mı ne diye bir dernek varmış, seçiciler kuruluna onlar alınmamış... Onlar da alınıp seçimler yenilendi. Babaları eski CHP milletvekili kendileri de yandaş iki arkadaşın seçilişinde bir zorluk yok ta bir benim karşımda CHP'nin desteklediği adaylar var. *Bülent Ecevit, Metin Toker, Ulus* gazetesinin o günlerdeki Genel Yayın Müdürü ve bazı yazarları gibi... Zor oldu ama ikinci kez, biz de tekrar seçildik ve *Kurucu Meclise* girdik. Türkiye çapında *12 basın temsilcisi*nin 10'u kesin CHP'li. Öteki tüm meslek kuruluşlarında, *Barolar, Eski Muharipler, Esnaf Teşekkülleri, Gençlik Temsilcileri, İşçi Sendikaları, Odalar, Öğretmen Kuruluşları, Tarım Kuruluşları, Üniversiteler, Yargı Organları* temsilcilerinde, *iller* temsilcilerinde de bu böyle... Ayrıca *Osman Bölükbaşı'nın* Genel Başkanı olduğu *CKMP*'nin 25, *İnönü*'nün *CHP*'nin de 50 parti temsilcisi var.

Neyse, bu hava içinde, daha iyisi de olabilecekken, gene de demokrasinin yolunu açan bir Anayasa, *1961 Anayasası* ve CHP'lilerin istediği türden de bir *Seçim yasası* bu Kurucu Meclisten çıktı.

Ben de on ay süreyle, gazeteci olarak oldukça yakından tanıdığım ya da tanırım sandığım ve kimini gözümde çok büyüttüğüm politikacıları, onlarla aynı koltukları paylaşarak eşit şartlar altında daha yakından tanıdım.

Bana Kurucu Meclis üyeliğinin bir yararı şu oldu:

Kendi kendime, *ben hiçbir partiye girmem ve partizan olamam* kararına vardım.

1961 Anayasası Türk demokrasisine yeni ufuklar açtı. Yavaştan Türkiye'de de gerçekten demokrasiye benzer bir uygulama başladı. 1965 seçimleri ise, bu yoldaki uygulama-

ları iyice perçinledi. *Sağ*'ın yanında *sol* görüşler de gün yüzüne çıkmaya başladı. Türk demokrasi tarihinde ilk kez *ben sosyalistim* diyen bir parti binbir baskıya karşın Parlamentoya 15 temsilci soktu.

Bu arada basın dünyasında da büyük sıçramalar ortaya çıkmıştı. Artık büyük gazeteler, salt İstanbul'da basılıp akşamüstü ya da ertesi gün Ankara'ya, iki üç gün sonra da Erzurum'a, Van'a, Adana'ya, Trabzon'a ulaşır olmaktan kurtulmuştu. İstanbul dışında Ankara'da, İzmir'de, Adana'da da baskılar yapılıyor, çok yerde günü gününe gazete okunuyordu. Tirajda bir patlama olmuştu. Yayın dünyası çok sesli ve renkli bir hale gelmişti.

Gazetelerde o zamanlara kadar tabu sayılan pek çok konuda yazılar yazılabiliyordu. Basında en azından on, on beş yıllık deneyimi olan yeni bir köşe yazarları dönemi açılmıştı. Bunlar çok da etkili oluyorlardı.

Tevazu göstermeden söyleyeyim, bunlardan biri de bendim. *Akşam* gazetesinde yazıyordum. *Yön*, ardından *Devrim* adlı iki haftalık gazetenin kurucuları arasındaydım.»

Duyarlı Bir Konuda Eleştiriye Açılış

«Her şeyi eleştiriyorduk...

Bu arada ben, eleştiriler gündemine bir yeni madde getirdim. O güne kadar hemen hiç sözü edilmeyen, edilmekten çekinilen bir konuyu işliyordum:

Türk Silahlı Kuvvetlerinin durumu...

*Ulusal Kurtuluş Savaşı*ndan çıkmış *Birinci Cumhuriyet*'in, hatta 1961 Anayasasıyla oluşmuş *İkinci Cumhuriyet*'in ilk yıllarının bir geleneği vardı:

Parlamentoda bile, bir dış politika, bir de silahlı kuvvetler, bırakın eleştirilmesi, adından fazlaca söz edilmesi bile sakıncalı sayılan konulardı. Bu konularda basma kalıp övgülerin dışında hiçbir görüş belirtilmezdi.

Hatta tekerleme halini almıştı:

Milli Savunma Bakanlığı bütçesi Meclis gençl kurulu na geldi mi, *'Bütçe tamam, orduya selam'* denirdi. Dış politika konularını ise sadece *Büyüklerimiz* bilirdi. Onlar ne derse, ne yaparsa doğruydu...

1961 sonrası demokrasi emeklemeleri döneminde işte bu tabulara yaklaşılmaya başlandı.

Çünkü o sıralarda Dünya da değişiyordu...

Biz Türkiye olarak, topraklarımız üzerine yerleştirilmiş, bizi korumaya değil, Sovyetleri vurmaya yönelik füzelerin *Küba Pazarlığı* sonucu söküldüğünü, yabancı basından öğrendik. Topraklarımız üzerindeki Amerikan Üslerine Türk Generallerinin bile giremediğini, yüzgeri çevrildiğini yabancı basından öğrendik. Bu üslerden casus uçakları kaldırıldığını, bunlardan biri düşürüldüğünde öğrendik... Amerika'nın ve NATO'nun gözünde Türkiye'nin Kafkasya ve Balkan sınırlarından başlayarak her karış toprağının göze göz, dişe diş korunacak bir ülke gibi değil de, ilk saldırıda Toroslara kadar çekilindikten sonra, geri kalan yerlerinin, daha doğrusu Ortadoğunun korunması için kullanılacak bir atlama taşı, bir ucuz asker deposu ve ileri karakol gibi görüldüğünü öğrendik... NATO'nun, tek bir Türk askerine yaptığı harcamanın üç bin katını tek bir Amerikalı nefer için uygun gördüğünü öğrendik... Türkiye'ye Amerikan yardımı adı altında verilen hemen her şeyin, NATO standartlarına göre hurdaya çıkmış şeyler olduğunu, üstelik bu hakkın bile emanet verildiğini ve istediğimiz yerde istediğimiz biçimde kullanılamayacağını öğrendik...

Ben bunları ve bunlara benzer gerçekleri yazmaya başladım.

Somut olaylar ve örnekler sergiliyordum.

Biz böyle şeyleri yazıp söylemeye başladığımız sırada bir gün, Cumhurbaşkanının Genelkurmay Başkanlığı ziyaretini izleyen arkadaşımız nefes nefese geldi ve Genelkurmay Başkanı *Tural*'ın, kendisinin *Akşam* gazetesi muhabiri olduğunu öğrendikten sonra, bana nakletmesi kaydıyla, «*uslu olmanızı tavsiye ederim. Yanlış şeyler yazıyorsunuz. Yazılanlar doğru değildir. Siz efkârı umumiyeye hitap ediyorsunuz. Akşam her şeyi kapkaranlık gösteriyor. Paralize edilmiş fikirler hiçbir zaman fayda sağlamaz*» dediğini söyledi.

Sözler açıkça tehdit kokuyordu. Ben de ertesi gün oturdum, *Erkekçe* başlığıyla bir yazı yazdım. Yazıda, Türk Silahlı Kuvvetlerini cumhuriyet kadar demokrasinin de bekçisi olarak gördüğümüzü, yazdıklarımızı da teker teker sa-

yıp döküp, bunların tümünün doğru olduğunu, bir demokrasi kavgası verdiğimizi, dolayısıyla *Tural*'ın yanlış değerlendirmeler ve yersiz tehditlerde bulunmamasını belirttim.

Bir de o günlerde *Tural*, radyolarda ve televizyonda adının çokça geçmesini istediği için olacak yerli yersiz, üstüne vazife olsun olmasın hemen her konuda birtakım demeçler verip, bildiriler yayımlıyor ve bunların tümünün kesintisiz yayımlanmasını istiyordu. Manzumecikler yazıp bunları genelge diye bastırıp en ufak birliklere kadar dağıttırıyor, ezberlenmelerini buyuruyordu. Ankara Belediyesinin yaptırma hazırlıkları içinde olduğu yeraltı geçitlerine, *savunmayı zorlaştırır* gibi gerekçelerle karşı çıkıyordu. Grevin komünist işi olduğunu söylüyordu. Dahası, gene ordu birliklerine dağıttırdığı bir bildiride, *Amerika'yı sevmemek komünistliktir* gibi bir vecize icat ediyor, *memleketin Atatürk gibi muktedir bir komutana ihtiyacı olduğu*, bunun da kendisi olduğunu ima eden sözler söylüyordu.

Biz de o yazımızda diyorduk ki, demokrasilerde her vatandaş gibi Genelkurmay başkanları da yasalara ve Anayasaya saygı göstermek, görev sınırlarını aşmamak zorunda ve durumundadırlar.

Bu yazının yayımlanma tarihi 6 Mayıs 1966...»

Politikacıda Olması Gereken Yürek Gazetecide Olursa

«Yazı yayımlandı ve bir bomba gibi patladı.

Cemal Tural'ın dikkat çekecek kadar demokrasiye sığmaz tutum ve davranışlarından tedirgin olan geniş bir zümre vardı. Ama kimse açıktan bir şey söyleyemiyordu... Âdeta herkes sinmişti... Ben ise, açıkça imzamla yazmıştım.

O sabah, Kızılay'daki Gökdelen'in dördüncü katındaki büroma geldiğimde, baktım, beni bekleyen bir dostum var. Muhabir arkadaşların, istihbarat şefinin oturduğu iç içe odalardan geçip benim odama girip yalnız kaldığımda;

«*Dur*» dedi, «*seni bir öpeyim de kutlayayım. Sabah evden telefon edecektim ama, telefonlara da güvenilmiyor ki. Ya seninki dinleniyordur ya benimki. Belki ikimizinki de. Onun için kalktım geldim.*»

Bunları söyleyen, *Süleyman Demirel* Hükümetinin Devlet Bakanı, Balıkesir Milletvekili *Cihat Bilgehan*'dı. *Bilgehan*, İktidar Partisi içinde, *Turgut Toker, Ferruh Bozbeyli, Orhan Apaydın, Erol Yılmaz Akçal, Oğuz Aygün, İhsan Sabri Çağlayangil* gibi sayıları pek de çok olmayan, gerçekten *demokrat* nitelikli kişilerden biri ve yakın bir arkadaşımdı.

Sabah evinde, gazeteleri okurken, benim, *Tural* hakkındaki yazımı okumuş, partisine yüzde yüz muhalif bir yazar da olsa dostluk ve arkadaşlığını sürdürdüğü beni tebrik için gelmişti.

O gün *Bilgehan*'dan sonra daha bir hayli gelen giden ve kutlayan oldu. Ama beni asıl şaşırtan öğleden sonra Mecliste oldu.

Biz gazeteciler Meclise arka kapıdan, Basın Bürosunun olduğu yerden girer, Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi Genel Kurul salonlarının arasındaki hole geçerdik. Burası aynı zamanda CHP'lilerin çokça oturdukları, çay kahve içip söyleştikleri yer olduğundan *CHP kulisi* diye anılırdı. AP kulisi bunun tam karşıtı, grup salonlarıyla Meclis Genel Kurul salonu arasındaki koridordaydı. Ben, Basın Bürosu bölümünden kapıyı açıp CHP kulisi denen bölüme geçerken birden karşıda, ta ilerde bir köşede oturan CHP Genel Sekreteri, biz gazetecilerin aramızda giyim kuşam ve davranışlarındaki ağırlık ve oturaklılıktan dolayı biraz da gıpta ile *Lord Aksal* diye andığımız *İsmail Rüştü Aksal*'ı gördüm. O da beni görmüş ve hemen ayağa fırlamıştı, bana doğru âdeta koşarak geliyordu. Aksal'ı sever ve sayardım. Politikadaki çok eski yıllarından beri de tanırdım. Hiç bu denli heyecanlı olduğunu görmemiştim. Biraz da şaşkın ben de ona doğru yürümeye başladım. Ortalarda bir yerde karşılaştık. *Aksal*, gene beklenmeyen bir davranış gösterip iki koluyla bana sarılıp içten bir şekilde yanaklarımdan öpüp; yüksekçe bir sesle,

«*Müthişti, müthiş!..*» dedi.

Sonra koluma girip beni kendi oturduğu köşeye doğru götürürken de ekledi:

«*Yazını sabah partide okuduk. Paşaya da okumasını söyleyeceğim. Bu kadar yürekli, bu kadar güzel yazılabilir.*»

Ben biraz da mahçup, «*aman efendim o kadar da değil*

falan derken birden karşı köşeyi dönen *İsmet Paşa* ile burun buruna geldik.

İnönü, sağında solunda ve gerisinde, *çanta taşıyıcısı* dediğimiz *mutat zevat*'la az sonra başlayacak Genel Kurul toplantısına girmek üzere geliyordu. *İsmail Rüştü Aksal*'la beni kolkola ve sarmaş dolaş görünce durup elimi tuttu ve:

«Oooo» dedi, «*Neler yazmışsın sen!..*»

Sonra kulağımı tutup, çeker gibi yaparak,

«*Okudum, okudum, yazını okudum... Hem de iki defa okudum... Çok iyi yazmışsın, eline sağlık desem, politik olmaz. Ama kötü yazmışsın demeye de dilim varmıyor*» dedikten sonra, çevremizde kümelenmiş sekiz on kişilik CHP'li senatör ve milletvekillerinin arasından beni çıkarıp, geriye, geldiği yöne doğru yürüterek ikimiz yalnız kaldığımızda,

«*Bak*» dedi, «*yüreklice, büyük bir demokrasi vazifesi yapmışsın. Yapmak lazımdı, yapmışsın. Dediklerinin hepsi doğru, ama bu adam bunları anlamaz, yanlış anlar. Sen bundan bir randevu iste ve git bir de sözlü olarak anlat.*»

Doğrusu ben o anda bu işi o kadar da büyütmüyordum. Sonra da bir gazeteci olarak yazacağımı yazdım, görevimi yaptım, ardından niye bir de yazdıklarımı sözlü anlatayım? diye düşünüyordum. Onun için de İsmet İnönü'ye,

«*Yapamam Paşam*» dedim, «*Ben bir kere Tural'ı hiç tanımam, karşılaşmadım bile. Sonra da aman yazımı yanlış anlamayın diye ricaya mı gideyim, yapamam.*»

Paşa, tuttuğu elimden çekerek beni yeniden, ilk geldiği yöne doğru çevirip genel kurul salonuna doğru yürürken son olarak şöyle dedi:

«*Yanlış anlar, yanlış... Anlatmak lazım.*»

Aradan bir hafta mı, on gün mü ne geçmişti. Ben o sıralar bir dizi yazı hazırlıyordum. Cumhurbaşkanı *Cevdet Sunay*'dan Başbakan *Demirel*'e ve Muhalefet Partisi liderlerine kadar uzanan geniş bir soruşturma. Sayıları yirmiyi geçen ve çoğu güncel olan soruları önce yazılı olarak gönderiyor, ardından randevu alıp her biri ile teker teker yüzyüze konuşuyor, soruların yanıtlarını alıyordum. Doğaldır ki listede Ana Muhalefet Partisi Genel Başkanı olarak *İsmet İnönü* de vardı. Kararlaştırılan günde Pembe Köşke gittim, çalışma odasında *İnönü* ile yan yana oturduk, foto muhabiri arkadaş resimlerimizi çekti ve çıktı, İnönü yalnız kalınca bana sordu:

«Ne yaptın, gidip görüştün mü?»

Doğrusu, ben o günlerde, hazırladığım diziyle öylesine doluydum ki, birden soruyu bile kavrayamadım da *«Kiminle Paşam?»* dedim. Dik dik yüzüme bakıp,

«Canım Genelkurmay Başkanıyla,» dedi.

Ben bir kez daha böyle bir şeyi yapamayacağımı anlatıp konuyu geçiştirdim.

Gene aradan kısa bir süre geçti. *Tural*'ın demeçleri, bildirileri, genelgeleri devam ediyordu. Arada bizim yazımıza tepki olarak da bir söyleşi toplantısında,

«Biz onun iplerinin kimin elinde olduğunu biliriz» türünden bir laf ettiğini de bize yetiştirmişlerdi.

Derken tam o günlerde, ortaya bir de, Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü koruma alanı içinde Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet komutanlarına birer köşk yaptırılması konusu çıktı. Milli Birlik Komitesi döneminde bir yasa çıkmıştı. 186 sayılı bu yasa, on yıl süreyle devlet bütçesinden ayrılacak 600 milyon lirayla, yılda 60 milyon liralık lojman yapılmasını öngörüyordu. Bu lojman paralarının 54 milyon lirası kara, deniz ve hava kuvvetleri subay ve astsubayları, geri kalanı da jandarma subay ve astsubayları için yurdun çeşitli yerlerinde yaptırılacak lojmanlar için ayrılacaktı.

Nitekim, birkaç yıldır da bu paradan *Hazar Garnizonu* sayılan bazı illere yüzlerce lojman yaptırılmıştı. Tüm subay ve astsubayların kira derdinden kurtulması için çaba harcanıyordu. Ancak Genelkurmay Başkanı, o yılki ve sonraki yılların bütçelerinden büyükçe bir bölümü, dar gelirli subay ve astsubaylara lojman yaptırılması yerine, en tepedeki dört beş komutana birer lüks köşk yaptırtma buyruğunu vermişti.

Yaptırılacak köşklerin yapılacağı alan, daha yıllarca önceden Ankara Belediyesi tarafından Hindistan devletine bir Büyükelçilik rezidansı yapılmak için satılmıştı. *Tural*'ın baskısıyla bu satış işlemi türlü diplomatik zorluklara karşın iptal ettirilmiş, Belediye Hindistan devletine, Çankaya'nın bir başka sırtında yeni bir arsa vermiş, eski yer kamulaştırılmış ve Cumhurbaşkanlığı koruma alanı içine alınmıştı. Ne var ki, Ankara Belediyesi buraya yapılacak binalara inşaat ruhsatı vermiyordu. Bu imar planına aykırıydı. Hal böyleyken günün birinde, köşklerin yapımına başlandı.

Bunun üstüne ben, Türk ordusunun bir eski geleneğinden söz ederek, yaptırılan bu köşkler konusuna eğildim.

Gelenek şuydu: Türk ordusu bir seferde bir yerde konakladı mı, önce erlerin barınacakları çadırlar ve aşlarının pişeceği ocaklar yapılır, ardından rütbe sırasıyla çavuşların, küçük rütbelilerin ve kademe kademe başkomutana kadar olan kişilerin yatacakları, barınacakları yerler kurulurdu. Kar da yağsa, yağmur da olsa, bir ordugâhta bir barınak altına girip karnını doyuracak en son kişi başkomutan olmak zorundaydı. Gelenek buydu ve şimdi bu tersine çevriliyordu.

«*Komutanlarımızın Yuvası*» adlı yazıda bunu belirtiyor. Türk ordusunun geleneklerinden gittikçe uzaklaştığını, halktan kopmaya başladığını belirtiyordum. Ayrıca, önce askeri ortaokulların ardından da askeri liselerin kapatılmasını da yanlış ve Anadolu'nun yoksul halk çocuklarının subay olmasını önleyecek bir davranış olduğunu da yazıyordum.

Bu yazı daha da büyük bir fırtına kopardı.

Tam da o günlerde Kara Kuvvetlerinin kuruluş yıldönümü kutlanıyordu. Orduevinde büyük bir resepsiyon veriliyordu. Törene, sivil olarak Hükümet üyeleri, Ana Muhalefet lideri ve bilemem nasıl bir değerlendirmeyle beş gazeteci eşleriyle çağrılmıştı ve bunlardan biri de bendim.

Tam çağrıldığımız saatte gittiğimiz Orduevi generaller katında bizleri, davet sahibi olarak Ankara'daki yeni kurulmuş Kolordunun komutanı *Korgeneral Eşref Akıncı* karşıladı, *hoş geldiniz dedi.* Ancak bizimle tokalaşırken, tedirgin bir hali vardı. Eski bir tanıdığımız ve hatta azıcık da karabetimiz olan *Akıncı*'nın tedirginliğini sezdiğimizden hemen yanından uzaklaştık.

Salonda yüzden fazla general, amiral ve eşleri, sivil elbiseli de biz gazeteciler ve eşlerinden başka beş altı Adalet Partili bakan vardı. Hiçbirinin eşi yanında yoktu. Gazeteci olarak, birçoğunu tanıdığım generaller kısa bir selamlaşmanın dışında genellikle benden uzak durmaya çalışıyorlardı. Ortada sıkıntılı bir durum vardı. Hem çağrılıydık, hem de herkes tedirgindi. Toplantıya daha Genelkurmay Başkanı gelmemişti ama bekleniyordu.

O günlerde bir Adalet Partili senatör ya da milletveki-

liyle bir general arasında da tatsız bir olay olmuştu. Bir general bir parlamenteri tokatlamıştı. Bu yüzden AP içinde büyük fırtınalar kopmuş, özellikle AP'nin bir kanadı bu olayı örtbas etmek çabasına düşmüşken bir başka kanadı, bunu demokrasiye bir saygısızlık işareti sayıp küskünlük göstermeye başlamıştı. Nitekim o akşamki resepsiyona zoraki geldikleri anlaşılan AP'li bakanlardan *Saadettin Bilgiç, Mehmet Turgut* ve daha birkaçı bir kenara çekilmiş durgun ve içlerine kapanık salonu seyrediyor, kendi aralarında konuşuyorlardı. Bizi gördüklerinde bir müttefik görmüş gibi sevindiklerini hatırlıyorum. Böylece, biz siviller de kendi aramızda bir konuşma halkası oluşturmuş olduk. Biz generalleri, generaller bizi uzaktan ve karşılıklı seyrediyorduk.

Derken kapıda bir kaynaşma oldu ve içeri Başbakan *Demirel*'in hemen ardından Ana Muhalefet Lideri *İsmet İnönü* ve eşi *Mevhibe Hanım* girdiler. Pek çok general ve amiral, Garp Cephesinin bu ünlü Komutanı, Lozan Kahramanı, eski Cumhurbaşkanı, eski Başbakan İsmet Paşanın elini sıkmak ya da öpmek için sıraya girdiler. İnönü bu arada sivil kılıklarımızla zaten hemen dikkati çekenlerden olduğumuz için, beni gördü ve gülerek bana doğru yürüyüp koluma girdi. Salonun şöyle bir yarısını, kol kola gibi yürüdük. Ben Paşa ve eşini, oturacakları kanepeye doğru götürürken de, o yüksek sesle ve bir gösteri biçiminde sağlığımın nasıl olduğunu falan soruyordu...

Tam o sırada, generaller arasında «*Tural Paşa geldi*» fısıldaşmaları ve kaynaşmaları oluyordu. Ben İnönü'den izin isteyip eşimin ve AP'li bakanlarla öteki gazeteci arkadaşlarımın olduğu yere doğru yürürken baktım kolumdan biri tuttu, hatır soruyor: Genelkurmay İkinci Başkanı *Refik Tulga* Paşa. Hemen bir garsona seslenip bana ve kendisine birer kadeh içki aldıktan sonra da konuşmayı sürdürdü. Yazılarımı ilgiyle okuyormuş, çok beğendikleri de olmuş ama keşke şu «*Komutanlarımızın Yuvası*» yazısını yazmasaymışım...

Bu minval üzere bir süre daha konuştuk. Derken, Cumhurbaşkanı *Cevdet Sunay* geldi, konuşmamız kesildi. *Tulga*, Cumhurbaşkanını selamlamaya gitti. Sunay, mütebessim bir biçimde el sıkarak salonun içlerine doğru yürürken karşı karşıya geldiğimizde, elimi kuvvetle sıkarken, yanındaki Genel Sekreteri *Cihat Alpan*'a,

«Bak sor istersen, o yazıyı benim için yazmamıştır, bu çocuk beni sever, bizim Atilla'nın da sınıf arkadaşıdır, birlikte okumuşlar» deyip bana,

«Öyle değil mi?» diye sordu.

Öyle olan hangisiydi? Benim kendisini sevmem mi, yoksa oğlu Dr. Atilla Sunay'ın sınıf arkadaşım ve dostum olduğu mu; belli değildi ama ben kestirmeden,

«Evet Paşam» dedim. *Sunay* geçti.

Yanımızdakilerden yanılmıyorsam *Mehmet Turgut* ya da *Büyük Reis* dediğimiz *Saadettin Bilgiç* takıldı:

«Hadi hadi iyisin, bu akşam buranın yıldızı sensin, İsmet Paşa, Sunay Paşa hep sana takılıp kalıyorlar...» Gülüştük.

Az sonra da geniş bir sehpalar yığını arasındaki bir köşede oturmakta olan Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı Koramiral *Kemal Kayacan*, eşi ve kızının yanındaki boş koltuklara bizi çağırıp oturttu. Garsonlar, döner servisine başlamıştı...

Herkesin yerleştiği bir sırada, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Ana Muhalefet Lideriyle birlikte oturan Genelkurmay Başkanı *Tural* tek tek masaları dolaşarak ve el sıkarak herkesin bayramını kutlamaya başladı. Bir tek bizim oturduğumuz bölümü, görmezden gelerek...

Ben de *Cemal Tural*'ı ilk kez o akşam bu kadar yakından gördüm.

Sonraki günlerde de *Tural*'ın *gizli* kaydıyla yayımladığı bir genelge ve bu genelgede *birtakım basının ve politikacıların komutanlar aleyhinde bir kampanya açtıkları, bu kampanyanın düşmanla işbirliği etmek anlamı taşıdığını* ileri sürmüştü.

Belliydi ki hedeflerden biri açıkça bendim.

Ben de *Vatanperverlik Dersleri, Minarelere Kılıf, Yakanızı Bırakmayacağız, Ördek Hüsnü, Kim Yapıyor Bu İşi, Bu Rakamları Unutmayın* başlıklarıyla aralıklı bir biçimde olmakla birlikte bir dizi yazılar yazdım.

Cemal Tural'ın birtakım yazı, söz ve davranışlarına, demokrasi adına açıkça karşı çıkıyordum.

Kabul ederim ki hırçın yazılardı. Yaralayıcı yazılardı... Ama, bir demokratik düzen içinde mutlaka yazılması gere-

ken, gerekli uyarıların yapılmasını gerektiren yazılardı...

Haber alıyordum: Genelkurmay Adlî Müşavirleri, aldıkları emir gereği her yazıyı ayrı ayrı ve ince ince araştırıyorlardı. Yazılarda yasal bir açık var mıydı? Aleyhime bir dava açılabilir miydi?

Yoktu, bulamıyorlardı...

Sonra, birtakım yarı resmî yeraltı örgütlerinin gizlice yayımladıkları ve orduda da dağıtılan, belirli yer ve kişilere postalanan beni karalamayı amaç bilen broşürcükler dönemi başladı. Bunlardan *Yalçın Metiner* adlı ya da takma adlı birinin yazdığı *Komünist İhtilalleri ve Subaylar* broşürü, Genelkurmay Başkanının buyruğuyla en ufak birliklere kadar dağıtıldı. Bildiride birçok kişiyle birlikte tabii benim ne müthiş bir komünist olduğum anlatılıyordu. Bunu *Refik Korkut* ve benzerlerinin yayınları izledi. Ben de bunlardan haberdar olduğumda verip veriştiriyordum.

Yola bir kere *Erkekçe* diyerek çıkmıştık. Pilavdan dönenin kaşığı kırılsın!.»

Dayak ..... ve Ötesi

«Kaşık kırılmadı ama, kafam ve kaburgalarım kırıldı.

Bir yaz tatilinden yeni dönmüştüm. O zamanlar çalıştığım Akşam gazetesinin Ankara Bürosu Kızılay'daki Gökdelendeydi. Ben ise, Çankaya'daki I. Basın Sitesinde oturuyordum. Her sabah evden saat dokuza birkaç dakika kala çıkar, hemen evimizin önündeki caddenin karşı yakasına geçer, dolmuş bekler ve bindiğim ilk dolmuşla da Kızılay'a inerdim.

İşten eve, evden işe gidişlerim bir saat gibi düzenliydi...

Gene böyle bir sabah, evden çıktım, caddenin —Cinnah Caddesi, o zamanki adıyla Posta Caddesi— karşı yakasına geçtim. Günlük güneşlik bir eylül sabahıydı —8 Eylül 1966—. Bir dolmuş geçti ama durmadı, doluydu. Hemen ardından bir başka otomobil geldi, önümde durdu. Kim bilir niye dalgındım o sabah. Elimde, temizleyiciye vermek için götürdüğüm bir pantolon ve o gün yazacağım yazının önceden hazırlanmış notlarıyla bir dergi vardı.

Önümde duran arabanın şoförü, içerden eliyle şöyle buyurun der gibi bir hareket yaptı. Ön kapıyı açtım ve şoförün

yanındaki koltuğa oturdum. Ama bir an tedirginleşmiştim. Tedirginliğimin nedeni de, bindiğim arabanın bir dolmuş olamayacak kadar temiz olmasıydı. Üstelik de içi şık bir arabaydı.

Bindiğim araba dolmuş değil de, boş giderken dolmuş yapan bir arabaysa sorun yoktu —çünkü o sıralar özel arabalar da böyle kaçamak dolmuşçuluk yapıyordu— ama ya bu özel arabanın şoförü beni tanıyıp da beklediğimi görünce nezaketen almış biri idiyse? O zamanın parasıyla 25 ya da 50 kuruş olan dolmuş parasını vermeye kalkışırsam ayıp olacaktı. Yok adam beni, dolmuş parası almak için arabasına bindirmişse, ben de bu parayı vermezsem gene ayıp olacaktı.

O an kafamdan geçenler bunlardı. Araba hareket etti, ben düşünmeye devam ediyordum ki, iki yüz metre kadar sonra tekrar durdu. Gene yol kenarında bekleyen iki kişi vardı. Onları da aldı. Onlar arkaya bindiler ve

«Merhaba,» dediler.

Ben de selamlarına cevap verdim ve rahatladım. Tamam, bindiğim araba dolmuş yapan bir özel arabaydı. Eh, arkadakiler de beni tanıyabilirlerdi, hemen bizim mahallenin alt tarafından otomobile binmişlerdi. Bense oldukça çok tanınan biriydim, merhaba dedikten sonra, dönüp arkama bile bakmadım.

Otomobilde başkaca da konuşma olmadı. Sessizlik içinde Kavaklıdere ve Su Deposunu geçtik. Bakanlıklara doğru geliyorduk ki, baktım şoför direksiyonu Kızılay istikametinden çevirdi, Meclis Binasıyla İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığının sıralandığı Eskişehir yoluna çevirdi. Tam da kavşağa girmiştik ki, ben yaya kaldırımını işaret ederek,

«Şurada durun da ben ineyim, Kızılay'a gidecektim...» dedim. Elimi de kapı tokmağına uzattım.

İşte ne olduysa o anda oldu.

Birden gözümün önünde bir şimşek çaktı, kafamın arkasında bir acı duydum. Ortalık kararmıştı.

Kendime geldiğimde, oturduğum yerde tepe taklak edilmiştim. Yani ayaklarım oturduğum koltuğun sırt dayanan yerinde, başım da otomobilin fren, gaz pedalı ve debriyajının bulunduğu yerdeydi. Üstüme birisi ata biner gibi binmişti ve sürekli olarak yüzüme, gözüme, göğüslerime, karın boşluğuma darbeler vuruyordu.

Acıyla bir an direnmek, toparlanmak istedim. Bir an sağ ayağım kurtulmuştu, önümdeki cama doğru bir tekme salladığımı hatırlıyorum. Bir şangırtı oldu. Ama, arka koltukta oturanlardan ikincisi, öteki bacağımın yanı sıra bu tekme salladığım bacağımı da yakaladı ve koltuğun sırtlığında sabit tuttu. Ancak ben bu arada, tabanımla otomobilin ön tavanına da birkaç kez vurabilmiştim.

Dayak faslı acımasızca ve ustaca sürerken vuran ve tutan sövüyor ve söyleniyorlardı da:

«Sen bizim büyüklerimizi komutanları nasıl tenkit edersin? Sen komünist misin, o... çocuğu seni... vb.. vb..»

Kendimi bir kere daha kaybetmiştim.

Yeniden kendime geldiğimde korkunç acılar içindeydim. Burnum, otomobilin ön tabanına sürülüyordu, bir kan gölü içindeydim. Gözümdeki gözlükler fırlamış gitmişti.

Birden, düz asfalt yoldan çıktığımızı hissettim. Otomobil, düzgün olmayan bir yolda biraz daha ağırlamış olarak gidiyordu. Ben tepe üstü ve acılar içindeyken, yanımdaki şoförü aşağıdan yukarı görebiliyordum. Gaz pedalına ya da frene bastıkça ayağındaki ayakkabı ve çoraplarını da görüyordum. Çoraplar da pabuçlar da *beylikti*. İkisi de siyahtı. Zaten *büyüklerimiz, komutanlarımız* gibi laflardan da bunların, sıradan sivil kişiler olmadıklarını ayırt edebilmiştim.

İçimde müthiş bir korku vardı. Bunlar beni öldürecekler diye düşünüyordum. Araba toprak olduğunu sandığım yolda bir süre daha gittikten sonra durdu. Arkadaki, kapıyı açıp indi; üstümdeki, kalktı ve bu iki kişi beni, tıpkı patates çuvalını kaldırır gibi kaldırıp yolun üstüne attılar ve arabaya bindiler.

O anda, benim aklımdan geçen bir tek şey vardı; otomobille üstümden geçecekler ve çiğneyip öldürecekler...

O panik içinde bunu düşünür düşünmez, bir çuval gibi atıldığım yolun ortasından yuvarlanarak, yıldırım gibi yolun yanındaki hendeğe kendimi attım. Otomobilse, bastı gitti...

Yattığım yerden birkaç dakika doğrulamadım. Sanki kanım donmuştu. Gidenlerin gittiğine de inanamıyordum. Gözlerim ileri derecede miyop olduğu için çevreyi de açık seçik göremiyordum. Her şey dumanlıydı. Üstüm başım toz toprak ve daha önemlisi kan içindeydi.

Bir süre sessizliği dinledikten sonra büzüldüğüm yerden

doğruldum. Görebildiğim, tanımadığım çıplak bir tarlanın içindeydim. Bir toprak yol iki yana doğru uzanıp gidiyordu.

Beni atan otomobilin gittiğini sandığım yolun tam tersine, ilerde bir tepeye tırmanan yanına doğru yürümeye başladım. Sanıyorum bir iki kilometre yürümüş, tepeyi aşmıştım ki, ilerde evleriyle bir köy gördüm. Bir dere yatağında bir çeşme, başında bir traktör, üç beş de insan vardı. Hızla oraya doğru yürüdüm.

Çeşme başında, traktörünü yıkayan köylüler beni gördüklerinde,

«*Geçmiş olsun, trafik kazası mı?*» diye sordular. Ben,

«*Hayır, beni kaçırıp dövdüler, sonra da şu tepenin ardına atıp kaçtılar,*» dedim.

Adımı, kim olduğumu falan da anlattım. Nerede bulunduğumuzu, yakında jandarma karakolu ya da bir telefon olup olmadığını sordum. İkisi de yoktu. Ankara'ya 16 kilometre uzakta, Polatlı yolu üzerinde, içerlek bir köymüş orası. Çayyolu Köyü...

«*Peki Ankara'ya nasıl gidebilirim*» diye sordum.

Köyün kenarından geçen bir yolu gösterip yürümemi söylediler. Orası Ankara asfaltına çıkarmış. Ama öylesine perişandım ve korkuyordum ki, tek başıma gitmeye cesaret edemedim. Traktörün şoförüne beni oraya kadar götürmesini, kendisine elli lira vereceğimi söyledim. Biraz da tanık olmaktan, mahkeme mahkeme sürünmekten korktukları, ya da benim üstümün başımın perişanlığından, hemen orada düşüp ölüvereceğimden ürktüklerinden güçlükle razı oldular. Traktörün üstüne çıktım. Yanımıza bir de on on bir yaşında çocuk bindi. Bir kilometre kadar bile gitmeden asfaltı bulduk. Köylüler beni orada bırakıp döndüler. Ben çaresiz asfaltın kenarında durup gelen geçen arabalara el etmeye başladım. Birçoğu durmadı bile...

Derken bir kamyon durdu. Güçlükle kamyon şoförünün yanına tırmandım oturdum. Ankara'ya gitmek istediğimi söyledim. Şoför de trafik kazası geçirdiğimi sanarak, «*Geçmiş olsun,*» dedi.

Hakikaten biraz sonra Ankara'da, Kızılay'da Gökdelenin önündeydim. Kamyon şoförüne para vereyim dedim, almadı. Ben binadan içeri girip asansöre doğru yürüdüm. Görünüşüm korkunçtu. Kafamdan hâlâ kan sızıyordu, gözlerim kararıyordu. Gelen asansöre bindiğimde, beni gören

hemen dışarı fırladı. Tek başıma dördüncü kata, kendi işyerime geldim. Kapıyı açıp içeri girdiğimde beraber çalıştığımız arkadaşlarımdan hiçbiri beni tanımadı. İç içe olan odalardan ilk ikisini geçip üçüncüye, İstihbarat Şefi arkadaşım *Bedii Güray*'ın masasının yanındaki koltuğa geldiğimde tükenmiş çökmüş oturdum.

Odalardan süratle geçişim sırasında bana dehşetle bakışan ve şaşıran arkadaşlarım ve bu arada *Bedii* ile *Aydın Köker* ancak o zaman beni tanıyabildiler. Bedii,

«*Şef, şef, ne oldu sana?*» diye bağırıyordu.

«*Su, bir bardak su,*» dedim. Suyu getirdiler içtim ve biraz kendimi toparladım. Hemen foto muhabirini çağırın, öteki gazetelere haber verin, basın toplantısı yapacağım dedim. Arkadaşlarım şaşkın ve üzgün dediklerimi yaptılar ama bana da, «*yahu bırak, hastaneye gidelim, şu haline bak*» falan diyorlardı.

İçime müthiş bir hınç gelmiş oturmuştu. Gözlerimden yaşlar süzülüyordu:

«*Hayır*» dedim, «*önce anlatacağım, basın toplantısı yapacağım sonra.*»

Gerçekten benim büroya dönüşümün üstünden beş ya da on dakika geçmişti ki, Ankara'daki bütün meslektaşlarım, başta, hemen bizim büronun birkaç kat yukarısındaki Hürriyet Bürosunun şefi *Cüneyt Arcayürek* hepsi başıma toplaştılar. *Cüneyt*'in gözleri büyümüş yüzüme bakışını *Bedii Güray* ve *Mustafa Özkan*'ın ağlayışlarını hiç unutamam...

Herkes toplandığında; sabah dokuzdan, büroya geldiğim saat 10.15'e kadar başımdan geçenleri bir bir anlattım. Fotoğraflar çekildi.

Sonra arkadaşların ısrarıyla sanırım *Arcayürek* ya da TRT'den *Doğan Kasaroğlu*'nun arabasıyla önce Numune Hastanesi acil servisine, oradan Ankara Adliyesine Savcılığa, Savcılıktan yeni baştan acil servise gidildi.

Resmî makamlarda garip bir şekilde bir ağırdan alma, bu olayı fazla büyütmeme ve hatta kapatma eğilimi seziliyordu. Ben hastanedeyken, olayı duymuş CHP'li arkadaşlarımdan *Bülent Ecevit, Orhan Birgit, Muzaffer Karan*, Basın İlan Kurumu Genel Müdürü *Sabahattin Selek* oraya geldiler.

Gazeteci - yazar İlhami Soysal, gerçeklerin üstüne üstüne gittiği için, susturulmak amacıyla 8 Eylül 1966 günü güpegündüz acımasızca dövüldü.

Benim ilk tedavim orada, ayaküzeri yapıldı, röntgenler çekildi. Kafama sargı bezlerinden bir sarık sarıldı.

Adli Tabibin verdiği raporda, «*Oksipitalde dört cm. uzunluğunda kenarları gayrı muntazam, etrafı şiş bir vaddi yara, sağ zigometikte 2X1 cm. ebadında sathi sıyrık, burun ucunda sağ ve sol tarafında, burun köküne doğru yayılan ekimoz, sağ skapula üzerinde bir buçuk el ayası büyüklüğünde bir sahayı işgal eden ve sürtünmeden ileri gelen yer yer sıyrıklar, sol meme üzerinde 4X0.5 ebadında ekimoz, göğüs sol tarafta koltuğa yakın yerde ufak bir ekimoz, sol kol ön yüzünde 8X0.5 cm. ebadında ekimoz, göğüs*

sağ dış tarafında, koltuk hattı üzerinde alt tarafta iki el ayası büyüklüğünde derin ekimoz, sol omuzda yarım cm. kutrunda ekimoz, sağ poplieda sathi sıyrık ve birisi 25 kuruş büyüklüğünde ve diğeri madeni lira büyüklüğünde iki adet ekimoz tesbit edildiğini, sağ taraf göğsünün ağrıdığını bildirdiğinden Numune Hastanesinde yapılacak muayene, tedavi ve çekilecek grafi neticesine göre kesin raporun verileceğini bildirir muvakkat rapordur,» deniliyordu.

Daha sonra bu rapor, *«15 gün iş göremez»* biçiminde bir rapora dönüştü. Doktorlar beni hastaneye yatırmak istiyorlardı ama, içimde bir korku vardı. Hastanede de bir şey yapacaklar korkusuna düşmüştüm.

Cepheye gider gibi bir an önce gazeteye işimin başına gideyim, savaşa devam edeyim istiyordum ama arkadaşlar bırakmadılar. *Kavgayı biz veririz* dediler. Alıp beni, eve götürüp yatırdılar.

Gerçekten basın, meslektaşlarım, TRT haber dairesi müthiş bir kampanya açtılar. Olayın ardına düştüler.

İktidardaki ve muhalefetteki herkes demeç üstüne demeç vermeye başladı. Cumhurbaşkanı *Sunay*, Genel Sekreteri aracılığıyla *geçmiş olsun* dileklerini bildirdi. Adalet Bakanını çağırıp olay hakkında bilgi aldı. Başbakan Demirel, *«Hadise tahkik edilmektedir. Böyle bir şeyden çok, çok fevkalâde üzüntü duyarız,»* dedi. İçişleri Bakanı *Sükan*, Çalışma Bakanı *Ali Naili Erdem*, *üzüldüklerini* belirttiler. Devlet Bakanı *Cihat Bilgehan* eve geçmiş olsuna geldi.

Millet Partisi Genel Başkanı *Osman Bölükbaşı* bir demeç verip, *«İttihat ve Terakki devrinde görülen bu gibi zorbalık yollarına bugünün Türkiye'sinde başvurulmasının son derece esef verici olduğunu» belirtip, «Kendilerini zorbalığın kalkanı gerisinde rahat hissedecekler varsa bu gaflet erbabına hatırlatalım ki, açılacak böyle bir yolda darbe kendi başlarına da inebilir, kurşun kendilerini de delebilir.»* dedi.

Zonguldak Milletvekili *Bülent Ecevit*, ülkede kanunsuz olayların art ardına geldiğini ve suçlularının yakalanamadığını belirterek, Başbakana *«İçişleri Bakanı Dr. Faruk Sükan'ı görevinden uzaklaştırmayı düşünüyor musunuz?»* diye yazılı bir soru verdi.

Benim kanım, daha ilk adımından başlayarak olayın bir MİT tertibi olduğu yolundaydı. Olayın ertesi gününde

Hürriyet gazetesi, «*Soysal'ın kanaati, kendisinin son Tural yazıları dolayısıyla özellikle Milli Emniyete mensup subaylar tarafından dövüldüğüdür,*» diye yazıyordu.

Kanım buydu ama bir çabam da, olayın Türk Silahlı Kuvvetlerine mal edilmemesiydi. Nitekim, olay günü yazı yazamadım ama, arkadaşlarıma rica ettim, not şeklinde alıp *Görünüş* başlıklı köşemde ertesi gün yayımladılar. «*Yılmayacağım hak bildiğim yolda mücadeleye devam edeceğim,*» diyordum ve ekliyordum:

«*Bu hareketin benim zaman zaman birtakım askerî kişiler için yazdığım yazılar dolayısıyla bazı askerler tarafından tertip edildiği söylentilerinin yayıldığını tesbit ettik. Türk Ordusunun hiçbir şerefli ferdinin böyle aşağılık oyunlara tevessül etmeyeceğini bilmenin huzuru ve inancı içindeyim. Suçlular elbette ki suçlarının telaşı içinde cürümlerini başkalarına mal etmek isteyeceklerdir. Korkmadım, bilendim. Bundan sonra nasıl mücadele edeceğimi de beni susturmak isteyenler görecektir.*»

İsmet İnönü ise, gönderdiği bir telgrafta şöyle diyordu:

«*Uğradığınız saldırıdan çok acı duydum. Doğru yol mücadelesinde daima başarı kazanacağınızdan emin olunuz. Olayın memleket ölçüsünde özel bir önemi vardır. Tarihte gazeteciye sokakta tecavüz, büyük felaket devirlerinin başlangıcı olmuştur. Böyle bir işaretle karşılaşmış olmamızdan ciddi endişe duymaktayım. Durumun umumi efkâra sükûnet verecek ilk olumlu işareti suçluların bulunması ve cezalandırılmasıdır. Bunu yürekten temenni ediyorum. Sizlere şifalar dilerim.*»

Olay gününün ertesinde, ihbarlar yağmaya başladı. Ben eski model siyah bir Buick marka arabaya bindirildiğimi söylemiştim. Ankara emniyeti, siyah Buick markalı otomobillerin şoförlerini, sahiplerini yakalayıp yakalayıp karşıma getiriyorlar, o mu bu diye soruyordu.

Soruşturma sürüyordu ama göstermelik bir soruşturma olduğu hemen belli oluyordu. Bu arada benim bu olayın tertipçisi MİT'dir demem üzerine, *Cihat Bilgehan* gazetecilere bir açıklama yaparak, «*MİT yöneticileriyle Emniyet Teşkilatı yetkilileri teminat verdiler ki bu işle ilişkileri yoktur,*» demek durumunda kalıyordu.

Devletin çeşitli istihbarat örgütlerinin üst düzey yöne-

ticileri de el altından ve gayrı resmî biçimde benimle ilişki kurup, kendilerinin bu olayla ilgileri olmadığı yolunda güvence üstüne güvence veriyorlar ve açıktan olmamak koşuluyla, bu işin nereden ve nasıl yapılabileceği yolunda bilgiler aktarıyorlardı.

Bu arada, bana karşı çevrelerin yayınları da boy gösterdi. Azgın bir AP'li, binlerce geçmiş olsun telgrafının arasında, *«seni dövenlerin elleri nur olsun. Keşke dövecekleri öldürselerdi»* diyen açık imzalı bir telgraf çekmişti, onun yanı sıra, üstü kapalı tehdit mektupları falan da gelmeye başladı. Ben havlayan köpeğin ısırmayacağına inandığım için bunlara aldırmıyordum. Ama olayın da üstünde ısrarla duruyordum. Bu arada İzmir'de bastırılan bir broşür, gene ordunun en küçük birliklerine kadar dağıtıldı. Bunda, benim hain bir komünist olduğum, dayağı bir kadın meselesi ya da kumar borcum yüzünden yediğim gibi, beni tanıyanların pek akıllarına yatmayan bir sürü herze vardı. *Şunun bunun çocukları* diye ağır bir yazı yazdım.

Ekim ayı sonlarına doğru gelen bazı ihbar mektupları, benim kaçırılma olayıma ışık tutmaya başladı. Beni dövdükleri söylenenler, Seferberlik Tetkik Kuruluna bağlı Kontrgerilla örgütünden Yarbay *Salih Raci Tekin*, Astsubay Başçavuş *Yüksel Aşçıoğlu* ve Astsubay *Sadık Görmez*'di. Yarbayın Buick marka bir otomobili vardı, ortalıktan kaybolmuştu...

Bu ihbar mektuplarını savcılığa intikal ettirdim. Bir yazıyla da adlarını açıkladım. Hemen ardından öğrendik ki, Yarbay *Tekin*, özel bir görevle Kıbrıs'a gönderilmek üzeredir. İskenderun'da gazeteci arkadaşlar tam Kıbrıs'a giderken bu zatın resimlerini çektiler, ama filmleri, ellerinden alındı. Astsubaylar ise kayıplara karışmıştı.

Gazete işi ciddi ve sıkı tutmuştu. Ben de boyuna konunun üstüne gidiyordum. Sonunda yayımladığım bir yazıda *Tural'a* seslenerek açıkça sordum. *Bu Salih Raci'yi Kıbrıs'a özel bir görevle siz mi yolladınız? Bu astsubaylar nerde? Sizin bu işle ilginiz var mı yok mu? Yok derseniz kabul edeceğim ama, sesinizi çıkarmazsanız, sizi sanık tutacağım...*

Ses seda çıkmadı. Sonra, tam iki buçuk ay sonra bildiri olduğu bile belli olmayan bir kâğıt gazetecilere dağıtıldı. Genelkurmay Başkanlığı Halkla İlişkiler Şubesinden

dağıtılmıştı ama, bunun resmî bir bildiri olduğuna bin tanık isterdi. «*Genelkurmayın bu işlerle ilişkisi yok*» deniyordu.

Sonunda benim ısrarlı yazılarım ve sürekli başvurularım üzerine dava açıldı. Bu kez de bir süre, sanıklıkları ileri sürülenler bulunup tebligat yapılamadı. Aradan aylar geçti. Bu arada biz gene ihbar mektupları almaya devam ediyorduk. Kasım ayında Salih Raci'nin arabasını bulduk. Akşehir İlçesinin bir köyünde bir evin bahçesine saklanmıştı. Savcılığa ihbar ettik, araba alınıp Ankara'ya getirildi. Gerçekten ön cam kırıktı. Tavanında ayak izleri vardı. Astsubaylardan birinin ayrıldığı eşi ihbarda bulundu. Kocası olaydan hemen sonra Ankara'dan İstanbul'a dönmüş, olayı da eşine anlatmıştı. Beraberinde benim gözümden düşen miyop gözlüğü de vardı. Onu güneş gözlüğü yaptıracakmış...

Sonunda sanıklar da yargıç önüne çıktılar. Duruşmaları tutuksuz olarak yapıldı. Sonunda astsubaylardan biri üç yıl bilmem kaç ay ağır hapse mahkûm oldu; ötekiler, delil yetersizliğinden beraat ettiler. Karar temyiz edildi. Temyizdeyken araya 12 Mart 1971 girdi, sonra 1974'te af çıktı ve dosya da sanırım böylece kapandı...

Dava açıldıktan sonra ben artık *Tural*'la uğraşmıyordum. İyice suçladıktan ve «*asıl yargılanması gereken Tural'dır*» dedikten sonra, «*sizinle bir daha emekli olduktan sonra görüşürüz.*» diye yazmıştım.

Gerçekten Tural, sonradan emekli edildi. O zaman da, süngüsü pek düşmüştü, «*düşene vurulmaz*» diye bir daha o konuya eğilmedim. *Tural* ise birdenbire solcu oldu, solcuların ne kadar haklı oldukları yolunda demeçler bile verdi. *Bölükbaşı*'nın ayrılmasıyla bitmekte olan *Millet Partisi* Genel Başkanı oldu. Çok yerde kendisine arkadaşları bile selam vermiyorlardı. Arada gelen 12 Mart darbesi sırasında, biz *Cemal Madanoğlu* davasından idam talebiyle tutuklandık, bir yıl kadar hapis yattıktan sonra, sıkıyönetim mahkemesinde yargılanıp aklandık. Salıverildiğimiz gün Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve bana, ortaklaşa bir telgraf gelmişti. Geçmiş olsun diyormuş ve altında Cemal Tural imzası varmış. Bizim hanım, postacıya bu telgrafı kabul edemeyeceğini söylemiş, geri göndermiş...»

4
DEMİREL TURAL'A MEKTUP YAZIYOR

İlhami'yi yüzü gözü şişmiş, perişan gördüğüm zaman, elim ayağım dolaştı.

Âdeta kanım çekildi.

Yanından ayrıldım, doğru büroya gittim, İstanbul'a telefonla durumu bildirdim. Yarabbi, kim ama kim, böylesine alçakça bir eylemi gerçekleştirebilirdi. Şikago sokaklarında, Amerika'nın ünlü Batı'sındaki baskın olaylarına, dayak atma, tehdit etme eylemlerine benzer bir olayı Türkiye gibi, uygarlık yolunda ilerlediği söylenen bir ülkede kim yapabilirdi?

Bürodan çıktım, otomobile atladım.

Sormuştum, Başbakan Demirel henüz makamına gelmemişti, öyleyse evindeydi.

Kavaklıdere'de Buğday Sokağa kaç dakikada gittiğimi anımsamıyorum.

Doğruca odasına girdim. Her yerim titriyordu. Demirel, yanında İçişleri Bakanı Faruk Sükan ile oturuyordu. Böylesine perişan bir durumda içeri girdiğimi görünce şaşırdı, baktı kaldı:

«İlhami Soysal'ı sokak ortasında güpegündüz dövdüler,» dedim.

İnanamaz gibi baktı yüzüme. Bir süre suskunluk oldu.

«Peki, kim?» diye sordu Demirel.

«Bilmiyoruz, aklımıza MİT geliyor,» diye yanıt verdim.

«Olamaz» dedi, «cesaret edemezler, eğer yapmışlarsa?...»

Bir başbakanın yanında olduğumu unutmuştum, aklıma geleni, ağzıma geleni söylüyordum. Sonradan da çok utanç duydum bu halimden, ama olay öylesine dehşet vericiydi ki...

Demirel'in sapsarı olduğunu anımsıyorum.

Çıktım yanından, açık havada yürümeye başladım, otomobili de Demirel'in evi önünde bırakmıştım.

Kendi ifadesiyle, «... bunu yapanların resmî hüviyeti olan kişiler, özellikle 'asker kişiler' olması olasılığından söz edilmekte...» olduğundan, Demirel, Başbakan olarak günün Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'a resmî bir mektup yazdı.

İlhami'nin dövülmesi konusundaki görüşleriyle davranışlarını sorduğum zaman bana şunları söyledi:

«... Hem olaya, hem de bu olaya ismi karışacak kişilerin resmî hüviyeti olan asker kişiler olabilmesi ihtimaline fevkalâde canım sıkıldı.

Türkiye'de, özellikle bizim idare ettiğimiz Türkiye'de kimse devlet gücünü kişisel sorunlarını çözmede kullanmamalı idi. Kimse, varsa hakkı kendisi almaya kalkmamalı idi. Hele kendisinin arkasında Genelkurmay Başkanının bulunabileceği ihtimalinin ortaya atılması çok rahatsız edici bir durum meydana getiriyordu. Zira, İlhami Soysal, bizzat Genelkurmay Başkanını hedef alan bazı yazılar yazmıştı. Böyle bir durumda cezaî, idarî ve siyasî sorumlulukların kimlere ait olabileceğini ayırt etmekte güçlük çekilmezdi. Ama, hukuk devletini savunan, her şeyin herkesin gözü önünde cereyan etmesi için çırpınan bir siyasi iktidar, kendi iradesi dışında da olsa böyle bir olayla karşılaşmamalı idi. Gazetecilerin vurulduğu, dövüldüğü dönemler çok gerilerde kalmalı idi. Yeniden aynı olaylarla karşılaşılması bir talihsizlik olurdu.

Tabii ki ihtimaller üzerine hüküm bina edilemezdi. Böyle bir olayın Genelkurmay Başkanı tarafından tertiplendiğine dair elde kesin deliller olmadan, Genelkurmay Başkanı hakkında bir muameleye girişmek tabii ki doğru olmazdı. Zanla şüpheyle hareket edilemez, ne suç ne ceza tertiplenemezdi.

Günün Genelkurmay Başkanı merhum Orgeneral Cemal Tural'a bir mektup yazarak, (Hadiseye asker kişilerin karışması ihtimalinden bahsedildiğini, bunun doğru olması halinde fevkalâde vahim bir durumun meydana geleceğini Başbakan ve siyasî iktidar olarak hukuka aykırı, zora ve kaba kuvvete dayanan hiçbir olaya göz yummayaca-

ğımızı) meseleyi tetkik ettirip acilen bana bilgi vermesini ve gereğini yapmasını istedim. Mektubun hatırımda kalan meali budur.

Durumu Cumhurbaşkanı merhum Cevdet Sunay'a da bildirdim. Kısa bir süre sonra merhum Orgeneral Cemal Tural, olayın kendisi ile bir ilgisi olmadığını, olamayacağını kesin bir ifade ile ve yazı ile bana bildirdi. Ayrıca, böyle bir olaya ismi karışan asker kişiler ortaya çıkarsa gerekli muameleye girişeceğini de bu mektupta ifade ediyordu.

Sivil Güvenlik makamlarına da olayın üstüne dikkatle eğilmesi ve olayın faillerinin meydana çıkarılmaları, kanuni mercilere teslim etmeleri için bizzat kesin talimat verdim...»

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

12 MART 1971 DARBESİNE DOĞRU
— BİR ÖNEMLİ AD : MUHSİN BATUR —

MUHSİN BATUR

Orgeneral Muhsin Batur'u, Korgeneralliği sırasında tanıdım.

Bende, çalışkan, hava gücünü yakından tanıyan ve bilen bir asker izlenimini bırakmıştı. Esmer teni, iri kemikli yapısı, boyu, yavaş, ama yeri geldiğinde sert sözcükleri sesini yükseltmeksizin söyleyişiyle «ileride» önemli bir noktaya geleceği kanısını güçlendirmişti.

Ne var ki, Muhsin Batur, daha yükselmeyi, daha ileriye gitmeyi «ihtirasla» isteyen bir kişiliğe sahipti.

İlk gördüğüm zaman, kafasındaki tek amaç, orgeneralliğe yükselmek, zamanı geldiğinde de Hava Kuvvetleri Komutanı olmaktı. Hava Kuvvetleri Komutanı olduktan sonraları ise, devletin yönetiminde bellibaşlı rolü oynamaya istekli olduğunu anlayacaktık. 12 Mart darbesinin Cumhurbaşkanı seçimi sürecinde yüksek komutanlar arasında, özellikle Gürler ile Batur arasında çıkan «yöntem uyuşmazlığında» bir başka nedenin olduğu öne sürülmüştü:

Türk Ordusunda Genelkurmay Başkanları geleneksel tutumla, sürekli olarak Kara Kuvvetlerinden geliyordu. Bugün de böyledir. Genelkurmay Başkanı süresini doldurup ayrılırken, yerine geçecek olan komutan bellidir ve Kara Kuvvetleri Komutanı, Genelkurmay Başkanlığına tek adaydır.

Oysa, Muhsin Batur, bu geleneği bozmak istiyordu. Ona göre, Batı ülkelerinde yeri geldiğinde Kara'nın dışındaki başka kuvvet komutanları da Genelkurmay Başkanı olabiliyorlardı. Türkiye'de de, aynı düzenlemeyi uygulamanın zamanı gelmişti. Hava Kuvvetleri Komutanının —kendisinin— Genelkurmay Başkanlığına getirilmesini, Cumhurbaşkanlığına soyunan Gürler'den bir önkoşul, bir destekleme koşulu olarak istediği yaygınlaşmıştı. Öteki bir isteğinin ise, Gürler Cumhurbaşkanı olduğu zaman, Başbakanlığa getirilmesiyle ilgiliydi.

Orgeneral Batur, emekli olduktan, Korutürk'ün kontenjanından Senatoya üye seçildikten sonra söyledikleriyle de bu iki öğeyi yadsıyacak ya da doğrulayacak bir açıklama yapmadı.

Ülkenin çeşitli sorunları üzerinde kendine özgü görüşleri olduğunu, daha çok, sosyal demokrat bir eğilim içinde göründüğünü söylemek yanlış olmaz.

Kişisel fikirleriyle Ordu içinde varmayı amaçladığı yeni görevlere ulaşabilmek için önündeki çeşitli engeller arasında, ikisine ağırlık verdiğini her konuşmamızda sezerdim. Batur, daha korgeneral iken, hatta daha önceleri Kuvvet Komutanı Tansel ile ters düşmüştü. Tansel'in orgeneralliğe yükselmesini önlemek için önlemler aldığından yakınırdı. Belki bizlere açıkça bunu söylemezdi ama, Tansel ile arasındaki çekişmeyi «resmî bir yazıyla Cumhurbaşkanı Sunay'a yansıttığını» sonradan öğrendim.

Harp Okulundaki bir törende ayak üzeri konuşurken, Yunanlıların, Ege'deki adaları Lozan andlaşmasına aykırı olarak silahlandırdığını Batur bana söylemişti. Hükümetin bu konuya gerekli önemi vermediğinden yakınıyordu.

Haklıydı da. «Hürriyet»te adaların silahlandırıldığı konusunu işleyen bir haber yazdım. Sanırım, Yunan adaları sorunu Türkiye'nin gündemine bu haberle girdi. Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in, haberi yalanlaması bir yana, Bütçe Komisyonunda bir soru üzerine verdiği bilgi de çok ilginçti. «Yunanlılara adaları silahlandırıp silahlandırmadıkları hakkında sürekli nota vermiştik. Aldığımız yanıt şu olmuştu: Adaları askerî amaçla silahlandırmıyoruz. Yapılan havaalanları, turistik açıdan geçerli olan sivil alanlardır.»

Oysa, Hava Kuvvetlerinin elinde, Ege'deki adaların askerî amaçla donatıldığını gösteren filmler vardı.

Adaların silahlandırılması konusu, böylece, ta 1969'dan bu yana sürüp giden bir sorundur.

Süresi dolduğu, sicili her açıdan izin verdiği halde orgeneralliğe yükselemeyeceği kuşkusunu bir gün bana dile getirdi. «Başbakana sorunun duyurulmasını» istiyordu. Başbakana gidip bir görüşme isteğinde bulunmayı, kişisel bu sorunu konuşmayı da hiç istemiyordu.

Biz, o günlerde, bir Kuvvet Komutanlığındaki bu ikilemleri bilecek durumda değildik.

«Çok» ama, «çoook yükseklerdeki» gelişmelerle oluşan sonuçlardı.

Rahmetli Topaloğlu anlatmıştı:

«Kara Kuvvetleri Komutanlığına hangi Orgeneralin getirileceğinin henüz aydınlığa kavuşmadığı günlerdi. Askerî Şûra bu amaçla toplanmıştı. Toplantı açılınca bir yanıma baktım, 3. Ordu Komutanı Faruk Paşa oturuyor, Kuvvet Komutanlığına aday. Öteki yanımda da 1. Ordu Komutanı Kemalettin Paşa oturuyor, o da aday. Kuvvet Komutanlığına aday iki Orgeneralle görüşmelere başladık.»

Sonra şu gelişme olmuştu:

«Sunay, ilkönceleri 1. Ordu Komutanının Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirileceğini söylemişti. Komutan da böyle biliyordu. Fakat, sonradan oğlu Atilla Sunay aracılığı ile Faruk Paşaya da o görevi vaad etmişti. Sonuçta gördük ki Köşk, Faruk Gürler yanına ağırlığını koyuyor. Gürler Paşa Kara Kuvvetlerine getirildi.»

Demirel, Korgeneral Muhsin Batur'un Orgeneral olmasına karşı kimi isteksizliklere kulak asmadı. Ayrıca Çankaya Köşkü, Batur'u tutuyordu.

Sunay'ın ABD'ye yaptığı resmî ziyaretteki heyette askerî danışman olarak Korgeneral Muhsin Batur vardı. Amerikalılar, Batur'un yeteneklerini biliyorlardı; özellikle Washington'da generale özenle 'itibar' etmişlerdi.

O gezide ben de gazeteci olarak bulunduğum için, durumu olanca açıklığı ile gözlemiştim. Ne var ki Batur, AP iktidarından, anlayışından ve hükümet etmesi yöntemlerinden memnun değildi. Karşıt fikirleri vardı, bunları o sırada açıkça söylemiyordu, ama yeri geldiğinde aykırı düşünceler öne sürerek açıkça belli ediyordu.

Gürler'in Kara Kuvvetleri Komutanı olmasından sonra, Batur'un komutanlığı söz konusu oldu. Ortadaki «Tansel engeli» de kalkmıştı. Batur, Sunay'ın desteği ile Komutanlığa getirildi.

Oysa Demirel, aldığı bilgilerle Batur'un AP iktidarına ne denli uzak bir insan olduğunu —ayrıntılarıyla— biliyordu.

Gürler'in genç subaylar arasındaki saygınlığı söz götürmez ölçüde genişti. Ayrıca, kişiliğindeki «atılımcı» nitelikler de her yerde konuşuluyordu. Buna koşut olarak, daha ateşli genç bir insan, Muhsin Batur, Hava Kuvvetlerine geliyordu.

«Ateşle barutun bir arada olmasının sonuçlarını elbette biliyorsunuz» demiştim Demirel'e.

«Ne yapalım yani? Adamın hakkı ise, hakkında şu ya da bu söylenti var diye, hakkı olan göreve getirilmesini önleyelim mi?...» diye yanıt vermişti.

12 Mart darbesinin itici güçleri, bir buçuk iki yıl sonra, Gürler ile Batur olacaklardı. Muhtıranın yazılıp Cumhurbaşkanına değin uzanan sürecinde iki komutan bellibaşlı rolleri üstleneceklerdi.

Ta ki, kimi anlaşmazlıklarla birbirlerine ters düşünceye değin...

Muhsin Batur, adını ve sesini 1960'tan başlayarak, 1980'e değin duyurdu.

Asker olarak duyurdu. Sivilleşip Senatoya girdikten sonra duyurdu. Yaşamı süresince varmayı istediği hedefin doruğu ise, Cumhurbaşkanı seçilmekti. 12 Eylül harekâtı, Muhsin Batur'u, CHP kanadının Cumhurbaşkanı adayı olarak buldu.

Bu yönleriyle yakın tarihimizde Batur adı, önemli sıradadır.

Hava Kuvvetleri Komutanı olmazdan önceki «meslekî ıstırapları»nı Cumhurbaşkanı Sunay'a yansıtan —kamuoyunca bilinmeyen— «uzun mektubu»nu bugün aynen açıklamakla, bir askerin «rütbe savaşımı» öyküsünü canlandırmak olanaklı.

Hava Kuvvetleri Komutanı olduktan sonra, Milli Güvenlik Kurulu üyesi Batur'un, Cumhurbaşkanı ile Başbakana sunduğu «uzun raporu» aynen vermekle, ülke sorunlarına bakışını yansıtmak olanaklı.

Ayrıca, bu rapordaki kimi uzun anlatımlarla, Ordu içindeki huzursuzluğun nasıl tırmandığını örneklemek, bu

amaçla hangi toplantıların nasıl yapıldığını bir komutanın ağzından dinlemek —bence de— çok ilginç.

Bir buçuk iki yıl sonra, Cumhurbaşkanı Sunay'a verilen 12 Mart muhtırasının, Batur'un bu raporda yazdığı fikirlerle büyük ölçüde koşut olduğunu ortaya koyması açısından, «Batur raporu»nu aynen vermek de çeşitli açılardan önem taşıyor.

Geçmiş yıllarda Türkiye'nin yazgısına egemen olan görüşlerin bir muhtıra öncesi nasıl belirginleştiği, hangi yöntemlerle biçimlendiğini göstermesi açısından da bu yazıları gün ışığına çıkarmanın yararı yadsınamaz.

Bütün bu nedenlerle: Batur'un resmî yazılarını, bir dönemi anlattığı, o dönemde bir komutanın, ona bağlı subay kademelerinin hangi eğilimlerle devinimler içinde bulunduğunu açıkladığı için aynen vermeli.

Kamuoyu, Muhsin Batur adını ilk kez, 27 Mayıs 1960 ihtilalinde duydu.

26 Mayıs günü ile gecesi, Menderes, Eskişehir'de idi.

27 Mayıs sabahı ihtilal radyolardan duyuldu. Menderes ile Polatkan hangi nedenlerle olduğu hâlâ bilinmeyen bir davranışla, Kütahya'ya doğru yola çıktılar.

Yollarını kesip tutuklayan albayların başında Agasi Şen vardı, ama Muhsin Batur da bu ekibin içinde önemli rol alanlardandı.

Bu grup, Menderes'i uçakla Ankara'ya gönderdi.

Albay Agasi Şen, Devlet Başkanlığına gelen Gürsel Paşanın başyaveri oldu. Muhsin Batur, «yarı siyasî» hiçbir görev üstlenmedi. Ordudaki yerini saklı tuttu, sürekli olarak yükseldi.

Muhsin Batur adı, daha sonra 1962'deki Aydemir isyanında duyuldu. Kuvvet Komutanı Tansel, uçakla Eskişehir'e gitmiş, oradan Aydemir isyanına karşı durum almış, bu arada Batur'la yakın bir çalışma içinde olmuştu. Daha sonra açıklayacağımız belgelerde de görülecektir, Batur bu isyan sırasında alelacele bastırılan, isyanı onaylamayan bir bildiriyi havadan Harp Okulu öğrencilerinin kümelendiği yörelere atacaktı. Bu bildiride «demokrasiyi savunuyordu...»

MUHSIN BATUR, adını 1960'tan başlayarak, 1980'e değin duyurdu. Asker olarak duyurdu. Sivilleşip Senatoya girdikten sonra duyurdu. 12 Eylül Harekâtı Batur'u CHP kanadının Cumhurbaşkanı adayı olarak buldu. Bu yönleriyle yakın tarihimizde Batur adı, önemli sıradadır.

Bir ara Tansel ile yakın ilişkiler içinde olan Batur'a karşı zamanın Hava Kuvvetleri Komutanının olumsuz bir davranış içine girmesinden sonra, yaşamı süresince kimi gelişmelerde «yazılı konuşmayı» yeğleyen Batur, Cumhurbaşkanı Sunay'a uzun bir mektup yazdı.

Cumhurbaşkanı Sunay'a sunduğu «Hava Kuvvetlerimiz Hakkında Rapor»un bir öncesi vardı. Komutan Tansel ile Korgeneral Batur arasındaki savaşımı gösteren «Batur dilekçesi» ilginç ayrıntıları içeriyordu. Herhalde Batur, Komutan Tansel tarafından «harcanacağı» kuşkusu içindeydi. Kuşkusunu bu dilekçe ortaya koyuyordu. Hava Kuvvetleri Komutanlığına yazılan 7 Haziran 1967 tarihli dilekçe şöyle:

ANKARA
7 Haziran 1967

KIT'ASI	:	*Gnkur. Loj. Bşk.*
RÜTBESİ	:	*Hv. Korgeneral*
ADI SOYADI	:	*Muhsin BATUR*
BABA ADI	:	*M. Selim*
MEMLEKETİ	:	*İstanbul/Üsküdar*
DOĞUMU	:	*1920*
DUHULÜ	:	*Mayıs 1938*
NASBI	:	*30 Ağustos 1966*
SİCİL NO.	:	*1940 - 8*

KOMUTANLIK ÖNÜNE

1. Genel Kurmayımızdaki yeni görevime katıldıktan dokuz ay sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığından sicil esas kayıt defterim doldurulmak üzere istenmiştir.

2. Sayın Hava Kuvvetleri Komutanı ile, bir görev yeri aşaması farkla 7 yıldan fazla bir süre beraber çalıştım. Zaman ve olaylarla değişen karakteri genel ve askeri görüşleri, Hava Kuvvetleri bünyesinde olagelen olaylardaki tutumlarına uymam olanaksız olduğundan, sonunda bütünüyle ayrı görüşlere sahip olduğumuz gizlenemez bir nitelik kazandı.

3. Bunun sonucu, son tayinimdeki tutumları ile açığa vuruldu ve bence de en iyi çözüm oldu. Çünkü askerlik tam bir emri komuta disiplini ister. Bizim rütbe ve makamlarımızdaki kişilerde ek olarak bu disiplinin inançla kurulmuş olması gerekir. Bu inanç kalmayınca şerefli bir askerin yapacağı iş ya görevden ayrılmak veya görev ve bağlantı değişikliği istemek olmalıdır.

4. Ankara'ya atanmamdan bu yana bir kezi isteğim dışı, Eylül 1966'da, öteki Mart 1967'de kendi isteğimle olmak üzere iki kez Sayın Orgeneral Tansel'le görüştüm. İkinci görüşmem üç saat sürdü ve kendilerine Komutan olduğu 2 Ağustos 1960'tan bu yana beraber çalıştığımız 6 senelik süre içinde geçen olaylar ve 'sevki idare' sorunları ile bu olay ve sorunlar üzerindeki kendi ve benim tutumlarım hakkında açıklama ve anımsatmalarda bulundum. Söylediklerimin hiçbirini kendileri yalanlamadılar veya yalanlayamadılar. Benim inancıma göre yüksek sevki idare makamına gelmiş Generallerin fikir, düşünce ve inançlarını özgürce ifadede sürekli yarar vardır ve ben bir üstüme söyleyemeyeceğim düşünce ve inançlarımı kendimde saklı tutar ve fakat, aynı statüde olduğum diğer kişiler ve hele astlarımla hiç konuşmam.

5. Sayın Orgeneral Tansel'le son konuşmamız sırasında sicil sorunu da söz konusu oldu ve kendileri bana «eğer ben istersem, yanıldım derim ve hakkında sicil işlemi yapabilirim, ben kuvvetliyim, çünkü dayandığım yerler var» dediklerinde, yanıt olarak «sizden ve Genelkurmay Başkanından son ve yeni aldığım sicille, Şûraca seçilmek ve Yüksek tastike sunulmak yoluyla terfi ettim, aslında şimdi sicil yönüyle size bağlı değilim, kaldı ki ben Silahlı Kuvvetlerde Korgeneralliğe şerefimi saklı tutarak yükselmiş bir insanım, bu şerefi saklı tutmak ve temiz bir ad bırakmak en büyük isteğimdir, bir ihtirasım olmadığı için kimseden çekinmem, bunu siz de bilirsiniz» dedim.

6. Bu görüşmenin ardından; haksız yazılı uçuş uyarısı yapmak, Hava Kuvvetleri Karargâhında gıyabımda yapılan ve Başkan olarak seçilmemle sonuçlanan Hava Kuvvetleri İstihlâk Kooperatifi seçimini kaldırmak, başvurduğum belirli dönem kampta yer kalmadığının ifadesi gibi uygun olmayan davranışlarla karşılaştım, yanıt vermedim.

7. Şimdi son olarak sicilimin doldurulmak üzere istenmesini gerek yürürlükteki yasalar, gerek sonuçları açısından gerçek ve uygun olmadığı yargısındayım. 28 yıllık subaylık yaşamımda hiçbir kusurum olmadığı inancındayım. Bu nedenle sicilimle yani onurumla oynanmasına izin verilmemesini ve yasadışı olan bu isteğin yerine getirilmemesini uygun görmenizi saygı ile sunarım...»

Muhsin BATUR
Hv. Korgeneral
Gnkur. Lojistik Başkanı

«Hava Kuvvetlerimiz hakkında rapor»unsa, içeriği çok ilginçti.

Uzun bölümü, geçmişte kalan askerî kimi olayların içyüzünü yansıtıyordu. Kimi olaylar o sıralarda bu olaylarla doğrudan ilişkisi olan bir komutanın kaleminden aydınlığa çıkıyordu.

Kimi sözcüklerini Türkçeleştirdiğimiz, 18.6.1968 tarihli, «Muhsin Batur - Hv. Korgeneral - Genelkurmay Lojistik Başkanı» imzasını taşıyan rapor, şöyle başlıyordu:

«Sayın Cumhurbaşkanım, Komutanım;

Bağlı olmakla iftihar ettiğim ve onur duyduğum Hava Kuvvetlerimizin; iyi olan her durumu ile sevinç ve kötü olan her durumu ile büyük üzüntü duyan bir insan ve bir hava generali olarak görüşlerimi yüksek katınıza arz ederken, bütün irade gücümle duygusal olmamaya büyük dikkat harcayacağımı bildirmek isterim.

Ancak, Hava Kuvvetlerimiz insan ve materyalden kurulduğuna ve asıl öğe ve yöneticisinin de insan olduğuna göre, kişilerden yani yönetenlerden ve kendimden söz etmek kaçınılmaz bir zorunluluk olacaktır.

Hava Kuvvetlerimizin geçmiş ve bugünkü durumunu 'arz' ederken, kendi güç ve yeteneği içinde ona hizmet etmiş ve emek vermiş bir insan olarak, iyi niyet, ülke sevgisi ve sorumluluğu altında davrandığıma inanacağınız inancı içindeyim.

Bu sunuşumu kabul etmekle de, yüksek kişiliğinizin, içi-

mizden yakın geçmişte ayrılmış en büyüğümüz ve bugün de Cumhurbaşkanımız olarak sorunlarımızla yakından ilgili ve Hava Kuvvetlerimizin yükselmesini istediğinize inanarak her şeyden önce teşekkürlerimi sunmak isterim.

HAVA KUVVETLERİMİZİN YAKIN TARİHÇESİ

Benim kuşağımın Hava Kuvvetlerine girdiği zamanlar, havacılığın bir 'şövalye' mesleği olup yasa ve düzenin üstünde veya dışında sayıldığı dönemlerin bitmek üzere olduğu anlara rastlar.

Daha genç asteğmenler iken Hava Kuvvetlerimizin 'kliklere' ayrıldığı ve hangi kliğe bağlanmanın yararlara uygun olacağı sözleri ile kulaklarımız dolmaktaydı. Bizler teğmen olduğumuz sıralarda dört hava albayımız general oldular ve klikler ana olarak ikili (Zeki Doğan - Yahya Razi Biltan), (Celal Yakal - Şefik Çakmak) ve ikinci derecede olarak da her generalin önderliğinde dörtlü olarak sürdü. Rahmetli Zeki Doğan, önce Hava Kuvvetleri Komutanı ve sonra orgeneral olunca klikler eylemli olarak ortadan kalktı; fakat nedense özlemi bir süre sürdü. (Şimdi de Sayın Orgeneral Tansel bu 'ekolden' olduğu için aynı hastalığı depreştirdi.)

Bundan sonra kişisel savaşımlar birbirini izledi. Daha çok komuta makamını dolduranların olgun olmayan duygusal davranışları nedeniyle Zeki Doğan - Muzaffer Göksenin, Muzaffer Göksenin - Fevzi Uçaner çatışmaları gibi.

Ya insan yaradılışının yasadışı egemenliğinin kabulüne boyun eğdirmemesi ya da *kıyıma* uğrayana yakınlık ruhsal durumu içinde, kitle bu savaşımlarda sürekli olarak ikinci adlara yakınlık gösterdi.

Bununla beraber bu dönem içinde kitle, kişilerin yani komutanların 'vesayet' zihniyetinden kendilerini kurtarmış olarak, zorlaşan ve teknikleşen havacılığın görev ağırlığı içinde, daha çok günlük görevleri ile uğraşmaya başladı.

Belirgin olarak 1951 - 1958 yılları arasında Hava Kuvvetlerimiz, modern ve yüklü bir eğitimle jetlere geçmesini tamamlarken, fazla uçuş saati, az kaza ve kırım, yüksek savaşa hazırlık standardı, uluslararası manevra ve atış ya-

rışmalarında üstün derecelerle, birlik ve beraberlik içinde büyük gelişme gösterdi.

Bu yılları izleyen politik yolla komutadan ayrılma ve komutanlığa gelme ve öteki nedenlerle, Hava Kuvvetlerimiz bir duraklama dönemine girmişken, 27 Mayıs 1960 'olayı' oldu.

1960 düzenlemeleri sırasında yeni komuta heyeti seçilirken, geçmişteki havacılığının iyi olması, genç kuşağa fikren daha çok yakın bulunması, iki yabancı dili orta derecede bilmesi ve komite üyesi Mucip Ataklı ile Diyarbakır'da 3. kuvvet komutanı - kurmay başkanı olarak iyi ilişkiler içinde çalışılmış olması nedenleri ve komiteye yakın hava subaylarının da iyi bildirimleri, Tümgeneral İrfan Tansel'in bu makama gelmesinin nedenlerini yarattı; böylece Hava Kuvvetlerimizde 'General Tansel dönemi' başladı.»

Batur'un Açıklamaları, 1961 Olayının Hava Kuvvetleri İle İlgili Bölümünü Aydınlatıyor...

«... 2 Ağustos 1960'ta Uçuş Grup Komutanı olarak görev yaptığım I. Hava Üssünün tugay komutanlığına atandım. Uzun süre yalnız kendi işimle yani askerî görevimle ilgilendim. Nisan 1961'de Milli Birlik Komitesi üyesi Mucip Ataklı, General Tansel'in onayı ile Eskişehir'e gelerek benimle ve I. Kuvvet Kurmay Başkanı olan Hüsnü Özkan ile bir konuşma yaptı.. 'Silahlı Kuvvetler Birliği' kuruluş ve amacından ve yemininden söz ederek altına General Tansel tarafından imza edilmiş yemin yazısı verdi. Ben de verilen bilgileri doyurucu görerek kabul ettim ve General Tansel'in imzasının altına imzamı attım.

Bu ana değin Hava Kuvvetlerinde fikri bir bölünme olduğunu bilmiyordum. Bugün de şu anda da nedenini ve nasıl olduğunu tam bilmemekle beraber, rahmetli Cumhurbaşkanı Sayın Gürsel'in başyaveri Agasi Şen aracılığı ile Hava Kuvvetleri karargâhı ve kimi birliklerde General Tansel aleyhine bir gruplaşma olduğu, o sırada General Tansel'in yapmış olduğu Amerika gezisindeki tutum, fikir ve konuşmaları ile 'anormal' bir durum göstermesinden ötürü aleyhindeki propaganda ve gruplaşmanın büyüdüğü ve güçlen-

diği ve bu gruba Tümgeneral Süleyman Tulgan ile Tuğgeneral Mustafa Azaklı'nın katıldığını ancak olay patladıktan sonra öğrendim. Olay olduğunda General Süleyman Tulgan Hava Kuvvetleri Komutan vekilliğine atanmış ve ben de I. Hava Kuvveti Komutanlığına vekâlet ediyordum.

Olay üzerine yeterli bilgimiz olmaması, bir komutanın bu biçimde değiştirilmesinin ilke olarak doğru görülmemesi, Hava Kuvvetleri içinde komuta makamında olmayan kimi albayların kişisel gelecek kaygıları ve politik görüş ayrılıkları ile bu devinime önayak oldukları düşünceleri ile davranarak ast birlikleri komutanları olan 6. Üs Komutanı Albay Emin Alpkaya (raporun yazıldığı sırada korgeneral, sonradan Hava Kuvvetleri Komutanı), 9. Üs Komutanı Albay Ahmet Dural (halen tümgeneral), I. Üs Komutan vekili Yarbay Hüsnü Kaymaklı (halen tuğgeneral) ve Kuvvet Kurmay Başkanı Albay Hüsnü Özkan'ı (halen emekli tuğgeneral - milletvekili) bir toplantıya çağırdım.

Bu toplantıda ortaya çıkan durumu onaylamadığımızdan, yeni komutan General Süleyman Tulgan'la topluca görüşme kararı üzerinde oybirliğine vardık ve generali Eskişehir'e çağırdık. Kendileri geldiler, görüştük ve şu hususları açıkça ifade ettik: «Bizim komutanımızdınız, yakın zamanlara değin bizlerin politika ile uğraşmayıp birliklerimizin sorunları ile ilgilenmekte olduğumuzu biliyordunuz. Hava Kuvvetlerinde bir grup subay, fikir ayrılığı ve politika ile uğraşmak yoluyla açtıkları kampanyayı kazandılar ve General Tansel görevinden uzaklaştırıldı. Bu kararı kuşku yok ki sorumlu yasal 'otoriteler' verdi. Şimdilik buna karşı çıkmıyoruz, ancak Hava Kuvvetlerinde ikilik çıkaran bu grubu etkisiz duruma getirmenizi ve bu devinimlerin yinelenmesine engel olmanızı istiyoruz.» dedik.

General Tulgan «bu gruba hiçbir şey yapmayacağını ve 'statükoyu' saklı tutacağını,» ifade ettiler.

Biz de yanıt olarak, «bu koşullar altında kendisini komutan olarak tanıyamayacağımızı» söyleyerek konuşmayı bitirdik.

Hemen Milli Birlik Komitesinin 'yeminli grubu', Silahlı Kuvvetler Birliği İstanbul ve Ankara'daki Kara ve Deniz grupları ile ilişki kurarak, eylemli (Ankara göklerinde jetlerin uçuşunu belirliyor) ve manevi baskı yapmak yoluyla

yürürlükteki kararı değiştirerek General Tansel'in görevine geri dönmesini sağladık.

Bu olayın ardından Ankara'yı ilk ziyaretimde, General Tansel'in heyecan ve gözyaşları içinde bana sarılışını hâlâ arada sırada anımsarım.

Bu dönem içinde General Tansel, Milli Birlik Komitesinin her isteğini aşırı bir 'mutavaatle' —boyuneğişle— yerine getirmiş, fakat bunun sonucu onlara karşı kendinde bir küçüklük 'kompleksi' oluşmuştur.

Kişi olarak ben ve arkadaşlarım ise komiteyi doğru bildiğimiz noktalarda desteklemiş, uygun görmediğimiz fikir ve yaptırımlarına karşı cesaretle karşı koymuşuzdur.

General Tansel yeniden komutanlığa geldikten sonra aynı birlik komutanları ile yaptığımız toplantı sonunda iki çözüm yolunu kapsayan atama önerilerini Albay Ahmet Dural (halen tümgeneral) ile kendilerine götürdüm, kendisi benim I., General Mater'in 3. Kuvvet Komutanı ve Albay Hüsnü Özkan'ın Kurmay Başkanı olmasına dayalı çözüm biçimimizi kabul etti ve böylece çalışmaya başladık.

Havacı komite üyeleri benim Kurmay Başkanı olmamı istedilerse de bu görevi kimi nedenlerle kabul etmemeyi uygun gördüm.

27 Mayıs ihtilalinden sonra Hava Kuvvetlerimizi ilk sarsan olay bu olmuş, değerli kimi general ve kurmay albaylar emekli edilmişler, sonradan durumlarını düzelten ve generalliğe yükselen Ethem Ayan, Fikret Yüksel, Remzi Yalman, Sulhi Kaner bir hayli süre General Tansel'den horlanma ve inançsızlık görmüşlerdir...»

Muhsin Batur'un açıklamaları sürüyor :

22 ŞUBAT OLAYLARI

«... Olayın başlamasından aşağı yukarı bir buçuk saat sonra General Tansel Eskişehir'e geldi, yanında yalnız karargâh subayı (Albay Tufan Koç; 11'lerden) ve emirsubayı vardı, Basında yer alan (General Tansel harekâtı havadan yönetti, havada 10 saat kaldı) sözleri, o zamanlarda henüz aralarında bir anlaşmazlık bulunmayan 11'ler grubunun söz ve propagandasından kaynaklandı.

Gerçekte General Tansel, ruhsal açıdan hareketi yönetecek durumda değildi. Genellikle ürkek ve kararsız, yapılan işlere, alınan önlemlere karışmayan, arada 'sadistçe' fikirler söyleyerek (Harp Okulunu önce bomba ile saldırarak yıkmak, sonra napalm ile yakmak ya da ihtilal taraftarları başarı kazanırsa Hava Kuvvetleri uçaklarını Yunanistan'a kaçırmak gibi), bu fikirleriyle beni ve karargâha bağlı subaylarımın çoğunu hayretler içinde bırakıyordu.

Saat kaçta olduğunu anımsamıyorum, fakat karargâhın üst katındaki yatak odasına gidip dinlenmeye çekildi, sabahleyin de oda dışardan fazla ışık aldığı için rahat uyuyamadığını söyledi.

22 Şubat olaylarının başarısızlığa uğrayacağı anlaşılmaya başlayınca ve Sayın İnönü, kendisi ile telefonla görüşüp hizmetleri için övgülerde bulununca General Tansel'in ruhsal durumu değişmeye, eğer kendisi İstanbul'da Kara ve Deniz Kuvvetleri 'mensuplarına' ağır ve inandırıcı konuşmalar yapmasaymış işlerin başka türlü gelişeceğini; dahası, hareketi bastırmada kendisinin başrolü oynadığını söylemeye başladı ve 23 Şubat günü işler iyi gittikten sonra kendine güvenerek, aynı savıyla Ankara'ya döndü.

Ancak, Ankara'da sonradan 11'ler denilen bir havacı grubunun 22 Şubat olayını yalnızca kendilerinin bastırdığı inancında olması ve bu ruhsal durumun verdiği şımarıklıkla bölücülük yapmaya başlamaları, Hava Kuvvetlerinde ikinci olayın başlangıç noktası oldu.

Bu davranışı hemen sezdiğim için General Tansel'e yazdığım bir kişiye özel resmî yazı ile '22 Şubat olayının Silahlı Kuvvetlerce bastırıldığını, kuvvetler arası sürtüşme halinin yaratılmamasını ve Hava Kuvvetleri içinden bir grubun şerefi kendisine mal etmesi duygularını önlemesini, Silahlı Kuvvetler mensuplarının artık politikadan çekilmesi gerektiğini, yönetim yerleşinceye değin Silahlı Kuvvetleri temsilen politik görüşlerin; beraber davranacak olan Genelkurmay Başkanı ile 3 kuvvet komutanı tarafından Güvenlik Kurulunda temsil edilmesinin doğru olacağını ve bu durumun Silahlı Kuvvetler mensuplarını doyuracağını' sunup önerdim.

Bugün yapılan değerlendirmelerde artık açığa çıkmıştır ki 22 Şubat öncesinde General Tansel; ihtilalci grupların karşıtı değil, fakat perde arkasından önderi gözüken, hare-

ketin oluşumu ve belirtileri ortaya çıkınca duraksamaya düşmüş, hareket ile birlikte en kısa yoldan Eskişehir'e gelerek kendisini güvenceye almayı uygun görmüş. Eskişehir'de kaldığı sırada da yalnızca benim aldığım önlemleri ve verdiğim buyrukları izlemekle yetinerek kendisinden bir şey katmamış olan bir komutandır...»

Muhsin Batur'a göre 11 hava subayı olayının içyüzü

«... Sonradan 11 hava subayı diye adlandırılan bu grup, iç politika ile 'fiili' olarak uğraşan, yeniden ihtilal zorunlu olursa da bu hareketin önderliğini yapmayı tasarlayan kişilerden kurulmuştu. Öteki bir yönü ile de bu grup, General Tansel'in tutum ve Hava Kuvvetlerini yönetme biçimini beğenmemekte idi. Bu yönleri ile büyük ölçüde haklı ve doğru etkenlere dayanmakta iseler de, gruplarını güçlendirmek için küçük rütbeli subaylara doğru örgütlenmeye çalışmaları ve bunda başarıya doğru gitmeleri, bana askerlik anlayışını temelinden sarsacak bir davranış olarak gözüktüğünden General Tansel'i olayın patlak vermesinden çok önceleri birçok kez uyardım. Gerekli tayin değişikliklerini yaparak bu grubun hareketli ve güçlü üyelerini Üs Komutanlıklarından almasını söyledim. Kendi yanında tutmamak için tersine ikisini (Albay Menteş, Albay Arsın) benim Üslerime Komutan olarak verdi; General Özkan'ın yerini de değiştirmedi.

Yalnız sonradan söylediği gibi, General Tansel, bu grubun iç politikaya ait hazırlık ve çalışmalarından habersiz değildi. Tersine bu konuda kendisine her hafta brifing veriliyor ve kendisi önder sayılıyordu. General Tansel, bu gruba bu çeşit çalışmaları durdurmaları gerektiği buyruğunu çok geç verdi. Olay, yansız bir grubun «General Tuncel ve kimi Albaylar» girişimi ile patlak verince, General Tansel zor durumda kaldı. General Özkan grubu, sayıca kalabalık görünüyor ve sonuç ne şekilde kapanırsa kapansın, bundan Hava Kuvvetlerimizin büyük 'kayıp' vereceği ve sarsıntı geçireceği anlaşılıyordu.

Askerî anlayış ve ilkeler bakımından General Özkan grubuna katılmadığım için gruplarını etkisiz ve küçük bir

sayıda bırakmak için General Tansel'in de iznini alarak çeşitli birliklerde çeşitli toplantılar ve çeşitli görüşmeler yaptım. Bu arada Diyarbakır'a da giderek 3. Kuvvet Komutanı General Emin Alpkaya ve 8. Üs Komutanı ile görüştüm. General Tansel'i ziyaret ederek General Ataklı ve Özkan'la General Tuncel'i karşılaştırıp yüz yüze konuşmalarını sağladım. Ardından Hava Kuvvetleri Karargâhında bütün Ast Birlik Komutanlarının katılması ile bir 'inandırma' toplantısı yapılmasını sağladım. Bu toplantıdan önce kendi kuvvet mensuplarımla yaptığım ön konuşmada da 'General Tansel'i desteklediğimi ve kendisini yüceltecek bir çözüm yolu bulunmaz ve kendisi ayrılmak zorunluluğu duyarsa benim de kendisini izleyeceğimi' açıkladım.

Bu çalışmaların sonunda duygusal olmasa da 'fiili' olarak General Özkan'ı destekleyen grubun sayısı küçük olarak kaldı ve General Tansel, yerinde kalabildiği gibi Hava Kuvvetlerimiz de büyük kayıp vermekten kurtuldu...»

Muhsin Batur'un Açıklamaları Sürüyor : 21 Mayıs Olayı ve Kıbrıs Olayları (Ağustos 1964)

21 MAYIS OLAYI

«... Bu olay sırasında General Tansel'le bir durum dışında hiçbir fikir ayrılığımız olmadı. Kendi insiyatifimi kullanarak fiili bütün önlemleri aldım. Hava Kuvvetlerinin bütün birlikleriyle 1. ve 2. Ordu Komutanlıklarına telsiz çekerek gereği ve bilgi kaydı ile 'aynı kan ve aynı elbiseyi taşımakla beraber 1. Hava Kuvveti olarak bu harekete katılmadığımızı ve gerekirse silahla karşı koyacağımız kararında olduğumu' bildirdim. Benzeri anlamda bir bildiriyi gece Eskişehir'de bastırarak gün ağarmasıyla beraber havadan Ankara'ya attırdım ve gene gün ışımasıyla beraber uçakları gösteri dalışları için Ankara'ya gönderdim. Olay sırasında General Tansel'le anlaşamadığım nokta, benden habersiz olarak kendisinin 4. Üsten kaldırdığı uçaklara ateş açma ve hedef saptama buyruğu vermesidir. Bu hareketin sonunda 'meşru' tarafta kayıp verdirilmesi olmuştur.»

KIBRIS OLAYLARI (Ağustos 1964)

«Olaylar patlak verdiğinde General Tansel dinlenmek üzere İstanbul'a gitmişti. Ankara'ya çağrılınca önce Eskişehir'e inerek benimle görüştü. Hükümetin ve Genelkurmayın çekingenliğinden söz etti. Görünüşe göre bir gösteri uçuşu için Hükümetin Kıbrıs'a uçak göndermeye karar vereceğini, eğer ben kabul edersem bu uçakları silahlı göndermeyi istediğini ifade etti. Ben de uçaklar oraya gidince büyük bir olasılıkla yerden ateşle karşılaşacaklarını, buna karşılık vermemenin pilotlarda olumsuz bir ruhsal durum yaratacağını düşünerek isteğini kabul ettim ve gönderilen ilk uçak kolundaki pilotlara kişisel görev buyruğunu ve yapılış biçimini anlatarak görevi yaptırdım. Hareket iyi sonuç verdi ve bunun ardından esasen resmen silahlı saldırılar için buyruk aldık.

Ancak bu Kıbrıs buhranları sırasında iki noktayı gözledim. Birincisi, Hava Kuvvetlerimiz bünye yönüyle 'taktik' bir kuvvettir. Ayrıca harekâtta, eğitim ve özellikle lojistik yönlerden büyük değişiklikler vardır. Oysa General Tansel iyimserliğinden ya da kendine olan güveninden veya yalnızca jest ve ün için sorumlu üst otoritelere, Hava Kuvvetlerimizin durum ve gücü hakkında yanlış aşılamalarda bulunmaktadır. Bu durumu saptadıktan sonra kendisi ile bu konuda sürekli fikri çatışmada kaldık. İkincisi; General Tansel'in, buyruksuz olarak Kıbrıs'a gönderdiğimiz silahlı uçaklar konusundaki davranış biçimi bir iyiniyetin eseri değil, âdeta kumar oynayarak kendisine ün sağlamaktı.

Bu gözlemlerim sonraki olaylarda da güç ve doğruluk kazandı ve son Kıbrıs buhranında da kendini gösterdi ki, bu noktayı sonra sunacağım...»

...Ve Batur, Tansel'le Çatışmalarını Örnekliyor

EYLÜL 1965 - AĞUSTOS 1966 DÖNEMİ:

«... General Tansel ile bu çalışma yılına kadar görünüşte iyi görülen ilişkilerimiz, bu süre içinde kimi açık olumsuz durumlarla kötüleşme yoluna girdi.

İlk belirti; bana danışmaya hiç gerek duymaksızın ani olarak Kurmay Başkanımın alınması ve gene bana sorulmadan Kurmay Başkanlığına subay atanması olarak kendini gösterdi ki, yüce kişiliğiniz de bu durumdan rastlantı eseri bilgi sahibi oldunuz. Kurmay Başkanımın ayrılmasına engel olamadım, fakat yenisini kendim seçmekte bütün gücümle direndim.

İkinci olay; Amerika'ya gidecek 5 Hava Generalinden kurulu heyete Amerikan Yardım Grubu tarafından başkan olarak ismen benim önerilmem ve Amerika'da, hatta rütbemizle bağdaşmayacak ölçüde çok iyi ve onurlu bir davranışla karşılanmamızdı ki, buna o sıralarda Washington Büyükelçimiz bulunan Sayın Turgut Menemencioğlu da tanık olmuşlar, beğeni ve hayretlerini belirtmişlerdir. Amerika'da heyetimize ve kişiliğime gösterilen bu saygı ve güven nedense General Tansel tarafından iyi karşılanmamış ve kendisi bundan rahatsız olmuştur.

Üçüncü olay; Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı seçimleri öncesindeki kulis faaliyetinde iktidar ve muhalefetten tanıdığım senatör ve milletvekilleri sanırım herkesin fikirlerini aldıkları gibi benim de fikrimi sordular. Bu konuda General Tansel için iyi 'referans' vermediğimi söylemekle yetinmek isterim. Ancak bu düşüncelerimin kendisi tarafından da duyulduğunu kuvvetle sanıyorum.

Dördüncü olay; General Tansel neden gerek görmüş bilmiyorum, Milli Emniyette görevli bir hava subayı aracılığı ile benim tutumum ve fikri eğilimlerim hakkında İstanbul ve Eskişehir'de soruşturma yaptırdı. Bu olaya gerçekten çok üzüldüm fakat, bu sorunu kendisi ile görüşmedim.

Beşinci olay; Buna olay demek doğru olmamakla beraber General Tansel'in bilinçaltında benim için sakladığı düşünceleri herhalde dayanılmaz duruma gelmiş olacak ki, Haziran 1966'da sayın eşleriyle Eskişehir'e bize konuk geldiklerinde, beni Washington'a tayin etmek istediğini aşağı yukarı bir karar biçiminde ifade etti. Beni Hava Kuvvetleri bünyesinden uzaklaştırmak istediği inancına vardım ve yanıt olarak kendisine dış göreve tayinin benim için çekici hiçbir yanı olmadığını, ancak zorunluluk varsa bazı kişisel nedenlerle Paris'i yeğleyeceğimi bildirdim.

Bu olayın nasıl sonuçlandığını yüksek kişiliğiniz benden daha iyi biliyorsunuz. Yalnız General Tansel, yüksek ki-

şiliğinize başvurmakla bu tayini benim durdurduğum fikrindedir veya bu fikirde görünmeyi yeğlemektedir.

Ankara'ya tayin olduğum zaman kırgın olduğum için General Tansel'i ziyarete gitmemiştim. Sayın Oramiral Uran aracılığı ile buyruklarınızı alarak ve yerine getirerek General Tansel'i ziyaret ettim. Bu ziyareti yapmayışımın nedeni son tayinde Generalin bana uygulamayı yakışır gördüğü işlem biçimi ile, ben daha Ankara'ya gelmeden önce 1. Kuvvet Komutan Muavinliğine atanan ve önceleri yanımda Üs Komutanı olarak çalışmış bir astıma General Tansel'in 'ben isteseydim onu emekli ederdim' diye söz etmesidir.

General Tansel'in hakkımda gösterdiği kimi olumsuz çalışmaları kendisi ile yüz yüze görüşmek amacıyla Nisan 1967'de kendi isteğimle 'randevu' alarak ziyarete gittim. Görüşmemiz 3 saat sürdü ve bu zamanın büyük bölümünü ben kullandım.

Birbirini esasında iyi tanıyan iki insan olarak yüksek kişiliğinize şimdi sunduğum hususları daha ayrıntılı ve değişik bir dille kendisine ifade ettim. Hiçbir karşı açıklamada bulunmadılar, yalnız kimi zaman sararak, kimi zaman da kızararak dinlediler ve kendileri de kimi açıklamalarda bulundular. Bu arada bana değer verdiklerini, beğendiklerini, fenalığımı istemediklerini yoksa kendilerinin güçlü ve Hükümet ile partiye dayanmış olduklarını, hakkımda yanılmış olduğunu açıklamakla bana istediğini yapabileceğini söylediler ve tabii ki benden de gerekli yanıtı aldılar.

Bu ziyaretten sonra, her birimiz, birbirimizle uğraşmadan yollarımıza yürüyebiliriz kanısına kapıldım.

Fakat Hava Kuvvetleri içinde; bilgim dışında ve ben yokken yapılan Hava Kuvvetleri İstihlâk Kooperatifine bütün kıtalardan katılan üyeler tarafından Başkan seçilmem ve bunun kendisi tarafından bozulması yoluna gidilmesi, Erdek Kampında istediğim dönemde yer olmadığının. bildirilmesi, sicilimin doldurulmak üzere kanunsuz olarak Haziran 1967'de Genelkurmaydan istenmesi olayları, yanıldığımı gösterdi.

Sicilimin istenmesi üzerine Sayın Genelkurmay Başkanımıza kopyası ilişik dilekçeyi verdim. Beni büyük bir anlayışla karşıladılar ve yatıştırdılar.

Oysa sonradan öğrendim ki General Tansel, benim sicilimi terfiimden 15 gün sonra ayrılış sicili biçiminde bozmuş

ve her iki görüşmemiz sırasında çok özür dilerim, başka türlü ifade edemiyorum bana *YALAN* söylemiş.

Yüksek kişiliğinizle sorunların aslını biliyorsunuz, bizler ancak söylentileri duyuyoruz. Son zamanlarda çıkan Komuta değişikliği söylentileri üzerine General Tansel benim aleyhimdeki çalışmalarını artırdı. Üzerimde işlediği öğeler 'Menderes'in tutuklanmasında görevli olmam, sicilimin bozuk olması, Hava Kuvvetlerinin başına geçersem büyük temizlik yapacağım'dır.

Birinci ve ikinci konular üzerinde bir şey söylemek istemiyorum.

Hava Kuvvetlerinde bir arındırma sorunu ise yapılamaz. Çünkü Hava Kuvvetlerimizde ben herkesi severim, herkes de beni sever. Bir ekip kurarak ve kişilerin önem derecesini ve yerini değiştirerek çalışma ise, normal bir haktır.

Böylè bir raporu yüksek kişiliğinize sunmayı uzun süredir düşünüyordum. Ancak General Tansel'in bu kez Korgeneral Süleyman Tuncel'le çatışması ve benim kadar durgun olmayan General Tuncel'in patlaması raporun verilmesini hızlandırdı. Zira ben, Hava Kuvvetleri dışındaydım, fakat kumanda zinciri içinde böyle bir durum önceki deneylerde de görüldüğü gibi kişilerden çok, bizim için asıl olan kuvveti sarsmaktadır...»

Batur, Tansel'in Komutanlık Uygulamalarını da Şöyle Dile Getiriyor :

«... Şimdi asıl konuya girerek, Hava Kuvvetleri Karargâhı çalışma biçimi ile personel, harekât, eğitim, lojistik ve komutanın özel politikası açısından Hava Kuvvetlerimizin durumunu sunmak istiyorum.

HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI KARARGÂHI ÇALIŞMA BİÇİMİ

Bir yönetim mekanizmasının işletilmesinde üç yöntem kullanılabilir: Merkeziyet, ademi merkeziyet, karma sistem.

Bugünkü gelişmeler ve uzmanlık bölünmeleri karşısında büyük yönetim mekanizmalarında 'merkeziyet' yöntemi uygulanamamaktadır. Ademi Merkeziyet ise, askerliğin bünyesine uymaz. Bu durumda ana karar ve direktif yetkisini Komutanda bırakacak, örgüt bünyesindeki Karargâh büyük elemanları ile çeşitli Komuta aşamalarına görevlerini yapmada özgürlük ve buna ek olarak sorumluluk tanıyacak bir karma sistem en akılcı yoldur.

Hava Kuvvetleri Karargâhında ise en basit ayrıntıya değin bir merkeziyet vardır. Yalnız bu merkeziyet Karargâhta değil, doğrudan doğruya Komutandadır. Bu merkeziyet isteminin nedeninin, güvensizlik ve kuruntu olduğunun bilinmesinden ötürü personel manen kırgın, kendine güven ve çalışma hevesinden yoksundur. Komutan; çalışma, dinleme, muhtelif fikirleri tartışma ve karar verme yeteneği ve gücü bakımından gerek yeterli olmadığından, gerekse doğrudan bir kişinin bu kadar işle uğraşmasının olanağı olmadığından işler çok ağır yürüyebilmektedir. Komutan muavini, Kurmay Başkanı ve derece derece diğer generallerin hemen hemen hiçbir yetkisi ve doğal sorumluluğu da yoktur. En ağır ve gecikmeye gelmez olaylarda bile komutana haber verilmeden basit C-47 uçağını gönderme yetkisini kimse kendinde göememektedir.

Hiçbir ana projeye mantıki bir Karargâh çalışması yöntemi ile girilememektedir, gerek tayinlerde Karargâh personelinin seçimi, gerekse ufak hesaplar nedeni ile Komutanın gözüne girebilmek için birçok kişi her projede Komutanın ne düşünebileceği ve neden hoşlanabileceğini önceden araştırmaktadır. Bunu yapmayanlar ise ilk fırsatta Karargâhtan uzaklaştırılmaktadırlar. Bu yöntemle verilen kararların ya sonra uygulanması olanaksız olduğundan değiştirilmesi zorunluğu ortaya çıkmakta ya da bu biçim kararların buyruklar halinde verilmesi Kıtaların Komutana ve Karargâha olan güvenini sık sık sarsmaktadır.

Komutan, elinde bulundurduğu bu merkezi yetkiye karşın başarılı olamamakta, her işte alt kademelerden suçlu bulup yaratmakta, fakat iyi işlerde hiç kimseye pay bırakmamaktadır.

PERSONEL POLİTİKASI

Hava Kuvvetlerimiz nisbeten küçük bir bünyeye sahip olduğu için personel büyük oranda birbirini tanımakta ve değerini bilmektedir. Bilhassa general ve albaylar birbirlerini 25 seneyi geçkin süredir tanımaktadırlar.

Her insanın muhakkak bir kapasitesi vardır. İyi bir tabur komutanının iyi bir alay komutanı, iyi bir alay komutanının iyi bir tümen komutanı olmadığı çok görülmüştür. Ancak General Tansel, kişileri mesleki kapasite yönünden değil, sık sık değişen kendi kişisel eğilimlerine ve duygularına göre değerlendirmekte olduğundan, bir yıl yıldız sayılan kişiler gelecek yıl söndürülmekte ve söndürülmüş olanlar parlatılmaktadırlar. Bu durumu Genelkurmay Başkanı ve Yüksek Askeri Şûra Başkanı olarak yüksek kişiliğinizin gözlediğinden kuşkum yok.

Komutanın bu durumu, personelce de bilindiğinden ne yazık ki, onurundan ve kişiliğinden ödün verenler yükselirken; çalışkan, başarılı ve kendinden emin olarak hiçbir yaltaklanmaya gerek duymadan mesleki değerleriyle yükselmek isteyenler, kötü durumlarla karşılaşmaktadırlar.

Haziran 1961 olaylarında Diyarbakır'da göz ardı edilen ve iki yıla yakın çok ağır davranışlarla karşılaşan albaylar, bugün korgeneral namzeti olarak gözde, Komutan tarafını tutarak onları ayıran ve Diyarbakır'da düzeni yeniden kuran General Cevat Tuna emeklidir.

Çalışkanlığı, uçuşu ve gayretleriyle NATO içinde Üssünü savaşa hazırlık değerlendirmesinde birinci sınıfa yükselten, ayrıca az kaza yapmak yoluyla NATO Uçuş emniyet ödülünü almış bulunan Tuğg. Hulusi Kaymaklı, açık ve doğru olan fikirlerini Komutana açıklamak cesaretinde bulunduğu için iki yıldır Tuğg. likte fazladan bekletilmekte ve Kumandana yaranmaktan başka niteliği olmayan kimi sınıf arkadaşlarının gerisine düşmüş bulunmaktadır.

Tümg. Orhan Bilgin, yalnız ve yalnızca benim çok iyi arkadaşım olduğu için emekli edilmiştir. Bu örnekleri daha çok uzatmak olanağı vardır. Nitekim bugünlerde de şimdiye kadar değer verdiği ve 11 subay olayında da kendisini bütünüyle desteklemiş olan Korg. Süleyman Tuncel' le çatışmaya girmiştir. Kendisi için bir tehlike olarak gör-

mediği Org. Reşat Mater dışında arkadan gelen ve sivrilen her kişiyi ister istemez gözden düşürmek alışkanlığında olduğu bir gerçek olarak gözükmektedir. Nitekim önceleri General Emin Alpkaya'yı da etkisiz bir duruma getirmek istemiş, yüksek kişiliğinizin engellemesi ile durum değişmişti.

Ast rütbeli personelin durumuna gelince; durum çok daha ağırdır. Gereksiz atamalar, iç ve dış kurs ve görevlere seçilen personel için büyük çapta duygusal ve kayırıcı davranılması, hava kıdemlerinin özellikle küçük rütbelerde kaldırılmasının Hava Kuvvetlerince de onaylanması genç pilotlarda kırgınlık yaratmış, çeşitli dertlerin çözümüne hiç eğilinmemesi sonuçları olarak ortaya çıkan moral bozgunluk, Hava Yollarının pilot istemesi üzerine bütünüyle açığa çıkmıştır. Bunun sonucu olarak 1967 yılında pilotlardan 19 istifa, 3 emeklilik suretiyle 22, 1968 yılında 34 istifa yoluyla, toplam olarak 56 pilot Hava Kuvvetlerinden ayrılmıştır. Büyük emekler ve masraflar karşılığı uzun süreler emek verilerek yetiştirilmiş asıl savaş gücünü oluşturan önder niteliğinde bu sayıda pilotun kısa sürede yitirilmesi Hava Kuvvetleri için uzun bir süre sarsıntıya neden olacak önemli bir sorun yaratmıştır.

Bu ayrılmaların nedenlerini analiz ve mantıkî önlemlerle durdurmak ve azaltmak yolu yerine General Tansel; bu pilotların işe alınmamaları için Hava Yollarına ve öteki kurumlara baskı yapmayı yeğ tutmakta ve doğal olarak olumlu bir sonuç da alamamaktadır.

Hava Harp Okulu, Hava Lisesi, Hava Astsubay Okuluna öğrenci alış ve seçiş biçimleri üzerinde de Komutanın çok tuhaf tutumları vardır. 1967 yılı öğrenci seçimlerinde General Tansel İzmir'de, General Tuncel, General Aslantaş, General Zeren ve General Akdağ topluluğuna okullara, Kayseri'den daha doğulu olan çocukların alınmamasını söyleyecek ölçüde ileri gitmiştir.

HAREKÂT POLİTİKASI

Küçük rütbelerde kuvvet ve sınıf tartışmasını hepimiz yapmışızdır. Ancak insan olgunlaştıkça, bilgi ve deneyi art-

ülkçe memleketin jeopolitik durumuna, siyasetine ve ekonomik gücüne uygun 3'lü kuvvet kurduğunu, kuvvetler içindeki sınıfları da harekât konseptlerine göre derecelendirdiğini öğrenmektedir.

Aynı okullardan geçtiğimiz, özellikle Akademide 'devre' ayrıcalığımız olmakla beraber aynı zamanlarda aynı öğretmenlerden verim aldığımız halde General Tansel'in Hava Kuvvetleri hakkındaki düşünceleri bambaşka bir yön taşımaktadır. Bizim Hava Kuvvetlerimiz yalnız taktik sahada (Havacılık bakımından), kısıtlı bir vuruş (gece ve her türlü hava harekât yeteneği yoktur), sınırlı bir vurucu gücü (uçakların hepsi av ve bombardıman tipi olduğu için silah yükü azdır), yalnız gündüz bulgu yeteneği ve kısıtlı hava nakliye ve indirme yeteneğine sahiptir. Ayrıca planlı sürdürülebilir bir hava harekâtı için de dış kaynaklara büyük ölçüde bağlıdır.

Bütün bunlara karşın General Tansel mevcut hava gücümüzle stratejik hedefleri yok etmeyi dahi plana alan bir görüşe sahiptir ve bu gücün her bunalımda kullanılması için âdeta baskı yapmaktadır ki, bu durum ülkeyi bir yıkıma götürebilir.

Son İsrail - Arap savaşında İsrail Hava Kuvvetlerinin başarısını kendi görüşlerinin doğruluğu için bir kanıt olarak kullanmaya başlamıştır. Daha da ileri giderek 'İsrailli-lerin, kendisinin Yunanistan'a karşı uygulamak istediği planı aynen uyguladıklarını, ancak İsrail istihbaratının bu planı nasıl ele geçirdiğini anlayamadığını' ifade etmiştir. Yaptığı değerlendirmede bugün artık açık seçik İsrail Hava Kuvvetlerinin eğitim ve inanç üstünlüğünü, olağanüstü olarak nitelendirilecek lojistik destek yeteneğini ve düşmanın da Araplar olduğunu dikkate almamaktadır.

General Tansel; Kasım 1967 Kıbrıs buhranı esnasında Hava Kuvvetlerini sürekli olarak gerçek gücünün üstünde göstermeye çalışmıştır. Bu propaganda düşmana karşı yapılırsa kuşku yok ki, yararlıdır. Ancak karar ve sorumluluk sahibi kendi erkânımızı kandırma şeklinde olursa ve sonuç olumsuz olursa, Devlet prestiji ve halkın Silahlı Kuvvetlere güveni yok olur. Kaldı ki, her bunalım atlatıldıktan sonra General Tansel askeri ve sivil her çevrede yaptığı konuşmalarla her dönemdeki Devlet ve Askeri erkânı korkaklıkla ve dar görüşlülükle suçlamıştır.

Son bunalım atlatıldıktan sonra, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Ast Birliklerinden, harekât hazırlığında görülen aksaklıkların giderilmesi için rapor istedi. Korg. Süleyman Tuncel ve Tümg. Ahmet Dural yazıp sundukları raporların bir örneğini bana getirdiler ve okudum. Lütfedip isteterek okursanız, o günlerde ne feci durumda olduğumuzu ve ast kademelerin Komutanlık Karargâhına karşı nasıl inançsız olduklarını bu ağır ifadeli raporlarda bulabilirsiniz.

EĞİTİM POLİTİKASI

Yeni personelin eğitiminde yüksek standart üzerinde durulmayıp, az zamanda çok insan politikası üzerinde yüründüğünden genç kuşağın gerek askeri, gerekse bilgi standardı çok düşüktür.

Savaşçı uçuş birliklerinde ise eğitim standardı 1952-1968 jet devrimizin en düşük düzeyini yaşamaktadır. Uçuş eğitimi; birlik içinde pilotlar ve birlikler arasında bir yarışma biçiminde olursa ve her çeşit uçuş ve atış çalışmalarının Komutanlıkça izlendiği ve değerlendirildiği kanısına varılırsa istekle hız kazanır. Önceden birliklerin uçuş eğitimi yakından izlenir, birliklerarası atış ve hava pentatlon müsabakaları ile bir yarışma havası yaratılırdı. Şimdi bu çalışmalar durduğu gibi bugün ne yazık ki birliklerin eğitim atışlarında kullanacağı roket ve bomba dahi çok az ayrılmaktadır.

İşte bu eğitim standardının düşüklüğünün Komutanlıkça anlaşılıp izlenmeyişi ve 'biz buyruk veririz, birlikler de başarı ile uygular' zihniyeti ile davranılması; Kasım 1967 Kıbrıs buhranı sırasındaki süre içinde 11 uçak kazasına neden olmuş, 5 şehit verilmiş, 3 pilot paraşütle atlayarak kurtulmuşlardır. Bu dönem içinde Yunan Hava Kuvvetlerinde yalnız 1 uçak kazası olmuştur.

Havacılıkta uçak kazaları ile uçak ve pilot yitiminin önüne geçmeye olanak yoktur. Ancak bunu kabul edilir ölçüler içinde tutacak önlemlerin alınıp izlenmesi gerekir. Bizde, son 3 yıldır uçuş saatlerine oranla, kaza ve kırımlarda büyük ve kuşku verici bir artış vardır. Bu tempo sürerse uçak yitmelerini yerine koyamayacağımız gibi, uçucu personelde de bir çözülme olur.

Bir buçuk ay kadar evvel bir kokteylde Amerikan Yardım Kurulu Başkanı Tümg. LYNN bana, 'Hava Kuvvetlerinin kaza oranının kuşku verici olduğunu, hiçbir devletin bu oranda yitmeyi destekleyemeyeceğini' ifade etti. Nitekim Alman Askerî Yardımı gerçekleşmeyip bu yardımdan 174 adet F - 84 F uçağı almamış olsaydık, bugün Hava Kuvvetleri savaş, filo sayısında ve kuvvet hedefine indirim zorunluğunda kalırdı. Çünkü Hava Kuvvetlerimiz 1967'de 37 ve 1968'de 8 jet olmak üzere 45, ayrıca da aynı süre içinde 14 pervaneli uçak ve helikopter yitirmiştir.

LOJİSTİK POLİTİKASI

Bu konuyu şimdiki görevim nedeniyle yakından biliyorum. Yardımların kısılması, 'yok' listelerinin çoğalması, kritik anlarda dış kaynaklara el açmanın sakıncaları karşısında Genelkurmayımızın direktif ve önderliği ile Kara ve Deniz Kuvvetlerimiz büyük çapta kendi kendimize yeterlilik görüşü ile davranarak askerî sanayi yatırımlarına girişiler. Hava Kuvvetlerimiz ise jet revizyon atölyesi ve paraşüt imal atölyesi dışında ciddi bir çalışmaya girmiş değildir.

Bir projeyi kabul ettirmek ve finansmanını sağlamak zor bir çalışma ve savaşımı gerektirici ve bu çapta sorunlarda Komutanların kendi ağırlığını ortaya koyması gerekir. General Tansel bu biçim bir uğraşıya bağlanmak istemediği gibi 'yabancı devletleri gücendiririz, yardımı azaltırlar' kuşkusu ile davranmaktadır.

Buna karşın iç ve dış piyasadan sağlanacak malzeme ve teçhizatla çeşitli tatbikat ve bunalımlar esnasında eksikliği ortaya çıkmış hususların giderilmesi olanağı varken, General Tansel ikinci noktalar için bütçe zorlamaları da yaparak Hava Kuvvetlerimizin asıl amacının aleyhine çalışmaktadır.

NİKE Üssünün Şile'deki atış alanı yapımı için para bulunamayıp Genelkurmaydan bu ödenek istenirken, Mogan Gölü kıyısında bir kır kahvesi yapımı için bir milyon Türk lirasına yakın satın alma ve düzenleme parası, İstanbul Cevizlik'te arama ve kurtarma kuruluşları adı altında büyük

ve lüks kamp yapımı ve en fenası Çankaya'daki Komutan lojmanının değişim ve döşenmesi için 1,2 milyon TL. para harcanmıştır. Oysa bu paraların bir bölümü ile Hava Kuvvetlerimize lastik, yağ, bomba yükleme teçhizatı, eğitim roket ve bombası gibi çok zorunlu ve yararlı hususlar sağlanabilirdi.

Üzücü ve tehlikeli olan nokta, bu hususların birliklerdeki personelce de izlenip bilinmesi ve bu sorunların daha da büyütülerek bir söylenti konusu haline getirilmesidir...»

Komutanın Özel Politikası

«... Bu bölümü temiz bulmadığım için kısa ifade etmek istiyorum. Bugün ne yazık ki General Tansel yaptığı ve hatta yapmadığı şeyler üzerinde Hava Kuvvetleri toplumunda söylenti ve eleştiri yapılır bir kişi durumuna gelmiştir.

Çok yakınına kuşkulu insanları alması, Karargâh bireyleri yönüyle bilerek 'evet efendimci' tipleri toplamış olması, kuvvetin gelişmesi için gerekli çalışmayı göstermemesi ve bunun yerine Genelkurmay Başkanlığı, Elçilik ve Müstakbel Cumhurbaşkanlığı gibi amaçlar peşinde koşması ve bunları sağlamak için inançsız olarak ödüncü davranması, kararsız ve değişik durumlar göstermesi, kendini yasaların ve törelerin üstünde görmesi, armağan deyimini aşacak nitelikte şeyleri kabul etmesi ve bekler görünmesi herkesçe bilinen ve konuşulan sorunlardır.

Ancak, General Tansel'in 8 senelik Komutanlığı sırasında çeşitli olaylara yol açması ve hatalarının görülmüş olmasına karşın, bu olaylardan bir ölçüde talih, bir ölçüde daha büyük olaylara neden olur kuşkusu ile davranan 'statükocu' Üst Makamların aracılığı ile sıyrıldığı görüldüğünden, personele bir çekingenlik ve bezginlik geldiği de bir gerçektir.

Yukarıda kendini yasaların üstünde görmesi diye bir deyim kullandım, bunu bir örnekle açıklamak isterim. Kendisi yasa ve yönetmeliklere aykırı olarak Kasım 1960'tan beri uçmamakta ve ne yazık ki yasal olması gereken 'muafiyet' onayını uçmadığını kamuoyundan gizlemek için almamış bulunduğundan yasadışı para alan bir kişi durumuna

düşmüştür. Bu hususu bir dilekçe ile Genelkurmay Başkanlığına sundum. Kendisi, kendini yasaların üstünde gördüğü için 'Ben 50 yaşını doldurmuş pilotların uçmaması için karar aldım' diyerek manen kendini kandırmaya çalışmaktadır. İlerde bu hususu yasal yoldan izleyeceğim.

Ancak, şu hususu sunmak isterim ki, 'Hava Kuvvetlerine uçucu generaller komuta eder.' Hava yer sınıfı generaller de savaşçıdır. Fakat hiçbir Hava Üssüne, Taktik Hava Kuvvetine ve Kuvvete Komuta edemezler ve Havacılık tarihimizde de etmemişlerdir.

Bundan başka Hava Kuvvetleri personeli onurda kendilerine ortak olan komutanlarını mesleğin bir handikapı olan ölümde de kendilerine ortak olmalarını ister. Oysa Hava Kuvvetlerindeki Tğm., Üstğm. ve genç Yzb'lar, Komutanlarının; 8 sene zarfında bir kez olsun pilot olarak inip kalktığını görmemişlerdir.

SONUÇ:

Bu raporu vicdanıma, Hava Kuvvetlerime ve Milletime karşı vazifelerimi yerine getirmek amacıyla hazırladım, şimdi huzur duyan bir insanın ruhsal durumu içindeyim.

Değerli zamanlarınızı aldığım için özür diler, bağlılık ve derin saygılarımı sunarım...»

18.6.1968
Muhsin BATUR
Hv. Korgeneral
Genelkurmay Lojistik Başkanı

BEŞİNCİ BÖLÜM

12 MART 1971 DARBESİNE DOĞRU ÖTEKİ ETKEN OLAYLAR

1
HEY GİDİ SİYASET!

1969 yılı, toplumsal olayların, ekonomik tırmanışların. yatırım heveslerinin kırbaçlandığı bir yıldı.

İşçi, öğrenci olaylarının ileri boyutlara ulaştığı, dış ilişkilerde değişik görüşlerden kaynaklanan uygulamaların doruğa tırmandığı bir yıldı.

Daha doğrusu, 1969 yılı, 12 Mart darbesine uzanan yolun başlangıcı sayılabilecek bir yıldı.

Özgürlüklerin alabildiğine kullanıldığı o yıl ve daha sonraki yıllar, iç tartışmalardaki içerik, günü gelecek, 12 Mart 1971'de Ordu müdahalesinin gerekçeleri olarak kamuoyuna sunulacaktı.

1969'da başlayan toplumsal çalkantılar, Türkiye'de, 12 Mart darbesine karşın, duraksamayacak, sürüp gidecek; dahası, biçim değiştirecek, özde daha kesin çizgiler gösterecek ve... 12 Eylül 1980'e değin yıllar yılı sürüp gidecekti.

Bu nedenlerle, 1969 yılında Türkiye'de her açıdan çok önem taşıyan günler yaşanıyordu.

Toplumda, siyasal gelişmelerde, hemen her siyasal olayda bir «kabuk değiştirme»nin gözlendiği, oluştuğu ve sonraki yıllara akıp gittiği bir dönemdi 1969.

«Bu düzen değişmelidir» sloganı, hak arayan işçilerin sokak eylemleri, kalkınma çabalarının yanı sıra, Ordu'da —Batur mektubuyla bir ölçüde görülen— iç bünye çekişmeleri, Millet Meclisinde sorunların alabildiğince geniş olanaklar çerçevesinde görüşülmemesi... Bütün bunların yanı sıra, seçimle gelmiş bir siyasal iktidardan kurtulmak için «başka yollar» arayanların kulisteki çabaları... Ordu müdahalelerinin ön habercisi olarak nitelenen öğrenci olayları...

Bunların hepsi, yüksek komuta heyetinde yapılan değişikliklerden sonra, o kesimi de alabildiğine etkileyecekti. Bu

nedenle, 12 Mart darbesinin başlangıcını, 1969 yılı olarak almak yanlış olmazdı.

Türkiye, 1969'a girdiği zaman, toplumsal devinimlerin yanı sıra, tek başına iktidara gelmiş AP'nin karşısına, İsmet Paşanın önderliğine karşın daha değişik bir CHP çıkacaktı. İsmet Paşanın «klasik devlet ve yönetim anlayışı»nın dışına taşan bir eylemin başında da genç bir insan, Ecevit yerini alacaktı.

İsmet Paşanın yılların biriktirdiği tortularla «oy tabanında yıpranmış kişiliğine» iktidar vermeyen kitlelerin, CHP'ye bu yeni soluklanmayla oy vereceği ve onun tek başına iktidara gelmesini sağlayacağı eğilimi güç kazanmıştı.

Gerçekten de hem işçi, öğrenci, hem de öteki siyasal olaylarda Türkiye, o güne değin CHP'den görmediği bir tutumla karşı karşıyaydı. İsmet Paşanın konuşma yapısı dışına çıkan «yeni siyasal ve ekonomik türküler»i, Ecevit söylüyordu.

O yıllarda İsmet Paşanın etkin kişiliğinin şemsiyesi altındaki bu türküler, özellikle aydın kesimde büyük yankılar uyandırıyor, etkiler yapıyor, tek başına iktidara gelen bir partiyi, yine tek başına bırakıyordu. Kamuoyunu temsil eden güçlerin, elbette basın ile öteki etkenlerin büyük bölümünü Türkiye için yeni olan bu eylemlerin yanında yer almaya, bunları savunmaya itiyordu.

Demirel'in, öğrenci devinimleriyle nereye gidilmek istenildiğine ilişkin belirli kaygıları vardı. Geçmişteki öğrenci devinimlerinin Türkiye'yi nereye götürdüğünü de iyi biliyordu. En yakın örneği, 27 Mayıs öncesi yaşanmıştı. Başlangıçta, sıradan ve haklı öğrenci istekleri gibi görünen bu olayların altında, daha başka nedenlerin olduğu kanısındaydı. Aslında, «bu iktidardan kurtulmak» sloganının başta öğrenci, sonra da öteki toplumsal devinimleri, «açıkça söylenmeyen», fakat çoğu odaklarda fısıldanan «Orduyu kışkırtmaya» yöneldiğini giderek daha iyi anlıyordu.

İsmet Paşanın —o sırada elbette— bir Ordu müdahalesini isteyebileceği söylenemezdi. Hele, «sola açılan pencere» olarak nitelenen Ecevit'in, Ordu müdahalesini getirecek bir eylemin içinde olabileceği hiç söylenemezdi.

Ne var ki, bir başka gerçek de unutulmamalıydı. Siyasal, ekonomik ve toplumsal dalgalanmalar, eninde sonunda, Orduyu etkileyebilirdi. Siyasal önderler böyle bir hareketin

ne denli dışında kalsalar, sonuçta öne sürdükleri savlarla nedenlerin bir gün gelip karşılarına «Ordu istekleri» biçiminde çıkmasını engelleyemezlerdi. Hep söylenir ya, elbette, Ordu, Türk milletinin bir parçasıdır.

İktidar ile muhalefetin, bu önemli konulara yaklaşımlarında da gözle görünür bir karşıtlık vardı. Örneğin, 1968 - 69 öğrenci olaylarına CHP, ilk başlarda «masum öğrenci devinimleriyle istekleri» açısından bakıp, üniversitelere «reformist yönetim yöntemleri» getirilmesi isteminde bulunurken, AP iktidarı, bir yanıyla öğretim kurumlarına kimi yeniliklerin getirilmesine istekli görünüyordu. Ama, bu devinimlerin altında «daha başka eğilimlerin» olduğunu, hatta bu devinimlerin «anarşiyi Türkiye'ye getirdiğini» savunuyordu. Millet Meclisinde, öğrenci olaylarıyla ilgili olarak açılan genel görüşme günler ve günler boyu sürdü. O günlerin Meclis tutanakları incelenirse, muhalefetin daha çok «üniversitede yönetimsel reform» üzerinde dirençle durduğu, buna karşı, iktidarın da bu reform isteklerini yadsımamakla birlikte, bu devinimlerin altında yatan «başka şeyler»i vurguladığı açıkça görülür.

Türkiye, 1969'un Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında Fransa'da başlayan öğrenci devinimlerine koşut, kimi öğrenci olaylarına sahne olmaya başladı. Üniversiteler öğrenciler tarafından «işgal» ediliyor; hemen her fakülte ve yükseköğrenim kurumuna yayılan bu olaylar sırasında kimi tatsız olaylar oluyor; ayrıca öğrencilerin çıkardıkları bildiriler, basını bir boydan öte boya dolduruyordu. Bu arada, öğrenci kuruluşlarının dışındaki kimi derneklerin de bildiri furyasına katıldıkları gözleniyordu.

1969'un Ocak ayında ABD Büyükelçisi Komer'in arabası ODTÜ'de yakıldı. Komer, Ankara'ya büyükelçi atanmazdan önce CIA'da çalışmıştı. Hatta Vietnam savaşında «pasifikasyon hareketi» diye adlandırılan kanlı programın fikir babalarından biri olduğu, o daha Ankara'ya gelmeden önce, yayımlanmıştı.

Komer, devinimli, canlı, konuşkan bir insandı. Üzerindeki CIA damgasını silebilmek için elinden gelen çabayı esirgemedi. Bir gün Ankara'daki gazetecileri Büyükelçiliğe

çağırdılar. Komer'le konuşmamızı, onu anlamamızı sağlamak istediler. Doğan Poyraz'm aracılığı ile Komer'e, «Siz, CIA ajanı imişsiniz, tabancanızı hangi cebinizde taşıyorsunuz?» diye sordum. Şaka yollu CIA ajanlığı konusunda ne yanıt vereceğini öğrenmek istiyordum.

Bir kahkaha attı, «Ben, o sizin bildiğiniz tabancalı ajanlardan değilim. CIA'deki görevim, değerlendirme yapmaktı. Gelen bütün verileri inceler, hatta bir ülkede yayımlanan gazeteleri gözden geçirir, bunun ardından o ülkede gelecek günlerde nasıl bir siyasal gelişme olabileceğini saptardım,» dedi.

Bir de örnek verdi göreviyle ilgili: «Stalin'in öldüğü ilan edilmeden önce, Sovyet gazetelerinin kupürlerini inceleyerek, Stalin'in öldüğünü kestirmiştim.»

Bu, «değerlendirmeci CIA'cı»nın cadillac arabası yakıldığı gün ve ertesi günler, dünya kamuoyunda geniş tepkiler oldu.

Bu konuyu, bir gün, Demirel'e sormuştum. O da «Rektör Kurdaş, Büyükelçi Komer'i üniversiteye çağırmış. Hükümete, yetkililere de hiç bilgi verilmemiş. Oysa, o sıradaki ortam belli. Gitti, arabasını yaktılar. Sonra, ABD hükümeti bizden arabanın parasını vermemizi istedi» demişti.

«Verdiniz mi yakılan arabanın bedelini, ödediniz mi?»

«Ödedik!» diye yanıtlamıştı.

Oysa Türkiye'de başlayan yeni akımlarla gelişmeler, ABD'ye karşı, Johnson'un mektubuyla başlayan tepkinin giderek artmasıydı. Demirel'in de söylediği gibi, «1950'den başlayarak, 1964'e değin, yani Johnson'un mektubuna uzanan uzun yıllar, Amerika ne derse 'peki' demiştik; hangi siyasal eylemin içinde olursa, buna yanlı olmuştuk.»

Ama, Türkiye'de uyanış; dostluk fikriyle körükörüne bağlılık ilkesinin artık birbirinden ayrılması gerekliliğini bilinçlendiren gelişme, 1969'larda, ABD'nin «Türkiye'yi babasının çiftliği sanması» olgusundan uzaklaştırmaya çalışıyordu. ABD'ye karşı tiksinti, yalnızca ulusal sorun olan Kıbrıs konusundaki onurumuzu zedeleyecek tutumla ilgili değildi. Bugün de koşut tutumlarını bir ölçüde sürdürüyor ABD. Türkiye'ye verdiği dolar yardımlarını —yetkilileri eliyle—

her fırsatta başımıza kakardı. Ankara'daki elçilik görevlilerinin zaman zaman ortaya çıkan bu tutkusundan bıkmış usanmıştık. Hele ABD ikili anlaşmalarına dayanarak buradaki personeline «iyi suyundan yumurtasına değin her tür tüketim maddesini» uçakla getirdiğini bildiğimiz Amerikalıların, «Türkiye'de yumurta yok mu sanki?» sorularına karşılık «sağlık nedenlerini» ileri sürmeleri bile, kamuoyuyla olan ilişkilerini açmaza itiyordu.

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın, 1965 genel seçimlerinden sonra «Türk dış politikasındaki bilinçlenmeye büyük katkısı» olduğuna inandığım yazılı sorusuyla, ortaya çok önemli bir sorun daha gelmişti. Aybar, yazılı uzun sorusunda, «Türkiye ile ABD arasındaki geçmiş tarihlerde imzalanan ikili ve gizli andlaşmaların sayısını, özünü, kimler tarafından imzalandığını, Türkiye'nin bağımsızlığı ile ilgili hangi ters hükümleri içerdiğini, ABD üslerinin Türkiye'ye hangi açıdan katkısı olduğunu,» soruyordu.

Aylar, hatta yıllar boyu, bu konu kamuoyunun 'bir numaralı' tartışma konusu olmuştu. Kongre tutanaklarından, Washington'taki Amerikan Kütüphanesinden bulunulabilen «gizli anlaşmalar» kamuoyuna yansıyordu. Küçük rütbeli subaylardan, Genelkurmay başkanlarıyla kuvvet komutanlarına değin, birçok yetkilinin imzaladığı bu andlaşmalarda, öyle bölümler, öyle hükümler vardı ki, bir milletin onuruyla bağdaşamazdı.

Örneğin, Amerikan askeri üslerine Türk yetkilileri, komutanları giremezdi; ama Türk askeri, üssü çevreleyen tel örgülerin içindeki Amerikalıları, ABD'ye hizmet veren üssü yaz kış beklerdi. Dahası, o üslerin bir kısmının «temizliğini yapmak görevi» de Türk askerlerine verilmişti.

İkili anlaşmaların metinleri bir başka kitap konusu olacak değerdedir.

Ocak 1969'da demiryollarında ve Deniz Nakliyat'ta grevler başlamıştı. Sümerbank'ta otuz bin işçi grev hazırlığı içindeydi. Bu greve karşı, devlet, lokavt ilan ediyordu. ABD kökenli Singer'de, kurumu işgal eden işçilerle polis arasında kanlı olaylar olmuştu.

Şubat ayında olaylar birbini kovaladı. Aşırı sağcıların

yarattığı «kanlı pazar»dan sonra, İstanbul bir terör havası içine girmişti.

Bu sırada, İzmir'in Atalan ve Göllüce köylerinde köylülerin Hazineye ve özel kişilere ait toprakları işgal etmesi olayı başladı. 600 kişilik 'işgal komiteleri' kurulmuş; köylüler, bu toprakları işlemeye başlamışlardı. Ege tütün piyasasında küçük üreticiyi destekleme amacıyla Ege'ye giden genç grupların eylemleri, traktörlerle yolların kesilmesi, Ankara'da 30 bin öğretmenin Anıtkabir'e yürümeleri...

Sol eylemlerle kurumların varlığı duyulurken, sağ kanatta da kimi hazırlıklar gözetiliyordu. Alparslan Türkeş'le yaptığım bir konuşmada, «komandolar benim malım» diyordu. Onun 1980 öncesi bu sözünü, TV'deki bir program da yadsıyacaktı. Solun devinimine karşıt olarak, sağ grupları eğitmek üzere Ege kıyılarındaki kimi yörelerde, «komando eğitim kamplarının» kurulduğu, bunların İstanbul'daki kimi iş adamları tarafından «komünistlerin ihtilal eylemine karşı çıkmaları için» bir güvence olarak maddi olanaklarla desteklendiği görüşü yayılıyordu.

Nisan 1969'da ODTÜ'yü «işgal» eden öğrenciler, Rektör Kurdaş'ı görevinden ayrılmaya zorlamışlar ve jandarma baskınıyla çekilmişlerdi. İstanbul Hukuk Fakültesine atılan bir «molotof kokteyl»i on kişinin yaralanmasına yol açmış, çatışma çıkmış, fakülte on gün kapatılmıştı.

Söke'de «Toprak Reformu ve Bağımsızlık» mitingi düzenleniyordu. Ekonominin genel açıdan —hele bugünlere oranla— olumlu gidişine karşın, bankaların dağıttığı 3.5 milyarlık krediye karşılık, 'tefeciler'in 7 milyar lira kredi verdiği Senatoda konuşuluyordu. O zaman, 'tefeci', daha sonra 'banker' adıyla hortlayacaktı.

Ecevit'in «toprak işleyenin, su kullananın» sloganı, siyasal çatışmalarda bellibaşlı öğelerden biriydi.

Mayıs 1969'da ise, Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenaze töreni kalın çizgileriyle verdiğim bu olayların doruğunu oluşturdu. «Dinsizdir» savıyla İmran Öktem'in cenazesine namaz kıldıracak, cenazeyi kaldıracak bir imam bulunamamıştı. Büyük olaylar olmuştu. Yüksek yargı organlarıyla, hukuk adamları cüppelerini giyerek Ankara'da büyük bir yürüyüş yapmışlardı.

Bu arada, Odalar Birliği Genel Sekreterliğine Necmettin Erbakan geliyordu. Koç, «ekonomik politikasını» eleştiri-

yor, iktidarın «demokratik düzeni» tehlikeye düşürebileceğini söylüyordu.

Haziranda olayların boyutları işçi ve öğrenci kesiminde daha da genişledi. Türk-İş, işçi emeklileriyle ilgili çözüm bulunmazsa «işçilerin sokağa döküleceğini» açıklıyordu. Sınavlar sırasında İstanbul Üniversitesinde savaş çıkmıştı. Polis kordonuna karşı çıkan sol gruplarla polis çatışmış, yüz öğrenci ile 14 polis yaralanmıştı.

Temmuz 1969'da, Kayseri'de Türkiye Öğretmenler Sendikası kongresi kalabalık gruplarca basıldı; 700 öğretmenin yaralı olduğu açıklandı. Çorum'da bir linyit işletmesini ele geçiren işçiler, 34 gün süreyle madeni çalıştırdılar, sonunda jandarma tarafından çıkarıldılar.

Ağustos 1969'da, Koç'un Türk Demir Döküm tesislerindeki 2.300 işçi, «işgal» eylemine girişti. Bu sırada «doğu mitingleri» başlamıştı. «Açlık ve Yoksulluk» ya da «Uyanış» adındaki bu mitingler, daha sonra, Varto, Hilvan, Van, Siverek gibi yörelerde «Kürt sorunu»na dönüştü.

Odalar Birliğini kendi «siyasal amaçları»na uygun bir ortam olarak gören Necmettin Erbakan, çıkmak istemediği binadan polis zoruyla atılıyordu.

Erbakan'ı sonraları daha çok görecek; devletin başına nasıl bir sorun olarak sarıldığını örnekleriyle izleyecektik.

Ben, Necmettin Erbakan'ı ilk kez, «Hürriyet»in bir baskı makinesi isteğini gerçekleştirmek için gittiğim Odalar Birliğinde gördüm.

Badem bıyıklı, şık giyimli, yumuşak sesli, dudaklarını sürekli ıslatan topluca bir insan. O sırada, her türlü ithalat, ancak Odalar Birliğinin vereceği bir izin belgesiyle olanaklıydı.

Kendisine, eğer gerekli izin belgesini bize verirse, gereksinilen dövizi Maliye Bakanlığından alabileceğimizi söyledim.

Bana verdiği yanıt, şaşırtıcıydı. «Neden yalnızca Hürriyet'e? Gidin Maliye'den bana bir yazı getirin; Türkiye'nin neresinden olursa olsun baskı makinesi için yapılacak istemleri dövizle karşılayacaklarını bildirsinler, ben de size izin kâğıdını vereyim,» dedi.

Baskı makinelerinin o sırada nasıl kim vurduya gittiğini, karaborsaya girdiğini hep biliyorduk. Sonra, Bakanlık, Erbakan'a neden böyle bir «açık bono» versindi?

Anlattık ama, anlamadı. «Hürriyet'i sevmediğini dokundurdu», daha çok Tercüman gazetesini beğeniyordu.

Bütün Odalar Birliği her öğle üzeri camiye gidiyordu. Nalın sesleri Odalar Birliğinin musikisi haline gelmişti. «Dini bütün» olmadığına inandığı hiçbir iş adamının, oradan işi için gerekli bir istemi gerçekleştirmesi söz konusu değildi.

1960 ihtilalinde Çankaya'ya çıkmış, Gürsel'e, sanayi konusunda uzun bir nutuk atmıştı. Gürsel, adamı başından savmak için, «Gidiniz başbakanlığa, görev yapınız,» gibisine bir şeyler söylemişti. Aynı gün, Başbakanlık Müsteşarı Çankaya'ya telefon ediyor, «Erbakan isimli biri geldi, çalışma odasını soruyor, ne yapayım,» diyordu.

Eylül 1969'da gene büyük işçi olayları başladı. Ereğli Demir Çelik'teki işçiler ertelenen grev kararını Danıştay'da bozdurmuşlardı. Pamuk alım fiyatlarına tepki olarak Tarsus'ta 600 traktör, Ankara - Adana yolunu iki saat trafiğe kapıyor, ancak askeri birlikler yolu açıyordu. THY'nın bir uçağı, silah zoruyla Bulgaristan'a kaçırılıyordu.

Ekim'de, ODTÜ'de jandarma ile öğrenciler arasında silahlı çatışma...

İktidar, bütün bu olayları, yasal yoldan, yasal olanaklar çerçevesinde ve daha kanlı yönelişlere doğrulmaması için elindeki güçlerle bastırıyordu.

12 Ekim 1969'da genel seçimlere gidilirken, genelde Türkiye'nin eylemli yüzü bu çizgileri içeriyordu.

Millet Meclisi kürsüsünde, koyu renk giysisi, düzgün taranmış saçları, ağza doğru hafif eğik burnuna uyumlu bıyığıyla Ecevit, 1969'da odaklaşan fikirleri, bu fikirlere koşut kimi eylemleri anlatıyordu. Ses tonu, yazılı metinden okuduğu konuşmasının kimi yerinde yükseliyordu. Kimi yerde

tekdüze bir izlenim verirken, birden, vurucu cümlelere geçiyor, gene sesini yükseltiyordu.

CHP grubu, basın locası, siyaset sahnesine kısa süre önce, CHP gibi bir partinin Genel Sekreteri seçilerek oldukça etkin biçimde giren Ecevit'i haz duyarak, kimi yerde kendinden geçerek alkışlıyor, izliyordu.

Doğrusu, Ecevit de o günlere değin, hele Menderes'ten sonra çarpıcı bir konuşma düzeyinde ortaya çıkan tek konuşmacıydı.

O sırada, kamuoyu ile basın, aydın çevreler, henüz «düş ile gerçek» arasındaki ayrımın, yeni siyasal önderlerde ne ölçüde ayırt edildiğini pek bilmiyordu.

Ecevit'in yıldızının parladığı günlerdi.

Hem partisinden destek alıyor, hem de «bir saat içinde CHP genel sekreterliğinden uzaklaştırabileceğini» sandığı bu genç insanı, tarihsel kişiliğiyle, İsmet Paşa da destekliyordu.

1969, bütçe görüşmeleri.

Bütçenin Millet Meclisinde müzakeresi demek, ülkenin tüm sorunlarının didik didik edilip, her türlü fikri eğilimin, görüşlerin açıkça anlatıldığı bir ortam demekti.

Bütçe müzakeresine değin olagelen tüm olaylar, bu müzakereler sırasında doruğa ulaşırdı. Bugüne oranla çok değişik, etkileyici günlerdi, o günler.

Geceydi, Millet Meclisi Genel Kuruluna kristal avizelerden ışıklar dökülüyordu. Ecevit, haykırıyordu.

«... Bu çıkmazdan, kapımıza gelmiş değil, kapımızdan içeri girmiş felaketten kurtulmanın çaresi yok mudur? Elbette vardır. Bunun çaresi, birinci aşamada Adalet Partisi iktidarından kurtulmaktır...»

CHP sıraları coşmuş, bağırıyor, alkışlıyordu.

Altı yedi ay sonra genel seçime gidilecekti. O nedenle, 1969 bütçe görüşmeleri, bir açıdan, muhalefetin genel seçim sloganlarını, programını içeriyordu.

AP iktidarını, her yönüyle yerden yere vuruyordu. Vurgunculardan, halkın fakirleştiğinden, aşırı kâr soygunculanından söz ediyor, «Hükümet, işbaşına geldiğinden beri sorunlara yalnız ekonomik, hatta daha çok teknolojik açıdan bakmakta, sosyal düşünceleri, sosyal adalet kaygılarını bir yana bırakmaktadır,» diyordu. Sözü şöyle getiriyordu :

«... Devletten, hükümetten umudu kesen halk, anayasanın izin verdiği hatta emrettiği toprak reformunu yer yer kendisi gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu hareket ne jandarma ile, ne teknolojik buluşlarla, ne de yasalarla önlenebilir. Bütün yasaların üstünde anayasa, onun da ötesinde doğa yasaları, tabiat kanunları vardır. İnsanca yaşamanın bilincine varan bir halk, o hakkı elde etmesini bilir. Bu bütün yasaların üstünde bir doğa yasasıdır. Ellerine, 'topraksız köylü olmaz' diye yazdıkları dövizi alıp yürüyüşe geçen ve üzerinde yaşama hakkı iddia ettikleri toprakları işgale girişen köylüleri toprak reformu yapmaktan ve insanca bir toplum düzeni kurmaktan başka hiçbir güç durduramaz...»

«... Sayın Başbakanın çok iyi bilmesi gerekir ki, Türkiye'de kredilerden, o arada tarımsal kredilerden aslan payını alanlar köylüyü güneşin altında ırgat gibi çalıştırıp, kendileri ağacın altında çubuk tüttürenlerdir...»

«... Adalet Partisi iktidarı anayasanın da kalkınma planlarının da sosyal hedeflerine doğru tek yeni bir adım atmamış, hiçbir sosyal adalet ve güvenlik hamlesi yapmamıştır...»

«... Demirel hükümeti... birçoğu anayasa emri olan köklü reformları yapmayı, düzen değişikliğini gerçekleştirmeyi kesin olarak ve siyasal bir tercih olarak reddettiği gibi, aklın, mantığın, bilimin söylediği tekniğin istediği yüzeysel düzeltmeleri ve yönetsel reformları bile bugüne kadar yapamamış, daha doğrusu yapmamıştır...»

Bu sözlerle Millet Meclisi coşkuyla inliyordu.

Bu sözler, «reform istekleri» sonraları, 12 Mart muhtırasının özüne malzeme olacaktı.

«... Bu iktidar... müsrif devlet yönetiminden vazgeçemez, dış borçlanma ile finanse edilecek 3 milyar liralık asma köprüler kurma sevdasından kendini kurtaramazsa, üs-

tümüze gelen çığa teslim olmaktan başka bir çareyi elbette bulamaz...»

«... Özel teşebbüsümüz, özel sanayiimiz kuş tüyü yastıklarda, kuş sütüyle beslenmeye alıştırılmaktadır...»

«... Yabancı sermaye çevrelerinin tuttuğu adam olmak, AP yönetici kadrosu içinde yükselmeye yetiyordu...»

«... Felaketten kurtulmanın... ikinci aşamasında... Türk halkının sömürülmesine son verecek, onun yapıcı ve yaratıcı gücünü harekete geçirecek ve Türk ekonomisini kendi ayakları üzerinde yürür hale getirecek bir düzen değişikliğini anayasamızın çizdiği yönde gerçekleştirmektir... İstediği kadar iktidar bozuk düzeni korumak için baskı tedbirleri getirsin, istediği kadar iktidar el altından beslediği birtakım SS özentilerini sokaklara döktürüp vurguncuların vurgunlarına bekçilik ettirsin, hiçbir güç, bir avuç çıkarcıyı ve Türkten çok yabancıyı mutlu kılan, ama halkın yaşama hakkını, ülkenin bağımsızlığını gitgide kısan bu düzeni yaşatmaya yetmeyecektir...»

«... Bütün bunların halkta uyandırdığı, gençlikte uyandırdığı tepkiler karşısında hükümet huzursuzlaşmakta ve demokrasiden sapma eğilimleri göstermektedir. İktidarda tutunabilmek için sömürücülerin değişmez kuralına uygun olarak milleti bölmeye ve gençleri birbirine kırdırmaya kalkışmaktadır. Bu iktidarın tutumuna karşı toplumun huzursuzluk birikimi günden güne artmaktadır. Demokrasimize, ulusal birliğimize ve bağımsızlığımıza yönelen tehlikelere karşı bir huzursuzluk birikimi Türk halkını derinden derine sarsmaktadır...»

«Gençliğin, zaman zaman gençlik ateşi ile taşkınlık noktasına varan tepkisi, aslında toplumun derinlerine kadar inmiş bir huzursuzluğun dışa vuran sesidir. O sese kulak veriniz, o sese kulak vermeyenler için iktidar günden güne güçleşecek ve yakın zamanda sona erecektir. Oy hakkının değerini bilen ve sorunlarının bilincine eren Türk halkı ülkede huzuru, sosyal adaleti ve birliği oylarıyla gerçekleştireceklerdir...»

Millet Meclisi dışındaki manzaralar ve Millet Meclisindeki bu konuşmalardan sonra, 12 Ekim 1969'daki genel seçim şu sonucu verdi:

Parlamentodaki 450 iskemlenin 256'sını Adalet Partisi kazandı.

Ecevit'in canlandırmaya çalıştığı CHP ise, 143 milletvekilliği sağlamıştı.

Kürsüde, kolunun altına alıp getirdiği kitaplarıyla, notlarıyla, kolalı gömleği, koyu renkteki giysileriyle duran insan, üç buçuk yıldır, Türkiye'ye egemen siyasal gücün başıydı.

Batı yanlılığından öteye, aşırı ölçüde ABD'ye bağımlı olduğu hemen her gün yazılan, bu bağımlılık nedeniyle sürekli ödün verdiği vurgulanan, para babalarıyla toprak ağalarının temsilciliğinden iktidara sıçradığı savıyla ağır biçimde eleştirilen bir insan, Demirel, kürsüdeydi.

1969 bütçesiyle öğrenci devinimlerinin müzakere edildiği günleri anımsamak, olabildiğince yansıtmak, 12 Mart'a tırmanışı bir ölçüde verebilmekle eşdeğerdedir.

Demirel'e o sırada egemen olan duygu, demokratik rejimin yaşayabilmesi için yalnızca yönetimin sorumluluğu olmadığına dayalıdır. Demirel, açıktan muhalefetin, elbette başta CHP'nin «sorumsuz davrandığını» söylememiştir. Ne var ki dokundurmuştur.

«... Biz, siyasî iktidar olarak memlekette pek çok şeylerden sorumlu olduğumuzu, bu arada demokratik hayatın gelişmesi, kökleşmesinden de kendimizi sorumlu tuttuğumuzu ifade etmeye mecburuz...» diyordu sözlerinin başında. «Bu sorumluluk, sadece bize ait değildir. Ama herkes sorumsuz olursa biz sorumlu olmaya devam edeceğiz,» diye ekliyordu. Dokundurma açıktı.

Ancak, öyle bir hava esiyordu ki Türkiye'de, Demirel ne söylerse söylesin, basının büyük kısmıyla aydın kesimlerin her katı bunları duymamazlıktan gelmeye hazırdı. «İstanbul köprüsü» mü deniyordu, örneğin Abdi İpekçi, «Neden Zap suyuna köprü değil» diye gazetesinde kampanya yürütüyordu.

Daha sonra göreceğiz, Muhsin Batur'un «resmen» söylediği gibi, «fikir üreten kesimlerin hemen hepsi, sola açılmıştı...»

Ülke düzeyindeki kitlelerin çoğunluğu ne düşünürse

düşünsün, Ankara'daki siyasal eğilimler, Demirel'in söylediği ile yaptığı her şeyi yadsımaya hazırdılar. Gerçek, buydu.

«... Türk anayasasını herkes istediği gibi anlamaya mezun değildir...» diyordu Demirel «...Hakkınız, hakkınız dahi olsa zorla bunu almak yok, mercilerine gideceksiniz. Niçin bunlar?.. Bunlar bir nizamı korumak için. Bir nizamı tesis etmek ve bir nizamı korumak için...»

«... Şimdi, diyorsunuz ki, gidiniz şu toprağı işgal ediniz, etti. Peki, ondan daha kuvvetlisi geldi, çık buradan dedi, ne diyecek, kime şikâyete gidecek? Bu kaideyi zincirleme bütün memlekete tatbik ederseniz bu memleketin hali nice olur?.. Memlekette anarşi istidadı var diye kime ne hesabı soracaksınız? Anarşiyi teşvik ettikten sonra, gasbı teşvik ettikten sonra, yağmayı teşvik ettikten sonra kime ne hesabı soracaksınız?...»

Sonra başlıyordu anayasanın maddeleriyle ceza yasalarındaki kimi maddelerin yüklediği sorumlulukları anlatmaya.

«... İktidar olduğu zaman bu kanunların hepsini kaldırır, der ki, her şey serbest, herkes istediği yerde otursun, kalksın, ne işi varsa görsün, ev serbest, dükkân serbest, tarla serbest, bağ serbest, bahçe serbest... Bunu dersiniz?..»

«... Bu kürsüden halkı kanunları tanımamaya teşvik edemezsiniz. Bu olamaz. Bu, aklın alacağı iş değil. Kanun getirebilir, kanun üzerinde durulabilir, ama jandarmayı tanımayacak. Jandarma kimin jandarması?... Devletin jandarması. Polis tanımayacak, kanun uygulayıcısı tanımayacak...»

Duruyordu bu noktada:

«... Bu, otoritenin sıfıra indirilmesidir...» diye bağırıyordu.

Bu kez, AP sıralarından coşkulu alkışlar, bağırmalar.

Daha da yükleniyordu:

«... Yapmayınız bunu, yapmayınız, kanunsuzluğu teşvik etmeyiniz. Kanunlar cumhuriyetin kanunlarıdır. Kanunları uygulayan cumhuriyetin polisidir. Cumhuriyetin adliyesidir, cumhuriyetin idaresidir. Ne çıkacaktır anarşiden?.. Hiçbir şey çıkmaz. Milleti birbirine boğazlatırsınız. 50 yıl, 100 yıl, 200 yıl unutulmayacak nizalar açılır...»

Millet Meclisinde alkışlarla karşılanan bu konuşma, sonradan, boğuldu, gitti.

Unutmadan bir not yazayım: 12 Mart 1971 günü, ordu darbesi radyolardan açıklanırken, Ecevit, «Topraksızlar şöleni»nde bulunmak için, Adana yolundaydı.

Toprak reformu, reform isteyen 12 Mart yönetiminde de çıkmadı.

1969 seçimleri öncesi başlayan, ekim ayı sonrasına yayılan öğrenci devinimleriyle işçi olaylarının, 1971 darbesinde önemli bir yeri olacağını kimse yadsıyamaz.

Bu nedenle, 1968 - 69 öğrenci olaylarına birkaç açıdan ağırlık vermek gerekiyor.

Osmanlı döneminden bu yana öğrenci devinimleri, siyasal kimi önemli sonuçlar vermişti. Padişah Abdülaziz'in tahttan indirilmesi gibi bir sonuç veren öğrenci olayları, Balkan Savaşı öncesi de siyasal gidişe yön saptanmasına yol açmıştı. Türk kamuoyunun belleğinde, 27 Mayıs öncesinin öğrenci devinimleri de 1968 - 69'da canlılığını koruyordu.

İktidar, öğrenci devinimleri üzerinde bir «teşhis» koyma çabası içindeydi. Öğrenci devinimlerini kışkırtan odaklar olup olmadığını, varsa hangi nedenlere dayanarak, ne biçim sonuç almayı düşleyerek bu devinimlerin hızlandırıldığını araştırıyordu. Kuşku yoktu ki, öğrenci devinimlerinden siyasal sonuçlar çıkarmayı hesap edenler de vardı. Kuşku yoktu ki, öğrenci devinimlerine kimi yüksek eğitimle ilgili aksaklıkların düzeltilmesi gözüyle bakanlar da vardı.

Ankara'da Ziraat Fakültesinde başlayan, kimi öğrenci isteklerini yansıtan «boykot»un, birden genişlemesiyle hemen tüm fakültelere, oradan da bütün yükseköğretim kurumlarına, daha sonra da askerî okullara değin uzanmasıyla «öğrenci dileklerinin biçim değiştirdiği» yargısı da yaygınlaşıyordu.

Basın, 27 Mayıs öncesinden başlayan, sonraları giderek artan dozda, sürekli olarak öğrenci devinimlerinin yanında yer almıştı. 27 Mayıs öncesi kimi olayların içeriğindeki gerçeklerin tam anlamıyla anlaşılmamış, anlatılmamış, ya da

anlatılmak istenilmemiş olmasından sonra, öğrencilerin giriştikleri olaylara karşı çıkan polis güçlerine —doğrusu— bütün basın karşı çıkmıştı. Yasal olmayan olayları engellemek isteyen polise basın, sürekli direnirdi, «gençler, coplandı» manşetlerini gün aşırı görmek olağandı.

Yasal düzeni korumakla görevli olan güçlerin böylesine göz ardı edilir duruma düşürülmesinden, hele 27 Mayıs'la birlikte polise karşı girişilen suçlamaların boyutlanmasından sonra, basının aldığı bir davranış, elbette ki, gereken düzeni sağlamakla görevli olanları, bu görevi gereği gibi yapmaktan alıkoyacaktı. Ne var ki, polisin de kimi eylemlerinin tutar yanı yoktu.

Suçlu ya da suçsuz kimi gençlerin karakollara alındıktan sonra, gördükleri eziyeti hep biliyorduk. Yasayı uygulamakla, yasadışı çıkan bu olayları birbirinden ayırmak, elbette ki, çok zordu.

Buna karşın, 1969'daki öğrenci devinimleri sırasında, İsmet Paşanın Meclis kürsüsünden söylediği gibi, «iktidar, bu olayları bastırmak için kuvvet kullanmaya» yönelmemişti. Kimi fakültelerdeki derslere, sınavlara boykotları «silah ve güç zoruyla önleme yönteminin» olayları daha da tırmanışa yönelteceğini biliyordu iktidar. Daha boyutlu kanlı olayların ülkeyi istenilmeyen sonuçlara götüreceği kaçınılmazdı.

İktidarla muhalefet arasında, ayrıcalıklı görünen görüş açıları şöyleydi:

Öğrencilerin, eğitimlerindeki kaygılarıyla ilgili, öğrenim dönemlerindeki sıkıntılarıyla bağıntılı isteklerine hak vermemek olanaksızdı. Türkiye'de daha ilkokulların bütün ülkeye yaygınlaştırılmadığını, Türkiye'de, her yıl hâlâ 500 bin ilkokul öğrencisinin eğitime giremediğini, Türkiye'de hâlâ yüzde 90 dolaylarında köyde elektrik olmadığını, Türkiye'de hâlâ birkaç kentte toplanan üniversitelerin yaygınlaştırılması için büyük çabaların gösterilmediği bir dönemde, bir iktidarın 3,5 yılda bütün bu sorunların altından kalkması beklenemezdi. Başbakan, Mecliste özellikle bu noktaları vurguladığı zaman, muhalefet sözcüsü ünlü Nihat Erim, bir iki cümle içinde «geçmiş siyasal yönetimlerin konuları ele almadıklarını» kabul ediyordu; ama, o sıradaki üniversite olaylarından sonra, gerekli önlemlerin, yasal girişimlerin yapılmasını da istiyordu.

Muhalefetin mantıkta haklı görünen, iktidarın da katıldığı bu isteklerine, Demirel, bir başka anlayış içinde yanıt veriyordu:

Konuyu, doğan sorunları Millet Meclisinde olanca genişliği ile ele almakta yarar vardı. Ama, bu görüşmelerde kimi noktalarda birleşmek gerekiyordu. Bunun başlıcası ise, muhalefetin de yapıcı bir davranışla «ne yapılması gerektiğini somut biçimde ortaya koymasını» istiyordu.

Öğrenci yurtları ile ilgili bir yasa önerisinden söz eden Nihat Erim, daha geniş kapsamlı bir öneriler demetini iktidarın önüne hiç koymadı.

Nihat Erim, partisi adına yaptığı konuşmalarda, öğrenci devinimlerinin «masum isteklerle» bezenmiş olduğunu vurgulayan; daha çok, sokaktaki genç insanların duygularıyla mantıklarına etki yapmayı yeğleyen bir konuşma dizisi içindeydi.

İktidar adına Demirel —devletin bütün olanaklarıyla topladığı belgeleri— kürsüye getirerek, «masum isteklerin» yer yer, hatta genelde başka isteklere yöneldiğini anlatmaya çalışıyordu.

İktidar, öğrenci devinimlerinin bunca genişlemesine, «üniversite içi ve dışı etkenlerin» neden olduğunu söylüyordu; ülkeyi anarşinin içine atmaya çalışanların eli ile parmağının öğrenciler arasında olduğunu söylüyordu.

Açıkça söylemese bile, Başbakana göre, bu olaylar «masum istekleri» aşmış, siyasal bir sonuç çıkarmaya yönelen. hatta bir ordu müdahalesini kışkırtan, hatta komünizmin ülkeye gelmesini isteyen davranışlara dönüşmüştü.

21 Haziran 1968 günü açılan, uzun uzun ve günler boyu Millet Meclisinde tartışılan öğrenci olaylarının müzakeresi sırasında. CHP adına Nihat Erim, konuşmaya şöyle başlıyordu:

«... Öğrencilerimizin, gençlerimizin son günlerde giriştikleri boykot ve işgal davranışlarını görüşmeye başlarken, hemen şunu söylemeliyim ki, gençlerimizin bu davranışında biz takbih edecek, ayıplanacak hiçbir nokta görmemekteyiz. Bilakis gençlerimizin bu davranışlarıyla memleketimizin ve genellikle eğitim, özellikle yüksek eğitim ve üniver-

site öğrenimi alanlarında ne derin bir reforma gereksinildiğini, kamuoyunun önünde özel yöntemlerle gayet parlak bir biçimde koymuşlardır. Bundan dolayı gençlerimizi kınamak değil, kutlamak gerekir...»

Erim, «kimi çevrelerde gençlerin kışkırtıldığı, siyasal kimi isteklere araç edildiği biçimindeki söylentilerle yazıların» gerçeği yansıtmadığını vurguluyordu.

Millet Partisi adına söz alan Hasan Latif Sarıyüce, «... Bunca kötü koşullar altında öğrenim yapmaya zorladığımız gençlerimizin ayaklanışını, 'hayır, ben daha iyisine layığım' demesini çok görmek mümkün müdür?» diyordu.

Güven Partisi adına Turhan Feyzioğlu ise, «...düzeltilmeye gereksinim olduğunu...» söylüyor ve «anarşiye yer yoktur» diye konuşuyordu.

TİP adına Behice Boran, «bu işgal ve boykot olaylarının, sosyal huzursuzluğun, sıkıntının, aksaklıkların dışa vurmuş biçimleri» olduğunu söylüyordu.

AP grubunun görüşlerini —o sırada milletvekili— Aydın Yalçın dile getirirken, «boykot ve işgal olaylarını destekleyen kuruluşlar» olduğunu söylüyor, 'sol kanada' bağlı Fikir Kulüpleri Federasyonunun, Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneğinin, Türkiye Öğretmenler Sendikasının, Devrimci Güç Birliği adındaki kuruluşun destek görevinde olduğunu bildiriyordu. Özelde Devrimci Güç Birliğinin, TİP tarafından bile 'çok aşırı bir kısım komünistler diye kenara ittiği' bu derneğin içinde parlamentodan, 27 Mayıs ihtilalcilerinden tabii senatörlerin de bulunduğunu ileri sürüyordu.

Aydın Yalçın, «ihtilalci Marksistlerin, memleketi parlamento dışı mücadele yoluyla anarşiye sürükleyerek bir iç savaş çıkarmak isteyen maceralarında üniversite gençliğini kendilerine hedef aldıklarını unutmamalıyız,» diye sürdürüyordu konuşmasını.

Başbakan Demirel, «sorunun ideolojik yanları da vardır» diyordu.

«... Bu öğrenci davranışlarına batıda önderlik edenler, öğrencinin yüzde 5 ile 10'unu çevrelerinde toplayabiliyorlar. Organize güçle de iş görüyorlar. Ortalığı karmakarışık ediyorlar. Öğrencinin büyük bir bölümü işinde, gücünde, dersinde eldeki olanaklardan yüksek düzeyde yarar sağlamaya çalışıyorlar. Uygulanan teknikler Amerika'dan Nijerya'ya de-

ğin aynı. Boykot, işgal, oturma, yürüyüş. Teknikler aynı. Hatta bir de broşür, tüm dünya üniversitelerine dağıtılmıştır. Direkt Aksiyon El Kitabı diye.

Eylemcilerin önderliğini ele geçirenlerin müzakere ve ödünle yetinmedikleri ve otoriteyi yıkma hedefleri güttükleri gerçektir. Batıda da karşılıklı konuşmalar, yeni istekleri çağırıyor; müzakere ve ödün, bitmez tükenmez bir biçim alıyor.

Avrupa'da bu devinimler başladıktan sonra, kabul etmek gerekir ki, Türkiye'de de bir kısım basın yayın organları, 'Bizim çocuklar hâlâ niye duruyor?.. Ne zaman bizim çocuklar işin içine girecek?..' diye yırtındılar. Sonunda bizim çocuklar da işin içine girdi, bu bir gerçektir. Anarşiye bu denli istekli olunan bir ülke bulmak olağanüstü zordur...» diyerek, durumla ilgili görüşlerini açıklıyordu.

İktidarla muhalefetin «öğrenimdeki güçlükler» konusunda birleşmiş olmalarına, boykotu iktidarın da kabullenmesine karşın, fakültelerin «işgal edilmesine» iktidar yasal olmadığını söyleyerek karşı çıkıyor, muhalefet ise, «işgalin de yasal» olduğunu savunuyordu. Ayırım da tartışma da bir noktada burada düğümleniyordu.

Üniversite özerkliği nedeniyle, o sırada, üniversitelere polis gücü göndermemeye özen gösteren iktidarın bu tutumu, «üniversite özerkliği»nin sınırları üzerinde bir öteki tartışmayı gündeme getiriyordu.

İktidar, sütten ağzı yanan insanlara egemen duyguyla, 27 Mayıs'tan önce üniversitelere gönderilen polislerle başlayan olaylar zincirini, o günlerden sonraki suçlamaları unutmamış gibiydi.

Başbakan, sonunda şöyle diyordu: «... Şayet, yasalara karşı gelmek onaylanırsa, kışkırtılırsa, o zaman Türkiye'de güven ve asayişi —ki devletin bir numaralı görevidir— korumakta büyük sıkıntı çekeriz...»

Böylece, iktidarın öğrenci devinimlerinin ülkeyi anarşiye sürüklemek olduğu inancıyla, muhalefetin, aykırı yöndeki yargıları arasında tartışmalar büyüyordu. Aydın çevrelerin iktidarı bütünüyle onaylayıp yanında yer aldığı söylenemezdi.

İktidarla muhalefet arasındaki tartışmanın bir boyutu, Demirel ile Erim'in yaptıkları şu iki konuşmayla bir kez daha ortaya çıkıyordu:

Demirel:

«... Soruyorum sayın Erim'e: Acaba üniversiteye yürütme karışırsa özerklik bozuluyor da, öğrencisinden ve içinden karışma gördüğü zaman özerklik ne oluyor?

1960 ihtilalinden bu yana açık ya da gizli olarak, milletin, silahlı kuvvetleriyle arasını açmaya, yasal iktidarla silahlı kuvvetleri karşı karşıya getirmeye çalışan kimi kesimler bugün bundan bir sonuç çıkmayacağını görünce, el altından ve zaman zaman açıktan öğrencinin sokağa dökülece ğini yazmaktadırlar.

Açıkça söyleyeyim: Bir Yassıada 'fobisi'nin içinde değiliz. Bununla şunu amaçlıyorum. Elimde bir karar var burada. Üniversitenin bahçesine giren polisi özel amaçla girdi diye Yassıada mahkemesi hapse hükmetmiştir...»

Erim:

«... Sayın Başbakan konuşmasında, anarşiden, huzursuzluktan, huzur gereksiniminden tekrar tekrar söz ettiler. Elbette bir ülke için kötülüklerin en kötüsü kuşkusuz, anarşidir. Elbette bir ülkede en güzel şey huzurdur. Ama, bugün Türkiye, bir anarşi tehlikesi karşısında mıdır?.. Türkiye'de böyle bir tehlike var mıdır?..

İşgal suç mu, değil mi?. Diye sıkıştırıyorlar. Ben hukuk fakültesinde bundan çok yıl önce profesörlük ettim. Tek parti dönemi idi ve o tek parti döneminde de kamu hukuku okuturdum. Derste şunu söylerdim: 'Yönetenler yönetilenlere zulmederler ve bu zulüm sürekli biçim alırsa sosyal anlaşmayı bozmuş olurlar. Sosyal anlaşmayı yönetenler bozduğuna göre, yönetilenlerin ayağa kalkması bir hak olur.' Ben, bunu tek parti yönetiminde Ankara Hukuk Fakültesinde söyledim, kitabıma da yazdım, hiçbir soruşturmaya da uğramadım...»

Böylece, Prof. Erim'le birlikte, dolaylı biçimde, «yönetimin zulüm yaptığı» dokundurulmuş oluyordu.

Başbakan Demirel de bu mantığı, «... yasaya karşı olayların onaylanması, kışkırtılması...» olarak görüyordu.

Ve... Tarihin ibret verici sahifelerinden biri, bir iki yıl sonra, gene Nihat Erim'in kaleminden yazılıyordu.

12 Mart 1971'de «büyük bir hevesle yıllardır beklediği Başbakanlık makamına oturan» Prof. Nihat Erim, 5 Nisan 1971'de, kurduğu hükümetin programı müzakere edilirken —tutanaklardan aynen alıyoruz— şöyle diyordu:

«... İnsanlar parlamentoda muhalefette iken başka türlü, daha rahat konuşurlar. Devlet sorumluluğu altına girdiği zaman, devlet dosyalarını incelediği zaman başka türlü konuşurlar.

Birinci görevimizin, ülkede huzuru ve sükûnu sağlamak olduğunu gayet iyi biliyoruz. Böyle devlet olmaz. Böyle üniversite özerkliği olmaz. Uygar bir ülkede kürsüde geniş kürsü özgürlüğü içinde Mao'yu, Che Guevera'yı övsün, kimi isterse övsün. Ama karşılığında kapitalizm de övülsün. Ona zorla engel olmak yok. Sokağa çıkıp 'eylem yapıyorum' diye cam kırmak, kurşunlamak yok. Bunu yapan devleti karşısında bulacaktır. Bunun yanında öğrencilerin sorunları olabilir. O sorunların üzerine eğiliriz, çözümlerini araırız. Ama illa 'ben devrim, ihtilal yapacağım' diyene ben devletin boynunu uzattırmam. 'Seni öldüreceğim' diyeni, ben daha önce öldürürüm. Bunun hiç şakası yoktur...»

Türkiye'de «hey gidi, siyaset...»
Hey gidi, böylesine siyaset adamları...
Vay, Türkiye'nin yazgısı.

Başbakan Demirel, «ülkemizin üniversite olaylarında çok duyarlı» olduğunu söylüyor, daha sonraları gelen olaylarla gerçekleşen bir varsayım öne sürerek, «... Bugün olagelmekte olan olaylar, ne bir başlangıçtır, ne de bir sondur...» diyordu.

Kışkırtmaların, hele yönetime karşı ordu kışkırtmalarının alabildiğine kol gezdiği ortamda, özenle davranmak kaygısıyla, «... 1960 öncesi olaylarına karışan öğrencilerin bir analizini yapmayı istemediğini, bunun bir kışkırtma aracı yapılacağını bildiği için buna girmediğini...» dokunduruyordu.

Başta bağımsız Mehmet Ali Arsan'ın verdiği genel görüşme önergesinin ardından CHP de bir önerge vermiş, bu-

nu AP'nin bir başka önergesi izlemişti. Demirel ise, her üç önergenin birleştirilerek «bütün konulardan önce» ele alınmasını istemişti. Millet Meclisinde, konusu yönünden «en uzun görüşme»ye açılan önergelerin müzakeresine, Türkiye'nin her yerinde boykotların, işgallerin sürüp gittiği, her fakültenin, bütün yüksekokulların, kimi derneklerin sayısız bildirilerinin çıktığı bir dönemde başlanılmıştı.

Gazete bürolarının canı sıkkındı. Haber kıtlığı çekilmiyordu, ama her gün bürolara taşınan bildiriler furyasından göz açma olanağı da yoktu. TV ve radyoda da bu bildiriler —nedense, sanki her birinin büyük haber değeri varmışçasına— geniş özet olarak kamuoyuna sunuluyordu.

Bir an geldi ki, kim ne söylemiş, ne yapmış bilemiyorduk. Artık, bildiri izlemek ve yazmaktan öteye geçmişti uğraşımız. Kavgalar, polisle çatışan gençlerden kaç kişinin yaralandığını sayfaların başköşesine oturtuyorduk.

Doğal olarak, kamuoyunda da öğrenci devinimlerinin aldığı bu son biçimden sonra, geniş ölçüde «tedirginlik» başlamıştı. Ne oluyordu, nereye varılacak sorusu, herkesin aklına takılıydı.

Elbette, bu işin sonunun nereye varacağı konusunda —beklenti sahibi olan kesimler— bir Ordu müdahalesinin geleceğini yayıyor, herkesi bu eyleme inandırmaya çalışıyorlardı.

Benim gibilerse, yani her dönemde, her ortamda bir Ordu müdahalesine yanlı olmayanlarsa, öğrenci devinimlerini birçok kişiye ters düşecek biçimde ele alıyorduk. Öğrencilerin eğitimsel sorunlarının çözülmesinden yanaydık; iktidarların bu sorunların üstesinden gelmesinde öğrenciyle birlikte olmanın gerekliliğine inanıyorduk. Öğrenci olaylarını kendi siyasal çıkarlarına ya da amaçlarına bir araç gibi kullanan siyaset adamlarının karşısındaydık. Ama, gidiş o gidiş değildi. İlk başlarda gerçekten «masum öğrenci olayları» görüntüsü veren, Fransa'da başlayıp, cumhurbaşkanı De Gaulle'i, Bükreş'teki resmî ziyaretinden apartopar Paris'e götüren olayların Türkiye'deki başlangıç günlerine ses etmek istemiyorduk.

Fakat, sonradan olay, biçim değiştirmişti. Olaylar, bir yandan «AP'den kurtulmak» amacına yönelmiş, öte yan-

dan Ordu kışkırtmasına varmış, daha ötelere açılışın bir anahtarı haline gelmişti.

Hiçbir dönemde, hiçbir iktidarın karşısına bunca güç geçmemişti.

Öylesine dağdağalı bir gürültü kopuyordu ki, sakıncalı olan yol ile sakıncasız yolu birbirinden ayırmanın olanağı kalmamıştı.

Aslında, gerçekleri yazıp söyleyebilmek de zorlaşmış, âdeta fırtınalı denizde bir damla iyi su aramaya dönüşmüştü. Olumsuz bir sonuca gideceğimizi anlayanların çabalarına karşı, gerçek aramayı dozunda tutmayı yeğleyenlerin duyulmayan, tutulmayan davranışları, «sağcı, faşist» damgalamaları ucuzdu.

Millet Meclisinde öğrenci olaylarıyla ilgili görüşmeler başlarken, 46 fakülte ve yüksekokuldan bir bölümünde işgal, dört yüksekokulda da boykot sürdürülüyordu.

Türkiye'ye ulaşıncaya değin, dünyanın 20 ülkesinde öğrenci devinimleri görülmüştü. Batı Berlin'de Duşge adındaki bir öğrencinin 100 bin kişilik üniversitede üç bin kişiyle başlattığı devinim, eğitim reformundan çok, parlamento dışında bir muhalefete gereksinildiği fikriyle eyleme dönüşmüştü.

Fransa'da kızıl Denis adlı öğrencinin yaygınlaştırdığı eylemlerde, polis üniversiteye girmişti. Fransa Milli Eğitim Bakanına «Sorbon Üniversitesine bu zamana değin polis girmemişti, şimdi girdi» denildiği zaman, şu yanıtı vermişti:

«...Doğrudur, bu zamana değin polis girmemişti, girdi. Ama bir doğru daha var. Sorbon Üniversitesine şimdiye değin anarşi de girmemişti...»

Üniversitede çok sert önlemler alan Fransa'da, bu kez, «zor kullanmak yoluyla hak elde edilmesi olanağını» gören 10 milyon işçi, greve girişti.

İngiltere'de, İtalya'da, Mısır'da, İspanya'da, Habeşistan' da, Çekoslovakya'da, Yugoslavya'da, Bulgaristan'da da öğrenci olayları görüldü.

Amerika'daki olaylara değinen Times dergisi, «1968 si-

nıfı» diye bir yazı yayımladı, «Ne istediklerini bilmeyen idealistler» başlığını koydu.

Bunları anlatan Demirel, '...anarşiye bu kadar istekli olunan, istenilen bir ülke bulmanın zorluğundan...' söz ediyordu, Türkiye için.

«Neredesiniz çocuklar?» yayınlarının başladığı günlerde, bir yazar, «devrimcilik tohumları bütün dünyada üniversitelerde serpiliyor artık» diye yazıyor, «...Böyle tehlikeli, boşluklu kaypak bir ortamda Türk gençliği halkı örgütlemek eğiliminin güçlü teminatıdır. Sömürücü güçlerin karşısına dikilmiş baskı grubudur; 27 Mayıs Anayasasının bilinçli neferidir. Zulme karşı direnme hakkının militanıdır. Üniversite çatısı altındaki on binlerce gencin kesin bir somut ilkeler çerçevesinde örgütlenmesi, güçlerini birleştirmesi ve Türkiye'nin geleceğinde en olumlu tarihsel rolünü oynaması için bütün kapılar açıktır, yeter ki, Türk gençliği tarihsel görevini iyice anlasın, sosyal bilim açısından Gazi Mustafa Kemal'in hareketini iyice değerlendirsin,» diye ekliyordu.

Bir başka yazı örneği: «... Pek yakında ça ça ça'ların, şeyklerin yerini devrim türküleri alacak, gazeteleri, dünya gençliğinin kızlı erkekli direniş destanları doldurmaya başlayacaktır...»

Kimi yazılarda da «Üniversitedeki devinimin sol olduğu» işleniyordu.

Olayların ilkinde, Ziraat Fakültesindeki boykotta çıkarılan bildiride, «...Tarım Bakanlığının yatırımcı bakanlık olmaktan çıkarılması, sosyal adaletin gerçekleştirilmesi, bakanın istifası, alın terinin karşılığının verilmesi...» istenildi.

Öğrenciler yürüdü, Tarım Bakanlığı ile Başbakanlığın önünde 'oturma' eylemi gerçekleştirildi. Bir de marş söyleniyordu:

«Dert üstüne dert alırız
Sanmayın böyle kalırız
Uyanarak hak alırız
Siz o zaman görün bizi.»

Ardından Âşık İhsani'nin «yakındır» adlı dizeleri geliyordu:

«Aç ölürüz, tok yaşarlar bu neden?
Yıkılsın bu hale Hükümet eden
Dört senelik beş senelik demeden
Güvercinler salacağız, yakındır.»

Yürüyüşlerde kimi dövizler şunlardı:

«Hakkımızı alana dek direneceğiz... Eskimiş düzen değişmeli... Haklarımızı almak için kararlıyız... Bu ilk gelişimiz... sus payı istemiyoruz... Diplomalı işsizliğe paydos...»

Ardından gene bir marş:

«Davullar çifte vurula/Fakülte baştan kurula/Dekan terleyip yorula/Şen ola boykot şen ola.»

Çıkarılan bir öğrenci derneği bildirisinden:

«Öğrenimde herkese eşitlik tanınmalı. Aramızda hemen hemen hiç gözükmeyen işçi ve köylü çocukları da üniversiteye girme şansına sahip olmalı. Halka dönük, yaşadığımız hayatla ilişkisi olan bilimsel bir eğitim sistemi uygulanmalı ve kültür emperyalizminin bir aracı haline gelen bozuk eğitim düzeni değiştirilmelidir. Bütün bu istenilenlerin insanın insanı sömürmediği, halktan yana bir düzen kurulduğu zaman gerçekleşeceği inancındayız. O zaman, çalışan insanların ürettikleri değerler belirli ellerde birikmeyecek, emekleri kendi yararlarına dönük olarak işleyecektir. Üniversiteyi bitiren herkes emeğinin halk yararına işlediğini görecek, şevkle çalışacaktır. Kahrolsun bozuk eğitim düzeni, kahrolsun kültür emperyalizmi, kahrolsun Amerikan sömürgeciliği, kahrolsun onların içimizdeki ortakları! Yaşasın devrimci Türk Gençliği, yaşasın Türk halkı!...»

Bu ve benzeri bildirilerden geçilmiyordu.

Hükümet, olayların başlamasından iki gün sonra, şöyle diyordu:

«... Dünya bir garip oldu. Belki dünya garip oldu demek de doğru değil. Dünya yeni ufuklara giden bir dünya oldu. Bu dünyanın yeni ufuklara doğru ne kadar gittiğini, nereye varacağını, bunların nelere malolacağını, kestirmek güç. Ama gerçek şu ki, dünyada yeni görüşler, yeni fikirler, derinliğine bakılması gereken birtakım olaylar oluyor...»

Türk halkının «hangi yeni ufuğa» doğru gittiğini 12 Mart 1971'le görecektik. Bu olaylar üzerinde doğru «teşhis» konulmasının bizi nereye vardıracağını da.

Demokratik inançta, «nelere malolacağı»nı da.

2
«CEPHELER»

Artık, «cepheler» belli oldu.

Nereye doğru gitmekte olduğumuzun belirtileri, kanıtları yavaştan yargıya dönüşüyordu.

Devrim isteyen, AP'den kurtulmayı hedef seçenlerin inançlarıyla verdikleri savaşım, 1969 seçimlerinden sonra 12 Mart'a doğru hızla yaklaşacaktı. Bu savaşımı verenlerin, 12 Mart niteliğinde bir darbeyi istemedikleri söylenebilirdi. Ama, Ordu içindeki gelişmeler —hiç beklenilmeyen, hatta o güne kadarki doğrultusunu da değiştirerek— demokratik düzene «ara veren» bir sonuca ulaşacaktı.

Müdahale, 12 Mart günkü değerlendirmenin dışına kayacak, öğrenci, işçi ve siyasal yapıdaki tartışmalarla olayları, müdahalenin ana gerekçesine, «beklenildiği gibi» değil, tersine, «istenilmeyen bir biçimde» yansıyacaktı.

Darbeyi getiren muhtıra, demokratik düzen olgusu içindeki bu olayları, darbenin kaçınılmaz olduğunu yansıtacak bir nedenler dizisi olarak görecekti.

Ordu ile birlikte «Türkiye'deki çarpık düzeni değiştirmeyi» amaçlayanların beklentileri boşa çıkacaktı. Ordunun yüksek komutanları, klasik doğrultularında kalacaklardı.

Doğrusu şuydu: 12 Mart, demokrasiyi ne içeriğinde, ne de biçiminde yeni bir raya oturtmayacaktı. Neyi amaçladığı muhtıraya yazılmışken, nereye vardığımız, daha sonraki yıllarda bütün pürüzleriyle, aksaklıklarıyla ortaya çıkacaktı. 1970'ten sonraki önemli sosyal oluşların hiçbirine çare bulmadığı gibi, kimi oluşumların daha da gelişip serpilmesine yol açacak bir çarpıklık getirecekti.

O halde, 12 Mart neydi, nereye gitmek istiyordu?..

Bu soru, uzun süre askıda kalmayacaktı.

Evet, askıda kalmayan tek soru, 12 Mart'ın nasıl geldiği, hangi gizli aşamalardan geçtiğiydi. Sokaktan yansıyan

devinimlerin, Ordu üst kademesine nasıl yansıdığının —ibret ve örnek olacak— gelişmelerini bir bir öğrenecektik.

Bir sivil iktidara karşı, kimi komutanlardaki eylemlerin hangi nedenlere dayandığını görecektik.

12 Mart'a gidişin yüzeydeki eylemlerle devinimlerinin yanı sıra, «kapalı kapılar ardındaki savaşım»ın içyüzünü görecek; bir «darbenin içeriğini» ve... sahneye girişindeki gizemleri izleyecektik.

3
«YOLLAR YÜRÜMEKLE AŞINMAZ!»

1968 öncesi başlayan, 1968'de öğrenci devinimleriyle daha sonraki yıllarda daha da genişleyen kitlesel olaylar üzerinde o sıralarda çeşitli yorumları dikkate almak gerekiyordu.

Bir yandan bu olayları kuşku ve kaygıyla karşılayan gruplaşmalar yayın yaşamında görülüyor; ne var ki, bu kuşku ve kaygıyı dile getirenlerin «demokratik haklar» konusundaki anlayışında da çelişkiler gözetiliyordu.

Türkiye'de, bunalımlı her dönemde olduğu gibi, o sıralarda da «elmalarla armutlar karıştırılıp toplanabiliyordu»..

Yerel yöneticilerin ya da mahkemelerin yaptıkları kimi hataların tümünü devlet yönetimine mal etmeyi ustalıkla sürdürdüğümüz, hatta bu tür olayları, küçük olaylar da olsalar alabildiğine sömürdüğümüz günleri anımsamamak elde değildi.

Demirel'e, bir gün, «Ne çare ki, sizin kimi sözleriniz, sosyal olayları 'küçümsediğiniz' biçiminde ele alındı; belki de siz, bu sözlerinizi daha sonraları açıklığa kavuşturmadınız da ondan çeşitli olumsuz yorumlarla karşılaştınız,» dedim.

«Örneğin hangi sözüm?» diye sordu. Devlet yöneticilerinin, bizim karşıdan bakarak eleştirdiğimiz kimi davranış ya da sözlerinin içeriğinde daha başka olgulara inandıklarını biliyordum elbette. Ama, soruyu, bir başka noktaya, «Yollar yürümekle aşınmaz!» sözüne getirmek istiyordum.

Demirel'in bu sözü, günlerle, yıllarla eleştiri konusu oldu.

«Ben» dedi Demirel, yalnız kaldığımız bir gece, sözcükleri özenle seçerek, «Yollar yürümekle aşınmaz, sözünün de-

gerinin iyi anlaşılması gerektiğine inanıyorum. Aslında bu söz, Türk demokrasisinin kilometre taşıdır.»

Bu sözünün, «Türk demokrasisinin kilometre taşı» olduğunu kanıtlayacak yargıları olması gerekirdi.

Bir açıklamaya girişti. Bu açıklama yalın biçimde bir cümlesinin açıklaması değildi, daha çok, Türkiye'de özgürlüklerin kullanımı açısından geniş bir değerlendirmeydi. Ayrıca, tutsağı olduğu kimi fikirleri de içeriyordu. Belgesel niteliği olduğu için Demirel'in «Yollar yürümekle aşınmaz» sözünün hangi amaca yönelik olduğu yolundaki geniş değerlendirmesini buraya aktarıyorum:

«... 1968 öğrenci hareketleri ile başlayan kıpırdanma, daha çok, 'toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı'nın kullanılması istikametinde (yönünde) idi.

'Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı'nın (demostrasyon hakkı) İnsan Hakları Beyannamesi'nin sıraladığı haklardan birisi olduğu, sessiz milyonların müstemlekeciliğe (sömürgeciliğe), istibdada, zulme, diktatörlüğe, haksızlığa karşı kullanabilecekleri en önemli vasıta (araç) bulunduğunun pek çok emsali (örneği) vardı.

Müstemlekeciliğin, zulmün, istibdadın söz konusu olmadığı açık rejimlerde, halkın memnuniyetsizliğini ifade ihtiyacı (gereksinimi) doğduğu zaman, yine bu demostrasyon hakkının kullanılmasının açık rejimin zaafı değil gücü, ülkeyi idare edenlerin rahatsız edilmesi değil, ikazı mahiyetinde (uyarısı anlamında) alınması gerekirdi.

Ülkemizde gerek Cumhuriyet öncesinde, gerekse 1950 sonrasında, öğrenci hareketleri, sokak hareketleri hep siyasi mihraklara (odaklara) dayanmış ve sonunda, iktidarlar, rejimler, sıkıntıya düşmüştür. Onun için, 'toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı'nın kullanılması, daima mazi (geçmiş) ile illiyet rabitesi kurulmasına ve gelecek için kaygılanmaya sebep olmuştur.

1861 Anayasasının 1971 değişiklikleri ile tanzim edilen nüshasında (düzenlenen sayısında), 28'inci maddede; 'Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir,' denilmektedir.

Önceden izin alınmayacak ama, silahsız ve saldırısız olacak. Şartlar (koşullar) budur...

Bu hakkın geniş anlamda kullanıldığı dönem, 1965-1971 dönemi arasıdır.

Esasen Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan beri, uzun yıllar sıkıyönetimle idare edildiği için, bu çeşit hakların kullanılması mevcut (var) bile olsa, kullanmamıştır.

1965 - 1971 döneminde, o da 15 - 16 Haziran 1970 hadiselerini müteakip (olaylarından sonra), 3 ay kadar sıkıyönetim olmuştur. Onun dışında, 1961 Anayasasının getirdiği hakların ve hürriyetlerin kullanılması üzerinde, en ufak bir devlet baskısı olmamıştır. Bunların suiistimal edilmesinden (kötüye kullanılmasından), zaman zaman kaygıya düşülmüştür. Ama, suiistimal edilir (kötü kullanılır) diye, bu haklardan ve hürriyetlerden vazgeçilmesi veya çeşitli kısıtlamalara gidilmesi gibi yollara başvurulmamıştır.

Esasen, bu hakların ve hürriyetlerin muzir (zararlı) şeyler olduğu farzedilse, (varsayılsa), Anayasada yer almazdı.

Bu hak ve hürriyetlerin kullanılmasında, limitler aşılmış, birtakım münasebetsizlikler, hoş olmayan şeyler meydana gelmiştir. Ancak, limitlerin hiç aşılmayacağı düşünülürse, Güvenlik Kuvvetleri, Ceza Kanunları, Mahkemelere lüzum olmazdı. Bu haklar ve hürriyetler, 'gayra (başkasına) zarar vermeyecek' şekilde kullanılsa, tabii ki, çok iyi olurdu.

Medenî âlem, 'hakkın suiistimalini ve gayrın zararını kanun himaye etmez' diyor. Medenî âlem dahi, yani, açık rejimin, hukukun oturduğu ülkeler dahi, hakkın suiistimalinden ve gayrın zararından söz ediyor, fakat haktan vazgeçmiyor.

Bizim hukuk devleti, demokrat, Cumhuriyet, hürriyetçi demokrasi anlayışımız; kanunları kemâliyle hâkim kılmak (yasaları eksiksiz uygulamak) olmuştur. Bunun birinci gereği; haklar ve hürriyetler, tümü ile kullanılacaktır. İkinci gereği ise; ortada suç varsa, suçu ve suçluyu tayin (ortaya çıkarmak) iktidarın değil, bağımsız mahkemelerin olacaktır. Devlet, sadece iktidardan ibaret değildir. Buradan iktidara düşen; suç ve suçluyu tesbit ve mahkemelere intikal ettirmektir (geçirmektir). Aslında bu görev dahi, bağımsız savcınındır. İktidar, bütün bunların işlemesini tabii ki, takip edecektir (izleyecektir).

1968 senesinde, öğrenci hareketleri, yürüyüşler olmaya

başlayınca, birtakım tedirginlikler meydana geldi.

1968 senesinin yazında, Adalet Partisinin Ankara İl Kongresinde, Büyük Sinemada bir delege, kürsüye gelip; 'yürüyüşlerden şikâyetçi' oldu. Bunlara 'mani' olunmasını istedi.

Topkapı olayları, Yeşilhisar olayları, Geyikli olayları, Yassıada'da bir iktidarı suçlamak için kullanılmıştı. Aynı şeyler olmamakla beraber, duyulan rahatsızlıkta bir benzerlik vardı.

Ben, Adalet Partisi Genel Başkanı ve Başbakan olarak, bu delegeye cevap vermek durumunda kaldım. Bu delegeye cevap verirken, kaygı duyan herkese de cevap vermiş oldum.

'Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı'nın aziz bir hak olduğunu, bunun, bizim iktidarımızda kullanılmış olmasından rahatsız olmamamız gerektiğini, çünkü; bizim, sadece bizi memnun eden şeylerin değil, haklı ise, doğru ise, bizi rahatsız eden şeylerin de savunucusu olduğumuzu' ifade ettim.

'Toplantı ve gösteri yürütüşü hakkı'nın kullanılmasından tedirgin olarak, bu haktan vazgeçilemeyeceğini, şayet vazgeçilmeye kalkılırsa, birçok haklardan vazgeçilmesi lazım geleceğini, böylece, sağlanacak huzur ve sükûnun, milleti susturmak olacağını, bizim sessiz milyonların değil, konuşan milyonların Türkiye'sini idareye talip olduğumuzu' sözlerime ekledim.

'Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı'nı savunurken, onun suiistimalini (kötüye kullanılışını) savunmadığımı' da ifade ettim.

Hakkın özünü savundum. Bundan rahatsız duyulmasını tahaccüple (şaşkınlıkla) karşıladığımı söyledim. Ve muhataplarıma (karşımdakilere), bu hislerimi ifade edecek şekilde niçin kaygı duyuyorsunuz? Yürümek isteyen, bırakın yürüsün... Yollar yürümekle aşınacak değil ki!.. Bırakın adam Anayasa hakkını kullansın... mealinde sözler söyledim.

Bugün de, bu düşüncelerimin doğruluğuna inanıyorum. Bu sözlerimin, Türkiye'de Anayasa ve kanunları rafa kaldırmak manasına alınabileceğine hiç inanmadım. Esasen böyle olması da mümkün değildir. Ayrıca, gerek 12 Mart

1971 sonrasında, gerekse 12 Eylül sonrasında mahkemeler cereyan etmiş ve bu mahkemelerde, rahatsızlık yaratanların, suç işleyenlerin hiç birisi 'biz, Demirel'i haksız çıkarmak için bu işleri yaptık', 'Yolların yürümekle aşındığını göstermek istedik' dememişler, aksine, 'biz, Cumhuriyet rejimini yıkıp, başka rejim kurmak istiyorduk' demişlerdir.

Türkiye'de sulh ve sükûnun, can ve mal güvenliğinin, her şeyi ve herkesi susturarak değil —ki o. Roma Sulhü olur— hak ve hürriyetleri tümü ile kullanarak, hukuk devletini ve meşru nizamı (yasal düzeni) işleterek sağlanması gerektiğine ve sağlanabileceğine hep inanmışımdır.

Hür ve demokrat Türkiye'de haklar, göstermelik değil, kullanılmak için mevcut olacaktır.

Hakların mevcut olmasını veya kullanılmasını anarşi sebebi saymasını, fevkalade vahim (son derece üzücü) bir olay telâkki ederim (kabul ederim). O zaman bu haklara, Türk Vatandaşı, hiçbir zaman kavuşamayacaktır demektir.

Haklar, suiistimal edilmiş veya yanlış kullanılmışsa, onlardan vazgeçmek yerine, onları savunmaya devam etmek, ama suiistimalinin karşısına çıkmak, suiistimal edenlerin, kanun çevçevesinde yakasına yapışmak, hukuk devletinin gereğidir.

Aranan, hukuk devletini yaşatmaktır.

Aranan, hak ve hürriyetlerden vazgeçmek değil, onları yaşatmaktır.

Bu düşüncelerle; 'Yollar yürümekle aşınmaz!..' sözünün değerinin iyi anlaşılması gerekir. Aslında bu söz, Türk demokrasisinin kilometre taşıdır...»

4
BİR ÖRNEK

Özellikle «çok» yakın tarihimizi «tarafsız bir gözle» gelecek kuşaklara aktarabilmek için acele etmemeliyiz.

1968 - 69 yıllarındaki olayları, bugün başka bir gözle görebiliyoruz.

Zaman geçiyor, içinde yaşadığımız kimi olayları bugün değerlendirirken çok değişik sonuçlar çıkarıyoruz.

Bugün yazamadığımız öyle öğeler var ki, yarın öyle belgeler çıkabilir ki, o nedenle «çok» yakın geçmişi, bugünün «kısıtlayıcı kimi koşullarında» tümüyle gerçekçi değerlendirmenin süzgecinden geçiremiyoruz.

Geçmişteki öğrenci olayları, 1973'ten sonra, daha çok partizan militanların vuruşmasına dönüştü. Burada iki belgeyi aktarmak istiyorum. On, on dört yıl geride kalan öğrenci olaylarından sonra, vuruşmaların başka biçime dönüşmesiyle ortaya çıkan son durumu —bilinenlerin tersine— yargılara götürecek iki belgeyi sunuyorum:

(Birinci Belge)

T. C.
Sıkıyönetim Komutanlığı
Ankara

İST : 2070 - 450 - 80/İh. Ks. 10992 *22 Temmuz 1980*
KONU : Yazı ve slogan.

Başbakanlığa
Ankara

1. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının ve diğer sıkıyö-

netim komutanlıklarının muhtelif bildirileri ile, umumun görebileceği yerlere, öğrenim kurumlarına, kamu ve özel kuruluşlara ait binalara siyasî amaçlı veya halkın huzurunu bozucu, bölücü, kışkırtıcı yazı ve slogan yazmak yasaklanmıştır.

2. Bu yasaklara aykırı harekette bulunanlar hakkında 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu ve T.C.K. 536'ncı maddesi uyarınca kanunî işlem sürdürülmektedir ve sürdürülecektir.

3. Ancak, çeşitli yasaklamalara rağmen Ankara'nın birçok bölgesinde özellikle yasadışı örgüt yandaşlarınca duvarlara yazı ve slogan yazılmakta ve bu konuda mücadele sürdürülmektedir. Yazılan yazılar, güvenlik görevlileri nezaretinde ilgililere temizletilmekte ve yakalanan kişilerle ilgili takibata başlanılmaktadır.

4. Duvarlara yazı yazma işinde biri hariç ülkemizde mevcut yasal siyasî partilerin hiçbirinin isim ve amblemlerine rastlanılmamakta ve bu parti yöneticileri bu tür propagandaya müsamaha göstermemektedirler. Fakat MHP için aynı şeyleri söylemek mümkün olamamaktadır. Özellikle MHP genel merkezi ve bağlı diğer kuruluşlarının bulunduğu Bahçelievler semtinde, bu partinin ve yazılan yazılardan parti ile ilişkisi kolayca tespit edilen ÜGD (Ülkücü Gençlik Derneği) veya ÜYD (Ülkü Yolu Derneği) adlı örgütlerin sloganları ile dolu olduğu görülmektedir. Bu semtte başkaca siyasî görüş sahiplerinin girip faaliyette bulunması, komutanlığa intikal eden bilgi ve olayların değerlendirilmesi sonucu, mümkün değildir. Örneğin Bahçelievler 1. cadde üzerinde, ek'li fotoğraftan 1 numara ile işaretlenen 5 ayrı pozunda görüleceği üzere duvarlara ve yollara, (MHP - ÜYD) sloganları ve (Başbuğ Türkeş) yazıları, 2. cadde ve 9. sokak üzerinde 2 numara ile işaretlenen 3 ayrı fotoğrafta görüldüğü gibi (Bir Mustafa'ya bin komünist geberecek, MHP - ÜYD) yazıları yazılmış ve resmedilmiştir. Keza Bahçelievler 5. sokak 3 numara ile işaretlenen 2 ayrı fotoğrafta, 30. sokak 4 no ile işaretlenen 2 ayrı fotoğrafta, 6. cad. 5 no ile işaretlenen bir fotoğrafta ve 40. sokak 6 no ile işaretlenen bir fotoğraf üzerindeki duvar, ağaç, bina, vesair yerlere bu partinin veya organik bağı olan diğer örgütlerin simge ve sloganları yazılmıştır. Bu yazılar sözkonusu bölgede yoğun olmakla birlikte diğer mahallelerde de rastlanılmaktadır.

7 numara ile işaretlenen 3 ayrı fotoğrafta görüldüğü üzere Komutanlık bildirilerini tamamen ihlal eden ve kesinlikle kışkırtıcı yazıların altında bu partinin ismi verilmekte ve cihad çağrıları bu parti adına yapılmaktadır.

Bu ise, anarşinin kazandığı bu boyutlar karşısında ve ÖZELLİKLE İKTİDARA DESTEK SAĞLAYAN BU PARTİ AÇISINDAN SON DERECE İLGİNÇ VE DÜŞÜNDÜRÜCÜDÜR. Anılan nedenlerle ve durumun önemi belirtilerek, bir bakıma İKTİDARIN DESTEĞİNDE SAYILABİLECEK OLAN MHP genel başkanı ve yöneticilerine, bu gibi DAVRANIŞLARDA BULUNANLARA MÜSAMAHA GÖSTERMEMELERİ KONUSUNDA UYARIDA BULUNULMASINI ve gereğini tensiplerine arz ederim.

Nihat ÖZER
Korgeneral
4'ncü Kolordu ve Ankara
Sıkıyönetim Komutanı

(İkinci Belge)

T. C.
Başbakanlık

Sayı II/01707 *27.7.1980*

Sıkıyönetim Komutanlığına
Ankara

İLGİ : 22 Temmuz 1980 tarihli ve İST. 2070 - 450 - 80 İİI. KSM. 10992 sayılı Gizli — Kişiye özel yazınız.

Yukarda gün ve sayısı yazılı yazınız ve eki fotoğraflar tetkik edilmiştir.

1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununa göre, sıkıyönetim yasaklarına aykırı hareketlerde bulunmak suçtur ve cezai kovuşturma gerektirir.

Suçun kimin tarafından işlenmiş olduğu, olayın suç vasfını kaldırmaz. Başka bir ifade ile hiç kimse suç işleme imtiyazına sahip değildir ve kanunlar önünde herkes eşittir.

Bizim hükümet görevini deruhte ettiğimiz geçen 8 ay zarfında, bu anlayışımıza ters düşen tek bir hareket yoktur.

Bilindiği gibi, görev başında bulunan hükümet, koalisyon hükümeti değildir.

Millet Meclisinde destek aldığı partilerle, siyasi iktidarı da bölüşmüş değildir.

Hükümete destek veren partilerin herhangi bir hareketinden Hükümetimiz sorumlu olmaz.

Ayrıca, bu partiler, hükümetin emrinde de değildirler.

Bu itibarla, hükümete destek verdiği noktasından hareket ederek, hükümetin diğer partiler üzerinde herhangi bir nüfuzu söz konusu olmaz.

Kim suç işliyorsa, kim olduğuna bakmaksızın gereği yapılmalıdır. Bunun dışında idareten alınacak bir tedbir bahis mevzuu değildir.

Bilgi edinilmesini rica ederim.
Saygılarımla.

Süleyman Demirel
Başbakan

Bu örnekle, kimi 'şeyleri' bilmem anlatabiliyor muyuz?...

5
GAZETECİ ISTIRABI

Unutulmayacak günlerdi.

Kargaşa yalnızca devlet örgütlerine sinmemişti. Kargaşayı, Türkiye'nin bütün kurumları ayakta tutmak için elden geleni yapıyordu.

Daha doğru bir bakışla, kafalar, düşünceler kamplara ayrılmıştı artık. Doğruyu söylemeye çalışmak, doğruyu araştırıp yaklaşabildiğin oranda yazıp çizmek o denli zorlaşmıştı ki... Kendi eğilimlerine, düşüncelerine ya da fikirlerine aykırı düşen bir davranışı gören biri, hemen bunları yazanın, söyleyenin karşısında yer alıyordu.

Basın yayın yaşamında da bu ikilem giderek boyutlanıyordu.

Deniz Kuvvetlerindeki cuntasal çalışmaların yanı sıra, sivil üniversitelerde görülen eylemler, artık Deniz Harp Okuluna değin inmişti. Demirel'in söylediğine göre, Deniz Harp Okulundan bir öğrenci Gölcük'ten başlayarak bütün Marmara yöresini geziyor, bildiriler dağıtıyor, yakalanmıyordu. Bildiğiniz gibi, daha sonra Savorana'nın yakılmasına değin gidildi.

Hava Harp Okulunda da «Göksenin» dergisiyle başka bir olay patlak verdi. Bu dergide yer alan yazıların önemli bölümü, sivil kesimlere egemen olan solcu eylemlerin hepsini kapsıyordu. Hatta, cuntasal eylemlerini sürdürüp genişletenler, bu dergiye yazı yazanların bir bölümünü «darbe» hazırlıklarında kullanmak üzere yanlarına çekme hazırlığı içindeydiler.

Bu curcunalı ortamın içindeyken, gazetelere küçük bir haber yansıdı.

Güney sınırından geçen sekiz dokuz genç, üzerlerinde vurucu silahlar ve dinamitlerle —bir rastlantı sonucu— yakalanmıştı. Haberin üzerinde fazla duran yoktu. Diyarbakır'a gittim, bu olayın içeriğinde yatan ayrıntılı bilgileri topladım.

Daha sonraki anarşik olaylarda adlarını duyuracak olan bu gençler, «El-Fetih»te silah eğitimi görmüşler, gerilla çatışmaları için öğrenim yapmışlardı. Yanlarında bulunan silahlarla dinamitleri ise, El - Fetih yetkilileri vermişti. El - Fetih, Filistin Kurtuluş Örgütünün bir kolu idi. Daha çok, öteki ülkelerdeki gerilla savaşımları için adam yetiştirmek, onları silahla donatmakla görevliydi.

«Hürriyet»te 1970 yılının Mart ayında yayımlanan «El - Fetih, Türkiye'de» yazı dizisi büyük gürültü kopardı. Diyarbakır mahkemelerinden biri, bu yazı dizisinin yayımını yasaklayan bir karar da aldı. Sanırım, El - Fetih'ten gelip, Türkiye'de silahlı çatışmalara önayak olacak bu gençlerin bir bölümü ya da hepsi, mahkemede suçsuz bulundu ve salıverildi. Hatta mahkeme yargıcının, sanıkları kapıya kadar geçirdiği de söylenildi.

Türkiye'de her fikir, her eğilim, her görüş alabildiğine özgürce tartışılmalıydı. Bu tartışmaları izleyen halk, dilediğince karar verip sandık başına gitmeliydi; değişik görüşleri silah zoruyla egemen kılma noktasına gelinmemeliydi. Bu düşünce biçimini, 1960'tan bu yana hiç yitirmeden izlediğimi açıkyüreklilikle söylemeliyim. Türkiye'nin getirilen ve gönderilen silahlarla bir içsavaş alanına dönüşmesinin bütünüyle hep karşısında kalacaktım.

«El - Fetih» Türkiye'de, silahlı eylemlerin ilk müjdecisi, ilk habercisiydi.

Vurgulamak istediğim şuydu: «Öğrenci olayları» diye nitelenen kimi eylemlerin kısa süre sonra silahlı çatışmalara dönüşeceğinin ilk işaretiydi El - Fetih... O nedenle üzerinde duyarlı biçimde durulmalıydı.

Daha sonraki aylarda, 1970'lerde, bu kez, Türkiye'ye özellikle Bulgaristan üzerinden çok sayıda kaçak silah geti-

rildiğini, yazdım. Hatta, Bulgaristan'ın bu silahları Varna ya da öteki bir liman kentinde depoladığını, kaçakçılardan depo parası aldığını, küçük teknelerle Türkiye'ye gönderilen bu silahların genellikle Karadeniz kıyılarında ıssız yörelere çıkarıldığını, oradan da çeşitli yerlere aktarıldığını uzun uzadıya yazdım.

Kös dinlenildi. Her iki olay da sonradan, ama çok yıllar sonrası, birer gerçek olarak kabul edildi. El-Fetih'te gençlerin silah ve gerilla eğitimi görerek geldikleri yazılıp çizilmeye, Türkiye'nin yazgısının değişmez kuralı olan «ah' lar ve vah'lar» ile tepki gösterilmeye başlanıldı. Bulgaristan'dan Türkiye'ye silah aktığını ancak 1980'lerde görebildik, buna karşı gereken önlemleri de çok geç alabildik. Alındığı söylenen önlemler de önlemse!.

Ne öngörüşlü olduğumu söylemek, ne de o yıllarda yazdıklarımdan ötürü bana karşı acımasız bir savaşım yürütenleri kınamak için belirtmiyorum bunları.

Bu satırları, yalnızca ve yalnızca doğruyu, gerçeği bulup çıkarmak; bu yoldan yükümlü olduğu uyarıcı görevini yapabilmek için yola çıkan, bunun ötesinde hiçbir başka art düşüncesi olmayan bir gazetecinin, yüreğindeki sızıyı, bu olayları anımsadığında duyduğu ıstırabı duyurabilmek için yazıyorum.

ALTINCI BÖLÜM

«DARBE»NİN İLK SESİ

1
SEÇİMLERDEN SONRA GENEL GÖRÜNÜM

12 Ekim 1969 genel seçimleri geçtikten; Demirel, önündeki yeni dört yıl boyunca görev sürdürecek hükümeti kurduktan üç buçuk, en çok dört ay sonra, 25 Ocak 1970 tarihinde, 12 Mart müdahalesinin «sesini duyduk»...

Seçimler öncesi, asker deyimiyle «tıkanan yüksek komuta heyeti»ni değiştirerek, «alttan gelenlere» yol açmayı sağlayan değişiklikler yapılmıştı. Yüksek komuta heyetinde Orgeneral Faruk Gürler, Kara Kuvvetleri Komutanı olarak yerini almış, Hava Kuvvetlerine de Orgeneral Reşat Mater getirilmişti.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Başbakan Demirel'e, «...Hava Kuvvetleri Komutanlığına, bilgisi, görgüsü, öteki nitelikleriyle Muhsin Batur'un getirilmesini...» önermişti.

Demirel,

«...Bütün bunları anlıyorum. Fakat, Ordu'daki gelenekleri bozmak da doğru değil, Muhsin Batur, şu anda Korgeneral. Bir Korgenerali komutanlığa getirmek, yürürlükteki gelenekleri yıkmak olmayacak mı?.. Korgenerallikten Orgeneralliğe yükselsin, gerekeni o zaman yaparız...» dedi.

Batur, Orgeneralliğe yükseldi.

Hava Kuvvetleri Komutanı oldu.

Bana göre, bu atamayla 12 Mart geriye doğru saymaya başlamıştı.

25 Ocak 1970'te, 12 Mart muhtırasının «sesini duyduğumuz» sırada, iç siyasal durumda da yeni gelişmeler gözetiliyordu.

Bir öteki bölümde ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, 12 Ekim genel seçimlerinden «parlak bir zaferle» çıkan Adalet Partisinde, dört yıldır sualtında yüzüp gelen, gelişip boyutlanan kimi olaylar, birden açığa çıkacaktı.

1969 seçimlerinden sonra, «tüzük gereği dilediği arkada-

şıyla çalışmayı kendinde bir 'hak' olarak gören» Demirel'e, içeride kimi başkaldırmalar görüldü.

Ferruh Bozbeyli'nin «dürüst»lüğü ile Saadettin Bilgiç ve kimi öteki arkadaşlarının lokomotifliğinde birleşen bir eylem, iç siyaset sahnesinde yerini alıyordu.

Demirel, geçen dört yıl birlikte çalıştığı kimi bakanları bu kez hükümete almıyor, 1969'dan sonraki ekonomik ve sosyal konulardaki amaçlarına koşut değişik bir kabine oluşturmak istiyordu.

Oysa, AP'nin başarısını yalnızca bir Demirel etkenine bağlamak istemeyen; hatta, bu başarıda önemli payın kendi güçlerine dayandığı yargısına sahip olan «parti içi muhalefet» de yeni hükümetin «parti içi güçlerin bir koalisyonu» olarak biçimlenmesinde direniyordu.

Parti içi savaşımın, AP'nin rengine ve soluğuna uygun bir öteki dayanağını da Bilgiç ve arkadaşlarının kullanma eğiliminde olduklarını biliyorduk. Bu da 1969 seçimleri öncesi Türk siyasal ortamına giren «eski DP'lilerin siyasal haklarının geri verilmesi» ile ilgili olaylardı.

Ayrıntıları şimdilik bir yana bırakarak genel çizgileriyle bu olay, Mayıs 1969'da, 219 AP milletvekili ile senatörünün bir anayasa değişimi ile DP'lileri bütünüyle affetmeye yönelik, siyasal haklarını geri veren bir yasa önerisini Meclise vermeleriyle başlamıştı.

Demirel'in o günün koşullarında —yasalaşmasını istemesine karşın— bu öneriyle ilgili tutumu, önerinin Senatoda «geri alınmasını» sağlar bir tutuma girmesiyle AP içinde geniş çalkantılar yaratmıştı.

İsmet Paşa ise, 1960'ta Cumhurbaşkanlığından indirilmesine her açıdan önayak olduğu Celal Bayar'a karşı, yaşamının son yıllarında «bir görev» yapmak amacıyla, anayasa değişimi isteğine yanlı olmuştu.

İsmet Paşanın bu tutumuna, galiba kendinden kaynaklanan bir deyişle, «kuyudan adam çıkarma...» işlemi adı takılmıştı.

O günlerin iki siyasal kamptaki savaşımı çok renkli anıları kapsıyordu.

Öteki yüzüyle, sokaktaki eylemler de sona ermiş değildi. Seçimler sırasında durmuş gibi görünen olaylar, Kasım

1969'da yeniden başlamıştı. Grevlerin, emek-sermaye çatışmalarının yanı sıra, Polis Enstitüsünde de öğrenciler, güvenlik örgütünde «yeniden düzenlemeler» isteğiyle boykota geçmişlerdi. 1969 Aralık ayında, DİSK'e bağlı kuruluşların sayısı artıyor; on beş binden fazla insanla, Memurlar Sendikası da memur ailelerinin katıldığı bir yürüyüşü, İstanbul'da Hürriyet Alanında gerçekleştiriyordu. Devlet Opera ve Balesi'nin balerinleri de ücret yetersizliğinden yakınıp boykota gidiyorlar, Başbakanı ziyaret edip sorunlarını anlatıyorlardı. Gamak Elektrik Motorları Fabrikasından iki yüz işçinin —hammadde yokluğu nedeniyle— işten çıkarılması üzerine patlayan olayda, yedi işçinin kurşunlandığı, işçi - polis çatışmasında birinin öldüğü bildiriliyordu. Aralık ayı başlarında iki genç, kimi olaylarda ölmüştü.

Görünüm buydu.

25 Ocak 1970 günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, mavi kaplı bir dosyayı açtı. On altı sayfalık bir konuşma yaptı.

MGK'da bu konuşma üzerine tartışma çıktı.

Batur'un yandaşları, ertesi günü konuşmanın içeriğindeki kimi öğeleri, söylediği fikirlere yandaş olan bir bölüm basına, bir ölçüde sızdırıyorlardı.

Fakat, Batur'un, 12 Mart'ın gerekçesini ortaya koyan, Ordu içindeki gelişmelerle bizzat yaptığı toplantıları içeren bu önemli konuşmasının tam metni, kamuoyuna bugüne değin yansımadı.

Oysa, bu konuşma —daha önce de değinildiği gibi— bir buçuk, iki yıl sonra gelecek «Ordu muhtırasının» tüm öğelerini kapsıyordu.

Öyle ilginçtir ki Batur'un o tarihte, MGK'da söyledikleriyle 12 Eylül'de resmen açıklanan nedenler ve gerekçe arasında büyük koşutluklar vardı.

Dahası, bu koşutluğu, 1960 ihtilalinin resmî bildirilerine değin uzatabilirdik.

Bir çizgi... İlginç ve değişmez görünen bir izlenim çizgisi.

2
«DARBE»NİN İÇERİĞİNİ AÇIKLIYOR

MGK'da, Orgeneral Muhsin Batur —çok sevdiği filtresiz «PallMall» sigarasını «Jippo» çakmağı ile yaktı mı bilemiyoruz— dolgun ses tonuyla, açtığı dosyadaki yazılı metni ağır ağır okumaya başladı:

«Sayın Cumhurbaşkanım, Sayın Başbakan,

Belki de alışılmamış bir açıklıkla konuşacağım, yadırgamamanızı ve içtenliğime inanmanızı her şeyden önce rica ederim.

1. 6 kezdir GÜVENLİK KURULU'nda, 2 kezdir de MİT Müsteşarlığımızca özel olarak verilen bilgileri dinlemiş bulunuyoruz.

2. Bugün emri komuta makamında bulunan bizler bir kez ihtilalin içinde ve yanında, iki kez de ihtilalin içinde ve karşısında bulunduk.»

«Üç» dedi Batur ve sürdürdü:

«Silahlı Kuvvetlerde bölünme olduğunda ne fena durumlara düşüldüğünün bir örneği olarak şu ifadeyi okumak isterim:

Türk Milletince kabul edilmiş olan Anayasamızın Meclis ve Hükümet tarafından bozulduğu hususunda Millet çoğunluğu vicdanında bir yargı belirmediği sürece ufak veya büyük olsun hiçbir zümre veya kuvvetin yasal düzeni bozmaya hakkı olmadığına inanmış biz Havacılar, bu gibi devinimlere girişenlere karşı aynı kanı ve aynı üniformayı taşıdığımız halde silahla karşı koymaya kararlıyız.

Türk Milletinin geleceğini kişi ve isteklerinizin üstünde tutarak isteklerinizden vazgeçmenizi ve kardeş kanı dökülmesini önlemenizi son kez anımsatırız.

I'nci Hv. Kv. K.»

Okuduğu bu bildiri, Aydemir'in 21 Mayıs'taki ikinci isyanı sırasında alelacele bastırılıp uçaklardan Ankara üzerine atılan bildirinin tam metniydi. Bir açıdan «Ordu içindeki bölünmelerin» nerelere varacağını, öte yandan da demokratik rejimin savunuculuğunu yapmış olmanın bir kanıtı olarak görüyordu, bu bildiriyi.

Yazısını okumayı sürdürdü:

«4. Karşısında olduğumuz iki hareket sırasında dikkatimi çeken başlıca hususlar şunlardır:

a) Her iki hareketin belirtileri belli olmasına karşın, 'idarei maslahat' fikri egemen olmuş, 'belki bir hareket olmaz' dileği içinde bulunulmuştur.

b) Hareket başladıktan sonra, hem 22 Şubat ve hem 21 Mayıs'ta:

(1) Kararsızlar ve

(2) İki taraflı olanlar

büyük toplam olarak göze çarpmıştır.»

İhtilalci Gruplarla İlişki

Orgeneral, kimi önemli açıklamalar yaparak, okuyordu:

«5. Her iki hareket sırasında kamuoyu bugünkü kadar çeşitli akım ve etkiler altında bulunmuyordu.

6. MİT Başkanının dün açıkladığı *BALON PROJESİ* sorununun bütünüyle yabancısı değilim.

Kimi kimseler bir buçuk - iki yıl önce benimle de ilişki kurdular.

Kendilerine verdiğim yanıtın özetini şöyle ifade edebilirim:

a. İhtilal yapmış olmak için ihtilal girişiminde bulunulmaz.

b. İhtilal için ne ortam elverişlidir ve ne de esaslı bir neden vardır.

c. Bu koşullar altında yapılacak bir ihtilal silah gücü ile bir başarı sağlasa da, Türkiye'yi, dış dünya önünde desteksiz ve saygınsız bırakacağı gibi, ekonomik bir felakete de neden olur.»

İnanılmaz Kişi ve Direktifleri

«d. Demokratik rejime eninde sonunda gene geçiş olacağına göre, beğenilmeyen bu dönemlerden gene geçilecek demektir. O halde, toleranslı durumun, gerekli uyarmalarla aksaklıkları düzeltmek çok daha doğru bir yoldur.

7. Sanırım bu ilişkiler üzerinde sizlerin ve MİT Başkanımızın kimi bilgileri vardır; fakat kendileri nazik davranarak bir şey ifade etmediler.

Kişi olarak ben de, bir zaman süresince, bana pek inanılmaz bir kişi gözüyle bakıldığını duyumsuyorum.

8. Hava Kuvvetleri Komutanı olduktan sonra, bütün birliklerimi gezerek, subay ve astsubaylarımla konuştum ve Komutan olarak ne düşündüğümü, ne yapmak istediğimi ve kendilerinden ne istediğimi açıkça ifade ettim.

Bu konuşmalarım sırasında iç düzenle ilgili bölümü yazılı direktifimden okumak isterim.

'Görevimiz, kısaca Cumhuriyetimizi dış ve iç tehlikelere karşı korumaktır. Bu görev, normal askerî çalışmalar, yani eğitim, harekâta hazırlık, disiplin ve moral dışında *İNANÇ VE GÖRÜŞ BİRLİĞİ* ile yapılabilir.

Hava Kuvvetleri mensuplarının gayet tabii olarak, dünya ve yurttaki askerî, teknolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişme ve akımları bilmesi ve izlemesi gereklidir. Keza, bütün sosyal ve ekonomik ideolojilerin de bilinmesi gerekir.

Ancak, günlük politika yapmak ve ideolojilerden birine ruhsal da olsa bağlanmak doğru değildir. Böyle bir fiilde bulunmak yasal olarak yasaktır ve cezai müeyyideleri de mevcuttur. Fakat önemli olan; bu işlerle uğraşmanın, Silahlı Kuvvetleri böleceği, parçalayacağıdır. Bu akımlara kapıl-

mış personel ne harbe, yani ölüme, ne de birlikte bir karar ve komuta ile bir hareketin üzerine gönderilebilir. Tarihimizde Silahlı Kuvvetlerimizin seçkin bir rolü ve yeri vardır ve millet ve devlet hayrına çok olumlu işler başarmıştır; fakat aynı tarihimizde, fikrî aykırılıklar yüzünden savaş yitirildiği veya Silahlı Kuvvetler mensuplarının birbirini yok ettiği çok görülmüştür.

Anayasa ve Atatürk ilkelerine uygunluk, sabır ve çok çalışmakla yakın bir gelecekte kuşku yok ki istediğimiz düzeye ulaşılacaktır. Bu nedenle, hiçbir Hava Kuvveti mensubunu politika ve akımlar içinde görmek istemem. Anayasamız gereğince Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanı Milli Güvenlik Kurulu üyesi sıfatıyla yurt yararları ile meşguldürler; onlara inanın ve siz yalnız görevinizi en iyi şekilde yapmaya çalışın.'»

Komutanlık Bünyesinde Generaller Toplantısı

Batur, «dokuz» dedi ve okumayı sürdürdü:

«Öteki komutanlar bağışlasınlar, benim Silahlı Kuvvetler topluluğunda biraz daha geniş çevrem vardır; disiplin ve hiyerarşik durumu bozmadan, benimle çeşitli konular üzerinde daha rahatlıkla konuşulabilir. Bunun başlıca iki nedeni vardır:

a. Birincisi Alb. Tuğ., Tüm., Korgeneral sınıf arkadaşlarımın olması.

b. Genç kuşağın, nedense, 'temsilcisi' addedilmem.

10. Son defa Ankara'daki Hava Generallerimle toplu-ca görüşmek gereğini duydum. Bu gereği duymamın nedenlerini şöylece özetleyebilirim:

a. Generallerle ayrı ayrı konuşmalarda ileri sürülen kimi kuşkular,

b. Astsubaylarda kimi doyumsuzlukların topluca belirtilme eğilimleri:

(1) Maaş

(2) Uçuş tazminatı

(3) Lojman

(4) Koruyucu elbise
(5) Daha fazla haklar - Subaylarla eşitlik.
c. Ramazan ve bunu izleyen dönemde:
(1) Mesai saatleri tanzimi
(2) Namaz kılma - Subayların tutumu.

Nezaketsizlik olmaması için Genelkurmay ve Bakanlıktaki Generalleri davet etmedim. Ben dahil 22 General, bu ayın 20'sinde 3 saat ve 21'inde 2,5 saat süre ile toplandık

Toplantı gündemimizi okumak isterim:

'Sayın Generaller,

Bugünkü toplantımızın amacı; Türkiye'de olagelen olayları ve bunların nedenlerini, sonuçlarını incelemek ve sonunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin tutacağı yolu saptamaktır.

Emri komuta makamında yer alan kişiler olarak, kişisel ve ayrıca temsil ettiğimiz kişiler toplumunun fikirlerini anlatarak, açıklayacağım sorunlar üzerinde sizleri dinlemek isterim.

Bu dinleme sonunda çoğunluk kazanan fikirler belirecektir. Ardından ben de bildiklerimden kimi bölümleri ve kişisel görüşlerimi sizlere açıklamak yolu ile Kuvvet içinde 'asgari müştereklerde' birleşmemizi sağlamaya çalışacağım.

1. Türkiye'de yeni seçimden çıkılmış olmasına karşın, anormal ve yoğun bir iç politika çalışması ile beraber:
a. Bir huzursuzluk,
b. Doyumsuzluk,
c. Rejime güvensizlik,
d. Aşırı sağ ve sol çalışmaları ve bunların kendi görüşlerine uygun bir düzen değişikliği, devrim veya ihtilal ile (yani legal veya illegal yollarla) iktidara gelme faaliyetleri,
e. Basın ve TRT'de sorumsuzluk ve özellikle basının büyük bölümünün düzey düşüklüğü,
f. Sosyal ve ekonomik sıkıntılar gözlenmektedir.

2. Canlılık gösteren her organizmada bu gibi durumlarla karşılaşmak normal ise de, ölçü kaçırıldığı ve bu nedenle rejimin ve dolayısı ile Türkiye'nin kimi tehlikelerle karşılaşması akla gelebilir.

3. Bu durumlara Silahlı Kuvvetler mensuplarının ilgi göstermediğini söylemek hatalı olur.

4. Size göre bu durumun başlıca nedenleri nedir? Ve aşağıda sıralanan bugünkü durumun etmenleri olan etkenleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

a. Sosyal,

b. Ekonomik,

c. Ana düzen : Yani bugünkü anayasamız. Sıkıntılar anayasanın tam uygulanmamasından mı veya bünyemize uymamasından mı?

d. Partilerin tek tek durumları,

e. Basın ve TRT,

f. Yürütme organı ve Parlamento'nun durumu,

g. Çeşitli Anayasa kurumlarının tutumu,

h. Bütün bu düşünce ve olayların Silahlı Kuvvetler bünyesindeki yankıları ve etki dereceleri.

5. Bu durum karşısında, Silahlı Kuvvetler olarak, bize düşen görev nedir? Tutulacak ve izlenecek yol ne olmalıdır?'

11. Bir yüksek rütbeli generalim sorunlar hakkında fikri olmadığını söyledi, 20 General (ki Hava Kuvvetleri kadrosunun 1/3'ü) fikirlerini açıkça ifade ettiler. Bunlardan 3 General birliklerinde yaptıkları fikir yoklamalarının da açıklamalarını yaptılar.»

Generaller Görüşlerini Açıklıyor

Cumhurbaşkanı Sunay, bir parmağını yanağına dayamış, dikkatle dinliyor, Başbakan Demirel ile kurula üye öteki bakanlar, not alıyordu. MGK'dan önce Batur'un yazdığı metinden bilgileri olduğu için öteki komutanlar sessizce izliyordu.

Batur, «On iki» dedi. «...Şimdi» diye sürdürdü. «Toplantıda generallerim tarafından âdeta ağızbirliği yapılmışçasına ifade edilen fikirleri açıklamak isterim.»

Açıkladı:

«TÜRKİYE'NİN BUGÜNKÜ DURUMU

a. ULUSAL BÜTÜNLÜK

Bugün Türk Milleti hâlâ tek parça bir sosyal yapıdan yoksundur. Kürtçülük, Şiilik, Alevilik çalışmalarının, çeşitli

zümre ve siyasal partilerin kendi çıkarları doğrultusunda sömürülmesi ile, her biri bünyeyi kemiren birer sorun halini almıştır.

Bu hususun getirdiği kuşku ve huzursuzluk büyüktür.

Kaygının daha büyüğü; aşırı sağ ve aşırı sol akımların yakın bir gelecekte milleti ikiye ayıracağı ve artık önüne geçilmesi olanaksız olayların patlak vereceği ve bu durumun, dış ideolojilerin Türkiye içindeki isteklerinin gerçekleşmesine ortamı hazırlayacağı görüşünden doğmaktadır.

Aşırı sol hakkındaki fikirler şöylece özetlenebilir:

Türkiye'de; ülke sorunları üzerinde fikir üreten aydın kesimin büyük bölümü soldadır. Bu husus, devletin yönetiminde rol sahibi olan kurumların bünyeleri incelendiğinde açıkça görülebilir.

Ancak, komünizme kaçan bir aşırı sol tehlikesi henüz söz konusu değildir. Komünizm, milletin karakterine aykırı düşen bir eylem olması nedeniyle, ciddi bir tehlike sayılmamak gerekir. Sol olarak ifade ettiğimiz, 'Sosyal adalet ve ilerici fiiliyat' isteyen fikir, çok azınlıkta olan aşırı solcular tarafından körüklenerek ve sömürülerek sağ ve sol uçlar birbirinden daha da uzaklaştırılmak istenmektedir.

Aşırı sağ çalışmalara gelince:

Sağcılar bir kitle deviniminin hazırlığı içindedirler. Silahlanma başlamıştır. Örgütlenme tamamlandığında, tehlike büyük olacaktır.

Aşırı sağın en büyük tehlikesi, çoğunluğu cahil olan milletimizin bu yol ile kolayca sömürüleceği olanağına gerçekten dayalıdır.

Sağ; tutucu ve sorunların çözümüne set çekici ve bu yüzden Türkiye'nin ilerlemesini önleyici olarak nitelendirilmektedir.

Hükümetin sağa ödün verdiği yargısı yaygındır. Bu yargı nedeniyle hükümete güvensizlik doğmaktadır.

b. DOYUMSUZLUK

Silahlı Kuvvetler mensupları, ülkenin varolan olanak ve koşulları içinde maddi açıdan kendilerini, doyurulmayan kesimin dışında görmek asaletine sahiptirler. (Küçük rütbeliler hariç.) Ancak, bu konuda Silahlı Kuvvetleri etkileyen huzursuzluk, milletin genel yaşayış düzeyinin en geri

milletler düzeyinde ve belki de altında olduğu kanısının verdiği bir aşağılanmanın ürünüdür.

Türk Ordusu, yerli ve yabancı düşünür ve yazarların her fırsatta oybirliğiyle ifade ettikleri gibi, bir halk ordusudur. İçten istekleri, halkın refah ve mutluluğunun sağlanması yolundadır.

Göğüs gererek söylenebilir ki, Türk Ordusu; gerçek milliyetçi ve vatanperver insanların, başka bir alan veya meslek grubunda olduğundan daha yoğun bulunduğu bir topluluktur.

Özet olarak bu biçimde nitelendirdiğimiz insanların, gelir dağılımının anormal ayrılıklar gösterdiği ve başkentte nüfusun % 65'inin gecekonduda yaşadığı bir düzen içinde milletin doyumsuzluğu sonucu acı bir doyumsuzluk duyacağı doğaldır.

c. ANAYASA

Bu konuda ortak yargı görkemli bir anayasaya sahip bulunduğumuz, fakat anayasanın devlete yüklediği görevlerin tam yapılmadığı yönündedir.

d. PARTİLERİN DURUMU

Siyasal partilerin kişi ve zümre yararlarını gerçek görevlerinden üstün tuttukları; iktidarda veya muhalefette iken, ülke yararlarının gerektirdiği eylemlerin, dört yıllık dönem sonunda elde edilecek oy kaygusu ile bir kenara itiliverdiği yargısı egemendir.

Seçim sonu aksaklıkları, ülke davalarına yeterince eğilebilecek nitelikten yoksun kişilerin Meclise girmeleri sonucunu doğurmaktadır. Seçilmek için yüz binlerce lira harcayan bir kişinin, seçildikten sonra bu ağır yükün altından kolayca kalkabilmesinin nedenleri akıllarda sorular yaratmaktadır.

e. BASIN VE TRT

Basın ve TRT'de sorumsuzluk ve özellikle basının büyük bölümünde düzey düşüklüğü söylenmektedir.

Sağ - sol çizgisi üzerindeki yerlerine göre, yayın ku-

unları, gizli komünizm propagandası yapabildikleri gibi, açıkça aşırı sağ fikirleri yayabilmekte, 'hilafet' özlemini dile getirebilmektedirler.

f. EKONOMİK DURUM

Türkiye'nin ekonomik bir çöküntü içinde bulunduğu ve çöküntünün derinleşmekte olduğu, sokaktaki adamın bile açıkça kabul ettiği bir gerçek olarak ifade edilmektedir.

İç ve dış ticaretteki ahlak bozukluğu, devlet dairelerinde alabildiğine rüşvet, para değerinin sürekli düşmekte olduğu, vergi sisteminin bozukluğu ve mal güvenliğinin artık var olmadığı aile söyleşilerinin başlıca konuları arasındadır.»

Düşünülen Çözümler

Batur'un, bu biçimdeki konuşmalarda görüldüğü gibi, önce eleştiriden sonra, «çözüm yolları»yla, «kimi önerileri» konuşmasının kapsamına almaması ciddiyetle bağdaşamazdı. Ancak o, elindeki metnin «düşünülen çözümler» bölümüne geçerek, okumayı sürdürdü:

«DÜŞÜNÜLEN ÇÖZÜMLER

Hava Kuvvetleri mensupları, her ne kadar demokratik düzen içinde istenilen düzeye yükselinebileceği inancını şimdilik yitirmemişlerse de iyi gidişe işaret olabilecek köklü önlemlere hâlâ girişilmeyişin düş kırıklığı yaratmakta olduğunu, hükümete ve rejime inancın sarsılmakta olduğunu bildirmişlerdir.

Bu nedenle, hükümetin sağgörülü davranarak, olanca hızla ve büyük bir cesaretle, aşağıdaki hususları gerçekleştirmesi gerektiği ifade edilmiştir:

a. Vergi reformu,
b. Toprak reformu,
c. Eğitimde reform,
d. Devlet yatırımlarının, oy kaygısından kurtularak ekonomik kalkınmaya hız verecek yöne çevrilmesi,

e. Devlet otoritesini temsil eden kuvvetlere milletin saygı ve güvenini sağlayacak bir yön verilmesi,

f. Atatürk ilkelerine bağlılık,

g. Dış ticaretin devletleştirilmesi,

h. Seçim kanununun düzeltilmesi.

13. Bu toplantının bende bıraktığı izlenimi şöyle özetleyebilirim:

Arkadaşlarım gerçek Atatürkçü, vatansever, Türkiye'nin kalkınmasını gönülden isteyen, demokratik rejime inançları olan kişilerdir.

Ancak, bizdeki bilgi alışverişi ve astları aydınlatma ve inanca bağlama olanağı eksik.

Silahlı Kuvvetler mensuplarının dar ifade kalıpları içinde (örneğin; Atatürk'ün çizdiği yolda, anayasa düzeni içinde, her çeşit akımın ve politikanın dışında vs. gibi ilkel sloganlarla) doktrine edilmek istendiği,

Oysa, günün koşulları ve fikir akımları karşısında, bu ilkel yöntemlerin yetersizliği nedeniyle, Generalliğe de yükselmiş olsa, bilgilerinin çoğunu sol akımlı basın ve kitaplardan tek yanlı sağladıklarını ve bu nedenlerle olagelen ve olabilecek olayları ve fikrî akımları bir ölçüde yanlış gözlemekte olduklarını gördüm ve doğaldır ki üzüldüm.

14. Bu nedenle, ikinci gün yaptığımız toplantıda, gizli sorunların bir bölümünü ve öteki sorunları doğru kanılarda birleşerek, yanlış kanılarda durum, neden ve doğruları açıklayarak kendilerini doyurmaya çalıştım ve anladığıma göre bu sonucu bir ölçüde sağladım.

15. Bu konuşmam sırasında aşağıdaki konulara değindim:

a. Türkiye'deki aşırı akımlar ve faaliyetler.

(1) Sol,

(2) Sağ,

a. dini,

b. iktisadi,

(3) Öğrenci, işçi, köylü hareketleri, sağın ve solun bunlara katılması,

(4) Kürtçülük, Alevilik, Hellenizm ve Patrikhane, Ermenilik,

b. Partilerin tek tek durumları,

c. Anayasamız,

d. Anayasa kurumları, bu arada Anayasa Mahkemesi, Yargıtay,

e. Adliye,
f. Mülki idare ve yerel memurlar,
g. Üniversite, TRT ve basın,
h. Ekonomik durum ve bu arada:
(1) Devletçilik,
(2) Özel sektör,
(3) Karma ekonomi,
(4) Yabancı ve yerli sermaye,
(5) Yatırımlar,
(6) Gelir dağılımı,
(7) Vergi sistem ve adaleti,
ı. Ağalık, toprak reformu,
j. Parlamento ve hükümet,
k. Silahlı Kuvvetler Yüksek Kademesi, yani komutanların durumları.

16. Bu açıklamalarımın ana noktalarını şöyle özetleyebilirim:

a. Sosyal ve ekonomik sorunların çoğu asırlardan beri vardır. Eskiye oranla, belirgin ayrım, Anayasanın verdiği özgürlükler önünde ve çağın haberleşme olanakları ile sorunlar, toplumun bilgi sınırları içine girmiştir. Bu nedenle konuya ilgi fazladır.

b. Anayasamız teorik olarak mükemmeldir. Bünyeye uygun olup olmadığı tartışılabilir. Ayrıca, bugün kimi maddelerinin ifade ettiği anlamlar üzerinde de değişik görüş ve anlamlar çıkarılmaktadır.

c. Partilerin Anayasayı ve devlet düzenini anlayışta 'asgari müştereklerde' birleşmesi gereklidir. Partiler, aşırı akımların destekleyicisi ve temsilcisi olmayı bırakarak, ekonomik ve sosyal açıdan daha açık, doktrinlere sahip olmak ve bu doktrinler 'anayasa müşterek anlayışı' içinde kalmalıdır.

d. Hiçbir hükümet bu millete fenalık etmek için işbaşına gelmez. Hiçbir hükümetin elinde de yüzyılların sorunlarını bir anda çözecek sihirli bir değnek yoktur. Ancak, var olan sorunları yok saymak veya küçümsemek doğru değildir. Artık kimi sorunlara ciddiyetle eğilmek, kimi reformlara girişmek ve sonu oy yitirmesine varsa da; neden ve amacı millete açıklamak ve milleti, ülkeyi kurtaracak amaçlar üzerinde birleştirmek gerekir.

e. Aşırı sol tehlikeyi küçümseme fikrine katılmam. Aşırı sağ kadar aşırı sol da, yalnız rejimin adı açısından değil, fakat devletimizin ve milletimizin geleceği açısından büyük tehlikeler göstermektedir.

Parti ayrımına bakmaksızın, ana tehlikeler üzerinde fikir birliğine varılarak, devlet otoritesini sağlayacak yeni yasalar Meclislerden geçirilmeli; alınacak sosyal ve ekonomik önlemlerle de huzur ve sosyal adalet sağlanmalıdır.

f. Basın ve TRT baskıya değil, fakat kesin düzene alınmalıdır.

g. Anayasa düzeni içinde olduğu denetlenmesi koşuluyla hükümetler yürütmede daha güçlendirilmelidir.

h. Özerkliğin, 'devlet içinde devlet' oluşu gibi, yanlış anlamlar düzeltilmelidir.

ı. Seçim kurumunun düzeltilmesi ve parlamentoya bugünkünün üstünde bir düzey ve saygınlık kazandırılması gereklidir.

17. Silahlı Kuvvetler Komuta heyetinin devlet düzeni içindeki durumuna gelince; arkadaşlarıma şu noktayı açıklamak zorunluğunu duydum: Komutanların Silahlı Kuvvetler bünyesindeki ve devlet düzeni içindeki yeri bellidir. Komutanların seçim ve atamalarının nasıl yapılacağı da yasada yazılıdır. Yürütme organı, yani hükümet bir komutanı seçerken, gerek askerî görevini yapabilme niteliği, gerekse yürütme organı ile bağdaşıp bağdaşamayacağı noktaları üzerinde durur. Seçilen Komutan da görevi kabul ettiğine göre, yürütme organı ile 'asgari müştereklerde' beraber demektir. Hizmet süresi sırasında sorunları değerlendirme ve uygulamadaki görüş ayrılıklarını Komutanlar, Güvenlik Kurulunda ifade edebilirler. Ancak Güvenlik Kurulu danışma içeriğindedir. Görüş ayrılıkları giderilemezse, gayet normal bir hak olarak, yetkili otoriteler Komutanı görevinden ayırır veya Komutan kendisi görevden ayrılır.»

Kararsızların, İsteklilerin, Hakları Yenmişlerin, İkiyüzlülerin Birleşmesi Halinde 'Durum' Denetimden Çıkar

Konuşmasının sonunda, Orgeneral Batur, «Sonuç ve Sunacağım Öneriler» diyerek şunları ekledi.

«1. Hava Kuvvetlerinde yapılan toplantıdaki Generallerle bana ait fikirleri sizlere ifade ettim.

2. Fikirlerde sol'a kayma vardır. Sol yayınların; kişiler üzerinde çekici etkileri ve kızdıkları sağa karşı, fiili birleşme değil, fakat fikri birleşme olanağı yarattığı görülmektedir.

3. Bu durumun daha genç kuşakta daha güçlü olduğu varsayılabilir.

4. Bu nedenle MİT Müsteşarımız tarafından açıklanan olayın önemli olduğu kanısındayım. Fikirler kitlelere mal edilmeye başlanırsa örgütlenme kolaylaşır. Örgütlenme hücre çalışmasına geçince izleme ve denetleme çok güçleşir.

5. Bir fiili hareket halinde kararsızlar, istekliler, hakları yenmişler, iki yüzlülerin birleşmesi halinde durum denetimden çıkabilir.

Bu nedenlerle:

a. Silahlı Kuvvetler içinde politika ile uğraşmayalım, altımız sağlamdır, otoritemiz tamdır, istediğimizi yaptırırız iyimserliğinden uzaklaşarak;

(1) Okullarda yetiştirdiğimiz öğrenciler,

(2) Kıtalarımızdaki subay ve astsubayı saptanan fikir ve amaçlar çerçevesinde doktrine etmeyi,

b. Hükümetimizin gerekli sosyal ve ekonomik önlemleri almasını ve devlet düzenini kuracak yasaları çıkarmasını uygun bulmaktayım.

Karamsar değilim, iyimser de değilim. Başarırız, yeter ki gerekli önlemleri alalım.

Bilgilerinize sunarım.»

Muhsin BATUR
Hv. Orgeneral
Hava Kuvvetleri K.

3
«ODAK NOKTALARINDA»Kİ TARTIŞMALAR

Muhsin Batur'un açtığı yol, artık MGK'nin gündemlerinde «bir numaralı» konu olmaya başladı.

Parlamento ve sokaktaki olaylarla, yayın organlarındaki tartışmalar, giderek MGK'nin hemen her toplantısında ele alınıyordu.

Burada da, sivil - asker arasındaki tartışmalar giderek yeni boyutlar kazanıyordu.

İktidarın, bir demokratik devlette, o devletin sağlıklı bir düzen içinde yaşayabilmesi için sivil - asker bütün güçlerinin el ele vermesine dayalı anlayışı, kimi kaygılar, kuşkular nedeniyle dilenen hedefe, sonuca varamıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, Ordu üst kademesi, sokaktaki olayları bastırmakta devreye bütünüyle girerse, bu davranışının «AP yanlısı bir eylem» olacağı yargısındaydı. Oysa, Ordu, siyasal iktidarların yanındaymış izlenimini verecek bir tutumu benimseyemezdi.

Bunun yanı sıra, ordu komutanlarının çoğuna başka bir yargı egemendi. 1960'ta Genelkurmay Başkanı Erdelhun Paşanın, zamanın iktidarı yanında yer almasıyla, «başına gelenler»den bir «ibret dersi» çıkarmışlardı. Ordu kademeleri, eski DP'nin sürüp gelmesi olduğuna inandıkları —saklayan da yoktu ya— AP iktidarının yanında «eylemli biçimde yer alırlarsa», bunun ortaya çıkacak bir «fiili durum»da kişilikleri açısından olumsuz sonuçlar vereceğinden kuşku duyuyorlardı.

Sokaktaki «ciddi eylemlere» silahlı biçimde karışırlarsa ve bunun sonucu «kan dökülürse» günü gelir, örneğin Muğlalı Paşa gibi mahkemeye verilebilirlerdi. Muğlalı Paşa, «doğudaki kimi isyan durumunda olan günlerde bir mağaraya kapadığı 33 kişiyi kurşuna dizdirmişti» ve olayın üzerinden yıllar geçtikten sonra Askeri Mahkemeye verilmişti.

Daha sonraki bölümlerde, resmî ve açıklanmayan tutanaklarını açıklayacağımız, Milli Güvenlik Kurulundaki tartışmalarsa, kamuoyuna saptırılarak yansıyordu. Bu yansımalar gerçek yüzüyle karşılanmadığı için, MGK'de «asker - sivil çatışması» başka boyutlarla asker ve sivil kamuoyuna iniyordu. Örneğin MGK'lerinden sonra çıkan böylesi bir yazıda haberin başlığı şöyleydi: «Paşalar oyuna getirildiler.»

Yazı metni «...bütçe görüşmeleri tam bir ilgisizlik içinde geçerken, kamuoyunun dikkati, Demirel'in 'Payandalı hükümet' haline getirmek istediği MGK'nin bu ayın sonlarına doğru yapacağı toplantıya çekilmiş bulunuyor...» diye başlıyordu. Sonra şöyle sürüyordu:

«...Geçen toplantıda Genelkurmay Başkanı Tağmaç, 27 Mayıs öncesini hatırlatan günler yaşıyoruz, diye bir çıkış yapmıştı. Demirel, bu benzetmeye itiraz etti: Bugünkü durumla geçmiş durum arasında bir benzerlik yok.»

Haber, anarşiye karşı önlem alınmasını isteyen, «büyük paşalar»ın Demirel tarafından uyutulduğunu vurguluyor, çıkarılacak bir bildiride paşaların karşı çıkmalarından söz ediliyor, kamuoyunda tepki yaratan bu bildiri ile «...ileri ci ve 27 Mayısçı kamuoyunun, Komutanların iktidarın safında yer aldıkları kuşkusuna düşüldüğü...» belirtiliyordu. Şunlar da ekleniyordu:

«...Demirel, Tağmaç'ın dahi yakınlarına itiraf ettiği bir 'politik oyun' çevirmişti. Fakat bu oyunun yaratacağı tepkilere de katlanması gerekecekti. Önümüzdeki MGK toplantısında, kimi komutanlar, bu politik oyun üzerinde duracaklardı. Bütçeden sonra ise, Demirel'in düşmesi beklenmekteydi. Fakat bir Çağlayangil'in ya da başkasının gelmesiyle ne değişecekti?.. Bu 'çabalama kaptan' çabası, daha ne kadar sürüp gidecek, belli değildi...»

4
TARTIŞMALARIN İÇERİĞİNİ VEREN TUTANAKLAR

Kamuoyuna yansıyan MGK tartışmaları tarafların gerçek sözleriyle yazılamadı.

MGK'de, bütün konuşmalar ses alma araçlarıyla saptanıyordu.

Bu arada, MGK'ye giren bakanların bir bölümü konuşmaları olduğu gibi yazıyorlardı. MGK'deki konuşmaları saptayan ses alma araçlarının bantları ne oldu, nerede duruyordu, çözülüp basılmış mıydı? Belli değildi.

Batur'un MGK'de «yaptığı biçimde» bir konuşmaya yetkili olup olmadığı da aylarca tartışma konusu edilmişti.

Fakat, 28.12.1970'te, 25 Ocak 1970'te Batur'un yaptığı yazılı konuşmanın tartışılarak sürdüğünü gösteren bir MGK toplantısı yapıldı.

Konuşma şöyleydi:

MUHSİN BATUR (Hava Kuvvetleri Komutanı) — Sayın Cumhurbaşkanım, yüksek kişiliğinize verdiğim rapor çeşitli görüşlere yol açtı. Yetkim var mı, yok mu tartışıldı.

Anayasanın III. maddesine göre ve 129 numaralı Güvenlik Kurulu Yasasına göre, kurul olarak 'tavsiye kararı' almaya yetkiliyiz. O halde, kurul üyesi olarak da ülkenin sorunları hakkındaki görüşlerimizi söylemek, yasal hakkımızdır.

Ben, Kuvvet Komutanı olarak, uçak üzerinde konuşabilirim, herhangi sosyal - ekonomik sorunda görüş bildiremem, denilemez. Biz, Silahlı Kuvvetlerin 'duyduğu huzursuzluğu' ortaya koyduk. Siyasal partiler arasındaki çatışmalara girmeyiz. Ancak, huzursuzluk, Silahlı Kuvvetlere

geçmiştir. Susarsak, 27 Mayıs öncesi komutanların durumuna düşeriz.

Hükümete, yanlış bilgi vermek istemeyiz. Bu durumda görev yapmış olmaz, devlete ihanet etmiş oluruz.

Biz buhranların ekonomik - sosyal nedenlerden ileri geldiğini ve hızla çözüm, önlem alınmasını söylüyoruz. Marksist değiliz. Türkiye'de bu düzen ayakta kalabilir mi?.. Memur ödün vermiyor, siyasal partiler ödün vermiyor. Toplumda ilerleme son derece zayıf. Durumdan herkes yakınıcıdır. Bunlara 'çare' bulunacağı söylenmektedir. Bundan memnun oluruz. Çare bulunmazsa, buna bir 'milli çare' bulunmasını ifadę ediyoruz...

SÜLEYMAN DEMİREL (Başbakan) — Günün geç saatinde konuyu, sınırlarını dar tutarak sunacağım. Demokratik yönetim biçimini halk kabul etmiştir. Bunu söylemekte yarar görüyorum. Kurulumuz çok önemli bir görev yapmaktadır. İster, 'istişari' olsun, ister olmasın seçkin heyetiniz sorunlara doğru 'teşhis' koyup, önlemlerde anlaşamaz ise dışarıda sonuç almamız olanaksızdır. Geçen 10 yılda çok olaylar görüldü, yaşandı. Ulusal Devrim Ordusunu gördük, silahlı isyanlar devrini gördük.

Hiç kimsede iyi niyet olmadığı söylenemez. Daha açık konuşayım: 'Asgari müştereklerde' anlaşmamız gerek. Sorunlara bakış biçimimiz ayrılıklı olabilir. Yaklaşma biçimlerimiz ayrılıklı olabilir. Umarım ki, olayların nedenlerinde görüş birliğine varacağız.

27 Mayıs ihtilali, bir anayasa bunalımından doğdu. İhtilal, yeni Anayasa getirdi. Ancak yakınmalar bitmedi. Yakınmalar Anayasadan. Anayasa dışında neler var?.. Bir de ona bakalım. Yani, anayasanın eksiklerinden. işlemeyen yanlarından başka ne gibi kusurlar var?..

Üniversiteler birer arena durumuna geldi. Öğrenim ve öğretim özgürlüğü zedelendi. Ancak, bugün artık yürütmenin haksızlığından, özgürlükleri boğduğundan yakınmalar yok. Yasadışı ve 'keyfilikten' yakınmalar yok. Patlama, zulümden doğar. Zulüm olmadan patlama olmaz. Bugün kimse, «özgürlük isteriz» diye bağırmıyor. Özgürlük mücadele açar. Kısa sürede savaşım güç kazanır. 300 bin nüfuslu Gaziantep'te 25 polis var. 10 - 15 bin nüfuslu merkezlerde 4 - 5 polis asayişi korumaktadır. Koruyabilmektedir. Sorun

nereden geliyor? Aydınlara gelmek istiyorum. Dünyada özgürlüğün önderliğini her zaman aydınlar yapar. Bizde ise, tersine oluyor.

Eğitim özgürlüğü saldırıya uğrayıp zedelenince aydın özgürlüğü koruyacak yerde, anarşi taraflısı oluyor. Bu, olmaz.

Biz, Cumhuriyet hükümetiyiz. Bir sosyal anlaşma ile geldik. Biz, bir sonucuz. Kendiliğimizden gelmiş değiliz. Seçimle geldik. Seçimsiz demokrasi olmaz. Vatandaş seçmesini bilmez dediniz mi, o zaman anayasa ölür. Anayasa her şeyi düşünmüştür. Her şeyin önlemi gösterilmiştir. Çıkan olaylar ciddidir. İktidarı yıkmak için belli kaynakların kışkırtması vardır. Biz iktidara kendiliğimizden gelmedik. Yani kimse istekli olmadı da, iktidar bizim üzerimizde kaldı, denemez. Kimse iktidarı bir yere bıraktı, unuttu; biz bulup alıvermiş değiliz.

Sayın Batur, bu olayların nedenleri ekonomik - sosyaldir, dediler. Ekonomik - sosyal sorunda neler var, bir bakalım.

İktidara nasıl gelineceğini ve nasıl gidileceğini Anayasa saptamış. Kalkınmayı plana bağlamış. Plan, Meclislerin onayından geçmiştir. 119 milyar yatırım denmiş, yüzde 7 kalkınma hızı, yüzde 2,5 nüfus artışı, yüzde 2 halka, yüzde 2 yeni yatırımlar için tasarruf, bütün bunlar apaçık şeylerdi. Sanayi, ulaştırma, enerji, turizm, konut gibi konularda 55 ana 'tercih' yapılmış.

Nedenler ekonomik - sosyal denince bunu bilmek isteriz. Neyi yaparsak olaylar durur?.. 'Teşhisi' doğru yapalım. Önce anarşi grupları ne istiyor, ona bakalım. Ortada 'proto tip' model yok. Bizzat kendisi var:

«Bağımsız Türkiye» diyorlar; «NATO'dan çıkalım» diyorlar; «Türk Halklar, Hora Kürdistan» diyorlar; «Altıncı Filo defol» diyorlar. Sonra, «Düzen bozuktur» diyorlar. Ancak, hemen arkasından ne istediğini de söylüyor. «Marksist düzen istiyorum» diyor.

Bu Anayasa varken böyle bir şey olanaklı mı?

Neyi yaparsak bunları sustururuz?..

Plana göre yapılan kalkınma başarıyla yürümektedir. Türkiye, OECD raporuna göre, Japonya'dan sonra 68 devlet içinde kalkınma hızı bakımından ikinci gelmektedir. Yakınma nedendir?..

Ayrımlı görüş olabilir. Rektör der ki: «Anayasaya dokunmayın, Üniversite özerkliğine dokunmayın; fakat Hükümet olarak önlem alın...» Bu da güç. Nasıl alınacak?.. Olaylar ideolojiktir. Marks'ı egemen kılmadan bunları susturamayız. Ülkemizde anarşi bayraktarları yeni değildir. Mustafa Suphi, Sabahattin Ali, Serteller, Boranlar, bunlar ne oldu?.. Bir bölümü öldü. Nasıl öldü?.. Nâzım Hikmet hapse girdi ve çıktı. Bütün bunlar, günün koşulları içinde 'zor' yöntemler ile yapıldı.

Bugün böyle bir yöntem uygulanamaz. Açık rejimdeyiz. Her şey açık olacak. Açık rejim, 'korapsiyonu' da önleyen rejimdir. Bakalım anayasada ne var?.. Anayasa, madde 2: «Hakların özüne dokunulamaz» der. Sosyal adalet içinde dokunulamaz.

Silahlı Kuvvetlerin güven içinde olması hangi ortamda olanaklıdır. Bunun anlatılması gerek, bu sorun siyasal bir sorun değildir. Tersi düşünüldüğü zaman, var olanı yıkıp ne koyacağız?.. Ne konacak yerine?.. Bunu bilmemiz gerek. Rejimi biz 'icat' etmiyoruz. Sert önlemler, savaşımı yer altına iter. Açık rejim, bütün bunları önlemiştir. Dünyanın öteki ülkelerinde de ordular böyledir. Sorun, moral ve inanç sorunudur.

Anarşi nereden çıkıyor, ona bakalım.

a) Aşırı sol, militan; komünist, Kürtçülük, Alevilik, varlık yokluk sömürüsü yapıyor.

b) Aşırı sağ, komando; ülke elden gidiyor diyerek yayılmak istiyor. Başarısı ne olur?.. Bence hiç. Öteki başarılı olursa rejim elden gider. Rejim sorunu, siyasal partiler sorunu değildir. Her şeyden önce bizim sorunumuz da başkasının sorunu değil mi?

Yunan işgali ülke için ne ise, rejim düşmanlığı da aynıdır. Arasında ayrım yoktur. Her ikisi de düşman. Her ikisine karşı da silahlı kuvvetler görev yapacaktır. Sayın Cumhurbaşkanım, nasıl olur?.. Silahlı Kuvvetler iktidarın 'aleti sayılırsa' —ki Sayın Gürler böyle söyledi— yapılacak işin bizimle ne ilgisi var?.. Yunan işgal etse, bu Adalet Partisi iktidarının sorunu mu sayılacak?.. Bu, Cumhuriyetin sorunu değil mi?.. Hemen ifade ediyorum: Silahlı Kuvvetler beni korumuyor. Devleti, anayasayı, rejimi koruyor. Bu yapılmazsa, o zaman Cumhuriyetçi genç subay, «ne oluyor?» demez mi?.. Komutanlar ne durumda kalır o zaman?.. Olay

genişletilmesin, cephe küçük tutulsun. Üniversite kapatma işi, Fransa'da da oldu. Yetki, zamanın hükümetine verildi.

Güvensizlik neden?.. Bu yazışmaları gerektiren ne?.. Bunların sömürüsü yapılmaktadır. Hedefe ulaşmak için sol, amacına araç için sağ her konuda bunları sömürebilmektedir.

Sayın Batur, «sosyal olay»ların nedenini, toplumun geri kalmışlığına bağladı. Yönetici, öncü olmak durumundadır. Kredi dağılımındaki adaletsizlik üzerinde duruldu. Zengini daha zengin etmekten söz edildi. 'Teşvik' önlemlerini kınadı. Ve sonra, önlemin ulusal olmasını istedi. Kendileri bundan ne anlıyorsa, ortaya koysunlar...

Yeni bir ihtilal olacağı söylentileri ve varsayımları artık siyasal gündemimizdeydi. MGK'deki bu tartışmalarla konuşmaların yanı sıra, AP grubunda bile, bir ihtilalin geleceği kuşkusuna dayalı konuşmalar yapılıyordu.

Bir ara, iktidarın yanında ve içinde yer alan Prof. Aydın Yalçın, karşıdadır; hatta ihtilalin geldi - gelmek üzere olduğunu yayan kesimlerin içindedir.

Bir iktidar milletvekili olarak, ilginç anıları olması gerekir Yalçın'ın. 1965'te, ilk Demirel hükümeti kurulurken, AP önderi, Aydın Yalçın'a bakanlık önermişti. Bir sabah baktı ki, kapının altından bir yazı atılmış. Yazıyı atan gelip sorununu, karşı çıkmalarını, ya da isteklerini söylemek yerine bir pusula ile bakanlık görevini istemediğini belirtiyor: «Bakanlık istemiyorum,» diyor.

Bu, davranışın «siyasal nezaket sınırları»na ne ölçüde sığdığı, o günlerde AP çevrelerinde sık sık tartışılmıştı.

MGK, gelişigüzel yayılan tartışmaların ortasındayken, AP grubu, «iç politika ve rejimle» ilgili genel görüşme yapıyordu.

Demirel, oldukça uzun konuşmasında, «Müzakerelere yangın var diye başladık, sonunda yangın olmadığı anlaşıldı,» diyordu.

Ne desindi?.. MGK'deki tartışmaları değerlendirdiği

yadsınamazdı. Ama, çıkıp ortaya, ihtilal ya da müdahale belirtileri var, diyemezdi ya!

«Ordu - siyasal iktidar ilişkilerinde biz, hiçbir zaman Türk Silahlı Kuvvetlerinin ne biçimde olursa olsun, 'rencide' edilmesine izin vermedik. TSK, Cumhuriyete, rejime ve yüce milletine sonsuz bir bağlılıkla bağlıdır. Türk milletinin elinde olan kayıtsız şartsız egemenliği hiç kimse elinden alamaz. Maceralara atılarak bu hedefi yıkmaya kalkacakların karşısına millet, Silahlı Kuvvetleriyle birlikte çıkacaktır. TSK'nın görevi, vatandaşın her hakkını savunmaktır» diyordu.

Haziran 1970'lerde yapılan bu konuşmalarda, Aydın Yalçın'ın, Demirel'i suçlayan sözleri üzerine, başbakan şunları söylüyordu:

«...Neden, niçin ihtilal olacak?.. Menderes yaptıklarından ötürü asılmış değildir. Yaptıklarından ötürü asılan, hükümettir. İşte biz, hükümeti rayına oturtmaya çalışıyoruz. Menderes, ihtilali biliyordu. Üç gün önce kendisine söylenmişti. Onu basiretsizlikle suçlayanlara söylüyorum: Menderes ne yapabilirdi?.. Önlemi ne olacaktı?.. Silahlı Kuvvetlere karşı önlem olmaz. Önemli olan Silahlı Kuvvetlerin siyasete karışmasını gelenek durumuna getirmemektir.

Biz, artık ihtilal bekçiliğinden usandık. Kim milletin elinden neyi alacaktır?.. Bir millet, dışa karşı 'istiklal' içinde olacak, kendi içinde esir diye düşünülebilir mi?.. Bir millet sürekli olarak kendi ordusunun korkusu içinde yaşayabilir mi?...»

Ve... şöyle sürdürüyordu:

«...Demokrasiyi elbirliğiyle yaşatalım...»

DIŞ BASINDA BATUR «MUHTIRA»SI

Batur Muhtıra'sını izleyen gelişmeler, yabancı basında da yankılara yol açtı. Frankfurter Aligemeine Zeitung, bu konuda şunları yazdı:

«TBMM, 276'ya karşı 309 oyla Başbakana güvenini ifade etti. Bunun tersine sonuçlanacak bir oylama, en azından Demirel'in geçici olarak görevinden ayrılması ve belki de uzun bir süreden beri Genelkurmayın sert saldırılarına uğ-

radığından devrilmesi sonucunu doğuruyordu. Ancak aralarında görüş birliği bulunmayan AP'li parlamenterlerin TBMM toplantısında gösterdikleri güven ifadesi politika yaşamının en kötü bunalımını atlatan Demirel'i, bu kez de generallerle anlaşmazlığında daha zorlu bir duruma sokabilecektir.»

The Guardian ise, «Türk generalleri köklü politik değişiklikler istiyor» başlıklı yazısında şöyle diyor:

«Türkiye, Silahlı Kuvvetler arasında mevcut hoşnutsuzluk yüzünden, yeni bir siyasal bunalıma sürüklenir gibi görünmektedir. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'un, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek politik, ekonomik ve sosyal koşullar hakkında Ordu'nun duyduğu kuşku ve kaygıları dile getirdiği ve gerekli önlemleri almasını istediği bildirilmektedir.»

5
«KAPALI KAPILAR ARDINDAKİ» KONUŞMALARIN TUTANAKLARINDAN BİR BAŞKASI

Rejimin darboğaza girmesine çok az bir süre kala, Cumhurbaşkanı Sunay, siyasal parti önderleriyle Çankaya Köşkünde bir dizi görüşme yaptı.

Bir «çıkış yolu» aranıyordu.

Cumhurbaşkanı, 22 Şubat 1971 günü toplanan MGK'nda yaptığı bu konuşmaların özetini üyelere aktardı.

Ve... Bu kez, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tağmaç söz aldı.

Yayımlanmamış tutanaklara dönelim:

ORGENERAL MEMDUH TAĞMAÇ (Genelkurmay Başkanı) — Güvenlikle ilgili konularda konuşacağım. Hiçbir kurum hakkında eleştirmeye girmek, Silahlı Kuvvetlerin işi değildir. Biz, Genel Güvenlik durumunu nasıl gördüğümüzü ifade edeceğiz. Aşırı sol hızla amaç noktasına doğru ilerliyor.

Yetkili Eğitim Bakanı, öğretim kuruluşlarındaki otoritesizliği, üniversitelerdeki kötü durumu ortaya koydu. Gençlik aşırı sol yönüne hızla kaymaktadır. 120 bin öğretmen, sol sendikalara kaymaktadır. Lise öğrencilerine kadar örgütleniyorlar.

Valiler var, direniş yapıyor, konuşuyor.

Yasa organına 'tavsiye' yaparsak, politik olur. Ancak hükümete bunları söylüyoruz. Bunalım sonuna doğru hızla gidiyor. Silahlı sol, ülkeyi tehlikeye götürüyor. İhtilaller, Muş'ta, Van'da olmaz, bu şehirde olur. Merkez, Ankara ve İstanbul'dur.

Silahlı Kuvvetler Cumhuriyeti koruyacaktır. Onlar da

bu ülkenin içindedir Fikir baskısı, çeşitli etkenler var. Silahlı Kuvvetlere yönelmiş yayın var. Bize «Uşak» diyorlar. Genç subayları kışkırtıyorlar. Gençlere «devrimci, ilerici» diyorlar. Kısaca sol, Silahlı Kuvvetler üzerinde çalışmalarını artırmıştır. Sol, Silahlı Kuvvetleri ele alıp, devleti ele geçirmek istemektedir. Bugün bütün gözler, Silahlı Kuvvetler üzerine dikilmiştir.

Orduyu otorite ortamı içinde tutmamız gerek. Bunun için de evvela anarşinin ortadan kalkması gerekir. Birçok sloganlar var. Sonunda bize, «Ne duruyorsunuz?. Bu memleketi siz kurtarınız» diyorlar, bize söylüyorlar. Bunu genç subay söylüyor, astsubay söylüyor. Ortam budur. Tek kurtaracak 'Ordu' kalmıştır. Bu noktada hükümet üyeleriyle ayrıyız. Çok kesin önlemlerle anarşi kesilsin. Bunların rayına oturması için önlem lazım. Partiler var, Parlamento var, onlar yapacak. Bu bizim işimiz değil. Biz sadece gördüğümüzü söylüyoruz. Biz durumu 'vahim' görüyoruz. Tasarı hazırlanır, Rektör kabul etmez, itirazlar olur. Bugün için artık konuşma da etkisiz. Konuşmakla sorunu yürütemeyiz.

«Biz durumu vahim görüyoruz,» dedim. İç güvenlikte tehlike var. Dış olaylar da gelişmektedir. Tablo budur.

SÜLEYMAN DEMİREL (Başbakan) — Sayın Cumhurbaşkanım biz, 1961 Anayasasını uygulamak ve rejimi korumakla görevliyiz. Biz, demokrasinin yıkılışına tanıklık etmek için burada toplanmış değiliz. Ben olaylar içinde boğulmak yerine, işin içinden nasıl çıkmak gerektiği biçiminde soruna yaklaşıyorum.

Silahlı Kuvvetleri, Güvenlik Kurulunu hiçbir zaman politikamızın arkasına almadık, almak da istemeyiz. Biz sorunlar karşısında «bunların çaresi yok. Ne yapalım?» diyerek buradan gidemeyiz. Yetkili kurul, bu kuruldur. Milli Güvenlik içine, devletin ve rejimin güvenliği girer.

Devleti ve rejimi nasıl koruyacağımızı düşünmek, saptamak zorundayız. Siyasal partilerle görüşmeleri aktardınız.

Karşıtlarımıza «Önlem nedir? Çözüm nedir?» derseniz, yanıtı yoktur. İsterdim ki, çözüm söylesinler. Ancak onların amacı başkadır. Hedef biziz. Onların tanıklığı ile sorunlara doğru saptama yapılamaz.

Tanıklık için bile koşulları vardır. Bir kere tanık olan kimse 'karşıda' olmayacak. Aynı zamanda doğru söyleye-

cek. Karşıtlarımız sorunlara önlem değil, sadece siyasi çekiştirme yapmışlardır. Her yerde yaptıkları gibi. Söylenenlerin hiçbirisini kabullenmiyorum. Anayasaya bağlı kalacağım, ulusal iradeye bağlı kalacağım. 226'yı biz icat etmiş değiliz. Rejimin temel felsefesidir. Milletin kararıdır. Hürriyetçi demokrasinin temelidir.

Memleketin sorunları vardır. Bunları görmemezlikten gelemeyiz.

Üniversite, âdeta arena seçilmiştir. Mesele, memleketin meselesidir. Üniversite meselesi, bizim yönetimsizliğimizden meydana gelmiş değildir.

«Masum çocuklar» diyerek başladı, sonra dönüldü, şimdi bize, «âciz iktidar» deniyor. Bunun ikisi bir arada olmaz. Ben sorunları küçümsemiyorum. Başka ülkelerde de oluyor diye bizde de olması doğaldır diye de almıyorum. Ancak, bir gerçeği saptıyorum.

Şiddet hareketlerinin yeni paterni vardır. Kaçırmalar, suikastler, adam öldürmeler, yeni paternidir. Dünyanın her yerinde, örneğin Amerika'da bir yıl içinde 200 olay olmuş ve sonucunda 25 kişi ölmüş; 1000 bomba atılmış, 1.800 kampüste olay olmuş, 412 yaralı var; 7.500 kişi tevkif edilmiş. Olaylar, orta dereceli okullara da sıçramış. Elimdeki rakamlara göre, bir yılda 88 polis öldürülmüş. Ben bunlarda olmuş, bizde de olur demiyorum. Ancak, bu olaylar olunca kimse vazgeçelim demokrasiden dememiş.

Biz, hiç kimseyi kişisel isteklerimize hizmete çağırmıyoruz. Cumhuriyeti korumak sadece bizim isteğimiz değildir. Herkesin isteği olması gerekir. Anayasa sınırları içinde yeni yasal önlemler düşünüyoruz. Anayasa Nizamını Koruma Yasası, gereksinmeyi karşılamak için tasarı biçiminde hazırlanmıştır. Biz bununla «izale-i şekâvet takrir-i sükûn» yasası çıkarmıyoruz. Bu tasarıya karşı da belli kesimler şiddetle karşı çıktılar. Anayasada değişme yapılmalıdır. Bu, bir zorunluluktur. Ancak, bugün için değiştirmede böyle bir güce sahip değiliz.

Türk Silahlı Kuvvetlerini disiplin içinde tutmak neyi gerektiriyorsa onu yapalım. Anayasa değiştirilmesi gerekiyorsa, onu da Meclisin önüne, kamuoyunun önüne getiririz. Askeri Şûra'nın üzerinde birleştiği bütün tasarılar Meclislerden geçmiş yasalaşmıştır.

Silahlı Kuvvetleri, Cumhuriyete 'sadık' şekilde tutamaz isek, Cumhuriyet ayakta duramaz.

Ortamdan yakınma var. Sayın Genelkurmay Başkanı, 27 Mayıs öncesi ortamla bugünü aynı ortam olarak değerlendirdiler. Ben bu görüşte değilim. 27 Mayıs öncesi ortamla bugünkü ortam arasında çok ayrım vardır. O günün yönetimine «Haksızlık yapma, basına kısıtlama koyma, zulüm yapma» deniyordu. «İdare zalim, idare keyfi'i» savı yapılıyordu. İhtilal hürriyetleri boğmak isteyenlere karşı yapıldığını ilan etti. Bugün ise, tamamen tersinedir. En çok hürriyetin, en geniş hürriyetin bulunduğu bir zamandayız. Bugün hürriyetsizlikten değil, anarşiden yakınma var.

«Yasa tatbik edilmiyor» diyenlere soracağız. Hükümet olarak hangi yasayı, nerede uygulamamışız? Kim uygulamadı? Bunu söylesinler. Yasadışı davrananın, yasaları uygulamayanın burnunu sürteriz. Kime yasayı uygulamayın dedik?. Yürütme olarak biz, bütün suçluları yakalayıp bağımsız mahkemelere verdik. Bundan sonrası, yargı organının görevidir. Bunu ben söylemiyorum. Anayasa böyle emrediyor.

Sayın Cumhurbaşkanım; biz genellikle alıngan değiliz. Bize inat için mahkemenin ters karar vermesine gelince; siyasal iktidarı yıpratmak için Anayasa organları duygusal davranamaz. Davranmamalıdır. Ne yapılması gerek. Kırgınlık içinde değilim. Cumhuriyeti hep beraber savunacağız. Bundan 'vazgeçtik' diyemeyiz. Açık rejimde Meclis, her soruna önlem bulmak durumundadır. Anayasaya uyuyor muyuz?. Planlı bir dönemde her şeyin hesabı kitabı ve dengesi plan içinde yer almıştır. Reformlardan bahsedilmektedir. Reformların kaynağı ve maliyeti, sorunu önümüzdedir. Buyurun, personel reformu: Mali portresi 6 milyar liraya ulaştı. O kadar kolay değildir.

Her reform yeni külfet yükler. Bütün bu konular, en yetkili uzmanlar tarafından incelenip tartışılmış ve karara bağlanmıştır. Yeni bir şey icat edecek durum yoktur. Türkiye'de ekonomik değişme oluyor. Birtakım sızlanma olacaktır. Para operasyonu yaptık. İthalatçının elinden 4 milyar lirayı aldık, Türk köylüsüne verdik. İşletme vergisi koyduk, faturayı kaynağından alıyoruz. İmalatçının fatura oyununu, vergi kaçakçılığını önlemek için bu önlemi almışız. Para

vermişiz, fiyat artmış. Ancak ölçülü bir artış. Para vermeden fiyat artsa, o zaman siz yakınmayı görün.

Türkiye'de fiyatları sıfırda tutamazsınız. O zaman ortada mal kalmaz, karne ve kuyruk başlar. Modern 'menejmente' sonunda geleceksiniz. Gümrük duvarı arkasına sığınmış sanayi uzun süre yürütülemez. Biz bu önlemleri almasak, iki yıl sonra daha kötü durum olur. Bugün Türkiye, 'büyük ayının yumuşak' karnındadır. Bin yıllık Anadolu Türkünü ortadan kaldırma sorunu vardır. Mustafa SUPHİ denize atıldı. Nâzım HİKMET hapse. Sabahattin ALİ öldü, yine de komünizm tehlikesi bitmedi. Basın, radyo, siyasal partiler, üniversiteler hep birlikte teşhiste birlik edip Cumhuriyeti korumakta kararlı olmalıyız ve bunların karşısına birlikte çıkmalıyız. Tasarılar hazırdır. Şimdi bir sual var: Bu yasaları çıkarabilecek misiniz?. Ne yapalım, çıkaramadık, diyemeyiz. Parlamentodan çıkarmaya çaba göstereceğiz. Parlamentoda bulamadığımız önlemleri Millete götüreceğiz. Millete soracağız ve yine de önlemi bulacağız. Bunun açık yolu budur.

YEDİNCİ BÖLÜM

YILLAR YILI KÜSKÜN DURANLAR BARIŞIYOR ORDU'NUN RAHATINI KAÇIRAN BİR ÖTEKİ OLAY SAHNEYE GİRİYOR: ESKİ DP'LİLERİN SİYASAL HAKLARI

1
ESKİ SİYASİLERE AF ÇIKIYOR AMA...

14 Mayıs 1969 Çarşamba günü saat 20.30 dolaylarında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Cihat Alpan'ın telefonu çaldı.

Arayan, adını ve görevini söyledikten sonra, «Sayın Genelkurmay Başkanımız görüşecekler,» dedi.

Telefon bağlandı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, gecenin o saatinde makamındaydı, «Cihat Paşa, önemli bir sorunu açacağım size. Lütfen, söylediklerimi Sayın Cumhurbaşkanımıza iletiniz,» diyordu.

Bu konuşma, günlerce sürecek siyasal bir bunalımın kapısını açıyordu.

Öyle günler gelip geçecekti ki, Ordu'nun bir kez daha yönetime müdahalesi söz konusu olacak, Çankaya - Hükümet - Genelkurmay - Parlamento - Muhalefet beşgeni çevresinde hemen her saat başı yeni bir olay, ihtilale, yönetime müdahaleye doğru kayan önemli saatler geçirilecekti.

Siyasal bunalım, AP milletvekili ve senatörlerinin hemen hepsinin imzaladığı, «eski DP'lilere siyasal haklarını geri vermeyi öneren bir anayasa değişikliği tasarısı»ndan kaynaklanacaktı.

Fakat, günler boyu, bu sorun, Türkiye'de izlenen siyasal büyük olayların en çarpıcısının yaşanmasına yol açacaktı. Saat başı gelişen, değişik boyutlara ulaşan olaylar biribirini kovalayacaktı. Türkiye'nin bir ihtilali, bir Ordu müdahalesini yeni baştan yaşayıp yaşamayacağı tartışılacak, bu tartışmanın heyecanı doruğa tırmanacaktı.

Ayrıca, siyasal manevraların en güzelleri, bu olaylar dizisi içinde kamuoyunun gözleri önünde yapılacaktı.

Saydığımız «beşgen» içindeki gidip gelmeler, tartışma-

lar, eğilimleri birbirine kabul ettirme çabaları içinde yoğrulan olayları, kamuoyu tadına vararak izleyecekti.

TBMM'ye verildiği andan başlayarak, çeşitli tepkilere neden olan «siyasal haklar» yasası, belirli komisyon incelemelerinden sonra, saat 15'te Millet Meclisi Genel Kuruluna gelmişti. Dört saatlik müzakerelerden sonra, muhalefetteki CHP'nin desteğiyle kabul ediliyordu.

Millet Meclisi, âdeta bir heyecan arenasına dönmüştü. Eski ihtilalciler, bu yasanın kabul edilmesiyle, 27 Mayıs karşıtı olanların «intikam duyguları»nın doyurulduğunu söylüyor; hatta, 27 Mayıs Anayasasına vurulan bu darbe ile bu anayasaya sahip çıkan Ordu'ya karşı bir davranış içine girildiğini savunuyorlardı. Kulislerde, Ordu'nun genç subaylarının «bu davranışı kabul etmeyeceği» fısıldanıyordu. Genelkurmayda da arka arkaya toplantılar yapıldığına dayalı haberler sürekli geliyor, Millet Meclisi koridorlarına yansıyordu.

Ne var ki, anayasayı değiştirip eski DP'lilere siyasal haklarını geri verecek böyle bir yasanın çıkmasında, AP yalnız değildi. İsmet Paşa gibi bir önder, hem de 27 Mayıs'a herkesten daha çok yanlı olan bir siyaset adamı, partisiyle birlikte yasanın yanında yer almıştı.

Kimilerini şaşırtan, kaygıya yönelten de buydu.

Oysa, İsmet Paşa, bu konudaki tutumunu açık seçik ortaya koymuştu. İsmet Paşa, olayların tırmanış gösterdiği günlerde, 18 Mayıs 1969'da, Pembe Köşkte bana özel bir demeç veriyordu:

«.... AP, kurulduğu ilk günden beri af sorunu siyasal yaşamımızda başladı. Bizim koalisyon hükümetleri zamanında başlıca karşılaştığımız iç politika sorunu buydu.

Bizden bütün ve mutlak af istenilirdi. Hükümet ortaklarımız isterdi. Ülkedeki siyasal akımlar isterdi. Biz aşamalı olarak ve gereken ölçülerde yapmaya çalışırdık. Böyle yaparken de her şeyi açıktan söylerdik. Daha fazlasını yapmaya olanağımız yoktur, derdik. Gücümüz budur, derdik. Ülkenin huzurunun hangi ölçüyü kaldıracağına ilişkin saptamalarımızı açıklardık. Sözümüz geçtiği kadar bunu uygula-

dık ve sonunda nedenler içinde belki bir de bu nedenle hükümetten düşürüldük.

Biz ayrıldıktan sonra yeni af yasaları çıkarıldı ve daha kesin ve son af yapılması için davranışa geçildi. Seçimlerin konusu buydu, büyük kongrelerinin kararı buydu ve sonunda Millet Meclisinde AP'nin önerisi budur. Ansızın gelmiş bir durum yoktur. Sekiz yıldan beri işletilen bir dava herkesin beklediği gibi geldi. Biz bunu olağan karşıladık. Ülkede bir huzursuzluk ve sömürü kalksın diyoruz...

...Şimdi bu son aşamada, tekrar duraksama, kaygı veya tehlike belirdi deniliyor veya gösteriliyor. Durum nedir?.. Bizim 'teşhis' olanağımız ve araçlarımız herkesin gözü önünde olan olaylardır. Hükümetin kurumları, güçleri ve sonunda bildikleri bizim dışımızdadır. Hükümetin duruma ilk önce doğru 'teşhis' koyması gereklidir.

Durum ve hükümetin düşündükleri, gerçek niyet ve isteği açıkça bildirildikten sonra siyasetle uğraşan insanlar olarak hükümetin kararına uyarız veya uymayız. Kararımızın sorumlusu biz oluruz. Bunu da tutumumuzun tam açıklamasını da saklamayız, açıkça ilan ederiz...

...Hiç kimseyi incitmek, suçlamak isteğinde değiliz. Durumdan çıkmanın hükümetin elinde ve sorumluluğunda olduğunu göstermeye çalışıyoruz. Bir niyete sahip görünüp, bir öteki niyeti gerçekleştirmeye heves etmek bizim siyaset anlayışımızın çok dışında bir davranıştır...»

İsmet Paşa, ustalığını bu demecinde de gösteriyor, «siyasal haklar» konusunu, geçmişin, o günün, geleceğin önemli bir taşı olarak aşamalı biçimde anlatıyordu. Elbette, kendine özgü konuşma biçimiyle anlatıyordu bana.

Özetiyle, İsmet Paşa, AP'nin 1961'den sonra gelen her koalisyon hükümetinden af dileğinde bulunduğunu, açıklamasının ilk maddesi olarak ortaya koyuyordu. İkinci aşamaya geçiyor, «O günlerde, Ordu etkenini de dikkate alarak» gücünün yettiğince «aşamalı af» çıkardığını söylüyordu. Üçüncü basamakta, 1965'te öteki partilerin birleşerek hükümetten düşürülmesinin «bir nedeninin» de bu af konusu olduğuna değiniyordu. Daha sonra, 1966'da çıkarılan genel affa, o affın eski DP'liler için getirdiği yeni olanaklara ilişiyordu. «Sonunda» diyordu İsmet Paşa «bu konuya o

denli bağlandılar ki, 1965 seçimlerinde bunu işlediler, AP büyük kongresinde siyasal hakların geri verilmesini oybirliği ile kararlaştırdılar.

Şimdi, hükümettirler. Şimdi, iktidardırlar. Ülkenin huzurunu bozacak yani 'bir ordu müdahalesinin' gelip gelmeyeceği ellerindedir ve genişçe bilgili olmaları gereken bir noktadır bu. CHP, bir muhalefet partisidir. Bir iktidar, siyasal haklar konusunun Ordu içinde ne tür etki yapıp sonuç vereceğini herhalde bir muhalefet partisinden daha iyi bilmelidir, bilmektedir.»

İsmet Paşa, «Çıksın ortaya» diyordu, iktidar için. «Söylesin ki, zor durumdayım. Ordu, bu yasanın çıkmasını istemiyor, müdahale edeceğini söylüyor. Bu açıklama yapıldıktan sonra, şapkamı önüme koyar, hükümetin bu eğilimine katılır mıyım, katılmaz mıyım düşünürüm, her yanıyla sorumluluk bana ait olur.»

İsmet Paşanın Türkiye'de olup bitenler üzerinde bilgisi hiçbir zaman «kısıtlı» olmamıştı. Pembe Köşkte hemen hiçbir şeyden habersizmiş gibi oturan İsmet Paşanın, Türkiye' de olup biten, hele boyutları rejimin yaşamına değin uzanan gelişmelerden en ince ayrıntısına değin bilgisi olmadığı söylenemezdi. O, bu siyasal çizgiyle, yıllar yılı kafasında boza pişirenleri, 1965'te başka nedenler arasında af konusunu da yerleştirerek kendi hükümetini düşürenleri, kamuoyunda bütün yüz çizgileriyle ortaya çıkarmak istiyordu.

Elbette, bunlara ek olarak bir de kişisel durumu vardı:

Yıllar yılı, dillere destan kiniyle Bayar'ı affetmeyeceğini, çok eskiden tanıdığı bu kişiyle barışmayacağını söyleyenlere de bir ders vermek istiyordu.

Bir başka nokta da şuydu: Bayar'la barıştıktan sonra, AP'den gelen siyasal hakların geri verilmesiyle ilgili yasayı destekleyerek, «eski siyasal hasmına» dostluğunun somut örneğini göstermek istiyordu.

Bir de, sürekli olarak ülkeyi uğraştıran eski DP'liler sorununun artık tümüyle kapanmasını diliyordu.

Mantık ve duygusal açıdan İsmet Paşanın sergilediği tutum, yadsınacak gibi değildi.

Daha önceden Bayar'a yakınlığı ile tanınan gazeteci - yazar Turhan Dilligil'in, CHP'li Ali İhsan Göğüş'le hazırladıkları senaryo sahneye girmişti.

Dilligil, İsmet Paşadan bir demeç alacak, siyasal haklar konusuna ağırlık verilmeyen bu demeçte, «iki eski siyaset adamının» yan yana gelmelerine değinen olumlu bir yaklaşım gözetilecekti. Sonra?.. Bayar'la İsmet Paşa yan yana geleceklerdi. Yarım yüzyıllık dargınlık, barışa dönüşecekti.

Dilligil ile İsmet Paşanın konuşması, yalnızca bir demeç niteliğinde değildi. Bayar'a gönderilecek mesajdı aynı zamanda. İsmet Paşa, Bayar'ın hâlâ 1960 Anayasasını «tanımaz» tutumundan yakınıyordu. Bu tutum, siyasal hakların geri verilmesi için başlatılan, İnönü'nün desteğiyle çıkması kolaylaşacak olan eylemi, çıkmaza sokabilirdi. O nedenle, «Bayar'a söyle» diyordu.: «Anayasanın dibacesindeki meşrûiyetini yitirmiş iktidar deyiminden, kişisel anlam çıkarmasın. Bu, ne Bayar'a, ne de Menderes'e ve ne de öteki arkadaşlarına karşıdır. Kişilere karşı değildir. Kişiliklerini hedef alan bir ifade, bir cümle değildir.»

Üstü kapalı olarak, Bayar'ın 27 Mayıs Anayasasını tanımasını istiyordu. O zaman, Anayasanın sahiplenme görevini üstlenmiş olan Ordu'dan bir ses gelmesine olanak olmadığı gibi, kendi partisi içinde Bayar'ın siyasal haklarını geri almasına karşı çıkanları da susturması söz konusuydu.

27 Mayıs'ı yapan ihtilalcilerin «tabii senatör» yapılmalarını sürekli kınayan Bayar'a iletilmek üzere, «Söyleyin kendisine, ihtilalciler güven isterler, o nedenle bu yola gidildi,» diyordu.

İsmet Paşa, 27 Mayıs ihtilalcilerine, «Anayasayla tabii senatörlük verilmesine» karşı çıkanları yatıştırmak için, başından geçen bir öyküyü anlatır dururdu:

«Cumhuriyet kurulduktan sonra bir gün, Çankaya Köşkünde Atatürk'le çalışıyorduk. Yazdı, pencereler açıktı. Bir ara pencerelerdeki tül perde rüzgârla oynaştı. Atatürk ile ben, fırladık, tabancalarımızı çektik,» der, «Anlıyor musunuz?..» diye de sorardı.

Oysa, onca güvenceye karşın, eski ihtilalcilerin kimileri hep 'tabanca çeker' olmuşlardı, bu da öteki yüzüydü sorunun.

Dilligil, konuşmaları sırasında Bayar'ın, «belki de çocuksu yakınmaları»nı bir gazeteci, bir yazar olarak dile getirmişti. Bostancı iskelesinde Bayar'ı gören İnönü, selam bile vermemişti. «Baksaydı, kendisini selamlardım» diye yanıtlıyordu İsmet Paşa. Bu ayrıntıları öğrenince, «büyüklerimizin» de nasıl barıştığını, neden dargın kaldıklarını anlıyorduk...

Dilligil, koştu gitti. Bayar'a olanları anlattı. Heyecanlıydı, Bayar'dan da hemen olumlu yanıt alacağından kuşku duymuyordu. Bayar, «iyi, tümüyle iyi ama, ben hemen yanıt vermeyeyim,» diye konuşuyordu.

Oysa, Bayar ailesinde ikilem vardı; kızı ve damadı, «Giderseniz, kalktı gitti İnönü'nün ayağına diyecekler, sömürecekler,» diye yakınıyorlardı.

Barışma sağlanmıştı, ama günü bir türlü belirmiyordu.

«Ehhh,» dedi İsmet Paşa, «sıkıntı buysa, ben çağırayım kendisini.»

Bayar, Ankara'ya geldi; eski DP'lilerle kuşatıldı çepeçevre. Düşünüyordu.

Büyük Ankara Otelinde yemekteydiler. Sonunda Bayar, Sıtkı Yırcalı'ya İnönü ile görüşmesinin AP açısından bir sakıncası olup olmadığının Sayın Demirel'e sorulmasını, söyledi.

Sıtkı Yırcalı, gece yarısına doğru Demirel'in evine geldi. AP önderi, «Hiçbir sakıncası yok; tersine, işimizi kolaylaştırır,» dedi.

Çünkü AP, Mayıs 1969 başlarında, verdikleri yasanın Millet Meclisinden geçmesini isteyen, hatta irdeleyen bir görüntü içindeydi. Bir anayasa değişikliği için yeterli ve gerekli olan üçte bir oyun, CHP katılmazsa sağlanamayacağını da biliyordu. Fakat, AP elinden gelen her şeyi yapmasına karşın, bu affın gerçekleşmemesinden —CHP oy vermediği zaman— sorumlu olamazdı. Bu da hesap edilmiş olabilirdi.

Böylece, iki eski ve yaşlı, fakat Türkiye'nin yazgısında hâlâ söz sahibi olan insan, muratlarına erdiler; dostluk kerevetine kurulup oturdular.

Dostluk şerbetlerinin içildiği saatlerde de Millet Mecli-

si, siyasal hakları geri veren anayasa değişikliğini kabul ediyor... Ama, Genelkurmay Başkanı Tağmaç da Çankaya Köşkünü telefonla arıyordu.

Cihat Alpan, Genelkurmay Başkanına,

«Peki, Milli Savunma Bakanı, durumu Başbakana anlattı mı acaba?» diye sordu.

«Bilemem,» dedi Tağmaç.

Alpan, bir süre düşündü, «Konu, çok önemli Paşam. İzin verirseniz, konuyu Sayın Cumhurbaşkanı ile siz bizzat kendiniz konuşunuz,» dedi.

15 Mayıs 1969 günü, tüm basın «siyasal haklar yasasının Meclisten geçtiğini, İnönü - Bayar buluşmasının gerçekleştiğini» büyük manşetlerle verirken, sabah saat 09'da, Tağmaç Paşa, Cumhurbaşkanı Sunay'ın yanına giriyor ve,

«Sayın Cumhurbaşkanım» diyordu, «eğer siyasal haklar yasası Senatodan geçer ve kesinleşirse, ben ve Komutan arkadaşlarım, istifa mektuplarımızı size getirip vereceğiz. Çünkü, Ordu'nun alt kademeleri son derece rahatsızdır. Bir olayın patlak vermesini göze alamayız.» Çünkü onlar, bir Erdelhun olmak, istemiyorlardı.

Komutanların, «alt düzeyden gelen baskılar» karşısında izleyecekleri tek yolun da bu olduğunu ekliyordu.

Tağmaç, bir saat sonra Çankaya'dan ayrılırken, Sunay, Genel Sekreterine, «Milli Savunma Bakanı Topaloğlu'nu arayıp onun aracılığı ile durumun Başbakana iletilmesi» buyruğunu veriyordu.

Saat 11 dolaylarında da Genelkurmaya gidecekti. Ordu, davranışını açık seçik ortaya koymuştu. Siyasal affın gerçekleşmesiyle komutanlar istifa ederlerse, Ordu alt düzeyi bunu kabul etmezdi. Komutanları, siyasal affın kurbanları durumuna düşürmeyecekleri gibi, esasen anayasaya karşı duyarlıydılar.

Genel Sekreterine ikinci bir buyruk verdi Sunay: «Ben Genelkurmaya giderken, sen de İsmet Paşaya git, durumu anlat,» diyordu. Sunay'ın hesabı doğruydu. AP oyları, bu yasanın kesin biçim almasına yetmezdi, eğer İsmet Paşa desteğini çekerse, bunalım daha büyük boyutlara ulaşmadan, sönebilirdi.

Demirel,

«Hayır, siz buraya gelmeyiniz, ben Meclise gelirim» dedi Bozbeyli'ye. Meclis Başkanı Bozbeyli, uluslararası bir toplantı için Dolmabahçe Sarayının ayrılıp ayrılmaması konusunda Sunay'ı görmüştü.

Sunay, siyasal haklar konusundaki gelişmeyi Başbakana aktarmıştı.

Bozbeyli, görev yapıyor, çok duyarlı duruma gelen sorun hakkında hemen Başbakana bilgi veriyordu.

Bozbeyli, durumu Başbakana anlatmak konusunda Cumhurbaşkanından izin istemiş, olumlu yanıt almıştı.

Sunay, çevresindeki yüzlere baktı.

Deney sahibiydi. Gecikmeli geldiği Genelkurmayda karşılaştığı yüksek rütbeli subayların yüzleri, hiç de iyi değildi. Gergindi, bozuktu.

İçeri girdi.

Alpan Paşa da Pembe Köşkün ikinci katındaki demir ayaklı, basit yatakta yatan, arada sırada öksüren İsmet Paşaya Ordu'daki durumu anlatıyordu.

O gün, Mecliste oylama yapılacaktı. Eğer yasa tasarısına 300, ya da üzerinde oy çıkmazsa, siyasal hakların işi tamamdı. Dinledi İsmet Paşa, şunları söyledi:

«...Politikacı, durumun gerektirdiği önlemi alıp açıklayandır. Bugüne değin ben, eski DP'lilerin siyasal hakları sorununda kudretim bu kadar, daha fazlasını benden istemeyin derdim ve durumumu açıklardım. Başbakan, oylama saati 15'e değin, tutumunu saptayıp bana bildirsin. Buna göre, davranırım. Desteklerim ya da desteklemem...»

İsmet Paşa, her açıdan iktidarı içinden çıkılması giderek zorlaşacak bir yola itiyordu böylece. Eğer Başbakan, İsmet Paşayı arayıp, tasarı çıkarsa, Ordu müdahale edecek gibi bir yargıda bulunursa, o zaman ona, tasarıyı getiren sizsiniz, geri çekebilir, ya da oylamada bulunmazsınız benzeri yollar önerebilirdi. İktidar böyle bir yola saparsa, onca yıldır davulunu çaldığı siyasal haklar konusunda da içtenlikten yoksun olduğunu kamuoyuna açıklardı.

Doğrusu, bir başka şey daha vardı. İşte, böylesine önemli bir konunun çözümünde İsmet Paşanın yardımını sağlamaksızın, uluorta yapılan hesapsız kitapsız vaadlerle işin içinden çıkamayacakları da açığa çıkacaktı.

Sunay, dinledi Alpan'ı.

«Çağır Bakanı» dedi. «Durumu Başbakana ilettiniz mi?» diye sordu Topaloğlu'na. Bakan, «Hayır» diyordu. «Ordu Yardımlaşma Kurumunun toplantısında bulunacağız, biliyorsunuz, burada konuşma yapacağım, ardından da başbakana söyleyeceğim.»

Oysa, Tağmaç'ın, bir gün önce Topaloğlu'na durumu yansıttığını Sunay, biliyordu.

Emirsubayı, Topaloğlu'na küçük bir kâğıt uzattı. Başbakanı arayacaktı hemen. Gitti, geldi:

«Başbakan şu anda Millet Meclisi Başkanını dinliyormuş. İnönü'yle ilgili durumu da anlattım. Şunları söylüyor: 'Mecliste ok yaydan çıktı. Oylamaya her arkadaş gelecek. Bu oylamayı etkilemek olanakdışı. Yasanın Senatoda durdurulmasına gelince, üzerinde çalışılabilir, gene de kesinlikle bir söz vermek olanaksız,' diyor» dedi.

Alpan, İsmet Paşaya gitti yeniden. Mecliste yapılacak bir 'iş' kalmadığını söyledi.

İsmet Paşa, hiç ses etmedi.

Tasarı, Meclisten 309 oyla geçiyordu. Kulis, Ordu'nun durumundan habersizdi. Kimi kesimleri biliyordu neler olduğunu, yavaşça yayıyorlardı. CHP üzerine düşen her şeyi yapmış olmanın rahatlığı içindeydi. Bunalım, şimdi AP' nin sırtına yüklenmişti.

Ama, Ordudaki gerginliğin giderek büyüdüğü de o gece artık her yönüyle yaygınlaşmıştı.

Daha 1969 yılbaşında Sunay, «anayasanın meşruluğuna gölge düşürülmesinden ve anayasal düzeni değiştirmeye yönelik girişimlerden» kaçınılmasını içeren bir konuşma yapacaktı.

Bu konuda, Alpan tarafından hazırlanan metni, «şimdilik dursun» buyruğuyla geri bıraktırmış, bu bölümleri me-

sajdan çıkarmıştı. Oysa Bayar, 30 Kasım 1968'de Ankara'da karargâh kurmuş, AP kongresini etkilemiş, başta Milli Savunma Bakanı Topaloğlu, Dışişleri Bakanı Çağlayangil gibi önemli bakanların da imzasını taşıyan «siyasal hakların geri verilmesi» kararını geçirmişti.

Şimdi, ortaya bir başka ikilem daha çıkıyordu. Böyle bir kararı imzalayan Milli Savunma Bakanı olduğuna göre, bu işlevi yerine getirirken, herhalde Ordudaki eğilimleri biliyordu da yapıyordu. 17 Nisan'da ise, Bayar'ın siyasal haklarla ilgili bir demeci çıkıyor; bu konuyu Cumhurbaşkanı Sunay ile ele alırken, buna bir yanıt vermeyi henüz düşünmediğini söylüyordu İsmet Paşa da. 1 Mayıs'taysa, AP genel yönetim kurulu, siyasal hakları parti politikası olarak gördüğünü kararlaştırıyordu. Ayrıca, «zehir hafiye» İçişleri Bakanı Faruk Sükan, «bu tasarıyı geçirirken çok zorluk ile karşılaşılacağını» söylemişti. AP yüksek düzeyi biliyordu bu zorlukları. Ama, Bayar'ın sürekli baskısıyla çoktandır çözülmesi istenilen bu sorunun karşısına çıkmak olanaksızdı.

Siyasal hakların geri verilmesiyle ilgili bunalım, Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenaze töreninde başgösteren «önemli kargaşalar»ın üzerine gelmişti.

10 Mayıs günü İsmet Paşa, siyasal haklarla ilgili olumlu demecini verince, Sunay, kendisine «şoke» olduğunu söylüyordu.

Bu kez, Çankaya bir çözüm yolu aramaya başlamıştı. Sunay'ın Demirel'e, altı maddelik bir çözüm önerisi getirdiği, «siyasal hakların beş yıl sonra, anayasa mahkemesine yapılacak başvuru ile kesin sonuca bağlanmasını» öngören nitelikteydi öneri. Demirel, bunu inceletti, ancak 'olur'a bağlamadı.

Bu arada Bayar, partileri ziyaret ederek teşekkür etmek istiyordu.

2
DÖRT KEZ YİNELENEN SORU

İsmet Paşaya baktım, yorganı burnuna değin çekmiş, uyuyordu.

Daha doğrusu, Paşayı göremedim ilk anlarda. Yukarı kattaki odasında uyuyordu. Rahatsızdı, yorgundu.

Gazetecilik yaşamım boyunca İsmet Paşayı bu kadar sık sık hiç göremedim. Fakat, siyasal haklar sorunu yeni boyutlar alıp rejimi amaçlar hale geldikten sonra, esen rüzgârın önüne kapılmamak da olanaksızdı.

Ordunun her zaman karşı çıkacağı konular bulunursa, yerleşmesine çalıştığımız demokratik rejimin ne anlamı kalacaktı. Ne yararı olacaktı?..

Bu nedenle, parlamentoya mal olmuş, iktidar ve muhalefet partilerinin desteğini kazanmış, artık kapanması da gerekli görülen bir siyasal yaranın onarılması zamanı gelmişti. Bize göre, Orduda yaratacağı bunalım ne denli büyük olursa olsun, parlamenter rejimimin üstünlüğünü tartışılmaz biçimde yerleştirebilmek için, bu yasanın geçmesi gerekiyordu. Şu ya da bu güce, ya da eylem koşullarına karşın, yasalaşmalıydı.

Bizim yaklaşımımız buydu konuya. İsmet Paşanın çeşitli nedenleri olabilirdi, bizimki yalın biçimde, işte buydu. Bu yaklaşım yalnızca parlamenter rejimi olası «baskılar ve isteklerden» korumayacak, ayrıca hükümetin daha da güçlenmesi olgusunu yaratacaktı.

Bu mantık içinde olaya baktığımız zaman, Hürriyet'te ve Hürriyet'in yayımladığı Yeni Gazete'de, yasanın çıkmasından yana yayına geçmiştik.

Hürriyet'te ben, Yeni Gazete'de Oktay Ekşi, hemen her gün bu konudaki gelişmeleri yansıtıyor; haber, demeç, yorum yazıyorduk.

Doğal olarak, iktidarın tutumundaki belirgin duraksa-

ma nedeniyle, konuya dört elle sarılan İsmet Paşa idi. Hemen her gün görmeyi zorunlu saydığım kişi İsmet Paşa oluyordu.

İsmet Paşa, çok ilginç yanları olan bir önderdi. O da bizim soruna bakış açımızı biliyordu. Neyi amaçladığımızı da elbette, anlamıştı.

Hemen her gün öğleden sonraları Çankaya'daki Pembe Köşke gidiyordum. Aklımın erdiğince gelişmeleri anlatıyordum; İsmet Paşa, ya ılık sütünden ya da ıhlamurundan bir yudum içiyor, sanki anlattıklarımı başka kanallardan öğrenmemiş gibi, dikkatle dinliyordu.

Bir an düşünüyor, gözleri dalıyor, ardından da o günkü siyasal görünümün çerçevesini ustalıkla çiziyordu. Kimi gün demeç alıyordum, kimi gün yorumlarını saptıyordum. Üzerinde en çok durduğu konu, Ordu kanadında gün be gün ne gibi gelişmelerin olduğuna dayalıydı.

Bunalımın doruğa çıktığı anlarda bile, bir dakika olsun soğukkanlılığını yitirdiğine tanık olmadım.

Hani, Mesut Suna adında «aşırı sağ» bir adamın, Başbakanlıktan çıkarken otomobiline kurşun sıktıktan sonra yaptığı gibi. Doğruca Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen'in yanına gitmiş, günlük konular üzerinde durmuş, çıkarılması gereken yasaları tartışmıştı. Bir süre sonra, İsmet Paşanın ardından telaşla Meclise gelip olayı anlattıkları zaman Sirmen,

«Şaşırıp kaldım. İsmet Paşa, sanki öyle bir olay olmamış, üzerine kurşun sıkılmamış gibi sakindi,» diye kekeleyerek konuşacaktı.

O gün öğle üzeri Pembe Köşke gittiğimde, İsmet Paşa konunun açılmaması için elinden geleni yapıyordu. Öylesine bir hava içindeydi ki, kurşunlu saldırılara öylesine alışmış bir insan görünümündeydi ki...

İsmet Paşaya,

«Paşam,» dedim. Koltukta, hafifçe bana doğru yaslanmış, anlattıklarımı dinliyordu. «Geçen gittiğimde bana, Bayar dedi ki,» diye sürdürdüm, «İsmet Paşa üzerine aldığı bir işi, bir kez söz verdi mi kesinlikle sonuna değin kovalar ve gerçekleştirir.»

Bir süre geçti, İsmet Paşa bana döndü:

«Ne diyor Bayar?» diye sordu.

Yineledim.

Konu atladı, fakat bir süre sonra İsmet Paşa yine bana, «Ne diyor Bayar?» diye sordu.

Yineledim.

Dört kez, bu soru yanıtsız geldi, geçti.

Doğrusu sıkılmıştım. Ben mi anlatamamıştım, yoksa Paşa mı işitip anlamamıştı da, dört kez aynı soruyu yinelemişti.

Pembe Köşkten ayrılırken baktım Metin Toker, sevgili Romeo'suna bahçede hava aldırıyor. Köpek koşuyor, Metin de geziniyor.

«Yahu» dedim Metin'e, «Paşanın aklı galiba çok yorgun. Şu sözü dört kez sordu, doğrusu sıkıldım.»

Metin, biraz da alayla baktı yüzüme: «Böyle olduysa, başka bir şey olacaktır, bekle!» dedi.

Oldu da. İnönü, İstanbul'a gidip Bayar'a konuk oldu.

3
«ÇOBAN MATI»

Ordunun kararlılığı su üzerine çıktıktan sonra, özellikle AP kulislerinde yoğun bir devinim göze çarptı.

Gözler, Senatoya çevrilmişti.

AP'nin Ordu korkusuyla, Senatoda çoğunluğu sağlayamayacağı yayılıyordu. Oysa, AP'liler bir yumruk gibiydiler. Bu arada, eski DP'lilerin «Oturduğunuz koltuklar aslında bizim,» biçimindeki hor gören sözleri de duyulmuyor değildi. Bu söylenti AP'lileri çileden çıkarıyordu.

Ordu, bekliyordu.

CHP önderi bekliyordu.

Basın, bekliyordu.

AP, çözüm arıyordu.

AP'nin önünde açık iki kapı vardı; ya yasayı Senatodan geçirip kesinleştirmek, ya da ertelemek.

Rejimi «arızasız» işletmeye kararlı olan bir iktidarın, hele bir genel seçimden bir yıl sonra Ordu ile çatışır duruma geçmesi, her açıdan zor bir karardı. Ayrıca, daha iktidara geldiği ilk günden beri Demirel'e, örgütün hemen tümü, yeni bir «ordu olayı» istemediklerini açıkça iletmişlerdi.

Nedenleri, ne ölçüde geçerli olursa olsun, ülkeyi yeni bir Ordu müdahalesinin önüne atmayı, hiç kimse kamuoyuna anlatamazdı. Sorumluluk, her yönüyle Demirel'in üzerinde kalırdı. Öte yandan, siyasal hakları Ordu direnmesiyle gerçekleştiremediği zaman, kısa süre sonra yapılacak genel seçim de partinin oy yitirmesi, hele İsmet Paşanın dilinde, bu olayın alacağı biçim, bir yeni iktidar için «felaketlerin en büyüğü» idi.

Senatoda ne tutum takınılacağı, yasayı durdurma girişiminin ne biçimde olüşacağı üzerinde henüz karar aşa-

Bir devrin üç önemli adı: Cumhurbaşkanı CEVDET SUNAY, Başbakan SÜLEYMAN DEMİREL ve Muhalefet Lideri İSMET İNÖNÜ

masına gelinmediği bir sırada, Tağmaç'tan Demirel'e bir de yazı geldi. Ordunun, yasa kesinleştiği zaman durumuna değinilen yazıda, «alt düzeydeki sıkıntılar»dan söz ediliyordu.

Ordudan parlamenter rejimi istemeyen bir davranış, bir kararsızlık gelmiyordu. Ordu, bütünüyle, demokratik rejime yanlıydı ama, bu yasanın çıkmasını da istemiyordu, içine sindiremiyordu.

Sunay, son bir girişimde daha bulundu. İsmet Paşaya, «Senatoda CHP oylarını özgür bırakmasını,» söyledi.

İsmet Paşa, bu çözüme 'evet' demedi.

Sunay, benzeri öneriyi Demirel'e de yaptı. Bir gece iki buçuk saat konuştular.

Senato görüşmeleri bir gün ertelendi.

Bunalımlı günlerde her zaman yaptığı gibi Demirel, yakın arkadaşlarıyla konuşuyor, evden çıkmıyor, yalnızca Başbakanlığa gidiyordu. Konuşmuyordu da. Sonradan bu davranışına başka olaylarda da tanık olacaktık. Zorlu günlerde, Demirel yalnızlığı seviyordu, sürekli inceliyor, tartıyor ve karara varıyordu.

Demirel kürsüdeydi:

«...13 Mayıs gecesi Çankaya Köşkünde Sayın İsmet İnönü ile birlikte yemek yedik. Bu yemekte, Sayın İnönü, siyasal hakların geri verilmesine yanlı olduklarını yinelediler. Bizim yani AP'nin de öteden beri isteği budur. Böyle bir isteğin çevresinde sizi görmekten memnun oluruz, dedik. Ancak burada iki hususa dikkat edilmesini söyledik. Bir yandan siyasî 'itibarları' zedelenmiş olan kimselerin itibarlarını geri verirken, bu kişilerin incitilmemesine dikkat edilmesi; öte yandan da 'belirli çevrelerin geri verilecek siyasal haklar nedeniyle bir duyarlığın ve güvensizliğin içerisine girmemesine' özen gösterilmesi...

...Yedi günden beri buhranı çözmeye çalışıyorum. Şayet bir ihtilal amacı veya iktidar iştahı olsa, bunu bahane eder, haber vermez; yasa çıkar, gelir el koyar. Böyle yapmamıştır. Siyasal hakları geri vermek görevimiz de Orduyu rencide etmemek görevimiz değil midir?...»

Demirel, İsmet Paşanın «çoban matı» oyununu oynadığını söylüyordu.

Ama, kararını da vermişti.

Siyasal hakların geri verilmesini erteleyebilir, daha sonra çıkarabilirdi; ne var ki, ülkeyi yeniden askeri yönetimin içine atamazdı; askerin yönetime müdahale etmesine yanlı olamazdı. O günkü koşullar içinde bu kararlılık bizlere, demokrasiden ödün verilmesi gibi anladığımızdan biraz ters göründü. Parlamentonun 'itibarına' gölge düşürüldüğü izlenimini aldık. Çünkü Parlamentonun bütünüyle Türkiye' nin tek ulusal kuruluşu ve egemenliğini simgeleyen tek kurumu olduğu yargısının kesinlikle yerleşmesini istiyorduk.

Böyle düşünmekle birlikte, parlamenter rejimi yeniden tümüyle yıkıp götürecek bir eyleme yeşil ışık yakmanın doğru olmadığını da o heyecanlı anlarda, pek hesap edemiyorduk. İktidarının bir buçuk yıl sonrası yönetimi askere veren bir siyaset adamının, düştüğü yerden bir kez daha kalkmasının olanaksızlığını da düşünmek gerektiğini aklımıza bile getirmiyorduk.

Demirel, yasa üzerinde Senatoda yapılan değişiklik önergelerinin yasaya yansıyabilmesi için tasarıyı komisyona geri vermeyi, «seçimlerde olayı vatandaşlara olduğu gibi anlatmayı», yeni gelecek Millet Meclisinde de konunun hemen ele alınmasını önerdi.

Bayar'ın kızı ve yakınları TBMM'deydi.

Demirel, o sırada, «Hükümet siyasasının kabul edilmemesi durumunda istifa edeceğini,» söylüyordu.

AP'liler hem ağladılar, hem de gidip yasa tasarısını komisyona geri verdiler.

Bunalım sona erdi. Çalkantı sürdü gitti.

Bu olaydan sonra, olanları 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde vatandaş, dinledi, dinledi, dinledi...

Demirel'i, 1965'e oranla daha güçlü olarak iktidar yaptı.

4
BAYAR BAĞIŞLAMADI

Ne var ki Celal Bayar, AP önderini «affetmedi.»

Mayıs 1969'dan sonra Bayar, Demirel'i AP önderliğinden indirmek, ya da DP'nin sürüp gittiği parti olarak gördüğü AP'yi parçalayıp bölmek için, elinden gelen her şeyi yaptı.

Partinin, 1969 seçimlerinden sonra —önemli başka nedenler de ortaya çıkmıştı ama— bölünmesi için Bayar, epeyce uğraştı.

Öte yandan, siyasal hakların geri verilmesiyle yeniden siyasal alana tüm etkinlikleriyle girmeyi amaçlayan eski DP üst düzeyi de Bayar'ı, Demirel'e karşı kışkırtmaktan bir gün geri durmadı. Eğer bu hakkı alabilselerdi genel seçimlere girecek, Ankara'ya gelecek, ilk büyük kongrede de AP'nin başına oturacaklardı. Deneyimleri, bilgileriyle —onlara göre— elbette Demirel'den bin kat daha iyiydiler. Siyasal ya da değil Yassıada kararları ve anayasa ile kısıtlanmış olanların, başta Bayar'ın en büyük amacı, bu haklara yeniden kavuşmaktı; «ikinci sınıf adam» olmayı, hiçbir zaman sindirememişlerdi.

Haklıydılar kuşkusuz. Fakat, ülkenin içinde bulunduğu koşulların ancak belirli bir noktaya değin zorlanabileceğini, Demirel'den çok Bayar gibi bir deneyim sahibinin bilmesi gerekmez miydi? Ama, Bayar'a ve çevresine egemen olan «şu bizim su müdürü» yargısından kaynaklanan küçümsemenin dürtüsüyle yola çıkılırsa, suyu tutan barajın bütün beton duvarları yıkılabilirdi. Bayar, yıktı da.

AP'yi böldükten sonra, AP'den kopan Mehmet Turgut, Saadettin Bilgiç, Faruk Sükan gibi siyasetçilerin peşine düştü; yeni bir parti kurdurdu. İçinde yanan ateşle eski DP'yi bu kez, «Demokratik Parti» adı altında kurdurup ülkeye yeniden gücünü göstermeyi yeğledi. Belki de parma-

ğını hangi parti lehine oynatırsa, o partinin bir günde iktidar olacağı gibi bir tutkunun tutsağıydı. Seçim alanlarına düştü; söylevler verdi; AP'yi yerdi; yeni DP'yi övdü. O yaşta bir insanın dirençle sokağa dökülme eylemi, kamuoyunda şaşkınlıkla izlendi.

Başardı. AP'nin oylarını 1973'te böldü. DP'lileri bir grup olarak Meclise getirdi.

Herhalde bu sonuçla, bir ölçüde siyasal doyuma ulaşıyordu.

Şöyle diyordu Demirel için:

«...Bizim beklediğimiz kimi hususlar vardı. Doğrudan kişiliğimi ilgilendirir. Aynı zamanda davamızın ve masumiyetimizin meydana çıkmasını gerektirir. Bu noktalarda kendisinin tuttuğu davranış bizi doyurmadı. Berikilerini (yani Demokratikleri) daha içten bulmaktayım. Bunun başka türlü bir yorumu yoktur...»

İstanbul'da, Çiftehavuzlar'daki evinde beni kabul edip konuşmaya başladığımızda, Bayar'a,

«...Belki de yakından izlemediniz» dedim, «bugün Demokratik Partiyi, bu partinin kurucularının büyük bölümünü desteğinize aldınız. Fakat, bunlar arasında kimilerinin sizi de bir gün bir yerde bırakabileceğine inanabilirsiniz...»

Hiç ses etmedi, bir homurtu duydum. Bayar, yüzüne karşı bu denli açıkça yapılacak eleştirilerden hoşlanacak insanlardan değildi.

Ben, 1970'e değin, Demirel'in önünde kimlerin takla attığını; kimlerin önlerini ilikleyip ellerini bağlayarak yanına geldiğini; hangilerinin iki adım ötesinde yürüdüklerini; hükümet içinde, parti içinde güçlerini saklı tuttukları süreler Demirel'e nasıl övgü yağdırdıklarını yakından, çok yakından görmüştüm. Hatta, öyle bakanlara tanık olmuştum ki, öğrenci olaylarının başladığı sırada, bir nedenle, hem de eğitim sorunu olmayan bir nedenle, makamına siyah çelenk bırakılacağını haber alınca, soluksuz Demirel'in evine koşmuştu. «Ağabey, ağabey» diyerek. «Şimdi ben ne yapayım?» diyerek, yardımına gereksinimi olduğunu söylemişti.

Bunu da görmüştüm. Bu kişileri şimdi de yeni bir partinin içinde, ülkeyi Demirel'in ateşinden korumak için yola çıkan, *fedakâr ve cefakâr kurtarıcı insanlar* olarak izliyordum.

Demirel'in hatalarını görüyordum, hatta eleştiriyordum; yüzüne karşı da söylüyordum. Bir gazeteci olduğum halde, bu davranışları yaparken hiçbir karşılık beklemiyordum... On buçuk yıla yakın bir süre devlete egemen oldu. Bir gün olsun Demirel'den, kendim için bir tek şey istemedim. Meslekî kıskançlıklarla bana bulaşan kişilerin sarkıntılıklarına da yanıt vermedim.

Demirel'le ister iktidarda, ister muhalefette olsun, bütün görüşmelerimizde saygılı bir uzaklık vardı aramızda. Bana yatkın gelen en önemli yanı, gerçek bir «liberal demokrat» oluşuydu. Kızardı belki de kırılırdı zaman zaman, ancak yazdıklarımızdan dolayı, bir gün olsun eleştiriye yönelik dokundurma yapmamıştı.

Bu yanını hep severdim.

Sonra Demirel, partisinde yakın işbirliği yaptığı kişilerin dışında, kendi çevresinden olmasına karşın ayrı kişilerin etkinliğine yol açacak tiplerden değildi.

Herkesi dinlerdi kuşkusuz.

Fakat, ilkönce yönetimdeki başarısına, sonra partinin geleceğine dönük kararlarından dönmesi olanaksızdı. Beğenmezsen eleştirirdin, beğenir de eylemini onaylarsan bunu da eleştiri kadar iyimser bakışlarla karşılardı.

Ve... Bayar gibi, Türk kamuoyuna kendisini «liberal ve demokrasi kahramanı» diye tanıtan bir kişi, şimdi darboğazın tam ortasında «kişiliğini ilgilendiren bir sorunun çözümünü, ülkenin öteki önemli siyasal çıkarlarına» üstün tutarak, bütün köprüleri yıkıp geçecek denli tutarsızlık gösteriyordu.

Ve... Bayar, hep şaşıp dururum, bütün bu çizgilerine karşın, 1983 - 84'te bile hâlâ, «fikri ve eğilimi saptanması gerekli deneyimli kişi» olarak kabul edilmekteydi. 12 Eylül yönetiminin, 27 Mayıs'ı bayram olmaktan çıkarmasına, bayramda eline balon verilmiş bir çocuk gibi sevinen Bayar'ı, zorla çıkarıldığı Çankaya Köşküne onur konuğu ola-

rak girerken gördüğümde, gelecek kuşaklara nasıl politik örnekler sunduğumuzu içim sızlayarak düşünmüştüm.

O günlerde, çok sevdiği Foto Mehmet Sürenkök'ün evinde onuruna verdiği bir yemeğe çağrılı idik. Baktım Bayar'a, 12 Eylül yönetiminin kendisine verdiği değerden onur duyuyordu. Olabilirdi.

Fakat, daha çok askerî yönetimin sanki Bayar'ın desteğine gereksinimi varmış gibi biraz da kıvanç duyuyordu.

Bayar, Demokratik Parti deneyiyle AP'yi parçalayıp böldükten sonra, Demokratik'lerden de sıyrıldı. Anlamıştı.

Sonra, tuttu yeniden AP ile arasındaki yıkılmış köprüleri onarmaya çalıştı. 1977 seçimlerine gidecektik. 1973'te, bir yandan Bayar'ın, öte yandan parti kurmaya yasal açıdan olanağı olmayan, fakat «kimi güçlerin güvencesiyle» İsviçre'den gelip dinsel bir parti kuran Erbakan'ın marifetleriyle AP, seçimleri büyük ölçüde yitirmişti.

1977'de, gövdesinden zorla koparılıp götürülen oy tabanını yeniden kazanabilmek için Demirel —bir Bursa gezisindeydik, Çelik Palas'ta bulunan— Bayar'ın elini öptü, başına koydu.

Bu tablo hiç gözümüzün önünden gitmedi. Bayar'ın içini dışa vurmayan davranışlarına karşın, Demirel'in gülümsemelerinde değişik, bana göre acı bir ton vardı.

İçinden neler geçiyordu, o sırada öğrenmeyi ne denli isterdim.

Hiçbir zaman soramadım. Dokundurarak geçtiğim zaman Demirel'in konuyu değiştirdiğine tanık oluyordum. Fakat, bu barışma üzerinde hiçbir şey söylememesine karşın, Demirel'in içinde yatan kırgınlığın hiçbir zaman giderildiğini sanmıyordum.

Bence, Bayar'la buluşan, elini öpen Demirel'in bu davranışı, parti önderliğinin bir zorlamasından başka bir şey değildi.

Olamazdı... Olmamalıydı.

5
BÖLÜNME

1970'lerde Adalet Partisinin bölünmesi, bu sonuçtan sonra gelen Mart 1971 darbesi ve AP'nin 1973 seçimlerini büyük ölçüde yitirmesine neden olaylar, 1964 Kongresiyle başladı.

1964 Büyük Kongresinde yüzeysel biçimiyle «demokratik bir savaşım» manzarası gösteren iç çekişmeler, 1965 genel seçimlerini kazanıp tek başına iktidar olan AP'de, duraksamaksızın sürüp gitti.

Belki de yanılıyorum; belki de olayların 1964'ten başlayarak tırmanışını yanlış değerlendirip bu sonuçları çıkarıyorum. Hepsi olabilir. Yadsımıyorum. Ancak, bana kalırsa Saadettin Bilgiç ve kimi arkadaşları, önlerine altın bir tabak içinde sunulan AP önderliğini 1964'te yitirmiş olmalarını hiçbir zaman içlerine sindirememişlerdi.

Bilgiç, özelde parti önderliğini kazanan Demirel'le yanyana, omuz omuza çalışmayı açık demeçlerinde hep ön planda tutmuştu. Böyle olmakla birlikte, önderliği yitirmeyi de sindirememişti. Demirel'e yönelen büyük oy çokluğu karşısında başlangıçta herhangi bir tepki göstermiyormuş gibi davranırken, özel söyleşilerde yeni parti önderine —açıktan söylediklerinin tersine— eleştirisel gözlerle baktığını dokunduran konuşmalar yapmaktan da geri kalmamıştı.

Daha o yıllardan başlayarak Bilgiç'in, AP içinde Demirel'e karşı bir tutum içinde olduğunu sezen basın organları da —haklı olarak— bu olguyu işletmişlerdi.

Bilgiç, genel başkanlığı 1964'te yitirdi, ama 1966'da bir kez daha şansını denemek istedi. Bu kongrede de başarı sağlayamayınca, önderliği yitirdiğinden beri dilinden eksik etmediği, «parti içi demokrasi ve hükümetin Meclis gruplarında denetlenmesi» fikrine dayanan eylemleri yaratmaktan geri kalmadı.

Türkiye'de «parti içi demokrasi»nin hangi anlama geldiği, hiçbir dönemde anlaşılmış değildi. «Parti içi demokrasi» gibi önemli bir demokratik olgunluğu içeren eğilim, Türkiye'de sürekli olarak «parti içi muhalefet»le eşanlamlı olarak yorumlandı. Doğrusu, parti yönetimini elinde tutanların da «parti içi muhalefet»e geçenleri, «yönetime başkaldırmakla» eşdeğer saydıklarını söylemek yanlış olmaz. Ne var ki, parti içi muhalefetlerin anladığımız anlamdaki demokratik olgularla uzak, yakın hiçbir ilgisi yoktu. Geçmişteki örnekler, parti yöneticilerini bu yola itiyordu. Bir anlamda, genel kanı bu noktadaydı.

Demirel üzerine kuşku bulutlarının daha ilk günlerden toplanmasına neden olan kimi kanıları, Bilgiç'in 1964'te kongre savaşımında ortaya sürdüğü biliniyordu. Bu kanıları yaratacak bulguları basın piyasasına dağıtan, Bilgiç olmasa bile, onunla birlikte çalışanlardı.

Daha 1960'tan beri parti içinde birlikte çalışmalarına karşın, Bilgiç, kamuoyundaki şaşkınlığın getirdiği ortamda, «Demirel'in âdeta tepeden inip önderliğe oturduğu» yargısını daha da kışkırtacak söylentilerin çıkmasına bellibaşlı hizmeti geçenlerden biriydi.

Eski DP'lilerin AP'yi kendi özvarlıkları gibi görüp, «veraset yoluyla» her dediklerinin bu partice kabul edilmelerine dayalı mantıklarına, Bilgiç ile birlikte bir ikinci olgu daha eklenmişti. Bilgiç ve arkadaşları, «kahrını çok çektikleri, kurup pekiştirdikleri bu partinin» bir ölçüde tartışmasız gerçek sahibi olduklarını söylemekten de çekinmezlerdi. Bunu yayarlar, fakat açıktan söylemeleri istenildiği zaman, demokratik yaşamın inceliklerinden söz ederek, söylentileri yadsırlardı.

Demirel'in 1964'ten sonra uygulamaya çalıştığı parti içi politika ise, «bölmek değil, birleştirmek» anlayışı ile yola çıkıyor, «uyum» sağlamayı ön plana alıyordu. 1965 seçimlerinden sonra Demirel'in hükümet kurmaya yönelik çalışmaları sırasında Bilgiç'in, «hükümette başbakanlık yardımcılığı görevinden başka» bir görevi istemediği yaygınlaşmıştı. Oy-

sa Demirel, AP'nin tek başına iktidara geldiği her dönemde kurduğu hükümetlerde, başbakan yardımcılığı görevini görecek bir «makam» yaratmamaya özen göstermişti.

Bilgiç'in başbakan yardımcılığı görevini istemesinin nedeni açıktı: Böylece, AP'de Demirel'den sonra, «ikinci adam» olduğunu kamuoyuna kabul ettirmek istiyordu.

«Birinci adam»lıktan, «ikinci adam»lığa inerken, bir bakıma Demirel'in önderliğini de kabul etmiş olmuyor muydu?

Fakat, 1969 Büyük Kongresi, yapılan hesaplar için yeni bir umuttu.

Bu kongrede eski istekler, yanıp tutuşan «ihtiraslar» belki de istenilen amaca ulaşabilirdi. Fakat, parti içindeki arkadaşları kongrede bakan olarak bulunmanın daha elverişli koşullar yaratacağını söyledikleri için Bilgiç, bu kez Ulaştırma Bakanlığını kabul edip hükümete girdi. 1968'ler, Bilgiç'teki tırmanmanın ileri boyutlara ulaştığı günleri kapsıyordu. Demirel'in hem kendisini, hem de arkadaşlarını bu kongrede «yönetimden tümüyle arındıracağı» kaygısı ve bu seçimde yitip gideceği sanısıyla genel yönetim kurulu seçimlerinin sonucunu bile beklemeden, Demirel'e sabaha karşı telefon ediyor, «Kardeşlerin seçilmemi önlemeye çalıştı» diyordu. Demirel ise, «İspat etmeyen namussuzdur,» yanıtını veriyordu.

Kongrelerde Ali ve Şevket Demirel'in —doğal olarak— ağabeyleri yanında kulis yapmalarıyla başlayan «kardeşlerden yakınma sorunu,» daha sonraki yıllarda, partinin yaşamına değin uzanan bir işleyişe dönüşecekti.

1965'ten başlayarak Demirel, bir yandan ekonomiye hız vermeye; bir yandan 1966'larda başlayan Ordu müdahalesi söylentileriyle çarpışarak af yasasını çıkarmaya; bir yandan Cumhurbaşkanlığı seçimi gibi çok duyarlı bir konunun üstesinden gelmeye çalışıyor, öte yandan da parti içindeki bu türden olaylarla ilgileniyordu.

Ne çare ki, hükümet tek parti hükümeti olmasına karşın, âdeta bir «koalisyon»du. Türkiye'deki koalisyon hükümetlerinin doğasındaki bütün öğeler, Demirel'in «tek parti hükümetinde» vardı. Bir kararnamenin çıkması için, Bilgiç kanadının onayı aranıyordu. Kimi yerde bu onay alınamazsa, genel müdür, vali atanması gecikiyordu, «koalisyonun öteki kanadını» yapılan işleme inandırmak gerekiyordu.

Parti içi muhalefetin, Türkiye'deki sosyal patlamaların

getirdiği olaylara bakış açısından da bir başkalık vardı. Örneğin öğrenci olaylarının hızla yayıldığı günlerde, sorunu görüşen AP genel yönetim kuruluna, «radikal sağ yanlısı» olarak parti içi muhalefet, «AP gençlik kollarının sopayla copla, hatta silahla donatılması» önerisini getirmişti. Bilgiç ekibi ile daha sonra yazgı birliğine varacak ölçüde birleşen Faruk Sükan'ın içişleri bakanlığı sırasındaki olaylar için CHP, suçu içişleri bakanına yüklerken, Demirel, Meclisteki bunu kabul etmiyor, sorumluluğu başbakan olarak üzerine alıyordu.

Parti içindeki savaşım, 1969 Genel Seçimlerine gidilirken, daha çok Demirel'den kurtulmaya yönelmişti. O denli çalışma düzeni içindeydiler ki, 1969 seçimlerini AP'nin yitirmesini ister duruma gelmişlerdi. Hele, milletvekili adaylarının saptanması sırasında, «bizden olanlar» deyiminin içeriğinde yatan anlamla, olanağını buldukça «kendi adamlarını» listelerin ön sıralarına yerleştirme çabasına girmişlerdi. Çünkü, AP meclis grubunda ne kadar çok yandaşları olursa, hükümeti ve Demirel'i dilédikleri noktaya sürüklemekte, o denli başarılı olacaklarını hesap ediyorlardı.

Seçim öncesi patlayan eski DP'lilere siyasal hakların geri verilmesi bunalımını, örgütte dilediklerini kıvama getirecek bir öğe olarak görüyorlardı.

12 Ekim 1969 seçimleri, parti içi «demokrasinin» çalkantılarına ve İsmet Paşanın «CHP'nin iktidara gelmesi matematik bir kesinliktir,» diye konuşmasına karşın, AP'nin zaferi ile sonuçlandı.

Bütün etkileme çabalarına, parti içi bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için girişilen bütün iyi niyetli arabuluculuklara karşın, AP'deki bölünme hükümetin kurulmasıyla ilgili olarak izlenen yöntemle patlak verdi.

O günlere değin susan, parti içi «demokrasi»sine karşı hemen hiç tepki göstermeyen, ama gelişmeleri de özenle izleyen Demirel, parti tüzüğünün verdiği yetkiyi dilediği gibi kullandı ve...

Yeni hükümeti, parti içi koalisyon olmaktan çıkaran bir yöntemle, dilediği kişileri kabineye alarak kurdu. Örneğin, Faruk Sükan kabine dışı kalıyordu. Ötekiler de...

Yollar öylesine ayrılmıştı ki... Örneğin genel seçimlerde, Bilgiç, İstanbul'da ayrı bir «karargâh» kurmuş, işadamlarından o günlerde büyük para kabul edilen bir milyon liranın üzerinde para toplamış, dilediği gibi harcamış, bir işadamının verdiği mercedesle seçim kampanyasını yürütmüştü. Faruk Sükan, hükümetin çabalarıyla kurulmaya başlanan Konya Alüminyum Fabrikasını seçim bölgesinde «kendi eseri» olarak sunuyordu.

Bilgiç, bir adım daha öteye gidiyor, Konya'ya uzanıyor, buradan adaylığını koyan MSP önderi Erbakan'la uzun konuşmalar yapıyordu.

Rahmetli Yüksel Menderes, Aydın aday listesinde ikinci sıraya düşmenin verdiği kırgınlık ve kızgınlıkla Merkez Yönetimine karşıydı.

Demirel'in «Hizmet Kabinesi» adını verdiği hükümet açıklanırken, Türkiye'yi büyük sorunlar bekliyordu. Doğal olarak, Demirel'i de... Eski DP'lilerin siyasal haklarını geriye vermekle başlayan sorunlar zinciri, partiyi birlik içinde tutmaya yönelik yeni bir stratejiyi gereksindiren işlemleri içeriyor, daha önemlisi Türkiye'nin ekonomik sorunlarının da bir kurala bağlanmasını gerektiriyordu. Bunların yanı sıra yurt düzeyindeki öğrenci, işçi devinimleriyle özgür düşün ve yazın yaşamının verdiği ağırlık vardı. Ayrıca, Türkiye'nin sorunları artık ordu düzeyinde ele alınıyordu. Ordu düzeyinde kimi cuntaların kurulduğu haberleri dolaşıyordu. Demirel, Milli Güvenlik Kurulunda askerlerden gelen eleştirileri, «demokratik düzen içinde biçimlendirmek» gibi çok zorlu bir savaşımın içine giriyordu.

Ethem Kılıçoğlu'nu dinledikten, Bilgiç ile de konuştuktan sonra, «Milliyet»e bir geniş haber yazdım. Cumhurbaşkanı Sunay'la Sovyetlere gitmek için Ankara'ya gelen Abdi İpekçi'ye bu haberin neden gazeteye girmediğini sorduğum zaman, bir konuya değer vermediği sıralar yaptığı gibi, alt dudağını sarkıttı, «neden önemli» diye sordu.

Oysa, Bilgiç ve arkadaşları, seçimlerden hemen sonra, AP grubunda «dosyalı muhalefete» geçeceklerini söylemişlerdi.

Gübreden demire ve konut sorununa değin birçok yol-

suzluğun grupta hükümete karşı ortaya atılacağını bana söylemişlerdi. Kamuoyu ise, her zaman olduğu gibi, yolsuzluk olaylarına karşı çok duyarlıydı. AP çevrelerinde, hele muhalefetteki söylentiler Türkiye'de büyük yolsuzlukların yapıldığını yayıyordu. Aslında, «dosyalı muhalefet»in ana hedefi, hükümeti düşürmekti.

«Bu haber, AP'yi böler,» dedim İpekçi'ye. Düşündü, gazeteye buyruk verdi, «dosyalı muhalefet» haberi Milliyet'te sekiz sütun üzerinden manşette çıktı.

Bir süre geçti. Ses çıkmadı. Bilgiç ve Kılıçoğlu, haberi yazıp vermeme bozulmuşlardı. Demirel'le bir süredir hiç ilişkim yoktu. AP önderi, seçim öncesi eski DP'lilerle ilgili bunalımda yazıyla, haberle izlediğimiz tutuma kırgındı. O denli ki, bu bunalımın içyüzünü anlatan yazı dizisini Hürriyet'te yayımlamadan önce, kimi olayların içeriğindeki ayrıntıları doğrulamak amacıyla Demirel'e başvurmuştum. Özel kalem müdürü Muammer Ekonom aracılığıyla gönderdiği yanıtta, «dilediği gibi yazsın» demişti.

Demirel'i içtenlikle seven, hemen her bunalımda yanında yer alan Turhan Bilgin, bir gün eve değin gelmiş, «dosyalı muhalefet» üzerindeki yayınlardan duyulan kaygıyı dile getirmişti. «Dosyalı muhalefet» haberi, yaygınlaşmıştı. Öteki gazetecilerde haberde konusu geçen yolsuzlukları irdeleme eğilimleri başlamış, kimi yayınlar da olmuştu.

Olayın boyutlarının büyümesi üzerine Demirel, bir karara vardı.

«Dosyalı muhalefet» sahipleri konuyu gruba getirmiyorlarsa, yönetim, bu sorunun grupta müzakeresini isteyebilirdi. Ve, istedi de.

Gruptaki tartışmalar, tarafların savlarına göre, değişik nitelikler kazanıyordu. Kimine göre Kılıçoğlu, «Yapılan açıklama beni doyurdu» demişti; Kılıçoğlu'na göreyse, böyle bir söz söylenmemişti.

Konu tam bir arap saçıydı. Fakat, beliren bir gerçek varsa, AP'de artık taraflar kozlarını ortaya sürüyorlardı, bağbozumu başlamıştı. Mehmet Turgut'un İstanbul'da, sanırım Tarabya Otelinde Günaydın gazetesi yöneticisi Zincirkıran ile buluşup, Demirel aleyhinde bilgiler verdiği söyle-

niyordu. Günaydın da Demirel aleyhinde büyük bir kampanyaya, başladı başlamak üzereydi.

Parti, işte bu durumdaydı.

Sükan, «Konyalılar» bürosunda, Bilgiç ise Suudi Arabistan Yardım Derneği bürosunda Demirel'e karşı olanlarla sürekli toplantılar yapıyordu. Artık, AP genel yönetim kurulu şurada buradaki bürolara dağılmıştı. Herkes bildiğini okuyordu.

Bilgiç ve arkadaşları, Demirel'in kendilerini partiden uzaklaştıracağı savıyla karşı davranışa geçmişlerdi. Fakat bu savaşım, giderek büyüyor, değişik boyutlar alıyordu.

1970 bütçesinin oylamasından bir önceki gün sabahlara değin süren bir toplantıya Bilgiç başkanlık ediyor, AP'li 41 milletvekilinin kendi hükümetlerinin bütçesine «kırmızı oy» vermesi kararlaştırılıyordu.

Yapıldı da.

Demirel, Köşke çıktı. İstifasını verdi.

Kulis, Sunay'ın Demirel'e yeniden görev vermemesini bekliyordu.

Umutlar tersine çıktı, Demirel, gene başbakan olarak Meclise döndü. Bu sırada, Bilgiç ve arkadaşlarının İsmet Paşayla dirsek ilişkisi içinde olduklarını da CHP'liler bize söylüyordu.

İsmet Paşa, «Demirelsiz ve Çağlayangilsiz bir hükümet»ten yana olduklarını açıklıyordu. Ortalıkta tam bir kargaşa sürüyordu. Demirel, ilk iş olarak yeni hükümetini kurdu, bir aylık bir bütçe hazırladı. Partiden gitti gidecek olanları bir yana bırakarak, «Kalan sağlar bizimdir» dedi, güvenoyu aldı. 15 Mart 1970.

Ardından, CHP'li Selâhattin Hakkı Esatoğlu, «Günaydın gazetesinin yazdıklarına göre» diye başlayan, Demirel'in kardeşleri lehine ağırlığını koyarak büyük kazançlar sağladığını belirten, konunun Mecliste soruşturulmasını isteyen bir önerge verdi.

Olaylar, daha büyük boyutlar kazanmaya başladı.

Dört yıldır bir bunalımdan ötekine koşan, savaşan Demirel'in siyasal yaşamında oldukça önemli ve yorucu; büyük bir savaşım vermesini gerektirecek yeni bir dönem açılıyordu.

6
DEMİREL, «BAŞINA GELENLERİ» ANLATIYOR

1969 seçimlerinden sonra, bir yandan sokak olaylarıyla, öteki eylemler sürüp giderken, siyasal alanda da iktidarı parçalayıp düşürme çabaları —elbette muhalefetin görevi de buydu— büyük boyutlara ulaşacaktı.

Demirel'in kardeşleriyle ilgili savları nasıl karşıladığını daha önceki bölümlerde görmüştük. Duygularını, eğilimlerini saptamıştık. Ama, kardeşleriyle ilgili konuda şu ayrımın yapılmasından yakınırdı: Başbakan olarak nüfuzunu kullanmamıştı; bu konuda eğer tek bir kanıt varsa, gereğinin yapılmasında boynu kıldan inceydi. Ama kardeşlerine adlarından ötürü, kimi ayrıcalıklar tanındı ise, hem bunları yapan devlet yöneticileri, hem de kardeşleri hakkında gereken kovuşturmanın yapılmasını istiyordu. Kendisiyle kardeşlerini ayırmadıkları, kardeşlerinin kendisiyle ilgili olmayan eylemleri nedeniyle uğraşılmasını kabul edemiyordu. Bunu sürekli olarak —Özel söyleşilerde— «Bizans entrikaları» diye niteliyordu.

Demirel, 1984 yılında, o günleri şöyle anlattı:

...1969 seçimlerinde, 1969 - 1973 döneminin çok önemli olduğunu, bu dönemi istikrar içinde geçebilirsek, yeni ufuklara doğru, hatırı sayılır mesafe alabileceğini, söylemiştik.

1973 seçimlerinde, parti seçim kazanmayabilirdi ama, bazı önemli icraat, mutlaka bu dönemde yapılmalı idi. Bunlar seçim beyannamesinde ve hükümet programında tadât edilmişti.

12 Kasım 1969 tarihinden başlayarak, parti içindeki rahatsızlık uç verdi. Parti grubunun bazı üyeleri «dosyalı muhalefet» sloganı ile evvela basında görüldüler. İddiaları vardı. Bu iddiaların grup zeminine getirilmesini istedim. O ze-

minde bunlar tartışıldı. Normali de buydu. Bu iddialar, Enerji ve Tabii Kaynaklar ve Ticaret Bakanlarını hedef alıyordu.

Parti grubu, büyük çoğunlukla bu iddiaları yersiz buldu. Şahsıma yönelmiş bir durum yoktu.

Hükümet, çalışmaya koyuldu. Parti grubundaki bu rahatsızlık, 13 Şubat 1970 tarihine kadar, görülür bir uç vermedi. O arada bir gazete, şahsımı hedef alan bir neşriyata girişti. Kendilerini mahkemeye verdim ve bir süre sonra mahkûm oldular.

13 Şubat 1970 tarihinde, bütçenin tümünden fasıllarına geçerken, yapılan oylamada 41 milletvekili, CHP ile beraber oy kullandılar. Ve henüz 100 gününü yeni doldurmuş hükümetlerini istifaya mecbur ettiler. Bu tarihten sonra, hemen 10 seneye yakın devam edecek olan bir ihtilaf, bir tartışma, bir çekişme başlamış oldu.

Parti Disiplin Kurulu, böyle hareket eden 41 milletvekilinden 26'sını partiden ihraç etti, 15'ini muvakkat cezalarla, partide alıkoydu.

Hükümeti kurmak, tekrar bana verildi. Zira, partinin hâlâ bir hükümeti götürecek kadar milletvekili vardı (236).

Siyasi literatürümüzde, «kırmızı oy olayı» diye geçen bu hadiseden sonra, şahsım, muhalefetin ve onlarla işbirliği yapan eski AP'li milletvekillerinin hücumuna muhatap oldu.

Partiden ihraç edilen 26'lar, Cumhuriyet Senatosunun bazı AP'li üyelerini de yanlarına almaya muvaffak olmuşlar, kısa bir süre önce, yani 1969 seçim meydanlarında amansız bir mücadele verdikleri, söylemedikleri laf bırakmadıkları CHP ile beraberlik içine girmişlerdir. Daha sonra bu kişiler, Demokratik Partiyi kurmuşlar, 1973 seçimlerinde 41 milletvekili çıkarmayı da başarmışlardır.

Demokratik Partinin 6 - 7 sene kadar ömrü olmuştur.

1975 Martında DP'nin 9 milletvekili üyesi, AP, CGP, MSP ve MHP'nin teşkil ettikleri koalisyona destek vermek için partilerinden ayrılmışlardır. Bu milletvekilleri, 1977'de tekrar AP saflarında seçime girmişlerdir. 1977 seçimlerinde ise, DP ancak bir milletvekili çıkarabilmiştir.

DP, 1979 senesi sonunda kendi kendisini feshetmiş, üyelerinin büyük çoğunluğu AP'ye iltihak etmiştir.

Geride bırakılan tortu, gerçekten düşündürücüdür.

CHP'ye mensup 2 milletvekili, 13 Şubat 1970 tarihini taşıyan ve 27 Şubat 1970 tarihinde, TBMM'ne verilen bir soruşturma önergesi ile ortaya çıktılar.

1961 Anayasasına göre, murakabe yollarından birisi olan soruşturma müessesesi şöyledir:

Milletvekilleri veya Cumhuriyet Senatosu üyeleri, herhangi bir konuda soruşturma önergesi verirler. Bu husus, içtüzükte belirlenmiştir. Bu önerge üzerine, TBMM soruşturma komisyonu kurar. TBMM, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosundan ibarettir. Bilindiği gibi, Millet Meclisinin mürettep üyesi 450'dir. Cumhuriyet Senatosunun seçimle gelmiş mürettep üyesi 150'dir. Cumhurbaşkanı tarafından seçilmiş üyesi 15'tir. Milli Birlik Komitesi üyeleri, Tabii Senatörler, 20 - 22 kişidir.

Soruşturma hazırlık komisyonunun hazırlayacağı rapor, TBMM'de konuşulur, soruşturma açılmasına karar verilir veya red edilir. Red edilmişse, mesele biter; kabul edilmişse, soruşturma komisyonu kurulur. Bu komisyonun hazırlayacağı rapor, yine TBMM'de konuşulur, red edilirse mesele biter, kabul edilirse, muhatabı Yüce Divan'a sevkedilir.

1961 Anayasasına göre Yüce Divan görevini, Anayasa Mahkemesi yapar.

Muhalefetle Demokratik Parti üyelerinin, Tabii Senatörlerin ve bir kısım kontenjan senatörlerinin bir araya gelerek yapmak istedikleri, beni Yüce Divan'a sevkettirmekti. Aslında, ortada bir suç olması şart değildi. Hedef, bendim. Beni hedef alanlar, beni tahrip ettikleri takdirde, benim siyasi misyonumu ve siyasi heyetimi de tahrip etmiş olacaklar, böylece de meydan onlara kalacaktı. Çünkü, «şikâr (av)» başından avlanırdı.

Hadiseler, aşağıda görüleceği şekilde, maksadın bu olduğunu doğrulamış ama, şikâr başından avlanamamıştı.

Bütün bu gayretlere rağmen ben, siyasi heyetim ve misyonum, ayakta kalmayı başardık, 1975 - 78 arasında 33 ay iktidar olduk. 14 Ekim 1979 seçimlerinde ise, AP 1965 seçimlerindeki gücüne tekrar erişmişti.

(Nevşehir Milletvekili Selâhattin Hakkı Esatoğlu, Çorum Milletvekili Cahit Angın) Bu önergede, «makam ve memuriyet mevkii ile ilgili işlemlerde, memuriyet mevkii ve

nüfuzunu suiistimal ettiğim» iddia olunmakta idi. Konu, yakınlarıma menfaat sağlamaktı.

13 Numaralı Soruşturma Komisyonu teşekkül etti, gerekli hazırlığı yaptı. Aylarca süren bu hazırlıktan sonra TBMM'ne raporunu verdi. Bu raporda; soruşturma önergesindeki iddiaların varit olmadığı ortaya konmakta idi. Rapor, 3 Ağustos 1970 tarihlidir. Bir rapor, 16 Aralık 1970 tarihinde TBMM'de, saatlerce süren tartışmalara sebep oldu. Bu tartışmalar sonunda ben, kürsüye çıkarak, «tahkikat komisyonu kurulmasını» istedim.

TBMM'nin 633 üyesi vardı. 586 üye oylamaya katıldı. 309'u soruşturma hazırlık komisyonunun raporunu, yani iddiaların varit olmadığını onaylıyor, 276'sı red ediyor, 1 kişi de çekimser kalıyordu. İş, burada bitmedi. Bu muamele burada sürerken, bu kampanyayı başlatmış bulunan gazete, bütün hıncı ve hırsı ile, kötülemelere devam etti. Daha önce çok tartışılan «ispat hakkı»nın işlemesi için mahkeme açtım. Mahkemeye gidip, «bizim Süleyman Demirel'e bir diyeceğimiz yoktur. Hedefimiz, kardeşleridir» dediler.

Mahkeme, uzun süre sürüncemede kaldı.

«İspat hakkı», 1961 Anayasasının 31. maddesinde yer almıştır.

«Kamu görevlileri bir isnada maruz kalırsa, isnadın doğruluğunu, isnat edenin ispatlaması lazımdır. Bunun için, isnada maruz kalanın ispata razı olması lazımdır.

İsnada maruz kalan kişi, isnat yapanı dava etmedikçe, böyle bir şeye razı olduğu ortaya çıkmaz, yani isnat edenin iddiasını ispatlayabilmesi için, bu hakkın çalışabilmesi için, isnada maruz kalanın dava açması lazımdır.» Bu, 1950 - 60 döneminde çok tartışılmıştır ve 1961 Anayasasında da bir madde olarak yer almıştır.

Sanıyorum ki, bu Anayasanın, tatbikatında ispat hakkının çalışabilmesi için ilk defa ben, dava açtım.

Daha sonra yani, 3 Ağustos 1970 tarihinde bu defa, Cumhuriyet Senatosu Trabzon Üyesi Ömer Lütfü Hocaoğlu ile, Konya Milletvekili Özer Ölçmen, red edilen önergedeki iddialara tamamen benzer iddiaları ortaya koyarak, soruşturma açılmasını istediler. Bu önerge 3 Ağustos 1970 tarihini taşımaktadır. Yani, öbür önergenin komisyon tarafından red edildiği gündür.

16 Numaralı Soruşturma Hazırlık Komisyonu teşkil edildi ve bu iddiaları tetkik etti. Bu da aylarca sürdü.

12 Kasım 1971 günü, 16 numaralı soruşturma hazırlık komisyonunun raporu görüşüldü. 12 Mart muhtırasının üzerinden 8 ay geçmişti ve biz hükümet değildik.

Soruşturma hazırlık komisyonu da iddiaları varit görmedi. Buna rağmen, ben, 12 Kasım 1971 günü yapılan müzakerelerde kürsüye çıkarak, soruşturma açılmasını talep ettim ve soruşturma açılmasını sağladım.

Daha sonra açılan soruşturmada, yine aylarca araştırmalar yapıldı, bu araştırmalardan sonra 24 Mayıs 1972 tarihinde toplanan TBMM, soruşturma raporunu görüştü. Bu raporda da önergedeki iddialar varit görülmüyor idi. Yapılan oylamaya; 633 kişiden 362 kişi iştirak etti. Muhalefet çoğunlukta idi. Buna rağmen, iddiacılar bile meseleyi ciddiye almıyorlardı ki, Yüce Divan'a sevki 61 kabul, 1 çekimser ile ancak isteyebildiler. 300 üye, Yüce Divan'a sevke mahal olmadığına karar verdi. Böylece, TBMM zemininde, şahsıma karşı açılan kampanyada; «makam ve memuriyet mevkii ile ilgili işlerde, memuriyet, mevkii ve nüfuzunu suiistimal» iddiası ve «yakınlarına menfaat sağladığı» iddiaları, bizim iktidarda olmadığımız bir dönemde dahi red edilmiş, böyle bir şeyin olmadığı ortaya konulmuştur.

Ancak, 12 Mart 1971 muhtırasından sonra, 12 Mart'ı ibra etme hevesine koyulup bizi zedelemeye kalkanlar. bu sakıza müracaat etmişlerdir. Kendilerine cevabım, hak ettikleri gibi olmuştur.

Sadi Koçaş'ın bu istikametteki beyanına, 29 Haziran 1971 günü verdiğim cevapla, merhum Nihat Erim'in aynı istikametteki beyanına 28 Ekim 1971 günü verdiğim cevaplar ilişiktir.

TBMM'de soruşturma hazırlık komisyonu raporunun müzakereyi müteakip, oylanıp red edilmiş olmasını Sadi Koçaş, parmak hesabına bağlayıp, arkadaşlarımın beni himaye ettiğini ve kurtardığını ima etmekte idi. Kaldı ki, bu muameleler cereyan ettiği zaman, 633 mürettep üyesi bulunan TBMM'de AP, çoğunlukta değildi.

Aradan 13 sene geçmiştir. Kardeşlerim 13 sene zarfında

hep burada olmuşlardır. Kendilerinin hiçbir imtiyazı yoktur. Hep sade Türk vatandaşı olmuşlardır. Hiç kimse, onların suçluluğunu ispatlayamamıştır ki, olmayan bir suçtan dolayı benim töhmet altında kalmam mümkün olsun...

Bu iddiaların üzerinden hem 12 Mart, hem 12 Eylül geçmiştir.

İddiaların iftiradan ibaret olduğunu, sadece yapılan tetkikler değil, geçen zaman da ispatlamıştır...

7
YENİ BİR DURUM : HAZİRAN OLAYLARI

Demirel,

«... 1969 seçimleri sonrasıydı. Hükümetin kurulmasından sonra, hükümete giremeyen bir kısım milletvekilleri 'infial' ile 'dosyalı muhalefet' diye ortaya atıldılar. 100 gün sonra bütçeye kırmızı oy verdiler. Oysa, bütçe birlikte hazırladığımız bir programa, seçim bildirisine dayalı idi. Neden kırmızı oy verdiklerini de açıklamadılar...

...AP yeniden tek başına iktidar olunca pek çok çevrenin rahatsız olacağını biliyorduk... Ahhh, eğer 1973'e kadar iktidarı sürdürebilseydik, 'viabilite'yi yani dış ticaret dengesini sağlayacaktık, Türkiye'nin bu yıllardır sürüp giden derdini çözecektik...

Bilir misiniz ki, İstanbul Köprüsünün temeli, 23 Şubat 1970'te hükümet istifa etmişken atıldı. 13 Şubat'ta bütçe olayı olmuştu. Buna karşın, ayrıca, İskenderun Demir - Çelik Tesislerinin temelini de attık...

...Daha nice önemli kalkınma girişimlerine böylece, çomak koydular...» diyordu.

Demirel, bütçeye kırmızı oy verme olayının ardındakilerini, bildiklerimizi doğrulayan bir konuşmayla tanımlıyordu: «...Hükümet, bölünmesi olanaksız olan bir bütündür...» diyordu sonraları. «Uyum ister, eğer hükümeti uyum içinde kurul olarak kurmasaydık, hükümet gitmezdi, tıkanırdı bir yerde, bir parti hükümetinde koalisyon olmazdı,» diye ekliyordu.

Hükümet olayının ardından Doğu mitingleri başladı. Üniversite öğrencilerinin başlattıkları olaylardan sonra, 15 - 16 Haziran 1970'te bu kez, İstanbul'da işçi olayları oldu.

14 Haziran 1970 günü, Başbakan Demirel, İstanbul'dan

Ankara'ya dönmek üzere Yeşilköy Havaalanına giderken, yanında Vali Vefa Poyraz ile Merkez Komutanı Tuğgeneral Şahap Yardımcı vardı.

Otomobilin telsizinden kimi konuşmalar yansıyordu.

Telsizdeki kimi sesler, «Silahları var mı yok mu bilmiyoruz, şu, şu kesimde toplanacakları öğrenildi,» gibi bilgiler aktarıyordu.

«Nedir bu konuşmalar?» diye sordu Demirel.

Vali ile Merkez Komutanı, «Önemsiz, önlemlerini alıyoruz» diye yanıt verdiler. Özellikle Şahap Yardımcı, «kaygıya kapılacak bir şey olmadığını,» vurguluyordu.

Başbakan Ankara'ya geldi, gece, Başbakanlığa gitti. İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu ile Emniyet Genel Müdürü Naci Bozkurt'u çağırdı.

«İstanbul'dan ne haberler var?»

«İzliyoruz» dediler. Başbakan, bu kısa, bir de açık olmayan kaygısız, vurdumduymazca tutum karşısında, «Beyler,» dedi, «İstanbul'dan geliyorum, orası iyi kokmuyor.» Çünkü daha önce resmî istihbarat kaynaklarından aldığı bilgilere göre, İstanbul'da bazı «kışkırtmalar»ın olduğunu biliyordu.

«Hayır,» dedi Demirel, «her ikiniz derhal İstanbul'a gidiniz, yanınıza Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Semih Sancar'ı da alınız.»

Eve geldi. Saat 22.00 idi. Uyuyamadı. İçindeki duygular, bildikleriyle bir araya gelince, İstanbul'da sanılanın tersine büyük olayların olacağı izlenimini veriyordu.

Sabaha karşı 02.30'da telefon çaldı:

«Kocaeli ve çevresinde hareket var. Sancar Paşa, Menteşeoğlu ile birlikteyiz ve hemen İstanbul'a gidiyoruz» dedi Naci Bozkurt. «Ama, şu anda bir şey yok»...

Demirel, ayaktaydı. Saat 05.00'te İstanbul aradı. «1. Ordu Komutanı Kemal Atalay Paşa ile de birlikteyiz, Valilikteyiz. Polis - asker her türlü önlem alındı,» diyorlardı.

Başbakan, saat başı bilgi verilmesini buyurdu.

07.00'de kalktı, giyindi ve 08.30'da Başbakanlığa gitti. Saat 10.00 dolaylarında telefon geldi, «Yer yer olaylar başladı, önlemler tamam,» diyordu.

Oysa, 11.00'de işçi olayları birçok yerde, birdenbire ve aynı zamanda başlamıştı.

Saat 12.00 dolaylarında —Başbakana göre— «iş çığrından çıkmıştı.»

Alınan önlemlerin bir işe yaramadığı, işçilerin pek çok kesimde kalabalık gruplar halinde ilerledikleri, tankları, bariyerleri aşıp geçtikleri haberleri geliyordu. İstanbul'un kısa sürede bütünüyle «işçilerin eline geçmesi,» söz konusuydu. DİSK'in organize ettiği devinim, iyi örgütlenmişti. Çok önceden hazırlıkları yapılmış, planlanmıştı. O kadar ki, kimi büyük işyeri sahipleri bile, işçilerin kendi fabrikalarının yakınından geçmemesi, ya da işgal etmemesi için işçi gruplarına kumanya veriyorlardı. Hele bir büyük holdingin DİSK'e daha önce para yardımı yaptığı bile öğreniliyordu.

Artık, valilik kontrolü elden kaçırmıştı.

15 Haziran günü, Demirel, hemen Çankaya'ya çıktı. Sıkıyönetim isteminde bulundu, yazı yazıldı, Genelkurmay Başkanı Tağmaç'a bildirildi. Bu sırada kimi yerler yakılıp yıkılıyordu İstanbul'da. Demirel, Köşke çıkmazdan önce Haldun Menteşeoğlu'na «sıkıyönetim ilan edilmesini» önerirken, Vali ile 1. Ordu Komutanı, gerek olmadığı yanıtını veriyorlardı. Saat 11.00 dolaylarında Atalay Paşa, «haklarından geliriz,» diye güvence vermekteydi. Oysa, bu olayları askerî güçlerin önlemesine olanak yoktu. Ateş açamazdı, bunun yanı sıra dar sokaklarda tanklar ve bariyerlerle hangi savaşı yapacaklardı?.. Teknik olanaksızlıklar neden oluyordu buna. Ordu eğitimine ters düşen bir olaydı, bu.

13.30'da sıkıyönetim resmen açıklandı.

Millet Meclisinden geçmesi gerekiyordu. CHP sıkıyönetime karşı çıktı, muhalefet sözcüsü, «İşçiler haklı, ben de olsam yürüyüşe geçerdim,» savunusundaydı.

Sıkıyönetim işe başladı. Demirel'i yüreğinden vuran olay, altı yıldır ülkenin sıkıyönetimsiz yönetildikten ve onca önemli sorunları çözüldükten sonra, bir günde, gene sıkıyönetim dönemine girilmesiydi. 30 yıllık çok partili yaşamlarda görülmüştü ki, asker yönetime girdikten sonra kesinkes bir müdahale geliyordu. 1960'ta da böyle olmuştu. Mart 1971 öncesi, 1980 öncesi... Sıkıyönetimleri Ordu müdahaleleri izliyordu.

1970'te ilan edilen sıkıyönetim, on ay sürdü.

12 Temmuz 1970'te Milli Güvenlik Kurulu İstanbul'da Sunay'ın başkanlığında toplanmıştı. Başbakan kaygısını söyledi:

«...1965'ten bu yana geçen beş yıldan sonra ilk sıkıyönetim bu. Eğer sıkıyönetim başarılı olmazsa Türkiye'yi bundan böyle yönetmekte çok zorluk çekeriz,» dedi.

Kemal Atalay, güvence veriyordu, kendinden kuşkusu yoktu, «Arkadaşların morali yerinde, sağlam. Başarılı olacağız,» diyordu.

Sokağı denetim altına aldığı gerçekti. Fakat, iktidara göre, mahkemeler çalışmıyordu. Büyük avukat gruplarıyla savunulan sanıkların tutumları sonucu mahkemeler —yetkililerin söylediğine göre— «dejenere» edilmişti. Selimiye' de olaylar çıkarılmıştı.

Örneğin Albay Muzaffer Buyrukçu, mahkeme başkanıydı, avukatların mahkemeye karşı takındıkları tutuma dayanamamış, duruşmayı bırakıp gitmişti.

Sıkıyönetimin her uzatılması girişimi de CHP ile MB Komitesinin geniş tepkileri ile karşılanıyordu. «Sıkıyönetim sonunda kaldırıldı,» dedi Demirel bana, «kaldırıldı ama, 'otorite' de zedelenmiş oldu bir kez.»

Daha önceki yıllar Ordudaki kimi kıpırdanmaların duyulduğu yıllardı. AP iktidarını içine bir türlü sindiremeyen, ister partideki muhalefet yönüyle, ister bir Ordu müdahalesi özlemiyle, ister Ordunun el koymasından sonra bünyesindeki 'ilerici güçlerle' yönetimin biçimini değiştirmeye istekli grupların hepsinin dileği, Ordunun AP iktidarına bir tokat atmasıydı.

1970'lerde, artık Ordunun yüksek kademesi işin içine girmişti. Batur'un çıkışları, Ordu karargâhlarında yapılan toplantılar, hele Kuvvet Komutanlıklarında —bir ara da yoğun biçimde Hava Kuvvetlerindeki— toplantılar günlük konuşmalardandı.

İşte, bu sırada MB Komitesi Üyesi ve Tabii Senatör Ekrem Acuner'in «balon harekâtı» planıyla girişimleri ortaya çıkarıldı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

«DARBE» ARTIK KAPIDA

1
«DARBE»YE DOĞRU, HIZLANIŞ

Hızla «bir yere doğru» gidiyorduk.

Bir insanın bunu anlamaması için gözlerini ve kulaklarını evrene kapamış olması gerekirdi. Kamuoyundaki deyimiyle, «cunta toplantıları» artık basın kulisinin günlük bilgileri arasındaydı. Her gazeteci, hangi Komutanlıkta tanıdığı varsa, gelişmeleri ondan almaya çalışıyordu. Kimi zaman yan yana geldiğimizde alınan bilgileri bir araya getirerek günün mozayiğini çıkarıyorduk.

Yönetimin tepe noktalarında da bu gelişmeler tartışma konusuydu.

Batur'un mektup, ültimatom ya da muhtıra diye nitelendirilen girişimleri tam tamına bu dönemin olaylarıydı. Batur'un 'ön planda' çalıştığı bir gerçekti.

Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay ile yalnız kaldığı bir gün, kuşkularını, kaygılarını artık dile getirdi:

«Gidişatı beğenmiyorum,» dedi.

Sürdürdü:

«Kimi olaylar gelişiyor. Bunlar üzerinde konuşalım. Devlet, üç kişiden sorulur. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı. Daha başka kurumların olmadığını söylemek istemiyorum, ama genelde bu üç kişinin sorumluluğu ağırdır. Cunta devinimlerinden söz ediliyor, Hava Kuvvetleri Komutanı böyle konuşuyor, yazıyor. Oysa, bütün bunların konuşulacak yeri, Milli Güvenlik Kurulu. Güvenlik Kurulunu askerler hiçbir zaman yeterince kullanmadı.»

Sunay,

«Milli Güvenlik Kurulunu toplayalım. Komutanlarla bir-

likte Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, MİT Müsteşarı gelsinler. Konuşalım,» dedi.

Ankara'da Gazi Çiftliğindeki Marmara Köşkünde, gece saat 21.00'de başlayan bir toplantı yapıldı. Sabahın 05.00'ine değin sürdü. Genelde, MİT Müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu, Türkiye'deki sağ - sol - dinsel - cuntacılık tüm olaylar üzerinde bilgi veriyor, «Balon harekâtı»nın içeriğini anlatıyordu. MİT, «müdahaleyi gösteren açık seçik kimi devinimler olduğunu, bu devinimlerin içinde 'komuta heyeti'nden kimi kişilerin de bulunduğunu,» söyledi.

Muhsin Batur, «dokundurulan kişinin kendisi olup olmadığını,» sordu.

Demirel, durdu, —söylendiğine göre,— «Sizsiniz!» dedi...

Batur, doğrudan gelen bu söz üzerine, «Ben her zaman 'meşruiyet' taraftarı oldum,» diye başladı. 21 Mayıs'ta Talât Aydemir'in ikinci isyanı sırasında bastırıp uçaklardan Ankara'ya attırdığını «bildiğimiz bildiri»den söz etti.

«Sonra?...» diye sordum Demirel'e.

«Sonra» dedi. «Bu kişiler, Cumhurbaşkanı Sunay'ı da yanlarına çekmeyi başardılar.»

Olayın özü buydu. Oysa, Sunay, Cumhurbaşkanlığı görevi kendisine önerilirken Demirel'e, bu tür devinimlere karşı çıkacağını söylemişti, güvence vermişti. Ayrıca TBMM'de seçildikten sonra, yemin etmişti. Rejimi koruyacaktı. Hatta, Tağmaç'ın MGK'de «Altımız bizi sıkıştırıyor» diye yakınmalarından sonra, bir gün Demirel'e, «altına egemen olamayan komutan olamaz,» diye yüksek perdeden de konuşmuş, Tağmaç'ı eleştirmişti.

Olayların artık su üzerine çıktığı, asker - sivil kesimlerde müdahalenin gün sorunu olduğu konusunda söylentilerin yaygınlaştığı, MGK'de bu olayların incelenip tartışıldığı sıralarda, Sunay, MİT Müsteşarı Fuat Doğu ile Başbakana bir başka haber daha göndermişti:

«Söyleyiniz Süleyman Beye, merak etmesin. Ben yeminime sadığım.»

Belki bu gelişmeler nedeniyle, belki de Cumhurbaşkanından aldığı bu güvenceyle Demirel, cuntasal devinimlerle girişimlerin bir yerde atlatılacağını, örneğin Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığından alınması gibi bir yeni davranışla, sorunların önemli bölümünün çözüleceği kanısındaydı.

Oysa, 12 Şubat 1971 günü Bursa'da Tofaş tesislerinin açılış töreninde bulunan Cumhurbaşkanı Sunay, verilen öğle yemeğini yarıda kesmiş, otomobiline binip Eskişehir'e gitmişti.

Sunay'ın sessiz sedasız çıkıp gitmesi yadırgandı.

Demirel'in içine bir kurt düşmüştü. Cumhurbaşkanının bu garipsediği davranışının altında ne yatıyordu; niçin birdenbire Eskişehir'e gitmişti? Görünen ve söylenilen neden, Eskişehir'de askeri kimi tesisleri gezecekti. Ama, öteki komutanların da Eskişehir'e gitmelerinin akla uygun bir açıklaması yoktu.

Bu davranışın üzerinden beş gün geçmişti. Adını bir türlü öğrenemediğim bir «kişi» gelip, Demirel'e,

«...Eskişehir'de anlaştılar...» dedi.

Demirel, artık tümüyle yalnızdı. O güne değin, devleti korumak, demokrasiyi yaşatmak için sürekli olarak Başbakanın yanında yer aldığı gözlenen, hatta kimi söylevleri, demeçleri ve devinimleri bu yüzden muhalefetçe kınanan Sunay, Ordu yüksek kademesiyle birleşiyordu. «Eskişehir anlaşması»nın özünde, Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı süresini bir yıl uzatma kararının da bulunduğu sonradan ileri sürülecekti. Ordu üst kademesinde de biribirinden ayrı gözüken değişik eğilimler yaşıyordu.

2
BAŞBAKAN, CUMHURBAŞKANINA TERSLENİYOR

Demirel'e özgü yöntem işlemeye başladı. «Haberi» aldıktan sonra, düşünmeye çekildi. Ne yapılabilirdi?... Devletin başıyla rejime ara vermeyi kararlaştıran güçler arasında bir birleşme olmuşsa, bunu nasıl çözebilecekti?...

Vardığı sonuç şuydu : Gidip Cumhurbaşkanı ile açıkça konuşacaktı.

Sunay, «mutat bir görüşme» için Başbakanı bekliyordu.

Oysa, Demirel artık herkesçe bilinen günün manzarasına değinerek söze başladı: «Birtakım yeni belirtiler ve söylentiler var, Sayın Cumhurbaşkanım» dedi. Sunay, çalışma masasının gerisinde koltuğa oturmuş, bir elini yanağına dayamış dinliyordu. Demirel,

«...Cumhurbaşkanlığı görevini size, bu tür sorunları bilen birisi olarak, bunlara karşı çıkacağınızı ve hükümete de yardımcı olacağınızı düşünerek, inanarak önermiştim,» dedi.

Ardından, vurguladı:

«...Bildiğiniz yönde istekler var. Bunun biçimsel sonucu ne olur bilemiyorum şu anda. Fakat, 12 Şubat günü Eskişehir'de müdahale konusunda, müdahaleyi yapacak olanlarla uzlaştığınız haberleri de duyuldu...»

Demirel, düşünce ve duygularının yüzüne yansıyıp yansımayacağını saptamak için Sunay'a bakıyordu.

Sunay, kızardı.

Acaba, bu renk değişimi işittiği gerçeği Sunay'ın kabullenmesi miydi?

Sunay, «Ben 'meşruiyetçiyim', biliyorsunuz, böyle şeylere girmem» diye yanıt verdi.

Demirel, neye inanacaktı. Sunay'ın yüzünün değişen rengine mi, yoksa sözlerine mi?... Sonunda, karşısındaki

insan, devletin bir numaralı sorumlularından biriydi. Sunay'ı da karşısına almak, tümüyle yalnızlığa itilmekti. Üstüne üstlük Sunay, daha önceleri de kendisine, duyurulmak üzere aracılar eliyle, «rejime bağlılığından kuşku ve kaygı duyulmamasını ileten» sözler söylemiş, mesajlar göndermişti.

Yazgı, ne yapılırsa yapılsın artık ağlarını örüyordu.

Şu da vardı: Sunay, 1. Ordu Komutanı Kemal Atalay'ı atlatarak, oğlu ve damadını Konya'ya gönderip 2. Ordu Komutanı Faruk Gürler'i Kara Kuvvetleri Komutanlığına getireceğini bildirmişti. Hava Kuvvetleri Komutanlığına getirilen Muhsun Batur'a ayrı bir sevgisi olduğunu her zaman Başbakana duyurmuştu. Batur'u, korgeneral iken Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı resmî ziyarette heyete almış, orada Batur'a Hava Kuvvetleri Komutanlığına getirileceğine ilişkin söz vermişti.

Genelkurmay Başkanı Tağmaç ise, çok yakınıydı. Sunay'a bağlılığı ile tanınıyordu.

Buna karşın, korgeneral iken Hava Kuvvetleri Komutanlığına Batur'u getirmek isteyen Sunay'a, Başbakan Demirel karşı çıkmış, «sırada orgeneraller varken bu düzeni bozmayacağını, anayasanın 110. maddesi gereğince Silahlı Kuvvetleri savaşa hazırlamanın hükümetin sorumluluğu altında bulunduğunu, bu nedenle de kuvvet komutanlıklarına atamalarda gerektiği gibi davranacağını» söylemişti. Bu yüzden Batur'un, Demirel'e karşı olumlu duygular içinde bulunmaması olasıydı. Bir de 'ilerici, reformist' görüşlerin sahibi olduğunu duyumsatıyordu her zaman her çevreye.

Yüksek düzeyde, devletin odak noktalarında bu konuşmalar yapılırken, AP iktidarı 1970'lerde yeni ekonomik ve mali düzenlemelere gidiyordu.

Yeni vergileri bir paket olarak Millet Meclisine sunuyor, bunları gerçekleştiriyordu. 1970 devalüasyonu, büyük bir atılımla yapılmıştı. Doların fiyatı yeniden düzenlenmiş, kimi yeni ekonomik önlemler alınmıştı.

Bu devinimler kuşku yok ki, sosyal bünyede önemli oranda çalkantılara, tepkilere yol açacaktı, açmıştı da. Oysa, dizi önlemler, Türkiye için gerekliydi. Ekonomiye ve mali olanaklara yeni hedefler vermek, saptanan amaçları gerçekleştirmek zorunluydu.

Bir yandan sosyal çalkantılar, ekonomik ve mali önlemler, öte yandan Millet Meclisinde, basında alabildiğine özgürce tartışmalar...

Bunlara koşut olarak Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın sürekli olarak, «ordu alt düzeyinden gelen baskılardan sızlanması...»

AP içindeki kıpırdanmalar sonucu, kardeşleriyle ilgili Meclis soruşturmalarındaki tartışmalar, yolsuzluk söylentileri ve savları.

Alt korkusu, 1960'ın Genelkurmay Başkanı Erdelhun'un durumuna düşmek kaygısı, bir de Mustafa Muğlalı örneğini yeniden yaşamamak tutkusu.

Bu manzaradan olumlu bir sonuç çıkarmak o denli zordu ki...

Ok, yayından fırlamıştı.

İhtilal belirtilerinin ayyuka çıktığı günler bir değildi ki...

Başbakanın, 1970'te, 1971'de Sunay'a inanmasının bir başka somut örneği de vardı:

12 ya da 13 Mart 1969'da, Demirel konuyu Sunay'la bir kez daha görüşmüştü. Sunay'a, «Sayın Cumhurbaşkanım.» demişti, «gene devlet güvenliği söz konusu. Kuşkulu bir adam değilim, ama birtakım belirtileri de gözden kaçıramam. Genel Sekreterinizin, Cemal Tural'ın adamı olduğu yolunda bilgiler var.»

Sunay, karşı çıkmıştı : Genel Sekreterinin «devleti bilen insan, olduğunu» söylemişti. Demirel, «Köşkün muhafız alayı komutanının da Tural'ın adamı olduğu yolunda bilgiler alıyoruz.»

Sonra, «1960'a benzer bir olaya doğru gidiyoruz Cumhurbaşkanım,» demişti.

Cumhurbaşkanı, dinlemiş, bu direnme karşısında, «peki, ne yapacağız?» demişti.

3
TURAL'IN «TASFİYESİ»

«Evet, ne yapacağız, ne önerirsiniz?» diye sormuştu Sunay yeniden.

Cemal Tural'ın son davranışları, devlet içinde yeni bir devlet düzeni arar biçimdeydi. Yurt içinde gezilere çıkıyor, garnizonlar da değil, kentin tören alanlarında askeri kıtaları denetliyor, Ankara'da, bir Genelkurmay Başkanının o güne değin yapmadığı ziyaretler yapıyordu. İş Bankasına gidiyor, Ziraat Bankasına gidiyor, PTT'yi denetliyordu.

Ziyaretlerinden amacın ne olduğu yazı ile sorulduğunda, «Bu kurumlarla Ordunun kimi işleri» olduğu yolunda yanıtlar veriyordu.

Silahlı güçlerden çok, devletin tümünü içeren bir programla ilgili çalışmaydı bütün bunlar. Hükümet, bu gidişi özenle izliyordu. Ayrıca hükümetin başı, Tural'ın, gazeteci - yazar İlhami Soysal'ı dövdürdüğüne de inanıyordu. Demokratik bir rejimde, hangi düşünceye sahip olursa olsun bir yazarın, gazetecinin dövülmesini, bunun maddi ve manevi sorumluluğunun hükümetin üzerine yükletilmesini de hiçbir zaman içine sindirememişti.

Kendisine iletilen bilgiler, Genel Sekreterin, Muhafız Alayı Komutanının Tural'a bağlandığını gösteriyordu. «Bu davranış, bir biçimde 1960 modeli bir şey,» diyordu.

«Yapacağımız iş basit,» dedi Sunay'a.

«Tural'ı emekli edip yerine başka birisini getireceğiz.»

Sunay, «Dur!» dedi. «Alpan Paşayla kendisine bir haber göndereyim.»

«Hayır» dedi Demirel, «bu iş hızla yapılmalı. Yoksa, karga tulumba hepimizi bir torbaya koyacak.»

Sunay ise, Tural'ın «kendi dileğiyle» Askeri Şûra üyeliğine geçmesinden yanaydı.

Başbakan, direndi. Saat 13.00'tü : «Vakit yok!» dedi.

«Saat 17'de yeniden geleceğim,» diyerek Sunay'ın yanından ayrıldı.

Orgeneral Tural, gelişmeyi, Başbakanın isteğini duymuştu:

«Beni ayıramazlar, başka yere atayamazlar» diyordu. Ardından, «Bu kararnameyi hükümette imzalamayacaklar var, ben bilirim,» diye konuşmuştu.

Süleyman Demirel'de de bir kuşku yaşamıyor değildi. Örneğin Faruk Sükan'ın, Tural'ın askerlik öğretmeni olduğunu işitmişti.

Saat 18.00'de Bakanlar Kurulu toplantıya çağırılırken, Personel Dairesi Başkanı Orhan Paşaya, bir kararname çıkarılacağı, bu kararnamenin hemen ilgililere duyurulması buyruğu verilmişti.

Demirel, Bakanları süzdü :

«Şimdi üstü açık bir kararname gelecek. Hepiniz imzalayıp vereceksiniz. Üstünü biz sonra, usulüne göre doldurup gerekeni yapacağız. Böyle davranmamız gerekiyor,» dedi.

Yedi dakikada imzalar tamamlanmıştı. Üzeri de doldurulmuştu.

Cumhurbaşkanlığı özel kalem müdürü ile kendisi doğrudan konuştu.

Başbakanlık müsteşarı Munis Faik Ozansoy, kararnameyi aldı, Çankaya Köşküne çıktı ve imzalatıp geri döndü.

Tural'ın işi, 1969'da böylece tamamlanmış oluyordu.

Bir gün Demirel bana, «Eğer hükümette kimi bakanlar bu kararnameyi imzalamasalardı, istifa edecektim,» demişti.

Ardından, «1969 seçimlerinden sonra kimilerinin hükümete girmeyişine neden arar dururlar,» diye bir dokundurma yapmıştı.

Personel başkanı Orhan Paşa, Tural'a durumu söyleyince, «Kararnameyi göreyim!» demiş Genelkurmay Başkanı. Aslını önüne koymuşlardı.

«Öyle mi?» dedikten sonra, çıkıp gitmişti.

Askeri Şûra'ya atanmıştı. Yerini Tağmaç alıyordu. An

cak, daha önceki girişimlerini sürdürmüştü. Emekli olduktan sonra, 1969 seçimlerine girdi. Millet Partiliydi artık. 54 bin oy almıştı. Oysa, bir zamanların ünlü solisti, piyanisti İlham Gencer 120 bin oy topluyordu.

Şimdi, şöyle düşününüz:

Bir Başbakan, 1969'da Cumhurbaşkanına gidiyor, Genelkurmay Başkanının yönetime el koyacağına dayalı bilgiler aldığını, bu «devlet sorununu hızla çözmenin» gerektiğini vurguluyor.

Cumhurbaşkanı, Başbakandan gelen bu isteği yadsımıyor.

Tersine, bir iki saate sığdırılan bir zaman içinde hazırlanan kararnameyi imzalıyor. Genelkurmay Başkanı, bu görevinden alınıp başka bir göreve atanıyor.

Bu örneği yaşayan bir Başbakanın, 1970'deki darbe girişimleri karşısında aynı Cumhurbaşkanının, benzeri bir tutum izlemesini beklemesinden daha doğal ne olabilirdi ki?.. Ayrıca, Cumhurbaşkanı, devletin demokratik düzenine, sorunların üstesinden demokratik düzen içinde gelinmesine yanlı olduğunu sürekli söylemektedir. Öyle davranacağını da kanıtlamıştır.

Ve sonra, bir gün Başbakan, Cumhurbaşkanının müdahaleyi yapacak güçlerle, «anlaştığını» öğrenmiştir.

Ve.. Sonra, aynı Başbakan, 12 Mart 1971 gününü yaşayacaktır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

CUNTALAR, CUNTALAR
12 MART 1971 GÜNÜ SAAT 13.00

1
12 MART MUHTIRASI VERİLİYOR...

Parlamento koridorlarında derin bir suskunluk vardı.

Daha önceki günlere özgü, canlılık, içten konuşmalar, selamlaşmalar, hatta tartışmalar yitip gitmişti.

Özellikle iktidar partisi koridorlarında bir kendini koyvermişlik, Ordu müdahalelerinin sürekli olarak AP tipindeki partilerin iktidar dönemlerine rastlamasından ötürü bir kırgınlık, kızgınlık seziliyordu.

Milletvekilleri ile senatörler duygularını açıkça belli etmiyorlardı, ama 12 Mart günü saat 13.00'te devlet radyolarından okunan «Ordu muhtırası» nedeniyle ne yapacaklarını, nasıl karşı çıkacaklarını, hiç değilse bu davranışı ne biçimde eleştireceklerini bilememenin durgunluğu çevreye yansıyordu.

Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ile birlikte yürüyorduk.

O da durgundu.

Olayın ağırlığı öteki parlamenterlere oranla bir kat fazlasıyla omuzlarına çökmüş gibi, yorgun, bıkkın, düşünceliydi. Ordu'dan böyle bir davranışın gelip gelmeyeceğini herkesten önce savunma bakanının öğrenmesine dayalı mantığın Topaloğlu'nu, ötekilerine oranla daha da sarstığı belli oluyordu.

Giriş kapısından bir subay, Topaloğlu'na doğru yöneldi.

Çekingendi, dikkatli ve nazikti:

«Efendim» dedi, «kimi yazılar var imzalanacak, acaba?..»

Topaloğlu, istifa etmiş bir hükümetin üyesiydi. Ne var ki, «yenisi kuruluncaya değin, eski hükümetin görevi sürdürmesi,» Çankaya Köşkünce istenilmişti.

Topaloğlu, imzalanması gerekli olan yazıların içeriğini öğrenmek istemedi, bir soru yöneltti subaya:

«Başbakan imzaladı mı?..»

Subay, «Evet,» dedi.

«Peki, öyleyse gidelim,» dedi Topaloğlu ve darbeyle ayrıldığı Bakanlık makamına —belki de— son kez gitti.

Topaloğlu'nun önüne konulan yazı, kimi subayların emekliye ayrıldıklarını gösteriyordu.

Ordu, 12 Mart 1971 günü, «içinden kimilerini» emekliye ayırarak «tasfiye» ediyordu.

Liste şuydu :

Kara Kuvvetleri Plan ve Program Dairesi Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan, Genelkurmay Merkez Dairesi Başkanı Tuğgeneral Şükrü Köseoğlu, Deniz Kuvvetleri Teknik Dairesinden Tuğamiral Vedii Bilget, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Dairesi Başkanı Tuğgeneral Ömer Çokör, Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreteri Tuğgeneral Mehmet Tuğcu.

Albaylar : Hidayet Ilgar, Cahit Bayar, Bahattin Tatar, Nedim Arat, Mehmet Namlı, Kadir Ok, Ömer Şanlı, Mesut Günaşar.

Emekli listesinin yanı sıra kimi atamalar da vardı. 12 Mart muhtırasını radyoevine götürüp, TRT Haber Merkezi Müdürü Doğan Kasaroğlu'na verip yayımlanmasını sağlayan grupta bulunan Kemal Tunusluoğlu, İzmir'e atanmıştı. 46 subayın görev yerleri değiştirilmişti.

Sonradan öğrendik : Bu listeleri içeren yazılar, ilkönce Demirel'e götürülmüş. O da, «getirin imza edeyim,» demişti.

2
«YÜKSEK RÜTBELİ SUBAYLAR DA MAHKEMEYE GELSİN!»

Fakat, 12 Mart muhtırasının açıklandığı, kimi subayların emekliye ayrıldıkları sıralarda, Ordu muhtırasına değin gelen dizi olayların, cunta devinimlerinin, bu kadar dar bir kadro içinde ele alınıp yorumlanamayacağını hemen herkes biliyordu.

Daha sonraları, askeri savcının da öne sürdüğü gibi, kimilerine göre, 12 Mart öncesinin cunta devinimleri ta 1963'lere değin iniyordu; öteki kimi bilgilere göre ise, bu devinimler, özellikle 1965'ten sonra başlayıp, 1969 yılından sonra hızla yayılıp gelişmişti.

Ancak, Demirel'den sonra, bir ara hükümet başkanı da olan zamanın etkili bakanlarından Ferit Melen'in Bolu'daki bir demecine bakılırsa, «Eğer, ordu yüksek kademesi zamanında el koymamış olsaydı, 12 Mart çok kanlı biçimde» sonuçlanacaktı.

Kamuoyu, özellikle halk, 12 Mart'ın «neden daha kanlı biçimde» sonuçlanacağını öğrenemedi. Çünkü, muhtıradan hemen sonra o güne değin olagelen olayların, oluşmaların hiçbiri açıklanmadı. Kimi bilgiler ise, sağlıklı biçimde hangi oluşmalardan geçerek 12 Mart'a geldiğimizi doyurucu anlatımdan yoksundu.

Acaba, 12 Mart sonrası «kanlı müdahale» yapılacağına dayalı sözlerin ardında neler yatıyordu?..

12 Mart öncesinin cuntasal oluşmalarında yalnızca listedeki emekliye ayrılan subaylar mı vardı?.. Emekliye ayrılan generallerden birisinin dediği gibi, «adları açıklanan subaylar, kapılarının önündeki emirerleri» ile mi darbeyi yapacaklardı?

Yoksa, 12 Mart öncesinde «perde gerisinde» daha belirgin biçimde yer alan başka adlar, daha güçlü komutanlar yok muydu?

1971'de, bu soruların aydınlatıcı yanıtlarını bulup çıkarmak olanaksızdı.

Daha sonraları başlayan mahkemelerde, cuntasal devinimlerde bulunduğunu «açıkyüreklilik ve dürüstlükle» söylemekten kaçınmayan bir emekli subay, Talat Turan, yargılanması sırasında şöyle diyecekti:

«... 9 Mart'ta Silahlı Kuvvetlere mensup 50 yüksek rütbeli subay darbe ve ihtilal kararı aldı. Ben içlerinde yoktum. Sivil olduğum için almadılar. Alsalardı girerdim. 50 ihtilalci subay olduğuna göre, askeri savcı bunları buraya getirsin, ben de onlarla yargılanayım. Ben şerefli Türk Silahlı Kuvvetlerinin gizli örgütünün bir üyesiyim. Bu örgütte Faruk Gürler vardı, Muhsin Batur, Kemal Kayacan vardı. Ben, gizli örgütün en küçük yarbay üyesiydim. Bu konuda yapılan birçok toplantılara katıldım. Bundan ötürü kafam isteniyorsa şerefle veririm...»

Mahkemede iki ayrı cunta olduğunu söyleyen Talat Turan, kendisinin «Gürler, Batur ve Kayacan'a bağlı gruptan» olduğunu sözlerine ekliyordu.

Öyle günlerdi ki, başkentin kulislerine egemen olanlar «sivil yönetime müdahale etmeye kararlı bir grubun ani baskınından korkulduğu» için 12 Mart muhtırasına gidildiğini yayıyordu.

Ülkenin içinde bulunduğu sosyal açmazlara, Demirel hükümetinin aldığı ekonomik önlemler de eklenince, hele siyasal odaklarda şaşırtıcı ölçüde hırçın çatışmaların gözetildiği günlere, Başbakanın kardeşleriyle ilgili kredi yolsuzluklarının da kamuoyunu olumsuz yöne ittiği olgusu da katılınca, esasen bir «müdahale» fikri aşılanmaya çoktan başlanmıştı.

Daha önceki bölümlerde asker - sivil karışımı yüksek düzeydeki odak noktalarında, kamuoyuna genellikle yansımayan hangi olayların, tartışmaların geçtiğini hep birlikte gördük.

Milli Güvenlik Kurulunda askerlerle —tabii Batur'la—

sivil kadro arasındaki savaşımlar, tartışmalar sürdüğü sıralarda, kamuoyuna verilen resmî bildiriler, başka «havalar» çalıyordu.

Örneğin, 22 Ocak 1971 tarihinde, 12 Mart'tan bir buçuk ay önce, MGK'nun çıkardığı bildiride aynen şunlar yer almıştı:

«1 — Türkiye Cumhuriyetinin yaşaması ve yaşatılması yolunda en başta görev ve sorumluluk taşıyan hükümetle 'anayasa müesseselerinin' parlamenter rejime her ne şekilde olursa olsun gölge düşürmek isteyen niyetleri daima hüsrana uğratacak kudret ve kararlılık içinde bulunmalarına karşın, vatandaşta duraksama ve kaygı uyandıracak biçimde öne sürülen görüş ve anayasa haklarını kötüye kullanarak yasa ve nizamlara aykırı davranışlarla huzur bozmaya yönelmiş olayların kesin olarak önlenmesi bir gereksinim ve zorunluk haline gelmiştir.

2 — Üniversitelerimizin özerkliğini korumak, üniversite mensupları kadar hükümetin de görev ve sorumluluğu altındadır. Ancak, bu özerkliğin anayasanın 21. maddesi ile saptanan, her türlü öğrenimin devletin gözetim ve denetimi altında özgür olduğu, genel ve mutlak hükmünü ortadan kaldıracak bir nitelik ve kapsam taşımadığını da hiçbir zaman unutmamak gerekir.

3 — Demokratik rejimimizi hedef alan yurt bütünlüğünü bozmaya yönelen güven ve kamu düzenine zararlı faaliyetlerin aşırı uçlardan geldiği ve büyük huzursuzluklar getirdiği bir gerçektir.

Bu itibarla, yukarda açıklanan durumları önlemek ve eldeki mevzuatın boşluklarını doldurmak ve değişen toplum koşullarına yanıt vermek üzere, demokratik kurallara uygun olarak gerekli önlemlerin alınması uygun görülmüştür...»

Bu bildirinin altındaki imzalarla, 12 Mart muhtırasının altına imzalarını koyanlar aynı kişilerdi.

«... Sorumluluk taşıyan hükümetle 'anayasa kurumlarının' parlamenter rejime her ne şekilde olursa olsun gölge düşürmeyi...» amaçlayanlara karşı beraber olduğu söylenirken, elbette, 'anayasa kurumu,' olarak Silahlı Kuvvetler amaçlanıyordu.

Kimi zamanlar, bu tür bildirilerin, MGK'da çoğunlukta

olan sivil kadro tarafından yazılıp askerlere imzalatıldığı söylenirdi. Bu bildiri için de aynı söylentinin, savın yaygınlaştırıldığını biliyorduk.

Fakat, hükümeti, en acımasız biçimde «yazılı» olarak eleştirebilen kimi yüksek komutanların, sivillerin yazdığı bir bildiriye karşı çıkmaları, hiç değilse kimi yerlerini çıkartıp yerine başka öğeleri koydurmaları olanağı yok muydu?

5 Mart 1971'de, Başbakan Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay'a «... Sokağa 'dur' diyemiyoruz, çünkü bir yerden cür'et alıyor. Ordu içinde bir iktidar kavgasından kaygı duyarım. Bu kavga Genelkurmay Başkanlığı ve sonunda sizin oturduğunuz koltuğun kavgasıdır...» derken, elbette kimi istihbarata dayanıyordu.

Oysa, Demirel'in Sunay'a bunları söylemesinden bir gün önce, Genelkurmay Başkanı Tağmaç, Hava Kuvvetleri Komutanlığının salonlarında bine yakın subaya, «Ordu'nun gerektiğinde, gereği yerine getireceğini» söylemişti. Demirel'e göre, «ODTÜ'de yapılan baskında militanların elinde ordu malı silah, elbise, cephane ve parkalar bulunmasının» bir anlamı olmalıydı. Başbakan, Cumhurbaşkanına açıkça «.. anarşi, Ordudaki kimi müttefiklerinden yardım görmekte ve beslenmektedir...» diyordu.

Bu denli büyük bir çalışma alanında yalnızca birkaç subayın bulunduğunu varsaymak, olaylara tek gözle bakmakla eşdeğerdi. Demirel'in kaygısı, cuntasal ve sokak devinimlerinin kışkırtılmasında daha «üst noktalarda» kimi oluşmaların olduğuna yönelikti.

6 Mart'ta ise, «kurtarılmış topraklar»dan olan ODTÜ'nün öğrenci derneği başkanı «askeri bir yönetim de gelse, direneceğiz,» diye demeç veriyordu.

Bu da Ordu «dışından» Ordu'ya yönelik bir kışkırtmaydı.

3
BALON HAREKÂTI

1969 yılı, çeşitli cuntaların biribiriyle ilişki kurdukları ayları kapsayan yıldı.

Artık, çeşitli cuntalar bir darbenin nasıl yapılacağını, hangi güçlere dayanacağını aralarında müzakere etmekteydiler.

Özellikle 1969 seçimlerinden sonra, 27 Mayıs ihtilalcilerinden Ekrem Acuner'in, Mucip Ataklı'nın, Orhan Kabibay'ın ve General Cemal Madanoğlu'nun değişik ilişkiler içinde, ama aynı amaca yönelik olarak bir «müdahale arayışı» içinde oldukları yayılmıştı.

25 Mayıs 1970'te «Ankara'yı basma planı»nın ele geçirildiği söyleniyordu. Bu davranışa, «J» operasyonu adı takılmıştı, iki jandarma subayı da tutuklanmıştı. Plan, Ekrem Acuner'e aitti.

Öte yandan, cuntasal devinimler, yüksek düzeydeki yöneticiler için söylenti olmaktan da çıkmıştı. 25 Ocak 1970'te, Çankaya Köşkünde, «yarı resmi MGK» diye nitelendirilen bir toplantı yapılmıştı.

Burada, Cumhurbaşkanı dahil Başbakan ile bakanlara ve yüksek komutanlara, MİT tarafından, «Balon Harekâtı»ndan geniş ölçüde söz edilmişti.

MİT, Cemal Madanoğlu'nun devrimci davranışa geçmeye yönelik devinimlerine «balon» şifre adını takmıştı. Daha sonra, Cemal Madanoğlu ile kimi arkadaşlarını mahkemeye verdiklerinde, «Balon harekâtı»nın hangi bilgi kaynaklarına dayandığı açığa çıkacaktı. Mahir Kaynak adında bir MİT ajanı, Madanoğlu grubunun önemli toplantılarına katılmış, konuşmaları ya yanında taşıdığı bir ses almacına ya da daha ileri bir teknikle, bunları toplantı dışında kurulan bir sisteme aktarmayı sağlamıştı. Bu konuşmaların toplamı 61'di.

«Balon Harekâtı»nın Çankaya'da müzakeresi sırasında Batur, ihtilale karşıtlığını kanıtlayan, hatta demokratik düzene bağlılığını gösteren sözler söylemişti.

Bana göre, «tepeden inmeci» diye nitelendirilen Cemal Madanoğlu'nun çevresinde toplanmış olanlar, daha içtendiler. Hiç değilse, bir programları, inançları doğrultusunda Türkiye'ye vermeyi düşündükleri bir yöntem, bir yön vardı. Nitekim, «devrimci hareket»in, daha sonra başarılı bir sonuç alındığında «Devrim partisi»ne dönüşmesine değin hazırlık içindeydiler.

Bu grubun, ötekine oranla daha içten oluşu bir programa, Türkiye'yi yeni baştan düzenleyecek bir plana sahip olmalarından ileri geliyordu. Öteki gruplar ise, «yalnızca devletin yönetimini ele geçirmek ve kendi rütbeleriyle terse düşmemek» gibi basmakalıp bir davranış noktasından yola çıkıyorlardı.

Daha sonraki bilgilerden ortaya çıkan tabloya göre, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinde «harekât planlaması» belirli kişilerce yapıldı.

«Harekât planlaması»nı Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler de Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur da biliyordu. Bu arada, sivil cunta kuruluşlarıyla sürekli ilişkinin sürdüğü de anlaşılıyordu.

Bu hazırlıklar sırasında, yeni bir anayasanın hazırlandığı, hatta kimi ifadelere göre, yönetime geçildikten sonra uygulanacak bir anayasanın hazırlanması için Faruk Gürler'in kimi asker hukukçulara buyruk verdiği söyleniyordu. Bu anayasaya kimi sivil ve asker başka hukukçuların da katkısı söz konusuydu. Yeni anayasayla bir «Devrim Konseyi» kurulacaktı. Bunun altında 250 üyeden oluşan, kurucu meclis içeriğinde «Devrim Meclisi» bulunacaktı. Devrim Meclisi Başkanlığına Faruk Gürler getirilecek, Başbakanlığı ise Muhsin Batur üstlenecekti. Başbakanla birlikte klasik bakanlıkların yanı sıra bir de «Devrim Bakanlığı»nın kurulması söz konusuydu.

Sonradan ortaya çıkan, «Hürriyet»te yayımladığımız zaman büyük gürültülere neden olan bir «Bakanlar Kurulu listesi»nde de örneğin, şu adlar yer alıyordu:

Dışişleri Bakanı : Osman Olcay, İçişleri Bakanı : İhsan Tekin, Adalet Bakanı : Fakih Özfakih, Milli Eğitim Bakanı : Fakir Baykurt, Sanayi Bakanı : Özer Derbil, Maliye Bakanı : Ziya Müezzinoğlu, Gümrük Bakanı : Orhan Kabibay, Gençlik Bakanı : Numan Esin, Planlama : Memduh Aytür.

Bir Anayasa hazırlığından söz edildiğini, özel bir söyleşimizde kendisine aktardığım zaman, Oramiral Kemal Kayacan, «Belki de günün birinde gerekebilir diye hazırlıklı olmak için hazırlanmıştır,» diye yanıt vermişti.

Doyurucu bir yanıt değildi, bu.

Üzerinde sütunlarca yazı yazıldığı, manşetlerde çıkıp açıklanmasına karşın, bugüne değin, şu bilgi ilgili kişilerce hiçbir zaman yadsınmadı :

Cuntalar arası konuşmalarda Muhsin Batur'un şifre adı, «Yavuz Bey»di; Faruk Gürler'den «Selim Bey» diye söz ediliyordu, Korgeneral Atıf Erçıkan'a da «Erçil Bey» deniliyordu.

Oysa, cunta oluşmalarını izleyen, fakat karşı çıkan I. Ordu Komutanı Faik Türün, «Anarşi ve huzursuzluk kaynağı ikiye ayrılmıştı. Tepeden inmeciler - demokratik devrimciler. Her ikisinin de çekirdeği sol'dur. Yönü ise, tek parti rejim karakteridir. Elinde biraz güç olanlar 'niye ben yönetmiyorum' demektedirler. Bunlar da cuntacılardır. Hatta Orduda dahi bu gruplar vardı. Tepeden inmeciler arasında bir ayrılık çıkmıştı. Asker kesimi darbenin 30 Haziran'dan önce yapılmamasını kararlaştırmış ve İstanbul'a iletmişti. Sivil kanat ve asker cuntacıları derhal harekete geçmek kararına varmışlardı» diye açıklamalar yapıyordu.

4
TARTIŞMA

Kara ve Hava Kuvvetleri Komutanlarının «bir müdahale» fikrinde birleştikleri kesindi. Ama, nasıl bir «müdahale» olacaktı bu?... Cuntasal kararlılığın sonradan dönüştüğü bir «muhtıra» ile gerçekleşecek müdahale mi, yoksa geçici ve yeni bir Anayasa ile Türkiye'ye «değişik» bir yönetim biçimi getirecek nitelikte bir müdahale mi?

Hürriyet'te, 1974 yılında bir dizi yazım yayımlandı. Bu yazılar Hava Kuvvetleri Komutanlığından emekli olduktan sonra Cumhurbaşkanı Korutürk'çe kontenjan senatörü olarak atanan Muhsin Batur ile CHP'ye üye olmasından sonra yaptığım uzun konuşmaları içeriyordu.

Batur ile birlikte Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yapan Kemal Kayacan da CHP'ye girmişti.

Yazı dizisi büyük gürültü kopardı. Batur'la yaptığım konuşmadan sonraki yayınları toplasak küçük bir cilt edecek içeriktedir.

Bu yazı dizisinden, Batur'un 12 Mart muhtırası ile ilgili sözlerini aşağıya alıyorum:

«...Biz dört komutan olarak 12 Mart muhtırasını verdik. Sonraki eylemler içinde ne hükümet teşkili, ne başbakanın seçilmesi, ne bakanların seçimi, ne hükümet programının hazırlanması, ne uygulanması, ne de sıkıyönetim uygulaması ile hiçbir ilgimiz yok bizim. Fakat kamuoyu her şeyi bizden bilmektedir, bilmekte de haklıdır. Çünkü sorumluluk bizim üzerimizde idi. Dönemin sorumluluğunu üzerimde taşıyorum...»

«12 Mart'tan sonra Ordu, politikanın içinde miydi?»

«... Katiyyen!. Biz komutanlar olarak Silahlı Kuvvetleri politikaya sokmadık. Çünkü tarihimizde bunun çok acı örnekleri var... 12 Mart'ın bütün eylemlerini, tarizlerini üze-

rimize çekip aldık. Fakat Orduyu politikaya sokmadık. Ne olduysa, üst seviyede cereyan etti...»

Bu sözlerine Batur şöyle başlamıştı:

«... Kimi çevrelerde cuntacı, ihtilalci, tepeden inmeci, demokrasi düşmanı gibi deyimlerle nitelendirilmek isteniliyorum. Mademki, gizliliğe bu memlekette Başbakanlık yapmış muhterem bir zat bu kadar uyabiliyor, ben de bazı şeyleri açıklamakta mazur görülürüm ve bunları belgeye dayalı olarak açıklamak isterim...»

Batur, bana yaptığı açıklamalarda «12 Mart'la CHP fikirde birdir» demiş, «Halk Partisinin demokratik yoldan yapmak istediğini, 12 Mart'ın zorla yaptırmayı tercih ettiğini» de söylemişti.

Batur'un, «... bu ülkede Başbakanlık yapmış muhterem zat...» diye dokundurduğu kişi ise, 12 Mart muhtırası ile «zorunlu» olarak istifasını veren, dönemin Başbakanı Demirel'di.

Demirel, beni çağırarak, Batur'un açıklamalarına yanıt vermek istediğini bildirdi. Doğal hakkıydı. Uzun bir demeç geldi Demirel'den:

«... Kumanda zincirini atlayarak üst makamlara muhtıra yazmak Sayın Batur'un isim yapmak için başvurduğu yollardan biri olmuştur...» diyordu demecinin başlarında. Doğrudan konuya giriyordu:

«... AP'nin 7. büyük kongresinde yapmış olduğum konuşmada Sayın Batur kendisini 'rejimi beğenmeyenler' arasında saydığımı ve gizliliğe bağlı kalmadığımı demecinin başında ifade ediyor. AP'nin 7. büyük kongresinde yapmış olduğum konuşmada rejimi beğenmeyenlerden söz ettiğim doğrudur. Dediğim aynen şudur:

... 1971 buhranının özünde bir anlamda rejimi beğenmemek yatar. Yeni bir sosyal ve ekonomik düzen arayışı vardır. Bugünkü düzenle Türkiye ayakta kalabilir mi, geri kalmışlıktan kurtulmak çabasında tutulan yol doğru mudur. Bu yolun hızı yeterli midir?.. Bu hızı arttırmak, sanayileşmek, ekonomik ve siyasal ve askeri bağımsızlığa kavuşmak için ne gibi reformlar gereklidir?.. soruları, kimi zihinleri işgal etmiş ve buradan, 'Parlamento bu sorunlar üzerine eğilmediği, eğilemeyeceği —parti ve seçim kaygıları ile— eğilme yeteneğinden yoksun görüldükçe, bu rejimin bize uygun olmadığı kanısı kamuda ve silahlı kuvvetlerde ma-

kes bulmaktadır,' şeklinde bir yargıya gelindiği görülmüştür. Bu düşüncenin 1971 bunalımını izah edeceği yargısındayım. Onun için biz, 1971 bunalımına bir rejim bunalımıdır, dedik. Bu rejim çare değilse, öyle ise çare nedir?.. sorusuna bu düşünce sahipleri yanıt bulmak zorundadırlar. Görülüyor ki, itiraz rejime idi...

... Bu demecimde, rejimi beğenmeyenlerin kimler olduğunu söylememiştim. Sayın Batur, rejimi beğenmeyenlerin başında kendisinin bulunduğunu yukardaki beyanımın içinde kimi bölümlerin kendisine ait olduğunu ifadeyle ortaya çıkmıştır...»

Demirel, olanca gücüyle Batur'a yüklendi bu demecinde.

Âdeta, bu demeçlerle 1971 öncesiyle 12 Mart muhtırasının bir «rövanş maçı»nı izliyorduk. Demirel, şunları da söylemişti:

«... Sayın Batur, 'biz dört komutan olarak 12 Mart muhtırasını verdik. Sonraki eylemler içinde ne hükümet teşkili, ne başbakanın seçilmesi, ne bakanların seçimi, ne hükümet programının hazırlanması, ne uygulaması, ne de sıkıyönetim uygulaması ile hiçbir ilgimiz yok bizim' diyor. Buna inanmak olanaksızdır. Şayet bu doğru ise, 'niçin muhtıra verdiniz?' diye sorarlar. Muhtırada nasıl bir hükümet istenildiği, bunun ne yapacağı yazılmıştır. Muhtıranın isteklerinin hükümete, onun programına ve icraatına yansıyıp yansımaması şayet muhtırayı verenleri ilgilendirmiyorsa, kimi ilgilendirecektir? Ayrıca muhtıranın koşulları da vardır. İlk iki maddede söylenenler yapılmazsa, Silahlı Kuvvetlerin yönetimi üzerine alacağı hususu üçüncü maddeyi kapsar. Bu açıdan da biz muhtırayı verdik, sonrası ile ilgilenmedik demek, bir anlam taşımaz...

... Türkiye'nin nasıl yönetileceği, nasıl kalkınacağı anayasa hükmüne bağlanmışken, mucizevi reçeteler peşinde koşmak, milletin içinden çıkardığı iktidarı beğenmemek, beynelmilel komünizmin yarattığı kargaşalıkların sosyal ve ekonomik sorunlara, reformlara, anayasanın tam uygulanmayışına bağlamak, Türkiye'ye hiçbir şey kazandırmamıştır. Çok şey yitirtmiştir...»

5
PERDE GERİSİ

«... 12 Mart olayının arkasında neler vardır?.. Bu husus, bir gün açıklığa kavuşacaktır. 12 Mart olayının arkasında Sayın Batur'un yeri nedir?.. Bu husus da bir gün açıklığa kavuşacaktır. Yavuz Bey, kimdir?.. Tepeden inmeciler kimlerdir, ne yapmak istemişlerdir?.. 9 Mart 1971 günü saat 17.30'da Hava Kuvvetleri Komutanının odasında yapılan toplantıda kimler vardı?.. Bu toplantı niçin yapılmıştı?. Bu toplantıda neler konuşuldu?...»

Demirel, bana verdiği açıklamasında bu soruları da ortaya atıyordu.

Mart 1971'in daha ilk günlerindeyiz.

Sonradan ortaya çıkan, ne var ki, sahibince «işkence altında verilen bir ifade» olarak nitelenen açıklamalara göre, Faruk Gürler, 2. Ordu Komutanı olarak Konya'da görev deyken, kaygılarını dile getiren kişiye, şu seçenekleri sıralamıştı. (Yıl: 1969)

«... 1) Hükümetin çekilmesi, yenisinin kurulması, 2) Yeni seçimlere gidilmesi, 3) Komuta konseyi ile MGK'nin yetkilerini yasayla genişleterek, bunların söz sahibi kuruluşlar olarak göreve çağrılması, 4) Son çare olarak, bir müdahalenin düşünülmesi...»

Alınan bilgilere göre;

9 Mart 1971 günü Genelkurmayda hızlı bir çalışma gözetiliyordu. Gürler'in, General Mehmet Tuğcu ile Korgeneral Atıf Erçıkan ile görüşmelerinden sonra, Batur'la yarım saat bir konuşma yaptığı duyulmuştu. Bu konuşmadan son

ra, 9 Mart günü saat 17.30'da Muhsin Batur'un komutanlık odasında bir toplantı yapılacağı öğrenilmişti. Bu toplantıya özellikle Faruk Gürler, Muhsin Batur, Ahmet Dural, Hulusi Kaymaklı, Atıf Erçıkan, İhsan Över, Şükrü Köseoğlu, Celil Gürkan katılacaklardı.

Hava Kuvvetlerinde, belirlenen saatlerde olağanüstü bir hava esiyordu. Toplantıda Atıf Erçıkan, Orduevinde rastladığı, Turgut Sunalp'in «Siz hazırsanız, biz de hazırız» dediğini aktardı.

Daha önce hazırlığı yapılan 'çay ve pastalar' geldi. Bu nedenle daha sonra o toplantıya «pastalı toplantı» adı verildi.

Faruk Gürler, daha önceden hazırlanan bir metni, Deniz Kuvvetleri Komutanı Eyicioğlu'na da göstermeyi, önerilerini almayı istedi. Batur, bu öneri üzerine,

«.. Paşam, bırakınız Allahınızı severseniz, ben o zatla temas etmem..» yanıtını vermişti.

Kimi yeni gelişmeler olmuştu. Hava ve Kara Kuvvetlerinde «ileri aşamada» kimi önlemlerin alındığı seziliyordu, anlaşılıyordu.

Gene o bilgilere göre, Kurucu Meclise gireceklerin adları «çaylı, pastalı toplantıda» okunmuştu. Kimi adlar üzerinde çekimser kalındı. Arada sırada Batur'un söze karıştığı, ne var ki, Faruk Gürler'in «huzursuz» olduğu gözetiliyordu.

10 Mart'ta toplanacak olan «genişletilmiş komuta heyeti»nde sorunun görüşülmesi, buradan çıkacak sonuca göre eyleme geçilmesi kararlaştırılmıştı.

Komutanlar, bu toplantıdan sonra Orduevindeki akşam yemeğine gittiler.

Demirel'in sözünü ettiği «önemli toplantı» işte buydu.

6
SİVİL MUHTIRA

10 Mart 1971 günü, genişletilmiş komuta heyeti toplandı.

Toplantıdan koridora, bir başka haber yansıdı.

Gürler Paşa, Mehmet Tuğcu'ya bir başka «muhtıra» iletmişti.

AP milletvekili Aydın Yalçın ve kimi arkadaşlarının yazdığına göre, Ordunun müdahale etmemesi isteniliyordu. AP grubu, kısa süre içinde Demirel'i istifaya zorlayarak sorunu çözecekti.

Genişletilmiş komuta heyeti toplantısına ara verildiği sırada Faruk Gürler, kendisinden buyruk gelmedikçe, kimi birliklerin davranışa geçmemesinin herkese duyurulmasını —yakın çevresinden— istemişti.

İhtilalin oldu olacak aşamasına geldiğine inananlar, o gün yeni bir havanın egemen olduğunu görüyorlardı. «Onların bilmediği kimi davranışlar» söz konusuydu. Oysa kimileri, Faruk Gürler'in «karar veremediğini» ve «bu kararını 24 saat ertelediğini» öğrenmişlerdi.

11 Mart 1971 gününü 12 Mart'a bağlayan gece, kimi yeni gelişmelerle «müdahalenin biçiminde önemli bir değişim» olacaktı.

Bütün toplantılarda bulunan darbeden sonraki yeni düzenlemede Genelkurmay Başkanlığına getirileceğinden söz edilen Korgeneral Atıf Erçıkan, o gece, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a gitti.

Bir «müdahale», ama nasıl bir müdahale?.. Tağmaç - Erçıkan arasında askerlerin deyimiyle «ayrıntılarıyla birlikte bir durum muhakemesi» yapılmıştı. Tağmaç, Deniz Kuvvetleri Komutanı Eyicioğlu ile ilişki kurmuştu. Sonra...

Derhal Köşke çıkılmış, Cumhurbaşkanı Sunay'a durum iletilmiş, «Ordu'nun radikal davranışını önlemek, öte yandan da içinde bulunulan çıkmaza bir çözüm yolu getirmek» sorunu tartışılmış, bir sonuç araştırılmıştı.

Ve sonra:

Hazırlanan 12 Mart muhtırası metni ertesi günü radyoya, Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa, TBMM Başkanlarına «elden postalanmıştı.»

7
HER ŞEYİ BİLEN VE BAŞBAKANINA HABER VERMEYEN BİR CUMHURBAŞKANI

Cuntasal devinimleri, bunlar arasındaki ilişkileri, yüksek düzeydeki komutanlardan kimilerinin eğilim ve isteklerini bütünüyle bilen, ancak, muhtıranın 12 Mart günü patlayacağını öğrenemeyen tek bir kişi vardı : Başbakan Demirel.

TBMM'deki yeminine bağlı kalacağını, Başbakanın tüm uyarılarına karşın, Ordudan herhangi bir davranışın gelemeyeceğini söyleyen Cumhurbaşkanı Sunay, bir gece öncesi durumu Başbakanına iletmemişti.

Garip bir rastlantıdır ki, 1980'de, 12 Eylül'den önce Cumhurbaşkanına verilen, «ordu uyarı mektubu»nu da, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, altı gün cebinde taşımış, uyarıyı aldığı gün Başbakanı —gene Demirel'di— çağırarak durumu anlatmamıştı.

12 Mart'a nasıl gelindiğini genişçe açıklayarak yazmanın yararı yadsınamaz. Ordu içinde cuntasal çalışmaların ya da birikimlerin nasıl oluştuğunu kamuoyunun bilmesinde yarar vardır. 1971 muhtırasına gelinceye değin görülen aşamalar, bir biçime, 12 Eylül'e gelinirken de değişik biçimlerde olagelmiştir.

12 Mart öncesinde, komuta heyetinin sözcülüğünü —bir bakıma— Muhsin Batur yaparken, 12 Eylül öncesi aynı görevi Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu üstlenmiştir. Her iki komutan da, müdahaleye esas sayılacak nitelikteki gelişmeleri Milli Güvenlik Kurulunda —yazılı ya da sözlü— dile getirmişlerdir.

Olayların gelişmesinden, yeni boyutlar almasından sonra, her iki müdahale kendiliğinden gelmiştir.

Her iki müdahalede de özellikle yabancı yayın çevrelerinin sorduğu soruda da belirtildiği gibi, askerlerin sivil yönetimlerle birlikte, demokratik düzen içinde anarşik olayları neden ezmediği sorunu, hep canlı kalmıştır. Fakat 12 Mart'ta da, 12 Eylül'de de, askeri yönetici kadroların önemli kaygısının «bir Mustafa Muğlalı ya da 27 Mayıs'ın Genelkurmay Başkanı Erdelhun gibi olmamak» nedenine dayandığı görülmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi, Mustafa Muğlalı, sivil yönetimli bir dönemde, Doğu'da 33 kişiyi kurşuna dizmekten sanık olarak yargılanmıştı. Erdelhun ise, 27 Mayıs'tan önce sivil yönetimin yanında, bir ihtilalin karşısında davranış göstermişti.

Tarihi yazanlar, acaba Türkiye'nin bu dönemlerini bu öğeleri gözönüne alarak tam bir tarafsızlıkla yazıyorlar mı?.. Ya da yazacaklar mı?..

Aklımdan hiç çıkaramadığım soru budur.

8
DARBE

Mart ayı başından sonra, artık hepimiz, tedirgindik.

Ordu çevrelerine egemen olan kararlı havayı sezip, geleceği görmemek olanaksızdı. Ellerini oğuşturanlar, kızanlar, bozulanlar, demokratik düzen adına hayıflananlar... Karmakarışık bir ortam içindeydik.

Geceleri kulağımız —tıpkı 12 Eylül öncesinde olduğu gibi— sokaklara dönüktü.

Tank paletlerinin, askeri araçların çıkaracağı gürültülerle uyanmayı bekliyorduk. Gündüzleri bürolarda durmaksızın «perde gerisinde gelişen» olayların ayrıntılarını almaya çalışıyor, kaçırılan Amerikalıların öldürülüp öldürülmeyeceğini soruşturuyor, haber yönüyle anarşik olaylara bakarken, «acaba bu gece müdahale gelecek mi» diye biribirimize soruyorduk.

11/12 Mart gecesi olup bitenlerden —Başbakan gibi— hiçbirimizin haberi yoktu. Fakat, Başbakanın bilmediklerini, başkentte bilen odak noktaları da vardı. Örneğin, İsmet Paşanın Pembe Köşkü, müdahalenin gelmekte olduğunu sadece sezmiyordu, gelişmeleriyle biliyordu.

Genişletilmiş komuta heyeti toplantısının başladığı 10 Mart 1971 günü, «Tercüman»da bir yazım çıktı. Başlığı, «En Tehlikeli Yol»du.

Yazıda, komutanların «gidişe dur» demek için, mektup ya da muhtıra yoluyla hükümetin çekilmesini isteyeceklerini işliyordum. Komuta heyetindeki yüksek rütbeli subayların aralarında yaptıkları toplantılarda bu sonuca vardıklarını açıkça belirtiyordum. Ne var ki, yazının öteki bölümünde, bu tür müdahalenin «anayasanın komutanlarca çiğnenmesi» ile eşanlamda olacağını da vurguluyordum.

Telefon çaldı:

«... Eğer vaktiniz varsa...» dedi Demirel. «Bana kadar gelir misiniz?..»

«Elbette,» dedim ve Güniz Sokaktaki evine gittim.

Birinci kattaki çalışma odasındaydı, yalnızdı, ama suskundu, düşünceliydi. Kısa, öze girmezden önceki kimi konulara değindi. Sonra, yavaş bir sesle, «Bugünkü yazınızı okudum,» dedi. Bekledim.

«Devletin istihbarat güçleri, yazdıklarınızı doğrular bilgi vermiyorlar. Onlara göre, Orduda herhangi bir durum yok.»

Şaşırdım. Devletin istihbarat örgütleri?!.. Bütün olanı biteni bilmeyecekler?!.. Olanaksızdı bu!

Yıllar sonra, Demirel'in MİT'ten yakınmakta olduğuna tanık olacaktım. MİT'in «her dönemde, her hükümete» gerçekleri yansıtan bilgi vermediğini söyleyecekti. Oysa, MİT'in görevi, «devlet istihbaratı» yapmaktı. Yalnızca kimi şemalarla aşırı sol ve aşırı sağ gruplaşmaları sürekli olarak anlatmak değildi görevi. İki ayrı hükümette bulunan bir bakan, bir gün bana, «Geçen gün MİT gene bilgi verdi, aaa, bir de baktım ki, aynı konularda daha önce verdiği bilgileri, yeni hükümete tam tersiyle anlatıyor. Bize solu çekiştirirken, şimdi sağı hedef almış, anlatıyor,» demişti.

Demirel'e,

«Sizin istihbarat örgütlerinden aldığınız bilgileri bilemem, bildiğim bir şey varsa, bir müdahale, ya mektup ya da muhtıra biçiminde bugün yarın geliyor,» dedim.

Hayretle yüzüme baktı. Bana mı yoksa devletin örgütlerine mi inansın, kararsızlık içindeydi. «Ben,» dedim, «aldığım bilgileri yazdım. Doğruluğuna da inanıyorum.»

Ayrıldık.

Kararsızlıkla geçen beklentilerle dolu bir gün daha başladı.

12 Mart günü, radyoları açtık. Muhtıra okunuyordu.

9
BENİ DE DEVREDEN ÇIKARDILAR!...»

12 Mart 1971 günü sabah saat 11.00'de, Demirel, Güniz Sokaktaki evinin birinci katındaydı. Telefon çaldı, açtı, karşısında MİT Müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu vardı.

Doğu, «... Sayın Cumhurbaşkanının bir dileğini size iletmekle görevliyim..» diye söze başladı. Ekledi : «Biraz önce yanlarında idim. Süleyman Bey istifasını versin, diye buyurdular...»

Demirel, kıpkırmızı oldu. Cumhurbaşkanının bir aracı eliyle böylesine bir «mesaj» göndermesini de garipsedi.

«Fakat Fuat Paşa,» dedi Demirel, «daha iki gün önce siz bana, Cumhurbaşkanının bir başka mesajını getirdiniz. Sayın Sunay, söyle Süleyman Beye, ben 22 Şubatlar, 21 Mayıslar gördüm, kaygı duymasın, diyordu,» dedi ve âdeta bağırdı :

«Peki ama, neden?...»

Fuat Doğu, Ordunun müdahale kararı aldığını kısaca anlattı:

«Bu nedenle, öyle uygun görüyorlar. Süleyman Bey bir an önce bunu yapacak olursa, daha iyi olacak, diyorlar,» diye de ekledi.

Belki de Sunay, muhtıranın okunup, hükümetin ordu eliyle istifaya zorlanmasından önce, birkaç saatlik bir öncelik alarak ve ona istifasını verdirerek kamuoyunda beklenen zor duruma düşmesini önlemek istiyordu. Fakat, bu önlem ne yazardı?.. Hükümet, muhtıradan iki saat önce istifa edip çekilse, muhtıra okunduktan sonra herkes, Başbakanının «darbeyi» öğrenerek bu davranışa geçtiğini söyleyecekti.

Demirel, hemen, Cumhurbaşkanı ile konuşmak istediğini bildirdi.

Hızla Başbakanlığa indi.

Başbakanlık ile Cumhurbaşkanlığı arasında —o dönemde— doğrudan bir telefon hattı vardı. Zorlu durumlarda kullanılması öngörülmüşü.

İşte, «en zorlu» zaman!

Bu telefondan Sunay'ı aradı. Aldığı yanıtlar Demirel'i çileden çıkaracak nitelikteydi. Cumhurbaşkanı üst kattan henüz inmemişlerdi, çalışma odasına gelmemişti. Oysa, muhtıra artık Başbakanlığa dayanmıştı. Henüz kamuoyuna açıklanmamıştı.

Sonunda, Sunay telefona gelebildi. Demirel, dedi ki,

«Fuat Paşa aracılığıyla gönderdiğiniz haberi aldım.»

Sunay, yanıtladı :

«Sağlığınızı neden olarak gösterip çekilebilirsiniz, daha zaman var, iyi de olur Süleyman Bey.»

Fotoğraflarından sağlık akarken, bu nedeni öne sürüp istifa etmek! Çok, ama çok ilkel bir yöntemdi.

Demirel, «Sağlık nedeniyle istifa edemem, bunu yapamam. Yapabileceğim şudur : Derhal Parlamentoya giderim. Güvenoyu isterim. Güvensizlik oyu ile hemen düşerim. Yeter ki, siz muhtırayı bir süre durdurun, radyodan açıklanmasını engelleyin,» dedi Sunay'a.

Amacı şuydu : Hiç değilse, demokratik rejim içinde çekilmek, Ordu darbesiyle düşüp, geleceğe ipotek koymamak! Ama, daha sonraki yıllar kulaklarında sürekli çınlayan Sunay'ın sesi, her umudu kesti, attı :

«... Beni de devreden çıkardılar, Süleyman Bey!..»

Olay, bitmişti.

Radyo, 12 Mart muhtırasını okurken, Demirel, Başbakanlıkta istifa mektubunu yazdırıyordu. Komutanların anayasayı çiğnediğine ilişkin sözcüklerine arkadaşları engel oldular; ama Demirel, demokratik düzenlerde bu tür davranışlarla hükümetleri istifaya zorlamanın rejim açısından kabul edilebilir bir davranış olmadığının yazılmasında direndi.

Başbakanlığın önüne yüzlerce gazeteci dolmuştu.

10
«AMA PARLAMENTO KAPATILACAK»

Demirel'in özel kalem müdürü Muammer Ekonom, «Başbakanlığa gel, Sayın Demirel seni istiyor,» dedi.

Gazetecilerin cirit attığı bir sırada, Başbakanlığın merdivenlerinden tek başıma çıkarak içeri girmemdeki sakıncayı anımsattım Ekonom'a. Yandaki binadan —o sırada Toprak Mahsulleri Ofisi idi— gelip Başbakanlığa geçmemi söyledi.

Başbakanlık katına girdim. Çevredeki hüzünlü suskunluk insanın dikkatini çekiyordu, daha ötesi, olağan günlerin o devinimleri, gidip gelmelerle insanın içini ısıtan ortamı yok olmuştu. Odacılar bile duvar diplerine çekilmişler, aralarında fısıldaşıyorlardı. Koruma polisleri ortada yoktu.

Beni, Başbakanın çalışma odasına aldılar. Demirel yuvarlak masanın çevresindeki bir koltukta oturuyordu, beni görünce, ellerini havaya kaldırdı, «Bir şey söyleme; istihbaratın haklı çıktı,» gibi bir davranışta bulundu. Oturduk.

«Herkese sordum» dedi. «Ne dersin, ne yapılabilir bu ortamda?»

«Siz bana bakmayın» diye yanıtladım. «Ben gazeteciyim, hem de doğam başka istekler uyandırır bende.»

«Ne gibi?» diye sordu.

«Ben olsam, muhtırayı dikkate almam, istifa da etmem, parlamentoya giderim,» dedim.

Elini başında gezdirdi : «İyi ama» dedi. «Bilgi aldık, muhtıra da açık. Eğer istifa etmezsem Parlamentoyu da kapayacaklar, yönetime tümüyle el koyacaklar.»

Sonra, ağır ağır, «Parlamentonun kapatılmasından yana olamam. İstifa edeceğim, mektup da hazır,» diye konuştu. «Sonrası Allah kerim,» diye bir de eklenti yaptı.

Köşke çıkıp istifasını vermedi.

Müsteşar Muavini Muslih Fer, istifa mektubunu Çankaya'ya götürdü.

12 Mart muhtırasında dile getirilen ünlü «reformist» istek, yerine getirilmişti.

Ve... Türkiye'de bir ara rejim başladı.

Tek sakıncasız yanı, Parlamentonun açık kalmasıydı. 1973 seçimlerine uzanan bir dönemde «partiler üstü hükümetler» kuruldu, çöktü, yenileri geldi.

Bu dönemde, Türkiye, çok ilginç siyasal sahneleri bütünüyle yaşadı.

Artık yeniden başbakan olamayacağı genel kanısına, hatta devlet yöneticilerinin açık demeçlerine karşın Demirel, günü geldi, yeniden hükümet oldu.

1971 öncesine, 1971 dönemine ve sonrasına damgasını vuran ünlü kişilerin nerelerden nereye vardığını hep birlikte izledik.

1971 yüksek cuntası ile Demirel arasındaki savaşımları ayrıntılarıyla izledik.

Türkiye'nin nereden nereye kaydığını gördük, yaşadık.

1973'teki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilginç yanlarını öykü gibi not defterimize yazdık.

Anarşinin ne olduğunu 1971'den başlayarak izledik ve bu konuda devletin «anayasal kuruluşlarının 1971'den beri davranışlarını» içyüzleriyle gördük.

Kim haklıydı, kim haksızdı, günü gelecek bütün gerçekler belgeleriyle gözler önüne serilecekti.

Bu umudumuzu hiç yitirmedik.

Gerçekleri olduğu gibi yazabileceğimiz günleri bekleyerek, bu umudumuzu her gün pekiştirerek, işte, altıncı cildin eşiğine geldik.

YeniGündem

1 - 15 Ağustos 1985 tarih 27 Sayılı **Yeni Gündem** dergisinde Aydın Köymen'in Cüneyt Arcayürek'le; Tülay Cengiz'in Muhsin Batur'la yapmış olduğu konuşmalar yayınlandı. **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor** dizisinin 5. cildini ilgilendiren bu iki konuşmayı derginin «Giriş» yazısıyla birlikte kitabın bu yeni basımına eklemeyi yararlı gördük.

Bilgi Yayınevi

Askerlik ve politika birbirine taban tabana zıttır. Ne var ki, modern toplumlarda politikacı ve asker aynı örgütlenmede (devlet) birlikte, yakın ilişkiler içinde bulunmak durumundadır. Politikacı ve asker birlikte yaptıkları işe ayrı merceklerden bakarlar. Politikacı hedefe dolambaçlı ama olabildiği kadar güvenli yollardan gitmeyi yeğlerken, asker daima dosdoğru gider. Asker gerçekleri açık ve basit bulur, kararlı olmak koşuluyla değiştirilemeyecek gerçek olmadığına inanır. Politikacı ise, gerçeklerin basit değil karmaşık, açık değil örtülü olduğu inancındadır ve onları kurnazlıkla, hesapla yakalamaya çalışır. İyi bir politikacı daima uzun vadeli düşünür. Buna karşılık asker genellikle yakın görüşlüdür. Kamuoyu politikacı için en az ilkeler kadar önemlidir. Politikacı somut durumun somut tahliline göre hedefini belirlerken, asker somut durum karşısında daha çok doğru bildiği ilkelere göre vaziyet alır.

Bu zıt özellikler, politikacılarla askerler arasında çeşitli anlaşmazlıkların doğmasına yol açar. Kamuoyunu hesaba katan, değerler yanında etkileri de gözönüne alan politikacı, askerin gözünde inanılmaz, güvenilmez, kaypak bir insandır. Askerin boyutlarla beslenen kafası, politikacının tavizkâr, uzlaşmacı davranışlarını kavramakta, anlamlandırmakta güçlük çeker. Politikacı askerin politikaya karışmamasını, asker ise politikacının devlet yönetimini politikaya alet etmemesini ister.

Demokrasilerde politikacılarla askerlerin birbirlerinden hoşnutlanmamaları, giderilmesi güç bir gerçek olarak kabul edilir, fakat aynı zamanda da tebessümle karşılanır. Politikacı - asker çelişkisi Batı demokrasilerinde mizahın baş konularındandır. Devleti yönetenlerle silah gücünü elinde tutanlar arasında bir uzaklık olması hoş görülür.

Türkiye'de ise, 1950'li yıllara kadar politikacı-asker çelişkisine pek rastlanmaz. Çünkü bu iki kesim tek-parti ça-

tısı altında bir bütün oluşturmuş, asker politikacı tipi tek-partinin belirgin bir özelliği olmuştur. Meslekî bir ayrılık olsa bile, tek ve egemen devlet ideolojisi her iki kesimin de eylemlerine yön veren ortak platform olma niteliğini sürdürmüştür. Ne var ki, çok-partili hayata geçildikten sonra iki kesim arasında hızlı bir uzaklaşma ve sonuçta da ülkenin kaderini belirleyecek önemde bir çelişkinin belirdiği gözlenir. Asgari bir demokrasinin koşulları bile, giderek politikacı ile asker arasında hem nesnel, hem de ideolojik bir farklılaşmanın oluşmasına yol açmıştır. İşte bu farklılaşmadır ki, Cumhuriyetin politik tarihine 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül gibi dramatik dönüm noktalarını armağan etmiştir.

Yeni Gündem'*in bu sayısında yer alan, Muhsin Batur ve Cüneyt Arcayürek görüşmeleri, işte yukarıda özetlemeye çalıştığım çelişkinin tarihine ve çelişkiyi doğuran görüş ayrılıklarının kökenlerine ışık tutuyor. Bu iki görüşmeyi izledikten sonra, dikkatli okurun Türkiye'de gelişi güzel kullanılan ilericilik, reformculuk, devrimcilik ve en önemlisi demokrasi gibi kavramlara daha bir dikkatle yaklaşacağını, daha da önemlisi bu kavramları yeniden tanımlama ihtiyacı duyacağını umuyorum.*

CÜNEYT ARCAYÜREK

ARA REJİMLERDEN SIYRILMAYI İDARE-İ MASLAHATA BAĞLADIK

— *Sayın Arcayürek, meslek hayatınız 40 yılı geçti galiba.*

— 40'ın eşiğinde sayılır.

— *Politika muhabirliği bir rastlantı mı yoksa bilinçli bir tercih mi sizin için?*

— Sanırım rastlantıdan çok genç yaşımdan itibaren

bulunduğum gazetenin bünyesinin ürünü. Dönemin de özelliği vardı. Tek partili bir rejimden çok partili rejime yönelen bir açılışın dönemiydi. Ben o dönemde mesleğe başladım ve gazete *Ulus*. *Ulus* gazetesi CHP'nin organı. Tabiî sürekli politika üzerine bina edilen bir gazeteydi. Biz mesleğe ilk başladığımız zaman doğrudan doğruya politikayla ilgili haber yazmak, politikayı irdelemek gibi bir görev içinde değildik, genç insanlardık. Fakat deneyimler arttıkça siyasete merak —ki Türkiye'de o zaman TV'deki Amerikan dizileri olmadığı için siyasetle yoğrulan bir kamuoyu vardı— arttı, insanın kendisini siyasetten soyutlaması da mümkün olmuyordu.

— *Bu politika muhabirliğiniz sırasında hiç aklınızdan muhabirliğini yaptığınız mesleğe intisap etmek geçmedi mi?*

— İnanın hiç geçmedi. Siyaset muhabiri olmanın siyaset adamı olmaya yönelmesine karşı çıktım. Kimi arkadaşlarımız siyaset muhabirliği yaparken aday olup milletvekili olmaya büyük özen göstermişlerdi. Benim hiç aklıma gelmemiştir. Bunun nedenleri de açıktır. Çünkü gazeteci kalmaya karar verdiğime kendimi inandırmıştım... Birtakım teklifler de olmadı değil, oldu. Hepsini geri çevirdim. Çünkü siyaset adamlığıyla siyaset gazeteciliği arasında, doğa itibarıyla önemli bir ayrım olduğuna inanıyorum ben. Siyaset gazetecisi daha özgür, dilediği gibi olayları irdeleyebilen veya eleştirebilen veya kovalayabilen insandır.

— *Bu ince sınırı bazı arkadaşlarınızın pek iyi göremediğini son kitabınızda belirtiyorsunuz ve eleştiriyorsunuz. Yalnız size de bir eleştiri var. O da şu: «Kendisi bunları eleştirirken öbür taraftan, kitabında da açıkça yazdığı gibi âdeta devrin başbakanının danışmanı durumundaydı, Demirel'e önerilerde, değerlendirmelerde bulunurdu. Bizim yaptığımız da buydu» deniyor. Ne diyorsunuz bunlara?*

— Söylenmiştir, söylenir. Fakat çok garip bir gelişme daha var. Ben, bir kere tabiat itibarıyla devlette görev almış herkesle, hangi çevreden olursa olsun, iyi ilişki kurmaya gazeteci olarak özen göstermişimdir. Nitekim bana bu tür eleştirileri yapanlar, Sayın Bülent Ecevit iktidar olduktan sonra —ki yazılmıştır bu, isterseniz örneklerini de vereyim— Ecevit'in yanından ayırmadığı gazeteci diye de eleştirilerde bulunmuşlardır. Hem Ecevit için doğrudur,

hem de Demirel ile konuşmam bakımından. Size gayet açıkça söyleyeyim, son derece mesafeli bir ilişkinin içinde bulunmuşumdur. Hiçbir zaman onlara 'şunu şöyle yapın' dememişimdir. Demirel'in danışmanlığını yapmak da mümkün değildir, çünkü Süleyman Demirel'in doğası, çevresinde uzman gazetecilere falan yer verecek bir doğa değildi. Kalıplaşmış fikirleri vardı, bunları değiştirmek de mümkün değildi. Zaman zaman Demirel'in döneminde, bazı belgeler veya haberleri atlayarak vermişimdir. Bunu bizim meslekteki bazı çevreler, başbakanla iyi ilişkilerime bağlamışlardır. Şunu da söyleyeyim: Demirel kimseye çıkarıp öyle belge falan vermez! Tıpkı Sayın Ecevit gibi.

— *Evet, işte sizin son kitabınız da özellikle bu açıdan eleştiriliyor. Demirel penceresinden olaylara bakılmış, belge yoğunluğu onda, anlatım yoğunluğu onda, mihrak olarak hep Demirel var...*

— Fakat şu noktaya kimse dikkat çekmiyor. 1971 - 1973 dönemi. İktidarda olan siyaset adamı ve siyasal grup kim? Adalet Partisi. Ve bütün olayların tepe noktasında önemli olan kişi kim? Sayın Demirel. Cumhurbaşkanı seçimi dahil, bütün olaylarda birinci derecede önemi olan insan Sayın Demirel'di. Olaylar bu adamların üzerinde toplandığına ve geliştiğine göre, o dönemi anlatmak için o adamın davranışlarını söylemek gerekmez mi? Yapılan o! Bir de Sayın Ecevit var. Yeni liderliğe tırmanmış, kendi bünyesinde olaylar var, bir İsmet Paşa faktörüyle boğuşmuş, çok taze. Nitekim artık Ecevit liderliğe geldikten sonraki olaylarda, yapılan toplantılarda, belgelerde Ecevit de var.

— *Anlıyorum. Basının tarafsız olması mümkün mü Sayın Arcayürek? Gerekiyor mu? Yahut da şöyle sorayım : Basının taraf olması gereken bazı şeyler yok mu?*

Basının Tarafsızlığı

— Basının tarafsızlığı... Bir kere kamuoyu oluşturma iddiasında, fikir üreten bir gazete ise söz konusu olan, tarafsız kalması mümkün değil. Bitaraf ile bir taraf arasındaki inceliği Türkiye'de 51 senedir anlatamıyoruz. Ve galiba anlatacağımız da yok. Bir ara bu tarafsızlık ilkesi o türlü yozlaşmaya gitti ki, tarafsız olduğu iddiasında olan

büyük gazeteler, devrin başbakanından beyanat aldılarsa ertesi günü muhalefet liderinden de bir demeç alarak denge sağlamak gibi çok yanlış olan bir tutum izlerlerdi. 80' den sonra, benim kanaatim, durum tümüyle yozlaştı. Artık habere yönelik değiller. Habersiz olarak haberli nasıl çıkarız gibi bir tutku içinde bocalıyorlar ve hâlâ da bu devam ediyor. Bir olayda gazetenin bir yanı tutması, ölçerek, bilgileri alarak, hangisinin doğru olduğuna karar verdikten sonra bir yörünge içinde yayın yapması bence en doğal iştir. Bunun dışına çıktığı zaman gazete, gazete olmaktan çıkıyor, Zeynep Özal'ın aşk maceraları üzerinde tefrikalara dönüşüyor...

— *Buradan basının askerî darbeler karşısındaki tutumuna gelmek istiyorum. Siz de basının darbeler karşısındaki tutumuna kitabınızda birçok kez değiniyorsunuz, eleştiriyorsunuz. Basını ilkesizlikle suçluyorsunuz. Biraz açar mısınız?*

— Şimdi Türkiye'de ne zaman darbeler olmuştur? Hepsini bir kabın içine koyarak, hepsini darbe olarak niteliyorum. Kimse alınmasın, çünkü alınanlar da oluyor... 1960' dan başlayalım. 60'da oldu, 71'de oldu, 80'de oldu. Üç tanesi çok belirgin. Bir de başarılamayan kimi teşebbüsler oldu 60'dan sonra. Bunların karşısında basın ertesi günü, gelen yeni yönetimin ne olduğunu ve ne olabileceğini hesaplamadan hemen alkış tuttu. Tipik örneğidir, galiba ben kitapta da yazdım. Bir gazete patronu 27 Mayıs'ın olduğunu öğrendiği zaman, sabaha karşı, alelacele matbaasına geldi, gazeteleri imha etti. «Ordu yaşasın, idareye el koydu» diye bir başlıkla çıkmayı yeğledi. Aslında bu bana göre basının kudret karşısındaki eğilimini gösterir. Bu son derece sakıncalıdır. Kudret sahibi işbaşına geldiğinin ertesi günü, belki gazetenin yayınından rahatsız olup kapatabilir. Ama hiç değilse basın tarihinde, bir darbenin doğru olduğunu veya doğru olmadığını araştıran bir gazete yaşamıştır diye örnek olabilecek bir sayfa açılabilir. Bunun bir örneğini vermek de gayet basit. 50'den sonra Arjantin'de Peron rejimine karşı «La Prensa» direnişe geçti, Peron bu gazeteyi kapattırdı. Bugün basın tarihinde hâlâ «La Prensa» adlı bir gazete var!

— *Yani hiç olmazsa şu yapılabilirdi değil mi: «Yaşasın Ordu» diye değil «Ordu el koydu» diye başlık atılabilirdi.*

— Bu olaydır, olayın yansımasıdır. Gelen yöneticiler şunlardır, falan filan. Ama ertesi gün kimi projeler, taslaklar ortaya yavaş yavaş çıktığı zaman basının, bu taslaklarda Türk sosyal hayatına, ekonomisine hatta dış politikasına yararlı olmayan noktaları artık eleştirmeye başlaması gerekir. Bunlar Türkiye'de uzun zaman yapılmadı. Ne oldu? Darbe oldu, müddetini bitirip gittikten sonra gazeteciler o dönemin olaylarını gene kulağı tersten tutarak anlatmak gibi bir görev üstlendiler.

Demirel'in Direnişi

— Son kitabınızda 12 Mart'a tam anlamıyla karşı olan, sonuna kadar 12 Mart'a karşı direnen kişi olarak Demirel'i tanımlıyorsunuz. Öğrendiğimiz kadarıyla, meselâ 56. sayfada, hükümete kesinlikle katılmama kararında olduğunu Sayın Demirel ifade ediyor. Sonradan bir bakan verme olayı var... Sonra meselâ ordunun önerdiği, getirdiği anayasa değişikliklerine sahip çıkma ve bunların gerçekleştirilmesi yolunda gereken desteği gösterme olayı var. Bütün bunları bir arada düşündüğümüzde, bu yargınız biraz daha ihtiyatlı ifade edilmesi gereken bir yargı haline dönüşmüyor mu?

— Benim yaptığım yargı değil, adamı anlatmaktı. Bir: Demirel gerçekten ilk defa 12 Mart'a karşı —özel konuşmalarında tabiî— vaziyet almıştır. Bunun nedenleri nedir? Bunun nedenleri kişisel de olabilir. İktidarda olan bir adamın, darbe yoluyla gitmiş olmasına karşı verdiği tepkiler de olabilir. Bunların hepsini tartışmak istemiyorum. Bu beni kişiyi anlatmaya zorluyor ki, yapmak istemiyorum. Ama şu ilkede direndiğini hep vurgulamaya çalıştım: Parlamento kapanmamalı. Parlamentonun açık olduğu bir ortamda müdahaleyi en kestirme yoldan geriye doğru itmek olanağını bulurum diye bir siyaset mantığı kurmuş olabilir. Yalnız tabiî burada yaptığı en belli başlı hatalardan biri, hükümetlere girmeyi reddeder gibi göründükten sonra girmesidir. Nitekim ben kitabın sonlarında «1973 seçimleri bunu gösterdi» diye açık şekilde vurguladım. Ve bir örnek de verdim: Adana'ya gittik; «Bu hükümetin bütün sorumluluğu bize ait değildir» dediği zaman Demirel, aşağıdan kasketli bir adam «Evet ama sen hükümete üye verdin, bakan

verdin» dedi. Bence bu, kitlelerin verdiği notun çok basit bir ifadesiydi. O zaman seçimi kaybediyor dedim ve kaybetti. Demirel de sonradan «Biz 12 Mart'ta neden hükümetlere girdik çıktık? Ilımlı imiş gibi göründük, bunu bir türlü halka anlatamadık» demek zorunluluğunu duydu. İkincisi, anayasa değişikliklerine gelince... 70'den sonraki bütün olaylarda...

— *Anayasa değişikliklerine kendi siyasî felsefesi, ideolojisi açısından taraftar olup olmaması başka bir şey, anayasa değişikliklerinin çok karşı olduğu bir darbenin unsurları tarafından dayatılması karşısında almış olduğu tutum ayrı bir şey. Bu farkı belirtmek istiyorum.*

— Tabiî. Kendi felsefesi bakımından anayasa değişiklikleri doğruydu. İlke itibarıyla o anayasanın değiştirilmesine karşı olması mümkün değil. Neden bunları bir zor altında kabul edermiş gibi göründü? Bu kendisi bakımından açıklanması gereken bir nokta. Ama bunu hiçbir zaman açıklamamaktadır, çünkü şöyle der: «Zaten böyle düşünüyordum, ancak o anayasanın bu maddelerinin değiştiği zaman Türkiye'nin yönetilebileceği iddiasındaydım, kimden gelirse gelsin ben bunu kabul ederdim.» Tabiî ki fazla doyurucu olmayan, o sıradaki şartlar içinde de *belki* kabul edilebilir bir anlayış bu.

— *Şimdi bunu şunun için soruyorum; Demirel'in mantığının karşısında şöyle bir mantık da pekalâ geçerlik kazanır: «Efendim, adamlar şu ya da bu şekilde gelmişler. Biz buna karşı olabiliriz. Toprak reformunu yapıyorlarsa, bankaları devletleştiriyorlarsa, bizim doğrultumuzda ekonomik tedbirler alıyorlarsa niye desteklemeyelim?» Böylece, bu mantıklarla hareket edildiğinde demokratik kurumlara ve mekanizmalara inanç konusunda birleşmek olanağı ortadan kalkıyor. Ve demokrasi güme gidiyor. Pragmatizm, tek geçerli yaklaşım oluyor ülkede o zaman.*

— Efendim tabiî burada çok ilginç bir nokta çıkıyor. Darbelerle gelen rejimlerden sıyrılmayı, sadece siyaset adamlarının kimileriyle değil; tümüyle, yayın hayatı dahil, hatta aydın çevre dahil, idare-i maslahata bağladık. Onun için bu olaylar sürgit haline geldi. Yapamadık. İlkeli davranamadık. Yapamayınca bu sürgit olduğu gibi devam ediyor.

— *Hemen bununla ilgili olarak şuraya geçmek istiyo-*

rum. Kitabınızda 12 Mart'a karşı olan bir diğer kişi olarak da Ecevit'i tanımlıyorsunuz. Yani 12 Mart olduktan sonra ortalıkta 12 Mart'a dirençle karşı çıkan iki kişi var: Demirel ve Ecevit. Çok garip bir tesadüf, talihsiz bir durum; 12 Mart'a karşı olan bu iki kişi Türkiye'yi 12 Eylül'e getiren süreç içinde biri muhalefet lideri, birisi başbakan olarak birlikte yeraldılar. Bunca deneyden sonra 12 Eylül'ün önlenmesi yolunda niçin biraraya gelemediler? Bunu nasıl açıklıyorsunuz?

— Şimdi bakın. Ecevit ve Demirel birbirlerinden habersizdirler bunları konuşurken. Meselâ Ecevit diyor ki, «ülkede 30 yıl anarşi olabilir, ama kimse gelip de demokratik rejimin sonunu tayin eden bir anlayışa girmemiştir» diyor. Ecevit de bunu anlatamadı. Kime? Aydınına, derneğine, gazetesine. Çünkü biz Türkiye'de hep olaylar olur, gelişmeler olur, hatalar varsa sonunda bu hataları ordu bir noktada durdurur gibi bir yargıya sahibizdir. Bunları ikisi de anlatamamıştır. Benim yargım gayet açık. İkisinin de demokratik özgürlükler bakımından farklı yanları yoktur. Ve bunu, maalesef diyorum, Türkiye'ye, Türkiye'nin —son zamanlardaki deyimiyle— elit tabakasıyla birlikte büyük kesimlerine anlatarak sindirmeyi biz başaramadık. Çünkü güncel olaylar içinde boğulduk. Güncel olaylar hep birinci planda tartışma unsuru oldu, demokrasinin ana hedefleri hiçbir zaman tartışılmak istenmedi.

— *Ama onlar da hiç böyle bir platformda buluşmadılar.*

— Bugünkü eleştiri de budur. Niçin bu ikisi yanyana gelip bu süreci durdurmadı? Fakat o sıradaki birtakım şeyleri de gözönünde tutalım. Örneğin, Ecevit kendi partisi içinde sıkıntıdaydı. Demirel de başka sıkıntılar içindeydi. O sıkıntıların getirdiği baskıdan kurtulamadıkları günler olmuştur. Diyelim ki beş tane yasa çıkacak. Üzerlerinde aslında Demirel'le Ecevit'in pek farklı düşünmedikleri de ortadadır. Ecevit o yasaları kendi grubuna getirdiği zaman gruptaki dalgalanmaları gözönüne almak zorundaydı, Demirel de kendi grubunda bazı şeyleri hesaba katmak zorundaydı. Bir türlü bunu çözemediler. Hedefi hem görüyordu, hem de amiyane tabiriyle yükseklere takmış gazı, sürekli üzerine gidiyordu... Ama bir de şu var. Açık söyleyeyim. Ordunun en önemli istekleri belli miydi? Hiç bunları

tartışmıyoruz bu konuda. AP ile CHP'nin bir koalisyon içinde yanyana gelmeleri, 1970-80 sürecinin sonucunda belki gecikme yapardı ama sonuç değişmezdi.

— *Haklısınız galiba.*

— Hiç o kanaatte değilim. Bir taraf kararlı...

Sivil - Asker Hiyerarşisi

— *Buradan şuraya gelelim. 133. sayfada şöyle diyorsunuz : «Özgürlükçü demokrasilerde sivil-asker işbirliği bütün kurallarıyla işlemedikçe anarşi gibi uzun süreli savaşımların üstesinden gelinemez.» Size göre demokratik rejimlerde sivil-asker işbirliği, sivil-asker hiyerarşisi nasıl olmalıdır, tanımlar mısınız?*

— Örnekleri bütün Batı yaşıyor. Bir İrlanda olayı var. Geçen gün gazetelerde bir haber gördüm, 25 bin kişi ölmüş. 25 bin kişi öldü diye ertesi gün Genelkurmay Başkanı Thatcher'e gelip «sen kalk git de ben gelip şu işi çözeyim» filan demedi. İtalya'da günlere, aylara, hatta yıllara varan hükümet bunalımları oldu ama gene PTT işledi, yollarda kimse kalmadı, benzin bulundu... Yani bu biraz demokrasiyi sindirip sindirmeme meselesine, kitlelerin anlayışına kadar gelen bir mesele. Sivil-asker işbirliği nedir? Biz hep anayasal yönünü getiriyoruz. 1924 yılından beri bu anayasayı ben değil askerler yapıyor. 1924 yılında anayasayı Mustafa Kemal yaptı, ama Mustafa Kemal asker kökenliydi ve dayandığı güçler de askerdi. Onun da bir askersel anayasa olmadığı söylenemez. 1961 Anayasası sivillerle birlikte askerlerin ağırlıkta olduğu bir anayasa olarak çıktı. 1971 değişiklikleri aynı. 1982'de bir anayasa geldi bu anayasayı da gene askerler yaptı. E peki bu anayasalarda, anayasal kurumlar tarifinin içinde asker ve sivillerin yerleri belli değil mi? Tarif etmiyor mu? Genelkurmay başbakana bağlı, demiyor mu? Başbakan ordunun hazırlanması, savaş gibi meselelerde Millet Meclisine karşı sorumludur demiyor mu? Yani askersel kesimin sivile bağlılığını ve hükümetlerin aldığı kararlara göre bir yön tayin edeceğini anayasa çizmiyor mu kuzum?

— *Demokrasilerde bu böyledir...*

— Ama Türkiye'de bu böyle işlemiyor!

— *Şimdi biraz hafifletelim konuyu isterseniz. 76. say-*

fada gene ara rejimlerin sivil kadrolarına değiniyorsunuz. Bunların tipolojisini bir çizer misiniz?

— Efendim bunlar hiç değişmiyor. Birer prototip. Hükümete alınanlar bakıyorsunuz 80'de de var. Korkarım, hiç öyle olmasını da istemiyorum, 2000 yılında gene bir darbe olursa 108 yaşında filan bu adamlar gene Başbakan muavini, maliye bakanı filan gibi bakan olurlar. Bunlar Türkiye demokrasiye döndükten sonra demokratik kurumlarda yeralmayan —ki bu kurumların en başında siyasi partiler gelir— hep dışarda, bu kurumların sadece hatalarını gözlemek görevini üstlenen, müdahaleyi yapacak güçlerle sürekli fikir alışverişi içinde bulunan, yazdıkları yazılarda ya da konuşmalarında genellikle bu çevrelerin sözlerini söyleyen tipler. Bunlar bu tür bir müdahale olduğu zaman hemen akla gelen insanlar. Bunlar hani, deyimi mazur görün, bir elek düşünün, elek arada bir çalkalanıyor, elekten patır patır ben, siz, Ahmet, Mehmet düşüyor, bunlar nedense o ince deliklerden bir türlü aşağıya düşmeyip hep üstte kalıyorlar. Ve bunlara hep yenileri de ekleniyor. İşte demokrasiyi anlayamıyoruz, demokrasiyi sindiremiyoruz diye birtakım sözler söyleriz ya, bana göre bunlar demokrasiyi pek sindiremiyen Türkiye'nin asker-sivil karışımı.

— *Ve galiba resmen Atatürkçülükleri tescil edilmiş kişiler bunlar...*

— Efendim, zaten bu tür tiplerin, buna yakın tiplerin hepsi Atatürkçü'dür. Hakkımızda nedense bazı yazılardan ötürü hep Atatürkçü değiliz gibi bir anlayış vardır; ben bunu kavrayamıyorum. Hattâ bir gün 12 Eylül yönetiminin çok üst makamında bir kişiye dedim ki, «Efendim artık şu Atatürk ilkelerini 1, 2, 3, 4 diye yazsak» dedim. Atatürkçülük bir şudur, iki şudur... «Neden?» dedi. «E, biz buna göre hareket edelim de Atatürkçü olalım» dedim. Dedim ki, «Atatürkçülüğü herkes, hele böyle rejimlerde bir numaralı mesele yapıyor, ama onu kendine göre yorumluyor, onun dışına taşanlar Atatürkçü olmuyor» dedim. Canı sıkkındı biraz da galiba, «sen yozlaştırıyorsun işleri» dedi bana. Hep de böyle ithamlar vardır.

— *Kitabınızın gene 69. sayfasında «asker-sivil karışımı bir hükümete gönül bağlayan bir grup CHP'liler»den söz ediyorsunuz. Kimdi bunlar?*

— Ben genellikle bu konularda isim de vermek istemiyorum. Çünkü bir kısmı öldü de. Ama CHP'de 1970'den önce bir bünye çatışması oldu, hatırlarsınız. Buradan Güven Partisi doğdu. Her nedense, tabii bunun doğru olup olmadığını savunmak gene adını söyleyeceğim kişilere düşer, bana düşmez... Meselâ Turhan Feyzioğlu, genellikle bu çizgi içinde olduğu söylenen siyaset adamlarından biriydi. Ferit Melen, sürekli ordu teması içinde oldu. Orduyla beraber kimi sorunların konsensus içinde çözülebileceği anlayışı taşıdığı, hattâ ve hattâ sonradan adı CGP olan partinin genel kadrosunun bu eğilimleri uygun gördüğü yazılmıştır, söylenmiştir, ileri sürülmüştür. Şimdi gidip bu kişilere söylerseniz öyle bir tablo çizebilirler ki, kendileri bu anlayışın içinde değillerdi de öyle itham edilerek yıprandırılmak isteniyorlardı gibi bir tablo da çizebilirler.

— *Kitabınızın 253. sayfasında şöyle bir saptama var. Deniyor ki, «AP'nin 12 Mart darbesinden hemen sonra çizdiği önemli bir hedef vardı. 13 Mart 1973'de TBMM'de cumhurbaşkanlığı seçimi yapılacaktı. Bu seçim 12 Mart'ın rövanşı olacak, hem de demokratik düzene yeniden dönmeyi sağlayacaktı.» 12 Mart darbesinden hemen sonra böyle bir strateji tesbit edilmiş miydi acaba?*

— Edilmişti. Nedenini söyleyeyim. Çünkü 12 Mart darbesinin kökeninde Çankaya sorununun yattığına inanıyorlardı. Ayrıca bir parantez açıp şunu da söyleyeyim; Çankaya sorunu her zaman güncelliğini yitirmeyen bir konudur. Bu dün böyleydi, bir dönemde de böyle oldu, belki gelecekte de böyle olacak. Nitekim, 1973'te cumhurbaşkanı seçimine geçerken, son 4-5 ay hep bu çalkantıların askerle sivil arasındaki çatışmalarını izlemişizdir ve ben bunları dilimin döndüğü kadar yazmaya çalıştım. Mutlaka yukarıda askerlikten ayrılmış veya askerlik yaparken siyasete girip cumhurbaşkanı olmuş bir kişiyi aramaktan bir kere uzak kalmak gerekir. Geçenlerde anlayışı benden çok ötede farklı olmakla birlikte Sayın Sunalp, «Türkiye'de bir defa bir sivil cumhurbaşkanı olabildi» diyor. Vurgulamak istediği, askerlerin devletin yönetiminde egemenliği kolay kolay kaptırmamaya niyetli olduğu. Demirel de görüyordu ve kendilerine göre doğruydu.

— *İzahınızdan da anlaşıldığı ve kitabınızda da 341. sayfada belirttiğiniz gibi, bu değerlendirmeye siz de katılı-*

yorsunuz: «12 Mart muhtırası bir kişinin Çankaya'ya çıkması için zorlama idi.» Bunu belirtiyorsunuz. 12 Mart'ı sadece buna bağlamak...

— Hayır hayır, buna bağlamak değil! Genelde söyledim, devlet yönetiminde kimin ağırlık taşıyacağının önemli bir parçasıdır bu. Bana böyle geliyor. Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçiminin bile hangi olaylardan geçtiğini hep biliyoruz. Karşısına sivil bir adam çıkarttılar. İyiydi veya kötüydü, tartışılır. O adamın otelinden ayrılıp derhal İstanbul'a dönmesini, adaylıktan vazgeçmesini o günün asker güçlüleri baskı unsuru olarak kullandılar. Türkiye'de bunu, bir ikinci defa da 73'de gördük.

İşkenceler

— Size yöneltilen eleştirilerden bir kısmı da şöyle: 12 Mart'ı ve 73'e kadar olan süreci anlatırken birtakım uygulamalara hiç değinmediğiniz söyleniyor. Bunun başında da işkence geliyor. Ayyuka çıkmış olan işkence. Bu eleştiriye ne diyeceksiniz?

— İşkence konusuna ben 6. ciltte geniş yer vermedim ama, daha önceki ciltlerde çok uzun yazdım ben bunu. Önce yazılan unutuluyor. İşkence olayı şudur: Türkiye'de işkencenin varlığını kimse inkâr edemez. Her dönemde olmuştur. Bunlarla mücadele de olmuştur. Mücadele, hep belli kesimin amaçlı hareketi gibi görülmüştür. 1971-1973 arasında işkence olduğu, kulislerde konuşuldu, kimse karşı çıkmadı. 1973'de seçim oldu. Bir yeni parlamento düzeni geldi. Ben yeni parlamentoyla birlikte, 1. Ordu Komutanı Faik Türün'ü konuşturarak Hürriyet Gazetesi'nde tam üç gün bu işkencenin varlığını kanıtlayacak bilgi aktardım bütün kamuoyuna. Ve amacım şuydu. Ben meseleyi yeniden gündeme, olanca çıplaklığıyla ve birinci elden söylenenlerle getireyim. Yeni parlamento gelmiştir, demokratik düzene döndüğümüz varsayılmaktadır; şu işkence için yönetici kadrosu soruşturma açmalı, kimlerse bu işkenceleri yapanlar, isterse en yüce katta görevli dahi olsalar, gereken cezaya çarptırmalı diyordum. Bu, işkence olaylarını hiç değilse önemli ölçüde geriye iter, durdurabilirdi. Neden? Yapacak adam şunu görürdü: Yarın bu rejim gider, bir yenisi gelir, adamı çekerler ve mahkemede gereğini yaparlar. Aldığım

cevap şu oldu devrin yönetiminden: «Biz barış dönemi getirdik, bu konulara ilişmeyelim.» Ben size sorarım şimdi, ben bunu uzun uzun yazıyorum. Bu kitapta gene düşündüm, işkenceye gene mi geniş yer vereyim diye. Aslında ben işkence için bir kitabın tümünü, yahut da üçte ikisini yapmaya kararlıyım. Kendime göre belge bulabilirsem. Bulamazsam olaylar dizisini dizeceğim.

— *O dönemde Demirel'in işkence söylentileri karşısındaki tepkileri ne olmuştu?*

— İlhami'ye dayak attılar. Ben kurşun yemişe döndüm. Koptum gittim. Kapıyı vurdum girdim. Şaşırmıştır, gerekli emirleri vermiştir ve üzerine gitmiştir. İşkenceye yanlı olması bahse konu değildir, ama Türkiye'de şöyle bir şey var. Kurumlar birbirinden ayrı. Kurumlar kendi içlerinde dilediği gibi hareket edip dışarıya bir şey sızdırmadığı müddetçe, işkence olaylarını çok geniş açıdan ele almanın zorluğu da ortadadır. Çünkü nihayet bir bünye. Diyelim ki 100 kişi işkencenin içinde. 100 kişi birbirini tanımaz. Bir hatamız da şu. İşbaşına gelmeden önce, işkence olaylarını dile getiriyoruz. İşbaşına geldiğimiz zaman üstüne gitmiyoruz. Bu oldu. Bu Ecevit için de, Demirel için de bahse konudur. Şu kesimin rahatsızlığını, bu çevrenin rahatsızlığını hep gözönünde tuttukça ne oluyor biliyor musunuz? Üstünü örtüyoruz, örtüyoruz, bakıyoruz ki olay patlamış ve önüne geçemiyoruz.

— *Hesap sormaya cesaret edemediğimiz sürece de devam edecektir.*

— İnsanlar bir şeye inandıkları zaman sonuna kadar götürürler efendim, idare-i maslahatçı biçimde bir yere varamazlar. Bilmem yanılıyor muyum?

— *Kitabınızın, 423. sayfasında : «Cumhurbaşkanlığına siz de Genelkurmay Başkanlığı'ndan geldiniz. Kontenjan senatörü olarak bu göreve seçildiniz. Ancak bir ayrımı gözden uzak tutmamalıyız. Bu görevi siz istemediniz, biz sizi istedik. Kişiliğinize, demokrasiye olan bağlılığınıza inandığımız için biz sizi istedik. Fakat biz Genelkurmay Başkanı'na değil size talip olduk. Bu istekle o günkü durum arasında büyük ayrılıklar vardır.» Demirel, Sunay'la Gürler'in cumhurbaşkanlığı konusunda farklı durumlarını bu şekilde izah ediyor. Bunu yeterince inandırıcı buluyor musunuz?*

Cumhurbaşkanlığı Sorunu

— O günkü ortamları saptayarak cevap aramak lazım. Sunay'ın cumhurbaşkanı oluşuyla Gürler'in cumhurbaşkanı olması istemi arasında gerçekten büyük farklar vardı, hepimiz yaşadık. Birincisi, Sunay'ın 22 Şubat, 21 Mayıs gibi olaylarda, hatta 1961 Meclisinin açılışında —ki o zamanlar meclisin açılmayacağı, Türk Silahlı Kuvvetleri Birliği diye bir gücün meclisin açılmasını engelleyeceği yaygındı— gerçekten demokratik düzene yanlı davranışları gözlenmiştir. Cemal Gürsel'in ani olarak hastalanıp ölüme gideceği anlaşılınca genel kulis başladı. TBMM'nin içinden, ne CHP'nin ne de AP'nin, «olabilir» diye söyleyeceği adam yok. Biz, Türkiye'de cumhurbaşkanlığı dönemi bitiyor, yenisi geliyor, şimdiden 2-3 tane adamı alıp şu meclise getirelim, bir aday dizisi bulalım diye bir arayışa da girmemişizdir. O zaman İsmet Paşa'nın da desteklediği aday Sunay oldu. Rejime bağlıdır diye.

— *Şimdi bu doğru da, biraz önce birlikte bir gelenekten yakındık. Çankaya'yı hak olarak görmekten. Çok partili hayatta bu gelenek, Cemal Gürsel'i bir yana bırakırsak, o zaten olağandışı yollarla oraya gelmişti, Sunay'la başlıyor. Diyorlar işte «kendi aralarında bulamadılar». Bu büyük bir zaaf ve bu geleneğe bir prim. Ben o açıdan...*

— Çok daha önemli bir şey daha var. Eğer oraya Genelkurmay Başkanı'nı veya askerden bir kişiyi getirirsek, orduyla ilişkilerin daha düzgün gidebileceğini varsaymışızdır her zaman. Demirel için de böyleydi, İsmet Paşa için de böyleydi. Doğrudur. Ben onu da vurguluyorum. Nitekim Demirel Sunay'a bu görevi önerirken soruyor: «Sizden sonra genelkurmay başkanı kim?» Sunay «Cemal Tural» diye yanıtlıyor. O zaman tabii zeki Sunay. Sıkıntıyı hemen anlıyor, diyor ki «mesele çıkartmaz». Demirel böylece, asker kökenli bir adamı Meclisin ittifakıyla yukarıya göndermeye çalışırken, bir yandan da orduyla ilişkileri devletin tepesinde nasıl uyum içine sokabileceğinin hesabını yapıyor. En büyük zaafiyetlerimizden biri bu. Bugünün zaafiyeti değil, dünün de değil. Benim kanaatim 100-150 senenin geleneği. Bu geleneği kırmak lazımdır diyorum. Zaten bu kitaplardaki ana amaç da, şu geleneklerden arınmaya yardımcı olmak.

Şimdi bir şey daha söyleyeyim: 1982'de bir anayasa yapıldı, 83'de referanduma girdi, Sayın Cumhurbaşkanı da o referandumda seçildi. Referandum anayasası başkaydı bence, cumhurbaşkanı seçimi başkaydı. Ya tek dereceli yapacaktın seçimi, halka gidecektin, üç aday çıkacaktı, çarpışacaktın, gelecektin ya da seçme hakkını Millet Meclisine verecektin diyorum ben şimdi. Bugün çok rahatsız olurlar bu laftan. Ama gerçek budur. Belki sivil bir kişi çıkar, kendini halka daha iyi anlatır ve seçilirdi! Ama nedense uzun tartışmalardan sonra 82 Anayasası'na böyle bir madde konulması yukarıdan istenilmiştir. Bu da geleneğin sürdürülmesine yanlı olduğumuzu ve maalesef hâlâ birtakım demokratik kuralları bir türlü içimize sindiremediğimizi gösteren önemli bir göstergedir.

— *Son olarak şöyle bir değerlendirme yapmama izin verir misiniz acaba? Galiba mesele sadece temel demokratik kuralları içine sindirememek değil. Demokrasiyi içimize sindirememek. Şunu ifade etmek istiyorum. Eğer demokrasiyi sadece bazı kurallarla tanımlamaya kalkışırsak, bunun üstünde örneğin yargı bağımsızlığını, örneğin düşünce hürriyetini, bunların örgütlenme özgürlüğünü gündeme demokrasi tanımıyla getirmezsek ve bunların etrafında bir konsensus oluşturmaya gönüllü olmazsak, demokrasi konusunda bir ittifak oluşturmak, Türkiye'deki antidemokratik girişimlere karşı birlikte hareket edebilmek mümkün olmayacak. Sizin de kitabınızda çok yakındığınız birlikte hareket edememe zaafından kurtulamayacağız, ne dersiniz?*

— Türkiye'de zaten sıkıntı da budur. Belirli noktalara geldiğimiz zaman kimi zaman oldu bitti şeklinde gelen, kimi zaman doğal gibi görünüp gelen oluşmalara karşı; biz başta örgütlenme, başta fikir ve düşünce özgürlüğünü tam anlamıyla kullanamadığımız ve kendi aramızda diyalog dediğimiz anlayış birliğine gelmediğimiz sürece bu işin içinden zor çıkarız gibi görünüyor bana da. Genç arkadaşlarım karamsarlığa da düşüyorlar. Biz hiç istediğimiz gibi yaşayamayacak mıyız? Bir Batılı insan gibi olamayacak mıyız? diye. Doğrudur. Ama karamsarlığa da kapılmaya yanlı olamıyorum. İçime sindiremiyorum. Ama aramızda hiç değilse belirli, ana ilkeler doğrultusunda beraberliği, anlayış birliğini yürütebilsek, inanın ki Türkiye'de pek

çok şey düzlüğe çıkacaktır gibi gelir bana. Hep ısrar ettiğim bir şeyi söyleyeyim. Madem ki söz açıldı söyleyeyim yani. Belirli kesimin her türlü söyleme özgürlüğü vardır, belirli bir kesim hep tu kaka'dır. Dünyanın her yerinde sağ da, sol da söyler. Eğer sen sola karşı panzehirin olduğunu iddia ediyorsan, onu söylediklerinle, yaptıklarınla, yapacaklarınla esasen silersin. Ha, eğer sol senin söyleyeceğin birtakım şeyleri söyleyip senden güçlü görünmeye başlıyorsa, onu değişik ve asla demokrasiye uygun olmayan yöntemlerle ezmeye gitmek... Soruyorum size: bunun insanlıkla, özlediğimiz birtakım ilkelerle ne gibi bir ilgisi vardır canım? Bir türlü bunu anlatamadık yani Türkiye'de.

Aydın Köymen

MUHSİN BATUR

DEMOKRASİ ÜTOPYASI İÇİN DEVLET Mİ ÇÖKSÜN?

— Anılar ve Görüşler isimli kitabınızı yazma gereğini niye duydunuz?

— 1960 27 Mayıs'ından beri içinde veya başında bulunduğumuz olaylar hakkında hakkımızda yazılanlara, söylenenlere cevap veremedik. Politikaya atıldıktan sonra polemik açılmasın diye gene cevap vermedim. 12 Eylül'den sonra zaten aktif politikadan çekildim. Anılarımı yazmam üzerine birçok telkinlerle karşı karşıya kalıyor, fakat bir dönemde bu olayları birlikte yaşadığımız ekibin bütün üyeleri öldüğü için bunu istemiyordum. Ama en son, seri halinde çıkan Sayın Arcayürek'in kitaplarında, son iki cildin aşağı yukarı benim üzerime ve tek yanlı görüşlerle yazıldığını görünce artık susmanın gereksiz olduğunu düşündüm.

— Sayın Arcayürek'in kitabından söz ettiniz. Kitabın biraz da itici bir unsur olduğunu söylediniz anılarınızı ka-

leme almanız için. Acaba Sayın Arcayürek'in kitabı için ne diyorsunuz? Nasıl bir değerlendirme yapıyorsunuz?

— Kitapta bir değerlendirme var. Ama o değerlendirme eskiden devleti yönetmiş, zaten karşıt olduğumuz bir zat tarafından dokümanlar kendisine verildiği için, Arcayürek bunu süslemiş etmiş, o görüşü savunarak bu kitapları yazmış. Ben tenkid etmiyorum. Kendisi o görüşte olabilir. Ki görüşü ortaya koyarken çok paralel düştüğümüz yerler oldu; çünkü aksini yazsam, ben yalan yazmış olurdum. Yani orada bir zamanın başbakanı teorik olarak «demokrasi havarisi» diye takdim edilmek isteniyor. Sözleri itibariyle doğru...

Âdeta Bir Başbakan Savunuluyor

— *Arcayürek'in kitabında mı?..*

— Evet, ben de aynı şeyleri bastım kendi kitabımda; ama ben daima olayları sonuçla ölçen bir karakterim. Bu kitapta bir Başbakan savunuluyor âdeta. Çünkü kendi ifadeleri var, kendini savunuyor. Haklı olarak savunuyor. Savunurken işte teorik olarak tam bir demokrasi havarisi olarak gözüküyor. Öyledir, olabilir ama sonunda iki defa askeri ihtilale getirmiştir memleketi. Ben olayları sonuçla ölçtüğüm için başarılı olamamıştır bana göre.

— *Efendim şu anda neler yapıyorsunuz. Aktif politikayla ilgileniyor musunuz? Partileşme aşamasında size aktif politikadan teklifler geldi mi?..*

— Dolaylı olarak geldi. Ama şu anda ben kendim beş yıl kısıtlı olduğum için şu aşamada aktif politika yapmayı düşünmüyorum.

— *Teklif HP'den mi geldi...*

— Hayır SODEP'ten geldi... Ben de bazı aşamalardan geçmiş olduğum için, onların gerisinde bir pozisyona giremeyeceğimi söyledim.

— *Peki genel başkanlık teklif edilseydi yine reddeder miydiniz?*

— O ayrı bir konu, bir yetenek meselesi, öyle bir iddiam yok benim.

— *Efendim, kitabınızdan bazı pasajlara değinmek istiyorum. Arcayürek için, «12 Mart darbesini benim tezgâhladığımı söylüyor» diyorsunuz. «12 Mart'a darbe diyor, ce-*

sareti varsa 12 Eylül'e ne diyecektir» diye soruyorsunuz. Soruyu şöyle sorsam, Sayın Batur, eğer sizin cesaretiniz varsa 12 Eylül'ün bir tanımını yapar mısınız?

— Üç müdahale oldu bizde. 27 Mayıs tam siyasi bir müdahale, askeri bir müdahale; 12 Mart bir ikaz, dolaylı bir müdahale; 12 Eylül tekrar tam bir askeri müdahale. Hiçbirini darbe olarak değerlendirmedim. Ama en hafifi her halde 12 Mart'tı. 12 Mart'ta biz Meclise bir yazı verdik. Şunlar yapılacaktır dedik. Partiler serbest, meclis açık, dedik. 12 Mart, 27 Mayıs'a göre geri dönüş havası verebilir; ama bu şartların gereğiydi. 12 Eylül çok daha sertti; bu da şartların gereğiydi.

— *12 Eylül'e şartların gereğidir diyorsunuz?*

— Evet, evet ama o şartlar giderildikten, devleti tehdit eden ağır tehlikeler giderildikten sonra, daha yumuşak bir yaklaşım yapılabilirdi. Anayasa hazırlanırken, örneğin.

— *Yine kitabınızda, kendinizi ilerici, demokrat, radikal görüşlere sahip bir kişi olarak tanımlıyorsunuz. Ancak üç müdahaleyi de şartların zorlaması diye açıklıyorsunuz. Kitapta da kabul ettiğiniz gibi, anti-demokratik yollar önerebiliyor ya da bunları arayabiliyorsunuz. O da sağlanamazsa açıkça askeri müdahaleye davetiye çıkarıyorsunuz. Bu bir çelişki değil mi Sayın Batur?*

— İşte ben onu ifade etmeye çalıştım. Biz hayat boyu planlarla karşılaştık. Bana hissî olarak sorarsanız, ben derim ki size, Türkiye'de her türlü akım, her türlü eylem serbest olmalı: bu bir ideal. Ama bunu yaptığınız zaman devlet tehlikeye giriyor. O zaman devlet olarak ortada kalacağız. Hangisi o zaman? Tabii siz sorumlu bir makamdaysanız?...

İdeal Başka, Sorumluluk Başka

— *Müdahale ehveni şer mi diyorsunuz?*

— Şöyle: Bir vatandaş olarak başka türlü, size bir sorumluluk verildiğinde başka türlü düşünürsünüz. Bu ikilemle biz hayat boyu karşılaştık. Yani bırakalım ütopik hayaller uğruna devlet mi çöksün, yoksa devleti mi koruyalım?

— *Yani devletin korunması için 10 yılda bir demokrasinin kesintiye uğraması mı gerekiyor?*

— Hayır! Onu siviller yapmamalı. Tehlike karşısında particilik bir yana itilip asgarî müştereklerde birleşebilmeli. Amerika'da, İngiltere'de bir ekonomik kriz ya da başka bir tehlike olsa, bir asker bunu önlemeye kalksa onu kliniğe gönderirler. Oysa bizde halkın büyük kısmı, ordu nerde kaldı diye, basın dahil manşet atıyor. Şimdi de birçok sıkıntı var. Ama bunların hiçbiri devleti yıkmaz. Halk bizardır. Ekonomik sıkıntı içinde yaşayan kütle vardır. Ama o kütle pasiftir, hakkını koruyamaz vb. Korusun hakkını. Kendi getirdi iktidarı. Bunlar devleti çökertmez, toplumu huzursuz yapar.

— Askerî hareketler demokrasiyi koruma ve kollama göreviyle geliyor ama önce demokrasiyi kaldırıyor. Her müdahaleden sonra bazı demokratik kurumlar yok oluyor. Bu bir çelişki değil mi?

— Önce o demokratik kurum ve kuruluşların kendi haklarını bilmesi lazım; haklarına sahip çıkması lazım. Bizdeki uygulamaya baktığınızda o hakların yanlış anlaşıldığını görüyorsunuz. Üniversiteye polis sokmamak, Anayasa Mahkemesinin kendi başına af çıkarması vb. Sonra askerden gelen bir sertlik karşısında hemen mücadeleden vazgeçip geri çekiliyorlar.

— Ama hem haklarını korusunlar diyorsunuz, hem de müdahaleyi onaylıyorsunuz.

— Önce o demokratik kurum ve kuruluşların kendi haklarını bilmesi lazım; haklarına sahip çıkması lazım. Bizdeki uygulamaya baktığımızda o hakların yanlış anlaşıldığını görüyorsunuz.

Yani bir zamanlar mesela üniversitede iki taraf birbirine girse, silahlı eylemde beş kişi ölse o günlerde üniversite rektörü, dekanı öyle bir hava içindeydi ki sanki o günlerde polis üniversiteden girip de bu hareketi durduruverse üniversitenin iffeti kaybolurdu. Bu hava vardı Türkiye'de. Bu sonradan değişti. Hadiselerin vehameti sonradan anlaşıldı. O halde önce kendi yetkilerini yanlış kullandı anayasal müesseseler. Mesela bir Anayasa Mahkemesi 1974 Affı'nı Meclisin üstüne çıkıp değiştirdi. Böyle bir hakkı yoktu. Affı Meclis kabul eder, affı Anayasa Mahkemesi mi getirir? Demek ki önce anayasal kurumlar anayasanın kendilerine verdiği hakları yanlış tefsir ettiler ve kullandılar. İşin bozukluğu oradan geliyor. Verilen haklara sahip çık-

mıyordu kurumlar. En ufak bir sertlik karşısında, askerden gelen bir sertlik karşısında hemen mücadeleden vazgeçilip, geri çekiliyordu. Şimdi mesela 12 Mart da oldu, 12 Eylül de oldu. Bir üniversite rektörünün gidip de bu hareketi yapana, «inşallah başarılı olursunuz, Türkiye'yi şu tehlikeli durumdan kurtarırsınız» demesi başka, gidip tebrik etmesi başka. Gidip tebrik ediyor, «Çok iyi yaptınız, bravo» diyor, anayasal hakkını ona veriyor. Korumuyor ki yasal hakkını...

— *Ama sizin zamanınızda da oldu.*

— Tamam bizim zamanımızda da oldu. O halde kurumlar kendilerini korumalılar.

— *Ama hem haklarını korusunlar diyorsunuz hem de müdahaleyi onaylıyorsunuz.*

— Tabii, çünkü korumuyor ve Türkiye'yi bir yere götürüyor. Çünkü kıyım oluyor. Jandarma giremedi Ortadoğu'ya. İşgal edildi. Jandarmanın, yani devletin üstüne çıkıldı.

— *Yani demokratik kurum ve kuruluşlar kendi haklarını koruyamadıkları için bir de biz vuralım kafalarına, alalım bütün haklarını mı diyorsunuz?*

— Hayır, hayır. İki şey var. Bir defa hakkını aşıyor. Bir talebe örgütünün hakkı var mı üniversiteyi işgal edip de devletin gücünü oraya sokmamaya?

— *Ama anayasada özerk olduğu...*

— Tamam özerkse ilmi özerklik ve mali özerklik. İnsan vurma özerkliği değil...

— *Ama efendim, bu Batı'da da 1968-69'da oldu...*

— Bizimki gibi olmadı. Yani iyi boykotlar oldu, kuvvetli direnişler oldu, talebeler kendi haklarını elde etmeye çalıştılar. Üniversite yönetimine katılma, yatakhane, ucuz kitap alma, yemekhane, sosyal haklarını alma gibi. Biz o aşamayı çabuk atlatıverdik. Rekor kırdık, işgal ettik üniversiteyi ve silahlı vuruşma yaptık sonunda, polis karmaşası dedik. Yani buna müsade edilir mi? Böyle bir şey olabilir mi?

— *O zaman demokrasinin sınırlarını daima ordu çiziyor.*

— Hayır, çizmiyor, olaylar çiziyor. Yani bakın siz anayasa ve yasalar çerçevesinde mücadelenizi yapın, ordu müdahale etmesin. Niye etsin ordu müdahale? Yahu öyle bir

hak var mı? Üniversiteyi işgal edip de silahlı çatışma yapıp tahkikata uğramama hakkı... Meclis kanunu çıkarabilmeli, çalışabilmeli, tehlike anında müşterek hareket edebilmeli. Nasıl bir Kıbrıs meselesinde birleşti bütün partiler?

— *Ama biraz sebat edilse özgür bırakılsa insanlar veya kurumlar, kuruluşlar şöyle bir yerlerine otursalar. Bilebilmeli insanlar yeni bir müdahale olamayacağını.*

Demokrasicilik Olsun Diye...

— Güzel, her şey serbestti 12 Eylül'den önce 25 kişi ölüyordu her gün. Şimdi aradan 5 yıl geçti, hâlâ «Aman 12 Eylül'den önceki durumu unutmayın» deniyor. Ve buna halkın büyük bir kısmı yatkın. «Aman ben doğal haklarımdan vazgeçeyim çocuğum okula gidebilsin, ben sokağa çıkıp gezebileyim.» Peki, öyle mi olsun istiyoruz, demokrasicilik oynayacağız diye?

— *Şöyle bir geleceğe baktığınızda, demokrasinin yerleşmesi açısından...*

— Yeni bir lider çıkar inşallah.

— *Ama şu anda var bir lider, iktidarda.*

— Tamam, halk seçti, saygı duymamız gerek. Yanılgısını anlarsa seçimde değiştirir. Demokrasi bu. Ama bazı sol düşünürlerimiz kendi düşünceleri gerçekleşsin diye silahlı kuvvetlerin müdahalesini isterler. Bence onlar samimi değil. Türkiye sol olsun, kalkınalım, şunu yapalım, bunu yapalım, orduyu ileri sürelim, perde arkasında biz bulunalım dediği zaman o artık demokratik değildir. Oysa kendilerini de demokrasi havarisi gibi gösterirler. Bu kişiler hâlâ yaşıyor Türkiye'de.

— *Peki, solcularımız nasıl istiyorlar askeri müdahaleyi?*

— Çünkü solcular Türk halkının oyuna müracaat ettikleri zaman çoğunluk kazanamıyorlar. Çünkü onların dilediği görüşte solculuk oy alamaz Türkiye'de. TİP millî bakiyeyle çıkabilmişti. Silahlı Kuvvetler onların düşüncesini gerçekleştirmek için müdahale ederse mübah oluyor; öyle olmazsa eleştiriyorlar.

— *Kitabınıza ne gibi tepkiler aldınız?*

— Almadım daha tepki, yani olumlu tepki aldım da, olumsuzları bekliyorum.

— *Kitabınızda generallerin görüşlerini vermişsiniz. Nokta nokta diye geçmiş isimlerini ben sorayım sakıncası yoksa.*

— İsimlerini verebilirdim de gerek görmedim, çünkü çoğu ufak rütbeli generallerdi. Tabii ordunun havasını veriyorlar; alt kademeyle daha yakın temasları var bize nazaran. O yöntem çok tenkit edildi o zamanlar «nedir bu komuta konseyi yahut generaller toplantısı» falan diye. *Oysa biz sivillere nazaran çok daha demokratız.* Yukarıdan belirlemek yerine, o havayı alabilmek için bu toplantılar yapıldı.

— *Çağlayangil, «12 Mart'ta CIA bizim altımızı oymuş da bizim haberimiz yokmuş» diyordu. Siz böyle bir şey hissettiniz mi?*

— Öyle zannediyorum ki bu nevi savunmalar kendini mazur göstermek için yaratılıyor. CIA bir şeyler yapmış olabilir, yapmadı diye iddia etmiyorum. Ama CIA bizim altımızı oydu diye Şah'tan naklen yorumla olayın yönünü değiştirmek bence yanlış.

— *19 Ağustos 1970 tarihinde komuta katında yeni bir değişiklik yapıldı. Cumhurbaşkanı, hükümet ve Genelkurmay Başkanı aralarında neler konuştular, ben bilemem, söylentilere dayanarak da yazamam diyorsunuz. Hemen arkasından 1. Ordu Komutanı Kemal Atalay değil, 2. Ordu Komutanı Faruk Gürler'in Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirildiğini söylüyorsunuz.*

— Hayır getirildiği değil, namzet... İki tane namzet vardı. Bunların tercihinin nasıl yapıldığını bilmiyorum diyorum. Askerî kaidedir. Atatürk nasıl Maydos'tan gitti, kendi tümenini kimse görev vermeden Çanakkale'ye yürüttü? Düşmanı durdurdu. Orada bir yenilse hayatı biterdi. Yani bazı şeyler vardır ki, her durum karşısında ne yapılacağı planda vardır. Bambaşka bir durum çıktı işte.

— *Bunun belli bir ölçütü yok mu?*

— Yok, yani bırakalım demokratik olsun diye çöksün mü devlet? Yani Hakkâri filan gitsin mi? Yani oradaki bölücülere hepsine hak mı tanıyalım. Demokratik olsun, çözüm yolu bu mu? Ordu buna razı gelir mi? Buna ABD ordusu da razı gelmez, İngiltere ordusu da. İşte hür demokratik Fransa bir Cezayir'i bırakmamak için neler yolladı.

— *Ama hep bunu bir ikilem olarak koyuyorsunuz. Devlet o kadar çabuk çöker mi?*

— Çöker efendim! Şimdi Türkiye'de her şeyi, her akımı serbest bıraksanız... Ben de tekkeye, zaviyeye gitmek istiyorum belki. Niye yasak? Eeee, yasak işte. Bugün beğenmediğimiz o hacılar hocalar, o sakallılar, o mantolu, başörtülü hanımlar Türkiye'de yüzbinden bir milyona, iki milyona beş milyona fırlar, siz yine böyle gezersiniz. İki taraf birbiriyle kapışırsınız, böyle olur. Sosyal yapısı bu Türkiye'nin.

— Yani bu Türkiye'nin sosyal yapısı hiç değişmeyecek mi? Gerçek anlamda hiçbir zaman demokrasi olmayacak mı?

— Eğitimle değişir, eğitimle... Adam şimdi Darwin'i inkâr ediyor. Geldi bir milli eğitim bakanı başımıza; yani bıraksan o zaman o tarafa gider Türkiye, öbür tarafa bıraksan bu tarafa gider. Etnik yapımız eski tabirle mütecanis değil. Yok diyoruz var, niye her gün bu bölücüler, vurucular, ayırıcılar Türkiye'ye giriyorlar? Devletin kabahati yok mu? Var, ne yol yapmış, ne mektep, ne yardım yapmış; yalnız vergi toplamış. 600 senedir başedememiş etnik gruplarla.

— Ne önerirsiniz peki?

— Benim önerdiğim hep Atatürk ilkeleri doğrultusunda bir asır sabırla gitmek. Atatürk 1938'de öldü; ben eski Türkçe bilmiyorum. Yani dişimizi 20-30 yıl daha sıkıp o kuşakları o havada yetiştirseydik, Türkiye'de sağ tehlike kalkardı, kalırdı sol tehlike. Sol tehlike midir, değil midir, o ayrı tartışılır tabii. Yani solun cinsleri var, komünizm olmamak şartıyla solun her türü mübah bizde de. Atatürk'ü geri itmeseydik, bazı müşterek noktalarda beraber olsaydım, taviz vermeseydik, ekonomik farklılıklar olur, eğitim farklılıkları olur, bunlar o kadar önemli değildi. Atatürk ölünce, İsmet Paşa da demokrasiye geçince geriye dönüşler başladı. İlk icraat DP'nin Arapça ezanı, tamam işte demokratik yaklaşım. Ama arkadan yobazlık başladı. Demokratikçe bir şey o zaman niye kızıyoruz biz Atatürk'ü sevenler yobazlara? Hakkımız yok, o da onu beğeniyor, yapıyor. Ben çok üzülüyorum. Askeri bir hava varken Türkiye'de bu sağa dönüşten çok üzülüyorum, ama üzülmekle kalıyorum, çünkü insanlar çok memnun. İşte demokratik düşünüş: ben üzülüyorum, onlar çok memnun. Tamam, o zaman ne o bana kızsın, ne ben ona kızayım; yani kızmamak lazım.

12 MART MUHTIRASI'NIN İÇERİĞİ DEMOKRATİK

— *12 Mart gibi anti-demokratik bir olayı kotardınız, ya da kotaranlardan birisiniz, bir yandan liberal olduğunuzu söylüyorsunuz. Sizin gibi liberaller bile orduya davetiye çıkarıyorlarsa, anti-demokratik müdahaleye açık olurlarsa Türkiye'de o zaman sık sık askeri darbeler olmaz mı?*

— Anlamadım soruyu.

— *Şimdi siz demokratım, radikalim diyorsunuz, 12 Mart öncesinde de öyle idiniz, hâlâ öylesiniz.*

— Evet.

— *Ama 12 Mart gibi anti-demokratik bir olayın başrollerinde yer aldınız.*

— Tamam. Ama bakın şimdi burada tanımlama farkı var. 12 Mart Muhtırası'nı açın, okuyun. Usül bakımından mı, yoksa içeriği bakımından mı anti-demokratik. Size soruyorum.

— *Ben de size soruyorum.*

— Ben de size soruyorum.

— *Benim değil, sizin görüşleriniz yer alacak dergide.*

— Biliyorum, yani verilişi anti-demokratik, bal gibi anayasaya aykırı, ama 12 Mart Muhtırası'nın içinde yazılanlar anti-demokratik mi?

— *Ama bal gibi anayasaya aykırı bir şey yaptığınızı kabul ediyorsunuz?*

— Tamam canım, tamam, oldu, ettim. İçinde yazılanlar anti-demokratik mi?

Şimdi 12 Mart Muhtırası, yani teorik olarak veriliş biçimi bakımından, verenler bakımından anayasaya aykırı bir hareket, tamam, güzel, ama istenilen nedir? Şimdi anarşi devam mı etsin isteniyor, önlensin diyoruz, kardeş kavgası devam mı etsin, önlensin diyoruz, arkadan sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokulmuştur memleket. Düzelsin diyoruz, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyu yitirmiştir. Bu hükümet ve meclis diyoruz. Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirmemiş, yani anayasaya inanmamış, diyoruz ve bunlar yapılsın diyoruz. Verilişi anti-demokratik. istenilen şey de anayasaya uygun şeyler, tam 10 senedir meclisin yapmadığı şeyler, ama veride bu böyle ama uygulamaya geçince istediğimiz meclis zaten bunları yapmayan

meclis, biz istedik ki iyi niyetli davransın, parti düşüncelerinden bir süre kopsun milletvekilleri. İstedik yapamadılar. Parti disiplini, partili hegamonyası egemen geldi.

— Yani verilişi anti-demokratik, içeriği demokratik diyorsunuz, öyle mi?

— Evet, ordu böyle bir şey verebilir mi, veremez, o bakımdan anayasaya aykırı, ama istenilen şeyler bir anayasanın uygulanmamış olmasından dolayı uygulayın anayasayı diyoruz.

— Öyle, ama Sayın Batur, enine boyuna gerçi kamuoyunda tartışıldı, söylendi, bu anti-demokratik bir olay.

— Değil efendim, demokrasiyi biz uygulayalım diye veriyoruz, ama...

— Ama uygulanmıyor.

— Tabii, çünkü uygulanmayan yere veriyoruz, adres bozuk zaten, ama adresi 12 Eylül'de düzelttiler. İşte kendileri aldılar, üzerine idareyi.

— Keşke öyle yapsaydık, adresi de üzerimize alsaydık diye düşündüğünüz oldu mu?

— Hayır, ben kitapta yazdım, o kadroyla bunu yapamazdık. Mümkün değildi, itiraf ettim, o kadroyla biz memleketi yönetemezdik, bir. İkincisi fikir birliği içinde değildik, bunu ifade edeyim.

— Belki çok keskin oluyor, ama buna bir «Batur muhtırası» diyebilir miyiz?

— Tabii öyle.

— Öyle yorumlayabilir miyiz?

— Tabii istediklerimiz yapılsın diye verdim, tam tersi yapıldı sonuçta.

— Çok güzel. Sayın Tağmaç'ın gözyaşları içinde imzaladığını Eyiceoğlu'nun pek taraftar olmadığını, Gürler'in de yeni seçildiğini yazıyorsunuz.

— Tamam bir şey demiyorum, inkâr etmiyorum zaten.

— Neden, acaba hep siz ön plandasınız. Muhtıradan önce de cumhurbaşkanına bir iki kez siz mektup vermiştiniz. Türkiye Hükümeti ve geleceği üzerine endişeleri siz taşıyorsunuz, Türkiye'nin iyiye gitmesi için bir müdahaleyi gerekli bulduğunuz anlamı çıkıyor yazdıklarınızdan.

— Anlamı çıkıyor, ama şartlar... Benim istediklerimi kimse kabul etmiyor ki. Mesela ben cumhurbaşkanına verdiğim üçüncü yazıda ne demişim, sonuç... Düşüncelerden çok, sonuç önemli.

Tülay Cengiz

CÜNEYT ARCAYÜREK AÇIKLIYOR...

Gazeteciliğin en yaman, en kahredici, en heyecanlı dalı muhabirliktir.

Kimi insan anasından muhabir doğar; sonra tüm yaşamında haberle kalkar, haberle yatar, haberle uyanıp, haberle uyur. Gecenin en karanlık saatinde bile bilinçaltında haber yatar, rüyasında haberle boğuşur, sonra ter içinde uyanıp telefona sarılır; hem kendisiyle didişir, hem meslektaşlarıyla yarışır; atlatır, atlar, atlatacağım diye çırpınır; önsezileri, içgüdüleri, duyarlı duyuları 24 saat habere dönüktür, günün bir saatinde nereden geldiği belli olmayan esinti ona haberin kokusunu getirir; o zaman avını uzaktan sezen bir yabanıl hayvana dönüşür, benliği radarlaşır; habere doğru, sessiz, sinsi, kararlı, çevik, güçlü adımlarla yaklaşmaya başlar; kimseye sezdirmeden işini görecek, ertesi sabah manşetten patlatacaktır.

Gerçek muhabirin dini, imanı, varı, yoğu, eğlencesi, acısı, tatlısı, haberdir.

*

Bu tür muhabirin bizdeki örneklerinden biri Cüneyt Arcayürek'tir.

Cüneyt, kırk yıldan beri Babıâli'de bileğinin hakkıyla ayakta duruyor; maratonu sürdürüyor; gençlerle soluk soluğa yarışıyor; bu da yetmiyormuş gibi anılarını yazıp yayımlıyor.

Nitekim "Cüneyt Arcayürek Açıklıyor" adlı dizisinin dördüncü cildi yayımlandı.

Bu kitabın adı:

"Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar."

Bilgi Yayınevi'nin çıkardığı 360 sayfalık kitapta dünden bugünden kimlerin adı yok ki? Fatin Rüştü Zorlu'dan Turgut Sunalp'a, Bülend Ulusu'dan Adnan Menderes'e dek siyasal yaşamı renklendirmiş kişiler, yazarın kalemiyle olayların içinde yerlerini alıyorlar. 1960 - 1965 dönemini kapsayan son kitabında da Arcayürek eski yöntemini sürdürmüş; anılarını anlatırken kimi sayfalarda dünden bugünlere geliyor, güncel olaylara ilişiyor, eleştiriyor, yorumluyor, duygularını dile getiriyor; sonuçta sürükleyici bir roman yazmışçasına okutuyor.

Her sayfada Cüneyt Arcayürek'in değer yargılarına katılmasanız da önemli olayların içinde soluk soluğa yaşamış bir gazeteciyle karşı karşıya bulunduğunuzu ve gazeteciliğin ne demek olduğunu anlıyorsunuz.

Türkiye'nin yakın tarihini yazmak isteyen kişi, Arcayürek'in kitaplarını incelemeden bu işi yaparsa eksik kalacaktır.

*

Cüneyt'in kitaplarında hiçbir yerde yayımlanmamış belgeler de var. Bunlardan beni en çok düşündüren Kurmay Albay Hidayet Uğur'un ABD'ye çağrılı olarak yaptığı bir geziden sonra 27 Eylül 1961'de "üst makamlara" verdiği "rapor" oldu. 23 yıl önceden gerçekleri görebilecek yetenekte kişilerimiz varken nasıl olup da tuzaklara düştüğümüzü bir kez daha kendime sordum.

Rapordan birkaç satır:

"Amerikalılarla ilgili işlemlerin yapıldığı makamlardaki başkanları Amerika'ya davet etmek suretiyle, bizler için ideal tesisler göstermek, ikram ve dostluk gösterileriyle şahsi taraftar temin etmek Amerikan taktiklerinden birisidir. Amerika gezisinden sonra memlekette bilfiil yapılabilecek bir çalışma yoktur. Amerika'ya hayran personel temininden sonra yalnız Amerika'ya fayda sağlayan tesis ve faaliyetleri yürütmek, büyük bir gizlilik mefhumu vererek mevzuların belli başlı personele inhisar ettirilmesi suretiyle yurtta serbest çalışmak, bazan gayrimeşru yollara başvurmak ve icabında (yalnız bir taraf için yapılıyormuş gibi) yardımı kesmekle tehdit etmek, (...) geri kalmış memleketlerin sanayiini geliştirmemek ve daima kendisine muhtaç tutarak istifade sağlamak yollarıyla yalnız Amerikan menfaatlerine çalışmak(la) Batı inhitatını (düşüşünü) hızlandırmaktadırlar."

Daha 1961'de gidişimizi gören Hidayet Uğur, Cüneyt'in yazdığına göre 1962'de emekliye ayrılmış...

Şimdi kim bilir nerede? (19 Temmuz 1984)

İlhan Selçuk

Cüneyt Bey'im

ISBN 975 - 494 - 314 - 1
92 . 06 . Y . 0105 . 0438

KDV dahil 40000 Lira

kapak baskısı pan matbaacılık ankara 230 78 90

3,99 TL
2181 7759